

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membrul Consorțiului Academilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EUCOM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Col. dr. FLORIN ȘPERLEA, lect. univ., Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘÎȘCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

• Istorie modernă

- *CLAUDIU-ION NEAGOE* – Despre o căpetenie de arnăuți din Țara Românească la 1821: Diamandi Giuvara 3
- *SORIN CRISTESCU* – Călare de la București la Constantinopol și de la Constantinopol la Constanța (I) 17
- *MIHÁLY KRÁMLI* – Sinking of the Austro-Hungarian Monitor SMS Inn, 22 September 1917 28
- *DRAGOȘ ILINCA* – File din geneza Orientului Mijlociu Modern. Acordul Sykes-Picot și dinamica relațiilor franco-britanice în timpul Primului Război Mondial 36

• Istorie contemporană

- *ADNAN PREKIC* – The Montenegrin Rebellion against the Italian Occupation in 1941 49
- *CERASELA MOLDOVEANU* – 50 de ani de la Războiul de Yom Kippur. Conflictul arabo-israelian și politica externă a României 59

• Centenar

- *LIVIU CORCIU* – Problemele militare ale României Mari în Constituția din 1923 71
- *CRISTINA CONSTANTIN* – Centenarul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” 82
- *PETRE OTU* – Palatul Cercului Militar Național – o bijuterie arhitectonică a Bucureștilor. Lungul drum de la proiect la edificiu (1889-1923) 95

• Opinii, dezbateri, memorii

- *GHEORGHE VARTIC* – Asociația Română pentru Propaganda Aviației, promotoare a dezvoltării aeronauticii naționale în anii interbelici 113
- *TUDOR VIȘAN-MIU* – Planul apărării militare a capitalei la 23 august 1944, în memoriile generalului Dumitru Dămăceanu 134
- *ILIE SCHIPOR* – Români condamnați de către tribunalele militare sovietice (1941-1956) (I) 149

• Recenzii

- Dr. Arhim. Ioan Marin Mălinaș, *La umbra Sarmizegetusei romane*, Editura Mihai Eminescu, Viena, Oradea, 1997 – *MIHAIL BRÎNZE* 160

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Revistă indexată în bazele de date EBSCO Publishing, CEEOL și ERIH PLUS.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Modern History

- *CLAUDIU-ION NEAGOE* – About a Chief of Arnauts from Wallachia in 1821: Diamandi Giuvara 3
- *SORIN CRISTESCU* – Riding from Bucharest to Constantinople and from Constantinople to Constanța (I) 17
- *MIHÁLY KRÁMLI* – Sinking of the Austro-Hungarian Monitor SMS Inn, 22 September 1917 28
- *DRAGOȘ ILINCA* – Pages from the Genesis of the Modern Middle East. The Sykes-Picot Agreement and the Dynamics of Franco-British Relations during the First World War 36

• Contemporary History

- *ADNAN PREKIC* – The Montenegrin Rebellion against the Italian Occupation in 1941 49
- *CERASELA MOLDOVEANU* – 50 Years since the Yom Kippur War. The Arab-Israeli Conflict and Romania's Foreign Policy 59

• Centenary

- *LIVIU CORCIU* – Military Problems in Greater Romania's 1923 Constitution 71
- *CRISTINA CONSTANTIN* – The Centenary of the National Military Museum “King Ferdinand I” 82
- *PETRE OTU* – The Palace of the Military Officers’ Club – An Architectural Jewel of Bucharest. The Long Journey from Project to Construction (1889-1923) 95

• Opinions, debates, memoirs

- *GHEORGHE VARTIC* – Romanian Association for Aviation Propaganda, Promoter of the Development of National Aeronautics in the Interwar Years 113
- *TUDOR VIȘAN-MIU* – The Plan to Defend Bucharest after the Coup of August 23, 1944, Reflected in the Memoirs of General Dumitru Dămăceanu 134
- *ILIE SCHIPOR* – Romanians Condemned by Soviet Military Tribunals (1941-1956) (I) 149

• Reviews

- Dr. Arhim. Ioan Marin Mălinaș, *La umbra Sarmizegetusei romane*, Editura Mihai Eminescu, Viena, Oradea, 1997 – *MIHAIL BRÎNZE* 160

- Redactor-șef: MANUEL STĂNESCU
- Responsabil de volum: PETRE OTU
- ALEXANDRU VOICU – redactor
- ION MIHAIU – coperta
- ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaime.mapn.ro/pages/view/88>

B 0691/20.12.2023

ISTORIE MODERNĂ

DESPRE O CĂPETENIE DE ARNĂUȚI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ LA 1821: DIAMANDI GIUVARA

CLAUDIU-ION NEAGOE *

Abstract

Among the significant Arnauts leaders at the beginning of the year 1821, one of note was Diamandi (Iamandi) Giuvara serdar, a faithful servant of the last Phanariot rulers of Wallachia, Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818) and Alexandru Suțu (1819-1821), a "soldier" as he would call himself, during the extremely tumultuous and revolutionary events of the spring of 1821. Coming from the south of the Danube, most likely at the beginning of Ioan Gheorghe Caragea's rule, this Albanian had joined the ranks of the Arnauts, Balkan mercenaries in the service of the Phanariot prince, becoming the commander of all gendarme companies in the Oltenia region. This character gained fame in the fall of 1816, after the capture of the notorious outlaws Nikola Abraș and Iancu Jianu. At the beginning of the revolutionnary year 1821, we find him leading a company of Arnauts alongside sluger Tudor Vladimirescu, the initiator of the Romanian revolutionary movement in Wallachia. After the defeat of the Eterist troops by the Ottoman forces in the battle of Drăgășani (7/19 June 1821), in which Diamandi Giuvara refused to participate, we will find him and his Arnauts resisting an Ottoman siege within the fortified walls of Cozia Monastery. Finally convinced by the empty promises of binbashi Sava, another Arnaut leader who had willingly entered the service of the Turks, Diamandi Giuvara surrendered to the commander of the Ottoman military forces that had taken over Wallachia, with the promise of being pardoned for his previous actions. However, as soon as he was brought to Constantinople, Diamandi Giuvara was executed in the public square.

Keywords: Wallachia, mercenaries, Arnauts, Albanians, Bulgarians, Greeks, serdar

La începutul anului 1821, pacea și liniștea internă a Țării Românești era asigurată, în cea mai mare parte, de 408 de slujitori militari pământenii denumiți *panduri*¹ și vreo 800 de mercenari balcanici, albanezi, bulgari, greci și sârbi, cunoscuți sub numele generic de

arnăuți². Pandurii erau organizați în două cete, fiecare ceată fiind împărțită în 4 steaguri. Ceața număra cam 200 de indivizi, iar un steag era format din 50 de oameni³. După declanșarea revoltei împotriva regimului fanariot, în urma *Proclamației de la Padeș* (23 ianuarie / 4

* Conf. univ. dr. habil., Universitatea Națională de Știință și Tehnologie POLITEHNICA București. Centrul Universitar Pitești.

februarie 1821)⁴, slugerul Tudor Vladimirescu a reușit să adune în tabăra de la Țânțăreni, între 4 și 28 februarie, peste 4.000 de panduri și 500 de călăreți, dintre care 400 de arnăuți și 100 de panduri, aflați sub comanda căpitanilor Hagi Prodan și Dimitrie Macedonschi⁵. După alte opinii, ar fi fost vorba de peste 5.000 de oameni⁶. După estimarea lui Ioan Neacșu, exagerată în opinia noastră, Tudor ar fi adunat la Țânțăreni aproximativ 6.000 de pedestri, panduri în marea lor majoritate, și circa 2.000 de călăreți, dintre care 1300 de arnăuți și 700 de panduri⁷. La fel de exagerată poate fi considerată și relatarea francezului F. G. Laurençon, martor ocular al evenimentelor de la 1821, potrivit căreia pandurii ar fi fost „un fel de soldați zdrențăroși”, înarmați cu o pușcă, pe care o mănuiau cu multă dibăcie, ei „fiind obișnuiți să tragă din copilărie”⁸.

În ceea ce îi privește pe arnăuți, un boiernaș muntean, Mihai Cioranu, devenit aghiotant al

lui Tudor Vladimirescu, ne informează că în timpul războiului ruso-turc dintre anii 1806-1812, în cele două principate românești au venit de la sudul Dunării „bulgari, arnăuți, armeni și mulțime de sârbi”. Toți aceștia își ziceau „arnăuți” și formau „oștirea domnilor fanarioți”, în vreme ce paza celor două principate era asigurată de slujitori români⁹. Tot astfel, în jurul anului 1821, căpitanul austriac Radisitz consemna, printre altele, faptul că arnăuții formau „gărzile personale” ale domnilor fanarioți, ei fiind numiți generic „neferi”. Corpul arnăuților domnești era împărțit în două cete: una de arnăuți călări aflat sub comanda lui „deli-bașa”, iar alta formată din arnăuți pedestri sub conducerea lui „tufecchi-bașa”. Împreună, cele două cete numărau vreo 400 de neferi, „în majoritate albanezi pedestrași și călări în port albanez”. Erau nelipsiți de la ceremoniile domnești importante, asigurau paza Curții domnești și mai cu seamă paza transporturilor de bani

**Pandur de la începutul secolului al XIX-lea
(desen realizat de Cătălin Drăghici)**

**Arnăut albanez de la începutul secolului
al XIX-lea (desen realizat de Cătălin Drăghici)**

către Constantinopol¹⁰. Exista și o a doua categorie de arnăuți, care se aflau fie sub autoritatea marelui spătar sau a marelui agă¹¹, fie sub autoritatea ispravnicilor de județ¹².

De la un ofițer al armatei române moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea, Dimitrie Papazoglu (1811-1892), aflăm următoarele lucruri despre arnăuți: „Ceata arnăuților se împărțea în infanterie și cavalerie; poterașii formau potera țării, sub polcovnicii de județe; ei erau mențiți a urmări, a prinde și a goni pe făcătorii de rele din ținutul lor, a-i face cunoscut ispravnicilor de județe [...]”¹³

La începutul anului 1821, arnăuții aflați la București aveau în fruntea lor căpitani vestiți precum Sava Fochianos bimbașa, Iordache Olimpiotul, Ianache Farmache și Ghencea bașbulucbașa. În fruntea arnăuților de la Craiova se afla serdarul Diamandi Giuvvara. Acest din urmă personaj ne-a suscitat interesul în mod deosebit, fapt care ne-a determinat să întreprindem o cercetare ceva mai amplă, care s-a concretizat, în cele din urmă, în articolul de față.

Despre originea lui Diamandi Giuvvara

După opinia lui Neagu Djuvara, serdarul Diamandi ar fi fost la origine aromân¹⁴, însă potrivit lui G. D. Iscru ar fi fost albanez¹⁵. Dintr-o lucrare apărută relativ recent, a profesorului universitar Tudor Dinu, Diamandi Giuvvara (Diamantés Tzouváras) pare să fi fost grec¹⁶. Potrivit unui document din epocă, orașul Ioannina, din regiunea Epir, ar fi fost „patria natală” a lui Diamandi¹⁷. Să vedem însă ce spun contemporanii lui Diamandi Giuvvara. Bunăoară, polcovnicul Ioan Solomon îl considera a fi „grec”¹⁸. De altfel, Diamandi (Iamandi) apare cu cel de-al doilea nume, sub forma grezizată „Tzuvara”¹⁹, într-o „adeverință” pe care acesta o dădea vornicului Constantin Samurcaș, la data de 20 februarie 1821. Însă, un alt contemporan, locotenent-colonelul Ivan Petrovici Liprandi (1790-1880), șef al serviciului rus de contrainformații al diviziei a 16-a de infanterie²⁰, ne vorbește de originea etnică albaneză a serdarului Iamandi²¹.

În ceea ce ne privește, suntem încredințați că Liprandi, ca șef al unui serviciu de informații al armatei țariste, era cât se poate de bine informat cu privire la situația politică și militară a Țării Românești la acea vreme. Prin ur-

mare, cu siguranță Diamandi serdar a fost la origine albanez. Mai facem însă și o completare extrem de importantă: el a venit în Țara Românească în primii ani ai domniei lui Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818) și, în scurtă vreme, a reușit să achiziționeze o proprietate, casă și moșie, la Giuvărești sau Giuvărăști, în județul Romanați²² (azi în județul Olt²³). În plus, el a mai deținut până în martie 1821 și o cârciumă la Mozolea²⁴. Așadar, cel mai probabil, Diamandi serdar și-a adăugat la numele de botez și pe cel de Giuvvara, care făcea trimitere la moșia deținută. Alfel spus, „Diamandi din Giuvărăști”.

În slujba domnilor fanarioți

Pe când se afla la Slatina, în 1819, ca mic slujbaș al administrației locale, Constantin Isvoranu a avut ocazia, alături de un amic al său, Alecu (Alexandru) Brătășianu, să-l cunoască personal pe vestitul haiduc Iancu Jianu (1787-1843), grămatic isprăvnicesc al județului Olt, la un ospăț organizat de un văr al acestuia, Alexandru Isvoranu, probabil descendent dintr-o veche familie de boieri olteni²⁵. În timpul ospățului, Iancu Jianu a povestit despre faptele sale de haiducie, petrecute cu doar câțiva ani în urmă. Episodul cel mai relevant din povestirile celebrului haiduc oltean, care ne-a atras atenția în mod deosebit, a fost acela referitor la Iamandi serdar, trimis de caimacamul de la Craiova, cu vreo 40 de arnăuți, ca să-l prindă și să-l aducă la judecată²⁶.

Așa după cum bine se știe, după celebra sa evadare de la Ocna Telegra, la sfârșitul lunii decembrie 1815 sau cel mai probabil la începutul lui ianuarie 1816, Iancu Jianu a strâns o ceată mare de vreo 40 de haiduci, cu care a atacat ocna și l-a eliberat pe Nikola Abraș, un vestit haiduc sârb, împreună cu cei 12 oameni ai săi. Vreme de mai bine de trei luni de zile, cei doi căpitani și cetașii lor au haiducit în județele din Oltenia fără ca cineva să-i împiedice. Pentru a pune capăt acestei situații îngrijorătoare, fostul mare vornic Costache (Constantin) Samurcaș, la vremea respectivă caimacam al Craiovei (1815-1816)²⁷, i-a poruncit cârc-serdarului Diamandi (Iamandi) Giuvvara să constituie o poteră numeroasă și să pornească pe urmelor celor doi haiduci și a cetașilor acestora. Astfel, între 5 mai și 26 octombrie 1816, acesta a adunat sub

**Ioan Gheorghe Caragea, domnul Țării
Românești între anii 1812-1818**

(sursa: Nicolae Iorga, *Domnii români după portrete
și fresce contemporane, Sibiu, 1930, p. 204*)

comanda sa 119 ruțași, 4 ceașii și 4 căpitani de poteră²⁸. Fiecare ruțaș²⁹ primea 10 parale pe zi, un ceaș 15 parale, iar un căpitan de poteră 30 de parale pe zi³⁰.

După câteva ciocniri între haiduci și oameni stăpânirii, Diamandi cărc-serdar l-a convins pe Nikola Abraș, printr-o scrisoare plină de promisiuni cu privire la obținerea iertării din partea lui Caragea vodă, să se predea, împreună cu cei 12 tovarăși ai săi, în octombrie 1816. Însă, o lună mai târziu, Abraș avea să fie omorât de arnăuți, din ordinul lui Diamandi cărc-serdar, doar pentru ca acesta să intre în posesia banilor adunați de către haiducul sârb, în urma incursiunilor sale tâlhărești³¹. Despre împușcarea lui Nikola Abraș, în curtea Cămarășiei de la Calafat, avea să relateze Jianu însuși celor trei comeseni ai săi, la acel ospăț din anul 1819³². Tot el avea să povestească despre momentul când a fost prins de arnăuți în februarie 1817. A fost dus înaintea cărc-serdarului Diamandi, care a poruncit să fie pus în lanțuri, urcat într-o căruță de poștă și dus sub pază la București³³, la Curtea domnească,

aflată la vremea aceea pe Podul Mogoșoaiei, în casele banului Dumitrache Ghica³⁴.

Foarte probabil, Diamandi Giuvara cărc-serdar a fost răsplătit de Caragea vodă pentru prinderea celor doi tâlhari vestiți cu rangul de mare serdar, căci în mai toate mărturiile ulterioare de până la 1821, acesta e menționat ca Diamandi (Iamandi) serdar. Abia într-o carte domnească de la Alexandru Suțu, din martie 1820, el avea să fie menționat ca biv vel (fost mare) serdar³⁵.

Pe la începutul veacului al XIX-lea, contele Charles Frédéric Reinhard (1761-1837), rezident și comisar general pentru relațiile comerciale ale Franței cu Principatele Dunărene, între 23 iulie și 30 noiembrie 1806, consemna faptul că titlul de „serdar” era unul vechi și însemna „general”. La 1806 existau în principatul Valahiei „câteva duzini de generalisimi și de generali”³⁶. Doi ani mai târziu, în cuprinsul „însemnărilor” sale, un agent rus, Pavel Gavrilovici Divov (?-1841), spunea despre serdar că este un grad boieresc de rangul al doilea³⁷. Spre deosebire de Divov, Ignati Iakovenko (?-1870), un funcționar pe lângă consulatul rus de la București (1820-1834), arăta, la 20 iulie 1820, faptul că serdarul era boier „de rangul trei”³⁸ și că la vremea respectivă nu mai reprezenta decât „un titlu”³⁹. În vremea lui Caragea vodă, William Wilkinson, reprezentant diplomatic britanic în Principate cu rang consular (1814-1816), arăta succint faptul că serdarul era o „căpetenie” sau altfel spus „colonelul gărzii domnești”⁴⁰.

Din *Istoria* lui Dionisie Fotino (1818-1819) aflăm că „serdarul cel mare” făcea parte din „dregătoriile de clasa a doua” și că de fapt, la vremea aceea, era vorba doar de un „titlu fără funcțiune”⁴¹. În ceea ce privește denumirea de cărc-serdar, Lazăr Șăineanu a tradus-o prin „căpitan de jandarmerie” însărcinat cu asigurarea ordinii publice în județele din Oltenia⁴².

Întorcându-ne la acea carte domnească din martie 1820, emisă de cancelaria lui Alexandru Suțu, aflăm că acest domn îl însărcinase pe biv vel serdarul Diamandi cu organizarea unei puteri pentru „vânarea și izgonirea făcătorilor de rele” din cele cinci județe ale Olteniei. Așadar, în calitate de cărc-serdar⁴³, Diamandi Giuvara trebuia să-i urmărească și să-i prindă „vii sau morți” pe toți aceia care se dedau la fapte

tălharești. Totuși, dacă aceia aveau să se predea de bunăvoie, ei urmau să fie iertați și înscriși într-un „catastif” sau într-o „foaie” la Spătărie. Tălharii prinși de neferii lui Diamandi serdar erau duși la isprăvnicatul de județ, ca să fie cercetați de cei doi ispravnici. În urma anchetei, aceștia întocmeau un „raport” (*anafora*) pe care îl trimiteau apoi la București, cu știrea caimacamului Craiovei⁴⁴, marelui spătar⁴⁵. Din cartea domnească mai înainte menționată aflăm ispravnicii celor cinci județe oltene (Vâlcea, Gorj, Mehedinți, Dolj și Romanați) au primit poruncă de la domn ca să dea serdarului Diamandi toate cele de trebuință pentru ducerea la îndeplinire a misiunii sale. La nevoie, polcovnicii, căpitanii de județ și vâtafi de plai trebuiau să-l asculte și să-i dea ajutor la prinderea tălharilor⁴⁶.

În alte două documente din vremea lui Alexandru Vodă Suțu, de această dată particulare, îl găsim menționat pe serdarul Diamandi Giuvara ca apropiat al Casei Comerciale Hagi Ianuș din Sibiu⁴⁷.

Anul revoluționar 1821 îl găsește pe Diamandi serdar tot în slujba stăpânirii fanariote. La 4/16 februarie 1821, boierii din Divanul Craiovei trimiteau la Constantinopol lui Scarlat Callimachi, ultimul fanariot numit de către Înalta Poartă ca domn al Țării Românești (februarie-mai 1821)⁴⁸, un lung „raport” (*anafora*) referitor la „faptele răzvrătirii Tudor Vladimirescu”, care ocupase mănăstirea Strehăia, aflată la o distanță de 12 ceasuri de Craiova, el încercând, mai apoi, să ocupe și mănăstirea Motru, însă fără sorți de izbândă, căci cei doi ispravnici ai județului Mehedinți i-au stat împotrivă cu slujitorii lor. Se mai arată faptul că boierii cei mari din Craiova au trimis în sprijinul celor asediați pe serdarul Iamandi cu o ceată de „neferi și panduri”, însă acesta nu a îndrăznit să se ciocnească cu trupele mult mai numeroase ale lui Tudor Vladimirescu⁴⁹. Cu o zi înainte, la 3 februarie, Divanul Craiovei împrumutase de la Hagi Ianuș suma de 10.000 de groși, din care jumătate au fost dați, chiar în ziua respectivă, lui Diamandi serdar „pentru nevoile oștilor împotriva slugerului Tudor”⁵⁰. Potrivit zapisului de împrumut, dobânda ce trebuia plătită era de 7%⁵¹.

O *anafora* similară a fost trimisă lui Callimachi vodă, la 10 februarie, de către boierii

divaniți din București. Printre altele se arată faptul că serdarul Diamandi fusese trimis din Craiova, „cu câțiva neferi și panduri” călări, împotriva slugerului Tudor, însă acesta n-a îndrăznit mare lucru, el având puțini oameni la dispoziție și muniții insuficiente⁵².

Între 1/13 și 10/22 februarie 1821, serdarul Diamandi Giuvara s-a aflat la Țânțăreni⁵³, cu precizarea că, după data de 4/16 sau 5/17 februarie, acesta și neferii săi au trecut în subordinea vornicului Nicolae Văcărescu, trimis în Oltenia de către boierii divaniți de la București⁵⁴. Între 11 și 21 februarie (pe stil vechi), Diamandi serdar s-a aflat la Coțofeni⁵⁵. La 20 februarie, „Diamandi Tzuvara” dădea marelui vornic Constantin Samurcaș o „adeverință” prin care arăta faptul că primise de la acesta, „pă cincisprezece zile înainte”, suma de 2.555 de taleri pentru „tainurile hrani la trei sute ostași cu agalele lor și fân i orz la doaă sute cincizeci cai”⁵⁶. Ulterior, la 24 februarie, același Diamandi Giuvara serdar adeverea faptul că primise de la Constantin Samurcaș vel vornic suma de 7.731 taleri pentru „leafa pentru trei sute de neferi, pă cincisprezece zile, socotindu-să de fieștecare nefer pă o lună po taleri patruzeci și cinci, și pentru două agale po taleri o sută cincizăci de unul”⁵⁷.

Diamandi Giuvara și Tudor Vladimirescu

Cei doi s-au întâlnit față în față, după 4/16 februarie 1821, la câteva zile după ce slugerul Tudor a ținut sub asediu mănăstirea Gura Motrului, apărată de cei doi ispravnici ai județului Mehedinți, căminarul Ștefan Bibescu și stolnicul Barbu Vișoreanu, cu vreo 40 de panduri⁵⁸ sau slujitori isprăvnicești⁵⁹. Din relatările lui Mihai Cioranu, aghiotantul lui Tudor, aflăm că grecul Depalti, la vremea aceea caimacam al Craiovei⁶⁰, a trimis în sprijinul asediaților pe serdarul Diamandi cu 150 de arnăuți și panduri călări. Însă acesta nu a intervenit, ba mai mult „a mers de s-a închinat lui Tudor, și printr-ascuns a și făcut jurământul său de credință către dânsul”⁶¹. Diamandi a putut negocia astfel eliberarea celor doi ispravnici și a oamenilor lor, slugerul Tudor luând mănăstirea Motrului în stăpânirea sa.

După ce a aflat porunca stăpânirii de la București de a se subordona marelui vornic Nicolae Văcărescu, Diamandi serdar a

plecat de la mănăstirea Gura Motrului la satul Coțofeni⁶², stând aici între 11/23 februarie și 21 februarie/4 martie 1821⁶³.

Cu privire la întâlnirea serdarului Diamandi cu slugerul Tudor, Ioan Dârzanu biv vel serdar ne prezintă o variantă diferită: în fruntea neferilor săi, Diamandi Giuvvara i-ar fi atacat la Țânțăreni pe arnăuții lui Dimitrie Macedonschi, care fusese trimis de Tudor împotriva sa, omorând patru dintre ei și luând șapte prizonieri, pe care i-a trimis apoi sub pază la Craiova⁶⁴. Ulterior însă, Diamandi Giuvvara ar fi fraternizat cu „apostații” slugerului Tudor Vladimirescu: astfel, „începând a arunca pistoalele, deodată au strigat unii dintre apostatați cum că să nu dea, fiindcă sunt frați cu toții, și numaidecât încetând năvălirea, au început arnăuții să să sărute între dânșii unii cu alții și s-au tras fieșcare înapoi [...]”⁶⁵. Tot astfel, în „raportul” consulului austriac la București, Fr. Fleischhackl von Hakenau, adresat cancelarului Meternich, la data de 19 februarie / 3 martie 1821, se preciza faptul că arnăuții serdarului Diamandi n-au vrut să deschidă foc asupra taberei lui Tudor, la Țânțăreni⁶⁶. În cele din urmă, Diamandi și Tudor s-au înțeles în privința eliberării celor asediați, slugerul ocupând mănăstirea Motrului⁶⁷.

În schimb, I. P. Liprandi ne-a lăsat o relație cu totul diferită a acestei confruntări cu arnăuții aflați în slujba slugerului Tudor și sub comanda căpitanului Dimitrie Macedonschi. Boierii divaniți de la București, speriați de „succesele rapide ale lui Vladimirescu, care adunase în jurul său până la vreo 10.000 de oameni, cu intenția de a se îndrepta spre București”⁶⁸, au început „să se gândească la mijloacele” prin care ar putea să-l împiedice pe slugerul Tudor să-și ducă la bun sfârșit planul. Au înarmat câteva cete de arnăuți, în marea lor majoritate bulgari⁶⁹, conduse de căpitanii Hagi Prodan, Stoica, Ciolac, Bojin tufecci-bașa și Iordache Olimpiotul⁷⁰. Aceștia trebuiau să-l însoțească pe vornicul Nicolae Văcărescu în Oltenia. Însă, acesta a părăsit Bucureștiul, în ziua de 5/17 februarie, însoțit doar de ceata condusă de Hagi Prodan⁷¹. La 9/21 februarie, au plecat din București și celelalte cete de arnăuți, în frunte cu Iordache Olimpiotul⁷².

După trecerea Oltului, arnăuții trimiși de la București s-au unit cu ceata lui Diaman-

di Giuvvara și cu vreo 200 de beșlii turci. Împreună, toate aceste cete au format un corp militar de 800 de oameni, care s-a ciocnit la Țânțăreni, vreme de două zile (24-25 februarie / 7-8 martie 1821), cu ceata de arnăuți sârbi a lui Dimitrie Macedonschi, omul lui Tudor Vladimirescu. Însă, în noaptea de 25 februarie / 8 martie, aflând de sosirea la Iași a principelui Alexandru Ipsilanti (21 februarie / 4 martie 1821)⁷³, șeful eteriștilor greci, Iordache Olimpiotul, a intrat în tratative cu slugerul Tudor, care abia sosise la Țânțăreni⁷⁴.

La 6/18 martie 1821, Tudor Vladimirescu, împreună cu oastea sa („Adunarea norodului”), a ajuns la Slatina⁷⁵, unde i s-au alăturat, în zilele următoare, polcovnicul Ioan Solomon cu oștenii săi (panduri, cătane și beșlii turci)⁷⁶, precum și căpitanii de arnăuți cu cetele lor, printre aceștia numărându-se, bineînțeles, și Diamandi serdar⁷⁷. Aici, la Slatina a avut loc un „sfat ostășesc”, așa după cum aflăm din „amintirile” polcovnicului Ioan Solomon. De comun acord cu căpeteniile eteriste, Tudor l-a trimis pe Solomon la Craiova, cu cei 600 de oameni ai săi, la care s-au mai adăugat 100 de arnăuți, ca „să fie cu priveghere, la toate salahaturile turcești, să nu treacă turcii în țară”⁷⁸. Apoi, în jurul datei de 16/28 martie 1821, slugerul Tudor ar fi „orânduit ispravnici și comandiri ai oștirilor”, ocazie cu care serdarul Diamandi Giuvvara ar fi devenit ispravnic al județului Romanai⁷⁹.

La 31 martie / 11 aprilie, Diamandi serdar se afla la Caracal, împreună cu doi dintre subordonații săi, Petru odobașa și Anghel căpitan⁸⁰. Apoi, la data de 18/30 mai îl găsim deja la Craiova⁸¹. După cât se pare, Diamandi serdar cu cei 100 de neferi arnăuți, aflați sub comanda sa, asigura paza orașului⁸². Într-o scrisoare trimisă la Sibiu, la 4/16 mai 1821, lui Hagi Ianuș, Constantin Canetzos relatează despre confiscarea abuzivă a unor arme de către Diamandi Giuvvara, care aparțineau unui anume Ioan serdar și fuseseră reparate de tufecci-ul din Craiova⁸³.

În jurul datei de 1/13 mai 1821, trupele otomane conduse de Hagi Ahmed Gheghen aga, „loctiitorul” (*chehaia-bei*) serascherului de Silistra, Mehmet Selim pașa, intrau în Țara Românească⁸⁴. Ajuns la București, la câteva zile după retragerea lui Tudor spre Golești (15/27 mai)⁸⁴, comandantul otoman,

devenit „paznicul și întocmitorul orașului Bucureștilor”⁸⁶, s-a instalat în casele fostului visțier Bellu, pe Podul Mogoșoaiei, în vreme ce subordonații acestuia, Gavanozoglu aga, a tras la casele lui Alexandru Ghica, zis „Barbă Roșie”, pe podul Beilicului, Tahir aga în casele Beilicului, iar Macavei cu zaporojenii săi s-au instalat la mănăstirea Antim⁸⁷.

În vremea aceasta, Serdarul Diamandi se afla „la Cula”, adică la Turnu (Măgurele)⁸⁸. Aflând că de la Vidin vin trupe otomane sub comanda lui Derviş pașa⁸⁹, serdarul Diamandi a plecat spre Drăgășani unde s-a întâlnit cu Dimitre Macedonschi. Împreună au pornit spre mănăstirea Hurezi, cu intenția de a se alătura principelui Alexandru Ipsilanti, aflat la Râmnic⁹⁰. De la Mihai Cioranu aflăm că, la data de 26 mai / 6 iunie 1821, vreo 2.000 de eteriști greci și arnăuți albanezi, sârbi și bulgari, la care s-a adăugat o mică trupă de panduri, condusă de Ioan Solomon, s-au luptat la Drăgășani cu vreo 3.000 de turci, iar această luptă a durat „de dimineața până seară”⁹¹. Printre participanți s-ar fi numărat și serdarul Diamandi, așa după cum aflăm din relatările unui anonim grec⁹², precum și dintr-o „notă informativă” rusă din iulie 1821. În acest din urmă document, sunt citate informațiile furnizate de o scrisoare din 15/27 iunie 1821 a lui Constantin Tinkovici, funcționar al consulatului austriac, dar agent al Rusiei. Din această scrisoare aflăm că, după intrarea trupelor otomane în Oltenia, sub comanda lui Kara-Feiz, pandurii lui Ioan Solomon și cetele de arnăuți comandate de Diamandi serdar și căpitanul Hagi Prodan s-au ciocnit în câteva rânduri cu turcii⁹³. Despre intervenția în Oltenia a comandantului otoman Kara-Feiz, cu 4.000 de soldați, în urma căreia au fost arse orașele Caracal, Rușii de Vede și Slatina, aflăm dintr-o „notă informativă” din luna iulie 1821 a căpitanului de gardă rus Burțov⁹⁴. În cursul acestor acțiuni militare otomane, averile oltene ale fraților Hagi Ianuș și Polihronie au fost jefuite, iar fiul lui Diamandi Giuvara („Djuvaropulon”) a fost luat prizonier⁹⁵.

Din *Memoriul* lui Chiriac Popescu, care citează mărturia unui eterist grec, aflăm că serdarul Diamandi Giuvara n-a vrut să-i ajute pe eteriști nici măcar cu „iarbă de pușcă”⁹⁶ și „s-a arătat necredincios și prădător” față de aceștia, căci el „n-a vrut a sta la războiu împotriva

vrăjmașului, [...] n-a vrut a da mână de ajutor încailela cu o parte din muniția lui, la războiul Drăgășanilor”⁹⁷. Până și *Declarația* fraților Dimitrie și Pavel Macedonschi consemnează clar faptul că, în toiul luptei de la Drăgășani, Iamandi serdar, care avea comanda cavaleriei lui Ipsilanti, formată din vreo 2.000 de arnăuți, a fugit ca un „trădător”⁹⁸.

La data de 2/14 iunie 1821, la Râmnicu-Vâlcea s-au adunat toate trupele eteriste⁹⁹, care n-au fost implicate în lupta de la Drăgășani. După un scurt popas la mănăstirea Hurezi, Diamandi serdar s-a alăturat cu ceata sa prințului Alexandru Ipsilanti, la 4/16 iunie, după care au plecat împreună spre Drăgășani¹⁰⁰.

La mănăstirea Cozia, sub asediul trupelor otomane

Dintr-un articol apărut relativ recent, aflăm că după bătălia de la Drăgășani serdarul Diamandi, cu vreo 70 de panduri, s-ar fi ascuns la mănăstirea Bistrița, din județul Vâlcea, unde avea să fie asediat de turci. Trădat, nu se știe de cine, Diamandi a fost prins de turci și dus apoi, cu cei 70 de panduri ai săi, la Constantinopol. Aici, unii dintre ei au fost „uciși în chinuri”, iar alții au devenit „robi pentru totdeauna”¹⁰¹.

Din nefericire, informațiile oferite de autorul articolului amintit mai înainte sunt în totalitate eronate. La o atentă cercetare a relatărilor unui anonim grec (probabil un eterist) de la 1821, un anume „Diamandi căpitan” ar fi primit ordin din partea lui Alexandru Ipsilanti și a căpitanului Iordache Olimpiotul să plece cu trupa sa și să se instaleze la mănăstirea Bistrița, în vreme ce căpitanul Anastasie a fost trimis la Ocnele Mari, iar căpitanul Mihaloglu, cu ceata sa, la o altă mănăstire, al cărei nume nu ne este precizat. În schimb, Iordache Olimpiotul, cu trupele sale, a plecat spre Argeș. Astfel, retragerea lui Ipsilanti către Sibiu era asigurată¹⁰².

La un moment dat însă, în continuarea relatărilor sale, anonimul grec ne spune, într-un mod inexplicabil, faptul că turcii, împreună cu Sava bimbașa și arnăuții săi, l-au asediat la mănăstirea Bistrița pe „serdarul Diamandi”¹⁰³, nicidecum pe „căpitanul Diamandi”. În mod evident, autorul încurcă personajele, dacă nu cumva și evenimentele.

Disponem de cel puțin trei mărturii documentare veridice, care atestă cât se poate

Mănăstirea Bistrița, județul Vâlcea, cca. 1860, după Carol Pop de Szathmari

(sursa: http://www.fotomagazin.ro/galerie2/index.php?dir=Carol_Pop_de_Szathmari)

de clar faptul că serdarul Diamandi Giuvara a opus rezistență turcilor la mănăstirea Cozia, nicidecum la Bistrița. Bunăoară, la data de 2 august 1821 (pe stil vechi), Nicolae Costa Nani trimitea de la Sibiu în Țara Românească o scrisoare lui Polihronie Costa Petru, prin care îi aducea la cunoștință faptul că serdarul Diamandi „s-a predat căminarului Sava”. Evenimentul fusese consemnat de însuși Diamandi, într-o scrisoare trimisă de acesta negustorului Nicolae Costa Nani, anterior datei de 2/14 august, de la Râmnic. Diamandi mai preciza-se faptul că își trimisese familia la București, ea fiind găzduită în casele căminarului Sava bimbașa¹⁰⁴, aflată în mahalaua Popescu, zisă și Udricani de la numele ctitorului ei, cluce-rul Udrican (1734)¹⁰⁵. Tot din scrisoarea primită de la Diamandi serdar, Costa Nani a mai aflat că printre neferii luați prizonieri de turci la Cozia și duși la București se număra și un nepot de-al său, Ianachi Saris. Ajuns la Pitești, acesta scria unchiului său, Nicolae Costa Nani, despre faptul că, temându-se pentru viața sa, și-a redactat „testamentul”¹⁰⁶.

Despre evenimentele petrecute la Cozia, aflăm unele informații interesante dintr-o

scrisoare adresată lui Hagi Ianuș din Sibiu, la 10 august 1821 (pe stil vechi), de către un anume Constantin Liascoglu din București. Printre cei 38 de arnăuți care s-au predat turcilor, împreună cu serdarul Diamandi, la Cozia, se numărau și doi nepoți ai lui Hagi Ianuș, respectiv Iancu și Mantos. Cei doi tineri negustori fuseseră prinși de turci în „munții Coziei”, cu vitele lor, ei fiind socotiți „oameni de-ai lui Diamandi”. Atunci când aceștia au fost aduși legați la București, Constantin Liascoglu, care-i cunoștea de bună seamă, a făcut demersurile necesare pentru a-i salva, el aducând martori care au declarat oamenilor stăpânirii că cei doi tineri erau „negustori cinstiți”, bine-cunoscuți în Țara Românească și la Constantinopol, și niciodată ei „nu s-au amestecat în răskoale sau în alte treburile potrivnice împărăției”¹⁰⁷. În ciuda tuturor eforturilor depuse, Liascoglu mărturisește că nu a putut să-i salveze pe cei doi tineri, care au fost duși la Silistra sub pază, deoarece turcii descoperiseră la Curtea de Argeș, atunci când au ocupat orașul, corespondența celor doi căpitani eteriști, Iordache Olimpiotul și Farmache, cu unchiul lui Ianu și Mantos¹⁰⁸. Practic cei doi tineri negustori au fost niște

Mănăstirea Cozia într-o carte poștală, încep. sec. XX

(sursa: Dragoș Marinoiu, Mănăstirea Cozia – imagini și date;

<http://limbimoderne.blogspot.com/2017/03/manastirea-cozia.html>)

victime colaterale, din cauza legăturilor lui Hagi Ianuș cu cele două căpetenii eteriste.

Cea mai bună dovadă că Diamandi serdar a rezistat unui asediu otoman la mănăstirea Cozia o reprezintă o relatare ceva mai târzie, respectiv din 10 august 1832, și ea îi aparține unui anume Iordache, fiul lui Dumitru croitorul din Craiova. Acesta mărturisea faptul că în vara anului 1821 s-a aflat la mănăstirea Cozia, alături de serdarul Diamandi și neferii acestuia. Fiind și el prins de turci, atunci când Diamandi s-a predat, Iordache a fost dus la Silistra, iar mai apoi la Adrianopol unde, că să-și scape viața, a fost nevoit „să se turcească”¹⁰⁹.

Sfârșitul serdarului Diamandi Giuvara

Potrivit lui Neagu Djuvara, Diamandi serdar, lăsându-se „ademenit de făgăduielile lui Bimbașa Sava”, s-a predat turcilor, împreună cu cei 70 de arnăuți aflați sub comanda sa. Apoi, aceștia au fost duși în lanțuri la Constantinopol și decapitați în ziua de 14 august 1821¹¹⁰.

În privința efectivelor de arnăuți de care a dispus serdarul Diamandi Giuvara, la Cozia,

unii au luat de bună mărturia lui Constantin Isvoranu, care vorbește de 200 de neferi¹¹¹. După opinia profesorului universitar Tudor Dinu, serdarul Diamandi ar fi avut la Cozia și două tunuri¹¹². Mult mai credibilă însă, pare să fie informația consemnată într-un „raport” adresat guvernatorului Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffy al II-lea (1747-1822), în august 1821, potrivit căreia la data de 3 august (pe stil nou), serdarul Diamandi se baricada-se cu 42 de oameni între zidurile mănăstirii Cozia¹¹³.

Să vedem, totuși, ce spun sursele vremii. Bunăoară, Constantin Isvoranu a consemnat faptul că Diamandi serdar se închisese la Cozia cu 200 de arnăuți. Mănăstirea era înconjurată de un șanț adânc, prin care curgea apa Oltului, deasupra lui fiind un pod de lemn¹¹⁴. Însă atunci când au venit turcii, Diamandi a dat ordin ca această „podică” să fie stricată¹¹⁵, dar a adus apoi două poduri mobile de pe Olt, pe care le-a legat în spatele mănăstirii. Atunci când atacurile turcilor asupra mănăstirii s-au înțet, o seamă dintre arnăuți au trecut Oltul cu ajutorul celor două „poduri umblătoare”,

căutând să fugă în munți. Unul dintre ele, fiind prea încărcat, s-a scufundat și mai mulți arnăuți s-au înecat. Însă cei care au reușit să iasă din râul Olt au fugit în munți spre Sibiu¹¹⁶.

Vreme de câteva zile, serdarul Diamandi a rezistat asediului trupelor turcești și arnăuțești. Însă atunci când proviziile de hrană și muniția au fost epuizate, el s-a predat împreună cu soția și cei doi copii ai lor, unul de 12 și altul de 14 ani¹¹⁷. Aceștia au fost trimiși la București într-o „căruță brașovenească”, iar mai apoi chehaia-bei i-a trimis la Silistra. După ce l-a cercetat, pașa de Silistra l-a trimis pe Iamandi serdar la Constantinopol, unde a sfârșit prin a fi imediat spânzurat.

Eliberată de Mehmet Selim pașa, soția serdarului Diamandi a trecut Dunărea de la Silistra și a mers spre Călărași. Însă cei doi băieți ai lui Diamandi au fost păstrați la Silistra, pașa gândind să-i convertească la islam. La un moment dat, cei doi frați au plănuit uciderea pașei, însă au fost dați în vileag de un alt copil, sârb la origine, care era „rob” al pașei. Astfel, cei doi băieți au fost decapitați în piața Silistrei¹¹⁸.

De la biv vel serdarul Ioan Dârzeanu aflăm că, după ce a trecut cu ceata sa de arnăuți de partea turcilor, Sava bimbașa a venit la Cozia, alături de trupele unui agă turc. El l-ar fi determinat pe serdarul Iamandi (Diamandi) să iasă din mănăstire și să se predea acelui agă turc, promițându-i în schimb că-i va dobândi iertarea din partea lui Chehaia-bei: „l-au înduplecat pă sârdaru Iamandi cu toți ai săi de s-au închinat”¹¹⁹. Odată ajuns la București, Diamandi serdar a fost bine primit de comandantul oștilor otomane din Țara Românească. Câteva zile mai târziu, Diamandi serdar avea să fie trimis, împreună cu familia sa, la Silistra. În trei rânduri a fost „cercetat” de către *vali*-ul de Silistra, Mehmet Selim pașa¹²⁰. Apoi, de la Silistra, Diamandi serdar, împreună cu câțiva dintre neferii săi, au fost trimiși la Constantinopol, printre aceștia se număra și un anume Călin bulucbașa¹²¹. În schimb, soția și copiii acestuia au rămas la Silistra, unde, la scurtă vreme, „și-au schimbat credința creștinească”¹²².

Imediat ce au ajuns în capitala otomană, Diamandi și oamenii săi au fost executați: „împreună scoțându-i pă ulițele Țarigradului, la fieșce răspântie să tăia câte unul”. Ultimul omorât a fost chiar Diamandi Giuvvara, execuția

acestuia având loc „la o piață mare”. Apoi „i-au înfipt steagul la cap spre pomenire”. După cât se pare era vorba de un steag „de apostat”¹²³.

Liprandi ne oferă și el câteva informații extrem de importante despre sfârșitul lui Diamandi Giuvvara. Acesta se baricadase între zidurile fortificate ale mănăstirii Cozia cu vreo 60 de arnăuți¹²⁴. În jurul datei de 20 iulie (stil vechi) 1821, supra acestuia au venit 2.800 de turci sub comanda unui „silihtar-aga” (*silihdar-agasi*)¹²⁵ al lui Chehaia-bei și vreo 650 de arnăuți conduși de Sava bimbașa. Silihtarul turc a fost acela care l-a convins pe Diamandi serdar să se predea, „promițându-i libertatea”, iar bimbașa Sava a fost „chezaș” al acestui angajament. Însă, la scurtă vreme după ce Diamandi s-a predat, căpetenia otomană a poruncit ca acesta să fie pus în fiare și trimis la Constantinopol, unde, odată ajuns, a fost imediat spânzurat¹²⁶. Deși Liprandi îl descrie pe Serdarul Diamandi Giuvvara ca fiind un „om intrigant și perfid”, el recunoaște, totuși, că se arăta a fi un „viteaz”¹²⁷.

Dintr-un „raport” înaintat la data de 5 august 1821 de baronul Schustekh, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, conelui Gheorghe Bánffy al II-lea (1747-1822), guvernatorul Transilvaniei, aflăm că în urmă cu trei zile, adică la 2 august (pe stil nou), serdarul Diamandi, cu ceata sa de arnăuți, dăduse o luptă cu un corp de oaste turcesc la Călinești (probabil în județul Teleorman). Fiind înfrânt, acesta a fugit și s-a refugiat mai întâi la mănăstirea Bistrița, iar în ziua următoare la mănăstirea Cozia¹²⁸. Un alt „raport”, datat 7 august și adresat tot guvernatorului Bánffy, consemna faptul că în ziua de 3 august (pe stil nou) Diamandi serdar a rezistat cu oamenii săi asediului otoman până către seară. În dimineața zilei următoare, prin intermediul lui Ghencea-aga, subordonatul lui Sava bimbașa, Diamandi Giuvvara a capitulat și a predat turcilor mănăstirea Cozia¹²⁹. La 24 august guvernatorul Transilvaniei afla că, în ziua de 18 august Diamandi serdar fusese adus sub pază la București de către silihdarul Salih efendi¹³⁰.

În sfârșit, dispunem și de o „notă informativă” (*telhis*) a *vali*-ului de Silistra, Mehmed Selim pașa, trimisă guvernului otoman la 4/16 august 1821, referitoare la evenimentele petrecute la Cozia și ulterior. Aflăm, așadar,

faptul că serdarul Iamandi (Diamandi) se în-
tărise „cu niște tâlhari în mănăstirea Cozia”,
însă dându-și seama că nu va putea scăpa „a
cerut îndurare” de la *silihdar*-ul turc, care i-a
arătat „bunăvoință” doar ca să-l scoată din mănă-
stire. Mehmed Selim pașa mai preciza faptul
că mai mulți comandanți ai oștii otomane din
Țara Românească au făcut „intervenții pentru
[iertarea] amintitului Iamandi”¹³¹. Documentul
otoman mai consemna un amănunt extrem de
interesant și faptul că, înainte de aducerea sa la
Silistra, cel mai probabil înainte de instalarea
sa la mănăstirea Cozia, Diamandi serdar și-ar
fi trimis spre granița Țării Românești cu Aus-
tria, probabil către Banatul Timișoarei, „toate
lucrurile și bunurile sale”, împreună cu prima
sa soție „pe care o adusese din ținutul Ianina,
patria sa natală”¹³².

După data de 16 august, când e redactat
documentul otoman menționat mai sus, ser-
darul Diamandi „împreună cu o sută treizeci
și opt de limbi, douăzeci și șase perechi de
urechi, patru căpățâni”, precum și „două tu-
nuri și două care cu muniții”, toate capturate
în urma expedițiilor victorioase în Oltenia, au
fost aduse la Constantinopol¹³³.

În *Jurnalul boierilor munteni trimiși la
Țarigrad*, din anul 1822, s-a consemnat succint
faptul că, la data de 16 august 1822, „s-au îm-
plinit un an de când au tăiat la schela Fanarului
pă sârdar Iamandi arnăuț”¹³⁴.

NOTE

¹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1800-
1830, tom. XII, București, Tipografia și Fonderia de
Litere Thoma Basilescu, 1898, p. 268.

² Claudiu-Ion Neagoe, *Arnăuții în Țările Române
(secolele XVIII-XIX). Studiu istoric*, ediția a II-a
revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Mega,
2022, p. 109.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, pp. 268-269.

⁴ Iulian Oncescu, *Texte și documente privind
istoria modernă a românilor (1774-1918)*, ediția a
2-a, revăzută, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun,
2011, pp. 55-56.

⁵ Vladimir Osiac, *Pandurii din Țara Românească*,
Craiova, Scrisul Românesc, 1995, pp. 60-61.

⁶ G. D. Iscră, *Revoluția română din 1821 con-
dusă de Tudor Vladimirescu*, ediția a III-a, revăzu-
tă, București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae
Bălcescu”, 2000, p. 96.

⁷ Ioan Neacșu, *Oastea pandurilor*, ediția a II-a,
revăzută și adăugită, Bărda, Editura Cuget Româ-

nesc, 2017, p. 37; vezi și la Antoaneta Laura Sava,
*Drumul Adunării Norodului de la Țânțăreni la
București*, în volumul: 1821-2021. Bicentenarul
revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, coord.:
Sevastian Cercel, Georgeta Ghionea, Târgoviște,
Editura Cetatea de Scaun, 2021, p. 144. Exagerată
este și mărturia lui I. P. Liprandi, potrivit căreia Tu-
dor ar fi adunat la Țânțăreni până la 10.000 de oa-
meni; *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tu-
dor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii
eteriștilor în Principatele dunărene sub conducerea
prințului Alexandru Ipsilanti, precum și sfârșitul la-
mentabil al ambelor acestor mișcări în același an de
I. P. Liprandi*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (în continuare: *DIR. Răscoala
din 1821*), vol. V: Izvoare narative, redactor respon-
sabil Andrei Oțetea, București, Editura Academiei,
1962, p. 272.

⁸ F. G. Laurenson, *Noi observații asupra Țării
Românești (1822)*, în *Călători străini despre Țările
Române în secolul al XIX-lea* (în continuare: *Călă-
tori străini în secolul al XIX-lea*), vol. II (1822-1830),
coordonatori: Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă,
autori: Paul Cernovodeanu, Cristina Feneșan, Geo-
geta Filitti, Adriana Gheorghe, Adrian-Silvan Iones-
cu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Lucia
Taftă, Raluca Tomi, București, Editura Academiei
Române, 2005, p. 30.

⁹ Mihai Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladi-
mirescu*, în Nicolae Iorga, *Izvoarele contemporane
asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București,
1921, p. 228.

¹⁰ *Structura topografică și statistică a Moldovei
și Țării Românești, de căpitanul de Stat Major Ra-
disitz. 1822 – după protocolul secțiunilor 1798*, în
Călători străini în secolul al XIX-lea, p. 76.

¹¹ F. G. Laurenson, *Noi observații asupra Țării
Românești (1822)*, în *Călători străini în secolul al
XIX-lea*, vol. II, p. 30.

¹² *Structura topografică și statistică a Moldovei
și Țării Românești, de căpitanul de Stat Major Ra-
disitz...*, în *Călători străini în secolul al XIX-lea*, vol.
II, p. 76.

¹³ Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondării orașului
București, capitala Regatului Român: de la 1330
până la 1850*, ediție îngrijită, cuvânt introductiv,
note și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, București,
2005, p. 74.

¹⁴ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările
Române la începutul epocii moderne (1800-
1848)*, traducere de Maria Carpov, București, Editu-
ra Humanitas, 1995, p. 300.

¹⁵ G. D. Iscră, *op. cit.*, p. 104.

¹⁶ Tudor Dinu, *Revoluția Greacă de la 1821 pe
teritoriul Moldovei și Țării Românești*, București,
Editura Humanitas, 2022, p. 351.

¹⁷ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vla-
dimirescu. Documente externe*, volum întocmit de

Vasile Arimia, Ielița Gămulescu *et alii*, București, Editura Academiei, 1980, p. 382.

¹⁸ *Amintirile colonelului Ioan Solomon, după ediția din 1862 (Biografia polcomunicului Ioan Solomon, istorisită de sine însuși și scrisă de P. Georgescu, Craiova, 1862, iunie)*, Vălenii-de-Munte, Tipografia «Neamul Românesc», 1910, p. 17.

¹⁹ Emil Vîrtosu, 1821. *Date și fapte noi*, București, Cartea Românească, 1932, p. 33, nr. VI.

²⁰ *Călători străini în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 286.

²¹ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în Principatele dunărene ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V: Izvoare narative, pp. 272 și 313.

²² *DIR. Răscoala din 1821*, vol. II: Documente interne, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, Editura Academiei, 1959, pp. 113-114, nr. 86 (30 aprilie 1821).

²³ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea), vol. I: A-L, Craiova, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 338.

²⁴ Dintr-o scrisoare a lui Dimitrache Sachelarie, reprezentant al Casei de Comerț Hagi Ianuș la Craiova, aflăm că acesta îi ceruse lui Diamandi serdar să-i vândă o cârciumă la Mozolea, în județul Romanai (azi Olt), pentru suma de 1.000 de groși; *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I: Documente interne, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, Editura Academiei, 1959, p. 177, nr. 90 (24 martie 1820).

²⁵ Simona Chirici, *Isvorarii, o familie de dregători, oameni politici și zurbagii*; <https://www.gazeta-noua.ro/isvorarii-o-familie-de-dregatori-oameni-politici-si-zurbagii-.html> [accesat la 25.08.2023].

²⁶ C. Isvoranu, *Istoria lui Tudor Vladimirescu și a haiducului Jianu, m-script comunicat de d. Aricescu*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filosofie”, an. I, 1883, vol. II, fasc. II, p. 412.

²⁷ Ioan V. Căncea, *Caimacamii Craiovei*, în „Arhivele Olteniei”, an. IX, nr. 51-52, 1930, p. 316.

²⁸ Sava Iancovici, *Iancu Jianu și Nikola Abraș*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom. 20, nr. 4, 1967, p. 688.

²⁹ Categorie socială privilegiată care plătea dările către visteria domnească prin sistemul *ruptei* sau *ruptoarei*, o dare unică plătită în patru rate, numite *ciferturi* sau *sferturi*; vezi *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1988, pp. 416-417.

³⁰ Sava Iancovici, *op. cit.*, în loc. cit., p. 688.

³¹ *Ibidem*, p. 689.

³² C. Isvoranu, *Istoria lui Tudor Vladimirescu ...*, în loc. cit., p. 413.

³³ *Ibidem*, p. 414.

³⁴ După cât se pare, la moartea banului Dumitrache Ghica, în anul 1807, casele sale din București au fost împărțite între cei doi fii ai săi, Scarlat și Costache. Primul a moștenit partea dinspre miazănoapte, iar cel din urmă partea dispre miazăzi. Domnul fanariot Ioan Gheorghe Caragea a închiriat partea banului Costache Ghica în 1813; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Basilica, 2017, pp. 56-57, nota 115.

³⁵ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1800-1830, tomul XII, București, 1898, p. 153.

³⁶ Charles Frédéric Reinhard, *Raport asupra Țării Românești și Moldovei (1807)*, în *Călători străini în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (secretar de volum), redactor responsabil Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 256.

³⁷ Pavel Gavrilovici Divov, *Scurte însemnări despre Țara Românească. Cu privire la numărul populației, venituri, dări, fertilitatea și comerțul acestei țări (1808)*, în *Călători străini în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 466.

³⁸ Ignati Iakovenko, *Situația actuală a Principatelor Moldova și Țara Românească (1820)*, în *Călători străini în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 868.

³⁹ *Ibidem*, p. 883.

⁴⁰ William Wilkinson, *Relațiile despre Principatele Țării Românești și Moldovei <1820>*, în *Călători străini în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 613.

⁴¹ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei*, traducere de George Sion, București, Editura Valahia, 2008, p. 692.

⁴² Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, vol. II: Vocabularul, București, Editura Librăriei Socec, 1900, p. 89.

⁴³ Din „amintirile” col. Ion Solomon aflăm că Alexandru vodă Suțu a intenționat, în 1819, să-l numească pe serdarul Iamandi în funcția de cârc-serdar peste cele cinci județe din Oltenia, însă boierii divaniți, în frunte cu marele spătar Grigore râncoveanu au intervenit pe lângă domnul fanariot, ei cerând ca această funcție să fie acordată unui român, respectiv lui Ioan Solomon. Văzând că boierii pământeni erau atât de hotărâți și de uniți, Alexandru Suțu a numit pe Solomon cârc-serdar, altfel spus căpetenie peste toate puterile de arnăuți și de panduri din cele cinci județe oltene; *Amintirile colonelului Ioan Solomon*, p. 17.

⁴⁴ Între 1819 și 1820 locțiitor sau caimacam al marelui ban la Craiova a fost Nicolae Suțu biv vel spătar; Ioan V. Căncea, *op. cit.*, p. 316.

⁴⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 154.

⁴⁷ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 156, nr. 83 (27 iulie 1819) și p. 177, nr. 90 (24 martie 1820).

⁴⁸ Claudiu Neagoe, *Ultimul domn fanariot numit de Poarta Otomană la tronul Țării Românești: Scarlat Callimachi (februarie-mai 1821)*, în volumul: *Cultură, istorie și societate*, vol. V, editat de Ștefan Ștefănescu și Claudiu Neagoe, București, Editura Ars Docendi, 2016, pp. 257-262.

⁴⁹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII: *Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu* (după documente noi), 1821-1822, București, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1901, p. 43.

⁵⁰ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I, pp. 225-226, nr. 124.

⁵¹ *Ibidem*, p. 226, nr. 125.

⁵² *Ibidem*, p. 251, nr. 146.

⁵³ Emil Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, Cartea Românească, 1932, pp. 24 și 26, nr. IV.

⁵⁴ Dan Berindei, Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ediția a II-a revăzută, București, Editura Militară, 1973, p. 64; Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 102. De la Drăgășani, negustorul Vasile Pavlovici trimitea știri lui Hagi Pop la Sibiu, la data de 18 februarie 1821 (stil vechi), aducându-i la cunoștință faptul că vornicul Nicolae Văcărescu primise poruncă să plece în Oltenia cu 130 de oameni, însă atunci când au aflat care este misiunea lor, 100 dintre ei (probabil panduri, restul fiind arnăuți) s-au baricadat între zidurile mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) „zicând că ei nu merg să se bată cu frații lor”; Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *Revoluția de la 1821 în județul Vâlcea. Studii și documente*, Bălcești pe Topolog, 1980, p. 88, nr. 31.

⁵⁵ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, pp. 26 și 28, nr. IV.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 33, nr. VI.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 35-36, nr. XI; vezi și *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 306, nr. 185.

⁵⁸ G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 103.

⁵⁹ Tudor Dinu, *op. cit.*, p. 74.

⁶⁰ Deși Ioan V. Căncea nu-l pomenește în articolul său (vezi „Arhivele Olteniei”, an. XI, 1930, nr. 51-52, p. 316), el pare să fi deținut această dregătorie până la data de 5/17 martie 1821, când cei doi cai-macami ai lui Scarlat Callimachi, Constantin Negri biv vel postelnic și Ștefan Vogoridis biv vel hatman, anunțau de la București boierilor de peste Olt numirea lui Ioan Samurçaș biv vel postelnic în funcția de caimacam al Craiovei (V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 64).

⁶¹ Mihai Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în loc. cit., p. 242.

⁶² *Ibidem*, p. 244.

⁶³ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, pp. 26 și 28, nr. IV.

⁶⁴ *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V: Izvoare narative, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, 1962, p. 44.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁶⁶ Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 90, nr. 32.

⁶⁷ *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 46.

⁶⁸ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, pp. 272-273.

⁶⁹ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 240, nr. 136. Despre contribuția bulgarilor intrați în rândurile arnăuților din cele două principate, în cursul evenimentelor de la 1821, vezi la: N. Todorov, *La participations des Bulgares à l'insurrection hétéairiste dans les Principautés danubiennes*, în „Études Balkaniques”, I, 1964, pp. 69-96.

⁷⁰ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 273.

⁷¹ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 13.

⁷² *Ibidem*, p. 14.

⁷³ Sorin Iftimi, *Pregătirea și desfășurarea mișcării eteriste la Iași, capitala Moldovei (1819-1821)*, în volumul: *Eterea în Principatele Române (1821). 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei, Iași – 27 februarie 2021*, coord.: Sorin Iftimi, București, UER Press, 2021, p. 119.

⁷⁴ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 273.

⁷⁵ G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 123.

⁷⁶ *Amintirile colonelului Ioan Solomon*, p. 19.

⁷⁷ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 124.

⁷⁸ *Amintirile colonelului Ioan Solomon*, pp. 21-22. După unele opinii, la „consiliul de război” de la Slatina, slugerul Tudor și căpeteniile eteriste ar fi în-sărcinat pe stolnicul Nicolae Gigărtu și pe serdarul Diamandi Giuvăra, cu detașamentele lor de panduri și arnăuți, cu misiunea de a împiedica pe cât posibil trecerea trupelor otomane peste Dunăre, în Țara Românească; Antoaneta Laura Sava, *op. cit.*, în loc. cit., p. 146.

⁷⁹ Mihai Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în loc. cit., p. 257. Însă, după opinia lui Ioan Neacșu serdarul Diamandi ar fi fost numit ispravnic al județului Mehedinți; Ioan Neacșu, *op. cit.*, p. 41.

⁸⁰ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, pp. 49 și 55, nr. XII.

⁸¹ *Ibidem*, p. 101, nr. XXXIX.

⁸² *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 34.

⁸³ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. II, pp. 144-146, nr. 100.

⁸⁴ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 297.

⁸⁵ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV: Eteria în Principatele Române, volum îngrijit de Andrei Oțetea (redactor responsabil), București, Editura Academiei, 1960, p. 182, nr. 117.

⁸⁶ *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 108.

⁸⁷ Domenico Caselli, *Măcelăria bucureștenilor pe vremea lui Chehaia Bei și alte minunate povestiri din Bucureștii de la începutul veacului al 19-lea*, București, Editura Vremea, 2015, pp. 105-106.

⁸⁸ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 275.

⁸⁹ G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 178.

⁹⁰ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 313.

⁹¹ Mihai Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în loc. cit., p. 305.

⁹² *Expediția din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele dunărene, de un Anonim*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV: Eteria în Principatele române, București, Editura Academiei, 1960, p. 165.

⁹³ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. II, pp. 257-258, nr. 167.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 270, nr. 168.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 284, nr. 172 (4 august 1821).

⁹⁶ Chiriac Popescu, *Memoriu despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, în Nicolae Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 207.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 217.

⁹⁸ *Declarația fraților Dimitrie și Pavel Macedon-schi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 522.

⁹⁹ Ioan I. Neacșu, *Participarea pandurilor români la cea de-a doua luptă de la Drăgășani (7/19 iunie 1821)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom. 24, nr. 1, 1971, p. 42.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 43.

¹⁰¹ Florin Nacu, *Tudor Vladimirescu și chestiunea rezistenței armate prin sistemul de mănăstiri fortificate la 1821*, în volumul: *1821-2021. Bicentenarul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu*, coord.: Sebastian Cercel, Georgeta Ghionea, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2021, p. 97.

¹⁰² *Expediția din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele dunărene, de un Anonim*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV, p. 265.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 269.

¹⁰⁴ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV, pp. 209-210, nr. 139.

¹⁰⁵ Domenico Caselli, *op. cit.*, p. 78.

¹⁰⁶ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV, p. 210, nr. 139.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pp. 210 și 212, nr. 140.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 213.

¹⁰⁹ *DIR. Răscoala din 1821*, vol. III: Documente interne, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, Editura Academiei, 1960, pp. 421-422, nr. 156; vezi și la Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, pp. 251-252, nr. 108.

¹¹⁰ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 301.

¹¹¹ Dan Berindei, Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 181; Tudor Dinu, *op. cit.*, p. 227.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 220, nr. 91.

¹¹⁴ C. Isvoranu, *Istoria lui Tudor Vladimirescu ...*, în loc. cit., p. 414.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 408.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 414.

¹¹⁷ *Ibidem*, pp. 408 și 414-415.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 415.

¹¹⁹ *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 103.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 340, nr. A.

¹²² *Revoluțiunea de la 1821, de biv vel serdar Ioan Dârzeanu*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 104.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 302.

¹²⁵ Purtător de arme al unui mare demnitar turc; Rodica Sin, *Dicționar de termeni socio-profesionali și politică-militari din cronici (sec. XVI-XVIII)*, Bu-zău, Editgraph, 2009, p. 382.

¹²⁶ *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 ... de I. P. Liprandi*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, p. 337

¹²⁷ *Ibidem*, p. 338.

¹²⁸ Corneliu Tamaș, Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 184, nr. 76.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 185, nr. 77.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 209, nr. 81.

¹³¹ *Ibidem*, p. 191, nr. 79.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*, p. 190; vezi și *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, volum întocmit de Vasile Arimia, Ielița Gămulescu et alii, București, Editura Academiei, 1980, p. 382.

¹³⁴ Emil Vărtosu, *op. cit.*, p. 154, nr. XXXIX.

CĂLARE DE LA BUCUREȘTI LA CONSTANTINOPOL ȘI DE LA CONSTANTINOPOL LA CONSTANȚA (I)

SORIN CRISTESCU *

Abstract

In 1907, two Romanian officers travelled on horseback from Bucharest to Constantinople and then to Constanța. Their observations regarding the situation of the Bulgarian and Ottoman armies were published in a brochure in 1909. The conclusion clearly indicated the qualitative superiority of the Bulgarian army and the intense military preparations in that country, where the fortifications inherited from the Ottomans played an essential role.

Keywords: *cavalry raid, highways, fortifications, armament*

Pentru România, anul 1900 a fost marcat de încordarea dramatică a relațiilor cu Bulgaria, țara vecină la sud de Dunăre, care revendica Dobrogea românească¹, Macedonia și chiar și Constantinopolul. Un război al statelor balcanice împotriva Imperiului Otoman începea să se profileze amenințător la orizont. Pentru presa românească, în frunte cu ziarul *Adeverul*, singura soluție de evitare a unui conflict general balcanic, ale cărui consecințe puteau periclita viitorul românilor, era o alianță militară defensivă a României cu Imperiul Otoman.

Imperiul Semilunii era considerat de regele Carol I un imperiu muribund, iar suve-

ranul își manifestase neîncrederea în statul otoman în mai multe scrisori adresate de-a lungul timpului membrilor familiei sale² și în toate discuțiile purtate pe această temă cu reprezentanții diplomați ai marilor puteri acreditați la București³. Regele nu uita niciodată să menționeze că România nu va accepta o schimbare a frontierelor din peninsula Balcanică decât cu o compensație teritorială corespunzătoare; toată lumea știa că era vorba de regiunea de la sud de Dobrogea, numită Cadrilater.

Liderii otomani însă nu renunțau la ideea unei alianțe defensive cu România prin care să

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Romulus Scărișoreanu

Alexandru Alexiu

se contracareze pericolul bulgar. În zilele de 16/29 iunie – 23 iunie/6 iulie 1907, o delegație militară otomană, condusă de Abdullah pașa, a venit în vizită în România ca să înmâneze regelui Carol I, din partea sultanului Abdul Hamid al II-lea, Ordinul „Nisan Imtiaz” și pentru a purta convorbiri cu oficialitățile române. Carol I a răspuns acestei amabilități trimițând la Constantinopol o delegație militară condusă de generalul Al. Averescu, care din 12 martie acel an era ministru de Război, ca să confere sultanului Ordinul „Carol I” cu briliante, instituit în 1906 cu prilejul aniversării a patruzeci de ani de glorioasă domnie a suveranului. După cum era de așteptat, nu s-a ajuns la nici un rezultat concret.⁴ Bulgaria era copilul favorit al intereselor Austro-Ungariei, de unde venise suveranul ei, Ferdinand de Saxa-Coburg-Kohary, și al intereselor Rusiei, care o considera sora ortodoxă mai mică și care avusese un rol decisiv în eliberarea ei de sub jugul otoman, la 1877-1878. În plus, Bulgaria nu avea frontiere comune cu aceste două imperii, în vreme ce România, după cum se știe, avea o cu totul altă situație

În aceste condiții se poate presupune că ministrul de Război a avut ideea de a trimite la Constantinopol doi ofițeri, călăreți valoroși – un cavalerist, căpitanul Romulus Scărișoreanu⁵, și un infanterist, căpitanul Alexandru Alexiu⁶ – care, sub pretextul unui raid de cavalerie cum se mai făceau în epocă, să parcurgă drumul până acolo și să vadă cu ochii lor cum arată militarii și stabilimentele militare bulgare și otomane. Sau poate că a fost vorba de inițiativa lui Romulus Scărișoreanu, așa cum ne spune el însuși acest lucru la începutul lucrării care a apărut în anul 1909, și care prezintă rezultatele acestei remarcabile performanțe de artă a echitației. De consemnat faptul că cei doi cai au supraviețuit efortului, ceea ce nu a fost cazul cu calul unui ofițer german care în 1895 a străbătut ruta Berlin-București, iar calul a său a murit la câteva zile după ce a străbătut cei circa 1700 km, așa cum ne povestește Constantin Bacalbașa.

Într-adevăr, străbaterea distanței de 1680 de kilometri pe ruta București-Constantinopol și de la Constantinopol la Constanța în decurs

de 24 de zile – 16 august-8 septembrie (stil vechi) 1907 – a permis celor doi călăreți români să observe clar ordinea și disciplina din armata bulgară, echipamentul acestora și delăsarea care domnea în armata otomană din epoca premergătoare revoluției „junilor turci” care va izbucni la finele lui iunie 1908. Le-a permis să observe starea drumurilor dintre localități și să treacă chiar prin localitățile care vor fi teatru de luptă în toamna sângeroasă a războiului balcanic din 1912: Kirkilise și Ceatalgea.

Desigur, de pe șaua unui cal nu se pot observa lucrurile care rezultă din analizele economice ulterioare; cei doi nu au remarcat criza economică din Imperiu care dusesese la creșterea explozivă a prețului alimentelor și determinase apariția rebeliunilor militare din cauza întârzierii plății soldelor. Astfel, fuseseră patru răzvrătiri în 1906, 13 în acel an, 1907 și vor fi 28 în primele șase luni ale lui 1908⁷.

Doi ani mai târziu, la Paris, a apărut lucrarea *Les Armées des Principales Puissances au Printemps de 1911*. Acolo erau prezentate comparativ cheltuielile militare anuale destinate întreținerii unui militar din armatele principalelor țări europene în anul 1910: Imperiul Otoman era trecut cu o armată de 291.500 militari, cheltuielile armatei se cifrau la 228 milioane franci⁸, iar pentru un militar reveneau 782,16 franci pe an. Bulgaria avea 55.000 de militari, cheltuia 39,6 milioane franci, iar pentru un soldat reveneau 720,76 franci pe an. România avea 93.652 militari, cheltuia pentru armată 61,1 milioane franci, ceea făcea ca pentru un militar să revină 653,21 franci pe an. Nicăieri nu se cheltuia mai puțin pentru un soldat ca în România. Cel mai mult cheltuiau Austro-Ungaria – 2047 franci – și Germania – 1684 franci.⁹

Lucrarea lui Romulus Scărișoreanu a apărut în 1909, la circa un an de la revoluția „Junilor turci”. Din martie acel an, generalul Al. Averescu – inițiatorul marii reforme a armatei române din 1908 – nu mai era ministru de război. Ziarele românești, în frunte cu *Adeverul*, elogiau în ample articole noua guvernare¹⁰ și susțineau ideea alianței defensive româno-otomane care să salveze pacea în Balcani. Lucrarea sau memoriul lui Romulus Scărișoreanu nu formula concluzii clare din punct de vedere militar, dar dădea de înțeles că armata otoma-

nă nu se ridică din punct de vedere calitativ la nivelul celei bulgare. Era în egală măsură și un avertisment pentru liderii români privind ceea ce se pregătea la sud de Dunăre și dădea de înțeles că războiul antiotoman al statelor balcanice este iminent. Din acest motiv, din dorința noastră de a vedea reeditată această lucrare, redăm aici câteva fragmente, omagiu adus călăreților extraordinari de atunci.

CĂPITAN R. SCĂRIȘOREANU

CĂLARE

DE LA BUCUREȘTI LA

CONSTANTINOPOL

ȘI

DE LA CONSTANTINOPOL

LA CONSTANȚA

MARȘ DE REZISTENȚĂ

Executat de

căpitanii R. Scărișoreanu și A. Alexiu

București, Tipografia G. A. Lăzăreanu,
Strada Episcopiei, 3, 1909

MEMORIU asupra Marșului de rezistență
București-Constantinopol-Constanța

În luna Iunie 1907, mi-am propus a executa călare un marș de rezistență pe distanța București-Constantinopol-Constanța; voiam a întreprinde această călătorie spre a-mi da seama de regiunea ce aveam de străbătut din punct de vedere geografic, dat fiind că aveam de traversat catene muntoase foarte impracticabile, apoi o apreciere sumară asupra armatelor Turcă și Bulgară și asupra vechilor fortificații din ambele aceste țări, cari în trecut au constituit puncte de sprijin și rezistență, rol pe care și în prezent se pare că-l va îndeplini.

Stabilirea itinerariului

Stabilirea itinerariului s-a făcut în urma unui studiu detaliat la început a hărții 1/600.000, iar

CĂPITAN R. SCĂRIȘOREANU

CĂLARE
DELA BUCUREȘTI LA CONSTANTINOPOL
ȘI
DELA CONSTANTINOPOL LA CONSTANȚA
MARȘ DE RESISTENȚĂ

Executat de

CĂPITANII R. SCĂRIȘOREANU și A. ALEXIU

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA G. A. LAZAREANU
3, Strada Episcopiei, 3
1909.

mai pe urmă a hărții 1/126.000 a statului major rusesc, care în câțva se apropie cu realitatea. La stabilirea itinerariului am avut în vedere drumurile pe care vom merge și localitățile unde va trebui să stăm noaptea, astfel că etapele au fost în funcțiune de aceste localități, care ne puteau pune la dispoziție cele necesare pentru îngrijirea și repausul cailor și al nostru. Această era o chestiune care trebuia neapărat a se avea în vedere, dat fiind că regiunea ce aveam de străbătut nu avea decât puține localități unde puteam găsi confortul necesar, față de care de altfel am fost foarte puțin pretențioși.

Am ales linia: Rusciuc-Rasgrad-Șumla-Verbița-Iambol-Adrianopol-Constantinopol la dus, iar la înapoiat Constantinopol-Ceatalgea¹¹-Kirkkilise-Kaibilar-Burgas-Varna-Dobrici-Caraomer-Constanța, pentru motivul că majoritatea acestor localități au avut importanță din punct de vedere militar, și chiar în prezent parte din ele continuă a avea această importanță, fapt constatat prin forțele și fortificațiunile existente. În câțva mai detaliat se vor arăta acestea mai la vale la capitolele respective.

Având în vedere greutatea regiunii de străbătut, am hotărât un număr de 23 de zile de marș pentru un parcurs de 1680 kilometri din care trei zile de repaus. La stabilirea itinerariu-

lui am apreciat distanța de numai 1400 kilometri, apreciere care nu a corespuns realității, lucru de altfel asupra căruia ni s-a și atras atențiunea chiar de către domnul Ministru de Război¹². Astfel, toate etapele au fost mai mari decât le prevăzusem, ceea ce făcea ca o întrebuintare a unui număr mai mic de zile în străbaterea acestei distanțe să facă marșul irealizabil în bune condițiuni.

Dacă aceste etape de multe ori s-au mărit așa de considerabil, cauza a fost și conducătorii (însoțitorii) noștri cari nu cunoșteau îndeajuns drumul, din care cauză în aceeași zi s-a întâmplat a ne rătăci chiar de două ori făcând distanțe de câte 20 km în plus.

Apoi prezentările ce trebuia a face în Turcia, pe la toți Guvernatorii și Caimacamii în mod obligat, făcea uneori a părăsi drumul direct pentru a ne abate și a lungi drumul considerabil.

În una din ocaziuni, voind a nu mai merge să ne prezentăm (la satul Makrikeni) guvernatorului, jandarmii ce ne însoțeau din semnele ce ne-au făcut am dedus că aceasta este imposibil, fiind dispuși chiar a ne duce cu sila.

Tabloul de mai la vale, arată etapele și numărul de kilometri ce am străbătut, precum și pe acele ce le prevăzusem.

	Prevăzut	În realitate
Ziua I, București-Rusciuc	68	68
II, Rusciuc-Rasgrad	60	72
III, Rasgrad-Șumla	65	68
IV, Șumla-Verbița	72	81
V, Verbița-Iambol	85	93
VI, Repaus	71	84
VIII, Tatarkioi-Adrianopol	56	86
IX, Adrinopol-Baba Eski	62	66
X, Baba Eski-Ciorlu	70	96

XI, Ciorlu-Bogados	75	94
XII, Bogados-Constantinopol	61	87
XIII, XIV, Repaus		
XV, Constantinopol-Cetalgea	72	93
XVI, Cetalgea-Sarai	68	95
XVII, Sarai-Kârkilize	78	94
XVIII, Kârkilize-Kizilsikilisia	78	92
XIX, Kizilsikilisia-Burgas	70	90
XX, Burgas-Aivagik	62	73
XXI, Aivagik-Varna	64	77
XXII, Varna-Dobrici	66	68
XXIII, Dobrici-Mustafaci	65	67
XXIV, Mustafaci-Constanța	46	46
	1434	1680

Marșul

16 August, București-Rusciuc, 68 kilometri

Plecarea la ora 5 a. m. din localul școalei de război; până la satul Jilava am fost însoțiți de Domnul Maior Liciu și de către căpitani Solcănescu, Balif, Manu, Nicoleanu și Locotenentul Bălășescu, toți camarazi din același serviciu cu tovarășul meu de drum, Căpitanul Alexiu.

Până la cimitirul Belu nu am putut merge decât numai pas din cauza pavajului, de aci înainte am mers doi kilometri trap și unul pas, regularea mersului s-a făcut după pietrele kilometrice...

(...)

Trecerea Dunării s-a făcut în 20 de minute, debarcarea s-a făcut ușor, deși puntea vaporului era ucu 40-50 centimetri mai jos decât pontonul de debarcare; cu ajutorul a câtorva scânduri s-a remediat cu ușurință și acest inconvenient care a durat 5 -6 minute.

La debarcaderul din Rusciuc¹³ suntem întâmpinați de Căpitanul Ilief, trimis de garnizoană, acest ofițer vorbea bine românește, și de Locotenentul Cercovski din regimentul 9

cavalerie care are reședința în Rusciuc. De la debarcader am fost conduși la vamă; aci nu se știa de personalul inferior de autorizațiunea ce aveam a trece pe teritoriul bulgar și ne impune a plăti vama care se ridică la 250 de lei. După câțva timp de explicări, fără însă a obține un rezultat favorabil, convenim a plăti și vama, cerând a se dresa actele necesare și a se telegrafia la Sofia pentru a se verifica spusele noastre. (...)

17 August: Rusciuc-Rasgrad, 72 kilometri¹⁴

...În Bulgaria nu am mai putut regula marșul după pietrele kilometrice din cauza terenului accidentat, așa că am întrebunțat trapul pe scurtele distanțe de teren plan și pe pantele a căror înclinare nu era prea mare...

De la Rusciuc până aproape de satul Pisansi¹⁵, mergem pe o șosea în bune condițiuni ca traseu și întreținere, ca lărgime pe alocuirea lasă de dorit; partea împietrită nu permite decât trecerea unei trăsură, o în crucișare de coloane sau trăsură mai voluminoasă s-ar face cu anevoiță. De la Pisansi șoseaua este în proiecțiune, așa că am fost conduși peste câmp...

La ora 5 sosim în Rasgrad, unde suntem conduși la cazarma regimentului de artilerie; ca de obicei și aci caii sunt așezați la infirmeria de cai.

Seara suntem invitați a lua masa la cercul militar, acesta pe lângă un mic semn de atenție, apoi și pentru motivul că în acest oraș nu se află un restaurant în condițiuni bunișoare...

Orașul Rasgrad are o populațiune de la 10-12 mii locuitori compusă din: Bulgari, Turci și Ovrei. Orașul este după modelul turcesc, strade strâmte, pavaj cu bolovani mari de peatră. Lipsă completă de restaurante și hoteluri confortabile. Forțe militare: un regiment de infanterie și unul de artilerie, acest din urmă regiment avea concentrați rezerviști pentru instrucția cu tunurile cu tragere repede. Gara foarte departe de oraș, 5-6 kilometri.

18 August. Rasgrad-Șumla¹⁶, 68 kilometri

Plecarea la ora 6 a.m. Urmăm șoseaua care este în bună stare 10-12 kilometri, apoi se transformă în drum ordinar, mergând astfel până aproape de Șumla (8-9 kilometri), când iarăși începe șoseaua; de altfel se lucrează pentru terminarea șoselei între aceste două localități... Orașul este așezat în centrul unor serii de înălțimi dispuse de jur împrejur, care lasă la mijloc un platou întins cu un perimetru de 30-40 kilometri. Aceste înălțimi au și acum pe ele vechile fortificațiuni care au făcut în vechime din această localitate una din cele mai puternice cetăți ale regiunii¹⁷. În partea de sud a orașului, pe un deal care domină pe toate celelalte, se află un deposit de munițiuni de război, accesiunea se face pe o șosea construită în acest scop și pe care nu are voie a umbra decât numai autoritățile militare. Vechile fortificațiuni sunt în parte amenajate în câțva în sensul cerințelor actuale, iar ca trupe pentru întrebuințarea lor, se dispune de un batalion de cetate, a cărui garnizoană este în Șumla. Sosim la Șumla la ora 2 p. m. (...)

Orașul Șumla are o populațiune de 20-22 mii locuitori, în mare parte Turci, apoi Bulgari și Ovrei.

În acest oraș se lucrează mult la aranjamentul stradelor, se construiesc clădiri frumușele. Între acestea se poate menționa localul Clubului militar, care poate fi considerat ca una din cele mai frumoase construcții din Șumla.

De asemenea de remarcat mai este o foarte veche și măreață moschee numită a sultanului Selim.

Forțele militare: un regiment de infanterie, unul de artilerie de câmp, unul de cavalerie, (a 3 escadroane), un batalion de pionieri, un batalion de cetate, un batalion de pionieri. Reședință de comandament de divizie.

19 August, Șumla-Verbița¹⁸, 81 kilometri

Plecarea la ora 5.30 a. m. urmăm pe șosea numai 7-8 kilometri, după care apoi se transformă în drum ordinar, până ce dăm în valea Camciei, la localitatea Truteca, de unde începe iarăși șoseaua ce merge la Ekistambul sau mai bine zis Preslav¹⁹, vechea capitală a Bulgariei, actualmente un sat cu o populațiune de aproape 2000 locuitori și care se află la poalele primei catene a Balcanilor, anume Preslav-Balcan. (...)

În această zi, din cauza terenului accidentat și pietros am mers mult timp pas și pe jos (22 kilometri) ceia ce a făcut ca să ajungem la Verbița la ora 5.30 seara...

La Verbița găsim pe ofițerul cu alți soldați ce urma a ne însoți până la frontiera Turcă, anume căpitanul Canazirski din regimentul 7 cavalerie cu garnizoana în Sliven. Acest ofițer vorbea binișor franțuzește deoarece urma-se timp de 2 ani cursurile școlii de cavalerie de la Saumur, bine ca om și cred că și un bun ofițer; prin prezența sa am avut o societate foarte plăcută și de care aveam trebuință în lungul și greul defileu al Balcanilor. (...)

Verbița este un sat cu o populațiune compusă în mare parte de Bulgari și puțini Turci, total aproximativ vreo 2000 locuitori. (...)

20 August, Verbița-Iambol, 93 kilometri²⁰

Plecarea la ora 5.30... De la ieșirea din Verbița, drumul este constituit de o șosea cu un traseu destul de bun, ceea ce face ca urcarea să fie foarte ușor simțită, terenul este însă foarte pietros, bolovani enormi de peatră sunt pe tot drumul care nu urmează o vale, ci urcă până în punctul cel mai culminant al catenei. (...)

Aproape întreaga distanță de la Verbița la Fekli²¹ am parcurs-o pe jos, aproximativ 30 kilometri; mergând călare în această regiune am

fi obosit foarte mult caii și am fi riscat chiar a avea accidente care ar fi putut scoate caii din serviciu.

(Autorul descrie pe larg traversarea Balcanilor, unde majoritatea drumurilor sunt în stare bună)

...intrăm în Iambol la ora 10 sera. Aci ni se preparase loc pentru cai la cazarma regimentului 4 cavalerie al Alteței Sale Regale Principelui Boris²². Cum însă cazarma este departe de oraș... am preferat a așeza caii la un han în interiorul orașului, aproape de hotelul unde eram găzduiți. În mijlocul orașului, am fost întâmpinați de aproape întreg corpul ofițeresc al regimentului menționat, care ne-a condus la locul hotărât pentru locuința noastră și a cailor, punându-ne la dispoziție oameni pentru îngrijit caii și pentru serviciul nostru. (...)

Garnizoana militară din Iambol se compone din un regiment de cavalerie a 4 escadroane, și un regiment de infanterie, care are un batalion cu garnizoana în Kislagaci, spre frontiera Turcească.

Orașul Iambol este un vechi oraș Turcesc, cu strade strâmpțe, iar pavajul este format din mari bolovani de peatră... populațiunea în mare parte este Bulgară, puțin Turci și Ovrei se compune din 10-12 mii locuitori.

22 August, Iambol-Tatarkioi²³, 84 kilometri

Plecarea la ora 6... De la Iambol urcăm spre sud valea Tungei pe o șosea în bune condițiuni... Trecem prin satele Karipcea și Hasan Beili. Lângă acest din urmă sat se execută tragerea la țintă de către soldații din batalionul cu garnizoana la Kislagaci. Nu era un câmp de tragere organizat, ci numai țintele puse sub malul unui deal; distanța de la care se trăgea era de 300 metri, asupra unor ținte figuri în picioare.

La satul Samli am descălecat pentru 20 de minute, aci am fost întâmpinați de învățătorul din acel sat, care știa de trecerea noastră din gazetele bulgare. Am făcut cunoștința acestui om foarte modest, și care părea foarte încântat de cunoștința noastră, mai cu deosebire după ce i-am oferit cărțile de vizită.

La Samli trecem valea pârâului Asmacu, după care urmăm același drum ordinar, traversând mai multe serii de dealuri, după care

ajungem în satul Vâcov, așezat la poalele unor înălțimi numai din peatră. La Vâcov facem o oprire de 45 minute, în care timp dăm o rație de ovăz cailor și aranjăm a lua cele necesare pentru hrana cailor la Tatarkioi, localitate în care ni se spune că nu se găsesc furaje. La ora 5 ajungem la Tatarkioi, situat la 2 kilometri de frontiera turcească, așezăm caii într-un grajd destul de puțin confortabil; iar pentru noi trei ni se aranjează o cameră la un han.

Cum a doua zi urma să trecem pe teritoriul turcesc, am căutat a ne informa dacă la frontiera turcă este vreun ordin cu privire la libera noastră trecere; în acest scop am trimis un locuitor bulgar pentru a lua informațiunile necesare și să anunțe sosirea noastră în Tatarkioi precum și să comunice că a doua zi, la ora 6 și 30 vom fi la pichetul turcesc. Ni se aduce răspunsul că la frontiera turcă are cunoștință de trecerea noastră, care trebuie să se efectueze în ziua de 23 August și că un ofițer este însărcinat cu conducerea noastră până la Adrianopol.

Ordonanța noastră efectuează transportul de la Iambol la Tatarkioi cu căruța; cum drumul în această zi a fost destul de lung, sosirea sa la Tatarkioi a fost la ora 9 seara.

Drumul de la Vâcov până la această localitate este în foarte proastă stare, aceasta din cauza terenului extrem de accidentat și din cauza cantităților enorme de piatră presărată peste tot locul.

În ziua sosirii noastre la Tatarkioi ni se povestește împușcarea unui locuitor bulgar de către santinelele turce de pe frontieră, din cauză că trecuse câțiva metri de zona neutră. Trebuie să menționez că între pichetele bulgare și turce este o limită peste care nu are voie a trece nimeni, decât numai pe drumurile care traversează frontiera. Din cauza împușcării celui locuitor, locotenentul de infanterie care comanda postul Tatarkioi nu se afla în localitate, fiind dus spre a face cercetarea cazului, împreună cu autoritățile respective.

Tatarkioi are o populațiune de 300-400 locuitori numai bulgari; în acest sat se află vama bulgărească. Tot aici se află un pluton de infanterie pentru paza frontierei, comandat de un ofițer. Distanța între pichetul bulgar și cel turcesc este de 1500 metri. La 750 metri între aceste două pichete este zona peste care nu se poate efectua trecerea, ci numai după cum am spus pe drumurile ce se cunosc de autoritățile de pază

23 August, Tatarkioi-Adrianopol, 56 km

Plecarea la ora 6 a.m., acompaniați de ofițerul și soldații bulgari. Urmăm drumul care ne conduce la pichetul turcesc, la care ajungem la ora 5 și 30 minute, unde suntem întâmpinați de un căpitan și doi ofițeri subalterni (un locotenent și un sublocotenent). Ni se dă onorurile de către un post compus din 4 oameni, cari ne prezintă armele. Suntem invitați a descăleca și suntem introduși în localul ocupat de detașamentul de pază, și anume în camera ocupată de căpitanul comandant, locuință foarte modestă, care cuprindea ca mobilier două paturi de lemn (ceea ce arăta că ședea împreună cu unul din ofițerii subalterni), un cuier și arhiva, care se compunea din un cui, în care era o sârmă, pe care se afla înșirate hârtiile și ordinele necesare. Imediat ce intrăm în cameră, prin intermediul căpitanului Canarziski, care vorbea turcește, ne prezentăm ofițerilor, care ne dă mâna, fără însă a-și face cunoscut numele, după care apoi arătăm ordinul ce aveam și despre care am vorbit mai sus. Se face verificarea cestui ordin, și în același timp de către un ofițer, se redactează un raport către comandantul corpului de armată din Adrianopol, relativ la sosirea noastră, care raport se încredințează ofițerului ce urma a ne însoți până la Adrianopol. Primirea făcută a fost cât se poate cu mai multă atențiune, și atât cât acești oameni înțeleg a face asemenea lucruri, ni s-a oferit două rânduri de cafele și o nenumărată serie de țigări, cari se urmau una după alta.

La pichetul despre care este vorba, se afla o companie cu efectivul de 80 de oameni, cazarmați într-o clădire cu zid de piatră, cu un etaj; construcțiunea destul de puțin îngrijită, parte din oameni erau cazarmați într-un bordei. Toți oamenii companiei încinși în permanență, iar armele făcute piramide înapoia pichetului, dau aspectul unei stări încordate de lucruri, gata fiind în tot momentul a face uz de arme. Îmbrăcămintea oamenilor se poate spune că era în bună stare, deși nu atât cât ar fi putut fi, iar încălțăminte opinci.

După o oră de ședere la frontieră, ne despărțim de căpitanul Canazirski și pornim spre Adrianopol (Edirne) însoțiți de un sublocotenent, care de asemenea merge călare pe un cal de mică statură, cum sunt caii noștri indigeni;

avea ca harnașament o șea nu tocmai în bună stare, iar ca înfrățere o zăbală. Urmăm un drum ordinar care în această regiune străbate niște coline întinse și foarte accesibile, și care se află mai aproape de valea Tungei, trecem prin localitățile Fekli și Goshamsu, unde traversăm și pârâul Gatasman, iar la ora 12.30 suntem la bariera Adrianopolului. Înainte de a intra în oraș, trecem prin cartierul ocupat în cea mai mare parte de cazarmele trupelor, care sunt foarte numeroase, după care apoi trecem apa Tungea și imediat intrăm în oraș. Înainte de a intra ofițerul care ne însoțea cu multă amabilitate, a voit să fie încadrat de noi, lucru pe care l-am înțeles după semnele pe care le făcea (vorbea numai turcește), desigur figura ce o prezentăm căteștrei era destul de hazlie, deoarece se afla la o diferență de nivel destul de simțitoare față de altitudinea ce noi amândoi prezentăm prin monturile noastre. Facem astfel intrarea în oraș, atrăgând atențiunea chiar a turcilor, cari de obicei privesc orice lucru cu o nepăsare caracteristică. La un magazin de tutun, acompaniatorul nostru ne face semn a opri, cumpără două pachete de țigări, oferindu-ne la fiecare câte unul, spunând în același timp souvenir; bine înțeles am dedus intențiunea sa, care însă era greșit exprimată, i-am mulțumit și am pornit din nou în aceiași ordine.

Suntem conduși la palatul comandamentului corpului 2 de armată, loc în care era hotărât a fi așezați caii, în grajdul ocupat de postul de cavalerie al comandamentului. Imediat la sosire, suntem întâmpinați de mai mulți ofițeri din diferite arme, ce aveau serviciul la acel comandament, care ne și invită într-o cancelarie, care am dedus că trebuie să fi fost comenduirea garnizoanei. Aici imediat pornește o serie de nenumărate cafele și țigări, cari trebuiau neapărat consumate, orice opoziție era imposibilă față de rugăciunile și bunăvoința cu care se ofereau. După o ședere de aproape o oră, înconjurați de 8-10 ofițeri, în care timp vorbeam fiecare cum ne pricepeam și cum puteam a ne face să fim înțeleși, mergem pentru a vedea cum ne-au fost îngrijiți caii, cărora li se dase toată îngrijirea și furajul necesar. În acel timp un ofițer de stat major și un adjutant al excelenței sale Mareșalul Nazir Pașa, ne comunică invitațiunea de a merge la comandament, Excelența Sa dorind a ne vedea. Comunicăm

imposibilitatea în care ne aflam, de a merge imediat, ținuta noastră lăsând de dorit, și rugăm a se transmite Excelenței Sale rugămintea noastră, de a ni se permite a-l vizita peste o oră, timp în care urma a ne sosi ordonanța cu bagajele. Ni se comunică că vom fi primiți așa cum ne aflăm. Bine înțeles ne-am prezentat, fiind primiți în modul cel mai afabil, în cabinetul de lucru al comandantului de corp de armată; ni s-au oferit țigări și cafele, ni s-a dat relațiuni asupra drumului ce aveam de urmat. Excelența Sa cunoștea țara noastră, fiind trimis de Majestatea Sa Sultanul, acum zece ani, într-o misiune la M.S. Regele, cu care ocaziune a vizitat Bucureștiul și Sinaia.

Timp de o jumătate de oră am fost reținuți discutând în limba germană, pe care o vorbea destul de bune, fiind timp de patru ani în serviciu într-un regiment de gardă în Germania.

Aceasta se explică cum acest om care avea vârsta de 45 de ani avea gradul de Mareșal, comandant al celui mai important corp de armată.

Concediindu-ne, ni se urează reușită în întreprindere, exprimându-și în același timp mulțumirea ce a avut de a face cunoștința a doi ofițeri ai națiunii române, prietena sinceră a Turciei.

Această vizită terminată, mergem la hotel unde după câteva minute ni se prezintă doi jandarmi, care aveau ordinul de a ne însoți a doua zi, și prin ajutorul unui interpret (ovrei), cere a le arăta ora la care vom pleca a doua zi și locul de unde vom porni.

Adrianopolul este un mare oraș, cu o populație de peste 100.000 locuitori Turci, în care se află mulți greci și ovrei și puțini bulgari. Orașul este tipul sistemului turcesc, care nicicând nu va putea deveni în genul unui oraș occidental dat fiind aglomerarea de construcții pe niște strade extrem de strâmte. Ca edificii nu este nimic de remarcat, afară de o moschee foarte mare numită a sultanului Selim, și aceia a sultanului Baiazid, remarcabilă prin vechimea ei.

Seara am vizitat localul unei berării, care avea o grădiniță foarte strâmtă și în care se consuma bere, diferite siropuri, limonadă și pepeni. Localul era destul de confortabil, iar publicul în majoritate era compus din greci și ovrei.

Orașul în timpul nopții este foarte slab luminat, cu câteva lămpi cu petrol, care sunt

departe de a-și îndeplini rolul ce ar avea. Din această cauză, din ordin polițienesc, lumea care circulă noaptea, de la orele opt în sus, trebuie a avea lanterne, oricare individ fără lanternă este considerat suspect și arestat de poliție. Deși orașul este destul de mare, este însă lipsit de un hotel confortabil, acela în care am locuit era cel mai bun din oraș, cu toate acestea lăsa foarte mult de dorit din toate punctele de vedere, deși prețul era destul de mare; se poate asemăna cu un prost hotel din unul din orașele noastre de provincie. Restaurantul mai mult sau mai puțin satisfăcător, iar prețurile erau moderate. Distracția publicului se face prin gramofone care nu lipsesc, chiar la cel mai mic magazin. Comercianții în mare parte sunt greci sau ovrei.

Garnizoana Adrianopol este compusă din 20 batalioane de infanterie, trei regimente artilerie de câmp, două regimente de cavalerie, reședința comandamentului corpului 2 de armată și a celor două divizii. De asemenea se mai află un regiment de artilerie de cetate a cărui trupă se află repartizată în forturile din jurul orașului, precum și toate celelalte trupe administrative și sanitare ce intră în compunerea corpului de armată.

Toată această cantitate enormă de trupe, se află încazarmată în localuri care mare parte se află la intrarea de vest a orașului; iar restul în oraș.

Ordonanța noastră execută drumul în această zi tot cu căruța; dat fiind că etapa era mică și drumul neaccidentat, sosește în Adrianopol în același timp cu noi.

(*Va urma*)

NOTE

¹ Pe larg în Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. II, p. 270 și urm. (ediția originală) unde se relatează asasinarea profesorului Șerban Mihăileanu la 22 iulie 1900 și discuția dintre autor și ministrul de Război, Iacob Lahovari. Ministrul îi relatează jurnalistului situația jalnică a înarmării armatei române – cu condiția păstrării secretului – și îi cere să nu mai încurajeze manifestațiile războinice împotriva bulgarilor.

² Sorin Cristescu, *Carol I – Corespondența privată 1878-1912*, Editura Tritonic, București, 2005, p. 363, 364, 377, 403-404, 416, 460-461, 474, și

Scrisorile Regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen 1878-1905, Editura Paideia, București, 2012, p. 370, 371, 405, 456, 501.

³ Pentru discuțiile purtate de regele Carol I cu diplomații Austro-Ungariei acreditați la București, vezi Sorin Cristescu, *Regele Carol I în rapoarte diplomatice austro-ungare 1877-1914*, patru volume, Editura Paideia, București, 2013-2017.

⁴ Pe larg descrisă această vizită în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu – militarul, omul politic, legenda*, ediția a II-a, Editura Militară, București, 2009, pp. 62 – 64.

⁵ Romulus Scărișoreanu (14 aprilie 1870 – 1950) sublocotenent la 16 iulie 1890, loc. 10 mai 1894, căpitan la 10 mai 1901, maior la 10 mai 1910. *Anuarul* din 1912 îl arată încadrat la Institutul Geografic al Armatei; viitor general, comandant de brigadă și de divizie în Războiul de Întregire. A fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul, clasa III, pentru modul cum a condus Brigada 5 Călărași în luptele din Dobrogea, din campania din 1916. A fost frate cu generalii Constantin Scărișoreanu (1869-1937) și Cornel Scărișoreanu (1880-1944). Ulterior a scris *Fragmente din războiul 1916 – 1918. Istorisiri documentate*, două ediții, Sibiu, 1934.

⁶ Alexandru Alexiu (3 august 1872 - ?), ofițer de infanterie în regimentul 14 Roman, publicase în acel oraș, la 1900, împreună cu locotenentul Gheorghiu Teodor un *Manual de Teorii al Soldatului de infanterie*. Lucrările ulterioare: *Principiile fundamentale: Economia Forțelor și Libertatea de Acțiune*, [de] Locotenent Al. Alexiu. *Rezumat teoretic și experimental. Dezvoltarea Conferinței ținută la Cercul Militar Român, în prezența D. General de Brigadă Bélier Arnold, Comand. Div. 7 și a Domnilor Oficieri ai Garnizoanei*, 8 Aprilie 1904. Roman; *Manual practic de Citirea hărților și Recunoașteri pentru subofițerii de toate armele, ofițerii de rezervă și bachelareții stagieri* [de] Căpitan Al. Alexiu, Reg. 7 Rahova No. 25. București, 1907; ediția următoare în 1914 când Alexiu avea gradul de maior; În războiul de Întregire colonel comandant al Brigăzii 6 infanterie, apoi șef de stat major al Diviziei 6 infanterie; de la 1 iunie 1918 comandant al Școlii de tragere a infanteriei, Cf, *Războiul de Întregire (1916 – 1919) Comandanți militari*, Editura Centrului Tehnic Teritorial al armatei, București, 2016, p. 239, 269, 281.

⁷ Pe larg în Robert Mantran, *Istoria Imperiului Otoman*, Editura All, București, 2006, p. 487 și urm.

⁸ Francul francez era egal cu leul românesc; 3,10 lei era prețul unui gram de aur.

⁹ *Istoria Militară a Poporului Român*, Editura Militară, București, 1988, vol. V, pp. 201 – 202.

¹⁰ Apăruseră în *Adeverul*, în septembrie – octombrie 1908 o suită de articole semnate de Barbu Brănișteanu care realizase interviuri cu cei mai importanți miniștri din noul guvern. Toți se manifestau în favoarea unei alianțe defensive cu România și își exprimau regretul că nu se realizase. Reproduse în *Relații politice și militare româno-otomane 1878 – 1989. Documente*, vol. 1 1878 – 1938, coordonator Carmen-Sorina Rijnoveanu, responsabil de volum Manuel Stănescu, Editura Militară, București, 2023 pp. 235 -245.

¹¹ Ceatalgea este denumirea ultimei linii fortificate înaintea Constantinopolului, între Marea Neagră și Marea Marmara la circa 40 km vest de capitala imperiului. Aici s-a desfășurat bătălia din zilele de 4 -5/17 – 18 noiembrie 1912 când armatele întâia și a treia bulgare, comandate de generalul Radko Dimitriev, au încercat zadarnic să străpungă apărarea otomană ca să poată cucerii Constantinopolul. A urmat o a doua confruntare între trupele bulgare și otomane (3 februarie - 3 aprilie 1913) în care bulgarii nu au putut trece de această linie, dar turcii nu au putut împiedica cucerirea de către bulgari a fostei lor capitale, Adrianopol, la 26 martie 1913.

¹² Al. Averescu a fost numit ministru de război la 12 martie 1907 în guvernul condus de D. A. Sturdza.

¹³ Azi orașul port Ruse, pe malul drept al Dunării.

¹⁴ Pe direcția sud-est.

¹⁵ Azi Pisanet, la 38 km sud est de Ruse.

¹⁶ Azi Șumen, la 68 km sud-est de Razgrad.

¹⁷ Așadar Bulgaria nu respectase decizia Congresului de pace de la Berlin, din iulie 1878, care cerea demolarea tuturor fortificațiilor.

¹⁸ Azi Vărbița, la 80 km sud-vest de Șumen.

¹⁹ Azi Veliki Preslav.

²⁰ Pe direcția sud-vest.

²¹ Localitate neidentificată pe hărțile actuale.

²² Boris (1894 – 1943) fiul țarului Ferdinand, va fi suveran al Bulgariei sub numele de Boris al III-lea de la 3 octombrie 1918 până la decesul său survenit la 28 august 1943.

²³ Localitate neidentificată pe hărțile actuale la fel și cele despre care se vorbește în continuare.

SINKING OF THE AUSTRO-HUNGARIAN MONITOR SMS *INN*, 22 SEPTEMBER 1917 *

MIHÁLY KRÁMLI **

Abstract

This article provides an overview of the most interesting episode of 1917 on the Romanian Front on the Danube, the sinking of the Austro-Hungarian river monitor Inn, based on unpublished archival sources. In this article, the author examines in detail the sinking of the Inn caused by running into a contact mine, using the original reports on the event, the following inquiry conducted by the Austro-Hungarian Navy, and the salvage of the monitor. The article also takes a closer look at the myths surrounding the sinking.

Keywords: *Austria-Hungary, Danube, First World War, Monitor Inn, Romania, 1917*

During the Central Powers' operations against Romania in the First World War on the Danube Front, the most important contribution of Austria-Hungary to the joint German-Bulgarian-Turkish forces was the Austro-Hungarian Danube Flotilla (k. u. k. Donauflottille). Since August 1916, the flotilla had been placed under German command, in 1917 it was subordinated to German General Robert Kosch, the commander of the Danube Army (Donauarmee). In September 1917, the Danube Flotilla suffered its second major loss near Brăila, on the Lower Danube, when one of its most modern monitors, the *Inn*, ran into a mine and sank. While the sinking of the *Inn* was considered more of an accident, this was the greatest success of the Romanian Navy against the Danube Flotilla, as the mine which

sank the monitor most probably had been laid by the Romanians in December 1916.

The Danube Flotilla during the First World War possessed altogether ten river monitors. Two of them were lost: the *Temes* in October 1914 and the *Inn* in September 1917. Both monitors ran into a mine, and both were salvaged later. *Temes* was commissioned again in June 1917 while the work on the *Inn* lasted to June 1919. After the war, both monitors were confiscated and in 1920 they were transferred to Romania. Olaf Wulff, in his semi-official book on the wartime history of the Danube Flotilla¹, deals in detail with the sinking of the *Temes*, which he commanded in 1914, but he had little to say of the sinking of the *Inn*. Consequently, up to this date our knowledge has been scarce about this loss. In this article

* I would like to thank to Tony DiGiulian, Gábor Kiss and Manuel Stănescu for their help with this article. In this article I use Gregorian calendar dates.

** Researcher, Military History Institute and Museum of Hungarian Ministry of Defence, Budapest.

I will examine in detail, based on original documents, the sinking of the *Inn*, the following inquiry, and the salvage of the monitor. Also, I try to take a closer look at the myths surrounding the sinking.

The Monitor SMS *Inn*

Since the 16th Century, the Habsburg Empire had maintained a considerable permanent river force on the Danube. Until 1850, this force was composed of different types of oar- and sail-powered vessels. In 1850, Austria followed the 1848 example of the Hungarian Revolutionary Government and established a river flotilla of armed paddle steamers. This was an independent organization and was not the part of the Austrian Navy (k. k. Kriegsmarine). Later, this flotilla was merged into the Navy. In 1866, after the defeat in the war with Prussia, this river force which was now comprised of obsolete paddle steamers was disbanded.

After the Compromise of 1867 between Austria and Hungary the new commander of the Navy, Vizeadmiral Wilhelm von Tegetthoff re-established the river force of the Austro-Hungarian Navy, primarily as a response to the Turkish introduction of armoured warships on the Danube. The first two armoured river monitors, *Maros* and *Leitha*, were commissioned in 1872. The second pair of monitors, *Körös* and *Szamos*, were commissioned two decades later. Since the turn of the century, this force was officially called Imperial and Royal Danube Flotilla (k. u. k. Donauflotte). The third pair of monitors, *Temes* and *Bodrog*, were built in 1902-1904.

Until 1907, the Dual Monarchy possessed unquestionably the most powerful river force on the Danube. But in this year were commissioned four, Austrian built river monitors of the Romanian Navy. These 680 ton monitors were considerably larger than the 310-445 ton Austro-Hungarian ones with heavier armour and they had three 12 cm/35 guns while the Austro-Hungarian monitors had one or two similar-sized guns. To counterbalance the new Romanian monitors, the Austro-Hungarian Navy started the design work on new monitors and began to prepare the way for funding them. In 1909, prominent Austrian and Hun-

garian politicians took the position that the expenses of the future battleships (*Tegetthoff* class dreadnoughts) and smaller units should be covered from an extraordinary credit. This program originally comprised the battleships, cruisers, destroyers, and other units along with six river monitors.² At the 6 October 1910 meeting of the common Council of Ministers, the Austrian and Hungarian finance ministers cancelled the six monitors, but one month later it was informally promised to the Navy that it could spend more money on smaller units than officially was allowed by the credit.³ In 1913, the Navy started the construction of two new monitors, the *Enns* and *Inn*. In 1915, two additional monitors were built, the *Sava* and the *Temes* (II), the latter being renamed *Bosna* in May 1917.

The *Enns* class monitors displaced 536 metric tons, their length was 58 meters, their beam 10.3 meters and their draught 1.3 meters. Each unit was armed with two 12 cm/45 guns mounted on a twin turret fore, three 12 cm/10 howitzers in single armoured cupolas were mounted aft, two 7 cm/50 AA guns were placed on top of the superstructure and six machine guns which were mounted in the superstructure. The belt armour was 40 millimetres thick, and the deck armour was 25 millimetres thick. The conning tower, the gun turret and the cupolas of the howitzers had 50 millimetres thick armour. The machinery consisted of two triple expansion four cylinder vertical reciprocating steam engines and two oil firing water-tube Yarrow boilers. The machinery was rated at 1,500 SHP, the maximum speed of the ships was 13.5 knots. The monitors had a complement of 95 officers and men. The *Enns* was built at the Stabilimento Tecnico Triestino shipyard in Linz, the *Inn* was built at the Ganz and Co, Danubius shipyard in Budapest. The two units were not entirely identical. The *Inn* was built as a flagship, therefore she had more officer's cabins. On Danube monitors, officer's cabins were forward of the fore gun turret. Thanks to this, her forward armoured bulkhead was far ahead of the forward end of the belt armour, therefore there was a large, unprotected space between the two armours. Originally, the AA guns on the

superstructure had no protection but the experiences of the war showed the need of protection at least against rifle fire. The lessons were learned, and the two AA guns were fitted with all-around armour. Then it turned out that this armour was blocking the rearward view from the conning tower. To overcome this problem, a smaller, second conning tower was fitted on the top of the conning tower. This had rectangular shape on *Enns* and cylindrical on *Inn*. The monitors originally would have been fitted with German telescopic masts but after the outbreak of the war the Germans did not ship the masts. As an interim solution each unit was fitted with a lattice mast.⁴

The *Inn* was commissioned on 11 April 1915 under the command of Linienschiffsleutnant Lothar Leschanowsky. On the next day, she joined the Danube Flotilla at Pétervárad (Petrovaradin). First time she fired her guns in anger was on 15 May 1915 at the searchlights on the Kalimegdan in Belgrade. She participated in the fights at Belgrade on 7-10 October 1915. On 30

October 1915, she escorted the first ammunition transport to Bulgaria through the Iron Gates. After the Romanian declaration of war on the Dual Monarchy, the *Inn* participated in the raid on Corabia on 29 September 1916. On 23 November, the Danube Flotilla protected the crossing of the Danube of General Mackensen's Army at Svishtov. The Flotilla was distributed into five groups, *Inn* was the lead ship of the second group. During the winter of 1916/17, the units of the Danube Flotilla wintered in Turnu-Severin and in Budapest. The *Inn* wintered in the Hungarian capital, and she returned to the Lower Danube in March 1917. During 1917 the majority of the Flotilla's units were stationed at Hârşova and at Brăila. Since June 1917 all the ten monitors of the Danube Flotilla moored at Brăila. The year 1917 was relatively peaceful for the Flotilla, as the planned Romanian offensive on this front was cancelled in July and the counteroffensive of the Danube Army in early August was also cancelled.

The monitor *Inn* on the slipway. Her lattice mas has not yet been installed and is lying on the deck. Note the cylindrical additional conning tower on the top of the original conning tower

(Source: Fortepan/Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum/Történeti Fotók Gyűjteménye)

The Sinking of the *Inn*

The “great event” of September 1917 for the Central Powers on the Romanian Front was undoubtedly the meeting of the German Emperor Wilhelm II and the King of Bulgaria Ferdinand at Cernavodă, which was scheduled for 21 September. Wilhelm II was to travel to Cernavodă on board the Hungarian luxury yacht *Zsófia Herczegnő*. On the order of the Supreme Command Mackensen (Oberkommando Mackensen), patrol boats *Barsch* and *Viza* were sent to the Bulgarian Ruse to escort the German Emperor to Cernavodă. At 9 p.m. on 20 September, the First Monitor Division (*Bosna*, *Sava*, *Enns* and *Inn*) left Brăila for “practice”. The chief of staff of the Danube Army, Colonel Hans von Werder, was on board the *Bosna* (General Kosch was on holiday) and Linienschiffskapitän Károly Lucich, the commander of the Danube Flotilla, was on board the *Inn*. At 7:30 a.m. on 21 September, the four monitors formed a line and dropped anchor under the railway bridge of Cernavodă. It was only then that the officers and sailors of the monitors were told of the true purpose of their mission. King Ferdinand arrived in time, but the *Zsófia Herczegnő* arrived at 5 p.m. instead of the scheduled 3 p.m. due to a technical problem. Consequently, the Imperial inspection of the monitors was cancelled. Wilhelm II took the time to personally award Korvettenkapitän Max von Förster, the chief of staff of the Danube Flotilla, with the Iron Cross 1st Class.⁵

As Colonel von Werder had to hurry back to Brăila, the departure of the First Monitor Division was scheduled to 4 a.m. on 22 September. Due to the dense fog, they could not set off until 5 p.m. Due to low water levels, the distance between the monitors was 1,000 meters. The leading ship was the *Bosna*, she was followed by the *Enns*, the *Sava* and the *Inn*. Von Werder was on board the *Bosna*, Lucich and von Förster were on board the *Inn*. Around 8 a.m. at Hârșova, von Werder requested that the speed of the monitors be increased. At 10:50 a.m. the *Bosna* passed two barges and the steamer *Latorca* on the left bank, near to the northern end of Lupului Island. One of the barges showed damage with the after part barely above the water. The *Bosna*’s commander, Korvettenkapitän Olaf Wulff, thought that the damage to the barge had been caused by a drifting mine

or by an internal explosion. He reasoned that an anchored mine was not possible as that section of the river had been swept before the arrival of Wilhelm II. The *Bosna* passed without stopping as neither the barges nor the *Latorca* called for help or warned of danger.⁶

The last ship, the *Inn* reached the barges at 11 a.m. At that time the damaged barge sent the signal “Mine”. The officer on watch, Fregattenleutnant Eduard Korparic gave the order to stop the engines and informed the commander, Linienschiffsleutnant Lothar Leschanowsky. Leschanowsky asked Linienschiffskapitän Lucich whether they should send a boat to the barge for further information. Lucich said yes and they decided to approach the barge at 400 meters. At that moment the monitor, which was steaming downstream nearly at full speed was now 1,000 meters from the barges. The Flotilla’s commander and the monitor’s commander standing on the foredeck watched the barge with binoculars and they found that the damage certainly had been caused by an explosion. As the cargo of the barges was war material and German soldiers, they thought that an internal explosion or a bomb hit had caused the damage. Meanwhile, the monitor turned back and began to approach the barges upstream. When the engines were stopped at 11:15 a.m., an explosion shook the starboard bow and a water column shot up in the air as high as the mast. It was evident for everyone on board that the *Inn* had run onto a mine.⁷

The report of the commander of the *Inn*, Linienschiffsleutnant Lothar Leschanowsky, on the sinking reads as follows:

“In the officer’s hatch the water was already standing near its frame and in the next moment Fregattenleutnant Gerhard Greiss emerged from it bleeding on the forehead and right hand. He was in his cabin (starboard first) and he escaped through the cabin door as his first, instinctive attempt to escape through the skylight seemed to be impossible due to the rapid rise of the water and the closed skylight.

The officer on watch [Eduard Korparic] and the helmsman on the bridge flew into the air and they only avoided disaster by holding on tightly to the railing. The nine men who stood on the roof of the machinery room flew into the water. Linienschiffskapitän Lucich and me, who were standing three meters apart on the port side of the foredeck, fell but we got right

back on our feet. The men who were standing on the afterdeck felt the explosion as a hard hit on the hull but most of them managed to stay standing. [...]

The cabins were flooded so rapidly that the water pumps seemed to have a hopeless task as the bow was flooded within one minute after the explosion and forward of the armoured bulkhead water was now flooding through the deck openings (hatches, chain tubes) too.

Seeing the severe consequences of the catastrophe, I ordered the officer on watch to turn toward the nearer, left bank with engines working ahead to run aground in shallow water to avoid sinking. At the same time, I gave the order to prepare for dropping anchor and I hurried to the bridge. On the way I ordered the wireless operator who was standing at the hatch to the radio cabin to notify the *Sava*. This required first starting the petrol engine dynamo, then it succeeded to send the telegram but without signature as when the order was given to abandon the machinery room, the dynamo was stopped. Later it turned out that the wireless operator changed the call sign BK to BY (*Viza*).

Before I was aware of the men in water the officer on watch had already arranged for the launching of the ready punt to rescue the men, then he ordered to launch the other punt and the motorboat on the afterdeck.

At the skylight of the first port cabin, a couple of men, who had been ordered there by Fregattenleutnant Greiss immediately after his rescue, influenced by his own fresh experience, tried to rescue Korvettenkapitän von Förster who had retired to his cabin a few minutes before the explosion. When the skylight was opened the water level was a span under the cabin roof. Machinist petty officer Josef Prizovsky tried to reach von Förster with his hand and then he descended into the opening with his body and with his legs tried to do the same, but in vain. It seemed that von Förster had lost his consciousness in an instant or had died.

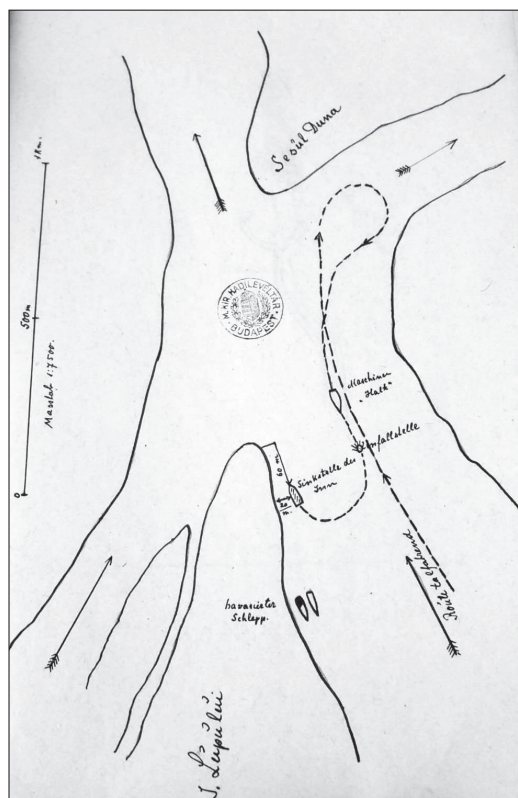
When I got to the bridge Korparic reported that the helm did not work. The ship was sinking deeper and deeper and began to list to starboard. Regarding the latter, I went to the engines to get more information, but as the speed of the list increased, I had to order the Maschinebetriebsleiter, who was standing at the hatch of the machinery room, to close the

oil valves and to abandon the machinery room because buoyancy was no longer expected to be maintained. To continue to run the engines seemed to be not advisable because the screws must have been out of the water.

The bow – which thanks to the river's current was now in downstream position – ran aground. The crew received the order to abandon ship. First the wounded were carried ashore then everyone left the ship, some on boats, others swimming. At the same time, I ordered to drop the stern anchor to secure the ship against swinging toward the middle of the river, as well as I carried a steel cable ashore to pull the stern closer to the riverbank. The latter effort proved to be vain as the cable broke during the sinking.⁷⁸

At 11:30 a.m., fifteen minutes after running onto the mine, the monitor sank in 8 meters of water near Lupului Island, 14 kilometers upstream from Brăila. Only her mast and the upper part of her funnel were above the surface. At 11:45 a.m., Fregattenleutnant Korparic was sent to Brăila on the motorboat to call the monitor *Sava* to the scene and to warn all other ships of the mine danger.⁹ Arriving in Brăila, Korparic went on board the *Bosna* and reported the sinking of the *Inn* to Korvettenkapitän Wulff. At 1:10 p.m., the *Bosna* left Brăila with two physicians with a great quantity of dressings on board and an hour later she dropped anchor near the wreck of the *Inn*.¹⁰

The number of the casualties was two men killed, two men severely and six men lightly wounded. Beside Max von Förster, the other dead crewman was a wireless petty officer, one of the nine men who had been thrown off the machinery room roof. Compared to the 1914 sinking of the *Temes*, the number of the casualties was low, as the *Temes* had lost thirty-one dead. It should be added, however, that in the case of the *Temes*, a part of the 12 cm ammunition exploded and the only survivor of the magazine crew was going insane. It is interesting to note that the civilian helmsman of the Hungarian shipping company MFTR, Ágoston Baumgartner, who was employed by the Flotilla as pilot and distinguished himself during the sinking as he dropped the stern anchor, had been on the *Temes* three years ago and had distinguished himself then as well.¹¹ Over the next few days, the mine unit of the Flotilla

Sketch map of the scene of the sinking
(Source: HM HIM Hadtörténelmi Levéltár)

(Flußminenabteilung) searched this section of the river and found three mines.¹² On 24 September, Linienschiffskapitän Lucich travelled to Bucharest and from there on to Vienna to personally report the sinking.¹³

The Inquiry

In October 1917, the Marinesektion (Navy Department) of the common Ministry of War conducted an inquiry to investigate the causes and the details of the sinking of the *Inn*. The expert report was written by Kontreadmiral Franz Mirtl, the deputy head of the Operationsskanzlei and an acknowledged expert on naval mines. He examined the question of responsibility in three points. First, was it possible to lay mines on a section of river which had been swept multiple times by the mine unit. Second, the mine unit might not have searched the river thoroughly enough and before declaring it

mine free. Third, Mirtl raised the issue that the commander of the monitor had not maneuvered carefully enough despite having seen the signal "Mine". He ruled out the possibility that after the occupation hostile military forces (Romanian or Russian) had laid mines on that section of the river. The commander of the *Inn*, Linienschiffsleutnant Leschanowsky, raised the possibility that the fanaticized Romanian population of the occupied territory had laid these mines. Mirtl considered this unlikely too, pointing to the heavy weight (around 1,600 kilograms) and the sensitivity of these mines. He pointed out that even transporting and hiding these mines would have posed an impossible task for the inexperienced peasants. He thought that Leschanowsky was only trying to shift the blame onto the river police. Even the mine unit assumed that the mines had been laid recently, as the ignition cable of a mine removed after the sinking of the *Inn* was found not to be rusty. Mirtl wrote that this was also not a strong proof of the recent hostile mine laying as mines in a strong current did not rust.¹⁴

In regards to the responsibility of the mine unit, Mirtl defended them. He explained that, due to the unevenness of the riverbed and the vegetation fouling the mine's mooring cable, not all the mines could be found with the available minesweeping gears. He wrote that the heavy weight and the construction of the anchor of the Russian mines prevented their drifting, but as the riverbed itself was drifting the mines would follow its movement.¹⁵

Regarding to the manoeuvres of the *Inn*, he wrote that it made no difference how the mines had gotten there and, seeing the damaged barge and the signal "Mine", the area should have been classified immediately as dangerous. Because the lives of the crew of the barge were not in danger the monitor should not have turned back. He also considered it a mistake to call the *Bosna* to the scene, which could have led to the loss of another monitor. In the end, he concluded that the loss of the *Inn* was caused by the commander turning back into a mine danger section without a serious reason.¹⁶

On 29 October 1917, the Marinesektion notified the command of the Danube Flotilla the results of the inquiry. In the letter, Mirtl's

report was described in abbreviated form, but without his conclusions. While Mirtl clearly named the monitor's commander as responsible, the Marinesektion concluded that the available reports were not sufficient to make the final decision.¹⁷ It can be clearly seen that the Navy was reluctant to name Linien-schiffsleutnant Lothar Leschanowsky responsible for the sinking.

After the war ended, a rumour began to spread that the Romanian military intelligence had known about the German Emperor's visit and his route, and they had organized the mine laying upstream of Brăila. According to this rumour, they would have lured the *Zsófia Herczegnő* on the minefield with a foghorn hidden on the shore imitating an approaching tug with barges.¹⁸ As it was mentioned above, Mirtl had ruled out the possibility of this kind of action. Lothar Leschanowsky, the commander of the *Inn*, had invented a similar theory well before the end of the war. Romanian author Marian Sârbu, in his 2002 book, calls this theory a speculation which is not confirmed by Romanian archival documents.¹⁹ The Romanians on 21 December 1916 had laid a mine barrage of forty Russian contact mines seventeen kilometres upstream of Brăila. Most likely, six or seven of these escaped the mine-sweeping efforts of the Danube Flotilla and had wandered three kilometers downstream with the drifting riverbed.²⁰

The Salvage of the *Inn*

On 27 September 1917, Lt-Colonel Josef Tiefenthaler, the head of the salvage groups of the ZTL (Zentraltransportleitung, Central Transportation Command), surveyed the wreck of the *Inn* and he spoke positively about the possibility of the salvage. One of the eight salvage groups of the ZTL immediately began the preparations. Linien-schiffsleutnant Leschanowsky was appointed to the commander of the armed steamer *Helene* and he and a part of the *Inn*'s crew participated in the salvage work. Two large, 1,000 ton barges were connected with steel beams, this constituted the raising platform. Besides the *Helene*, three steamers of the ZTL, the *Böös*, the *Deutschland* and the *Wien* served as pump ships. A patrol boat guarded the salvage group, and an AA gun was deployed to the Lupului Island.²¹

On 6 October, a chain was coiled around the twin gun turret for securing the wreck against slipping into deeper water. On this day, naval architect Silvius Morin, escorted by Olaf Wulff, surveyed the wreck. Lt-Colonel Tiefenthaler, who was transferred temporarily to the Danube Flotilla, on this occasion spoke favourably of the works in progress. On 10 October, divers searched the officer's cabins and they found the remains of Max von Förster. His body was carried to Vienna where he was buried in the Zentralfriedhof on 18 October. By mid-October, the crew's compartments were emptied and a telephone connection was established between Brăila and the salvage group.²²

Between 16 and 22 October, the deck fittings were cleaned of the debris, the searchlights and the spare anchor were removed and the lattice mast was sawed off. On 22 October, a new phase of work was begun: the first four lifting chains were pulled under the hull. At the end of October, the motor pump of the salvage-steamer *Herkules* arrived from Pola. This pump had provided very useful service during the salvage of the monitor *Temes* in 1916.²³ In the first half of November the roof of the superstructure was raised above the surface and the 7 cm AA guns were dismantled. At 2 p.m. on 18 November, in the presence of General Kosch, the main deck (armored deck) was raised above the surface. The ammunition was unloaded and transported to Pola. The 19 square meters hole caused by the explosion of the mine was temporarily patched. As Lt-Colonel Tiefenthaler returned to the ZTL Leschanowsky, who had been promoted to Korvettenkapitän took over the control of the work.²⁴

On the afternoon of 2 December, in the presence of General Kosch again, the lifting chains were released, and the *Inn* was afloat. On 4 December, towed by the steamer *Achilles* and escorted by the patrol boat *Viza*, she left the scene of the sinking. On 8 December she arrived in Turnu-Severin, where a board of experts examined her at the shipyard. On the next day she crossed the Iron Gates Canal and on 15 December she arrived in Budapest.²⁵

At the Ganz and Co., Danubius shipyard she was pulled on a parallel slipway. Several plans were made for rebuilding her. It was planned to lengthen the hull by inserting a 2.4 meters long new section between the gun

turret and the conning tower. It was planned also to raise the conning tower by 1.3 meter. The work on her was not finished at the end of the war. In December 1918, five monitors were sailed by the victors to Serbia from Budapest, but as the *Inn* was still on the slipway she remained in Budapest. In the spring of 1919, she was renamed *Újvidék*. In June 1919, during Hungarian Republic of Councils she was launched and renamed again, this time to *Marx*. In August 1919, she fell into the hands of the occupying Romanian troops. On 18 November 1919, she was sailed by a Royal Navy crew to Serbia together with the remaining Hungarian warships. In 1920, she was transferred to Romania, where she was renamed *Basarabia*. From 1920, she served under Romanian, then Soviet, then again Romanian flag until 1957, when she was decommissioned and then scrapped around 1960.

All ten Austro-Hungarian monitors survived the First World War. After the war they were confiscated by the Allies. Three of them were disarmed and sold, the remaining seven were distributed between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Romania in 1920. Three monitors were transferred to Romania; the *Temes* (*Ardeal*), the *Sava* (*Bucovina*) and the *Inn* (*Basarabia*). Two of the former Austro-Hungarian monitors serve as museum ships today, the *Leitha* in Budapest and the *Sava* (ex *Bodrog*) in Belgrade.

NOTE

¹ Wulff Olaf: *Az osztrák-magyar dunai flottilla a világháborúban*. Budapest, 1934.

² KA (Kriegsarchiv, Wien) MS/PK (Marinesektion/Präsidialkanzlei) I-4/9 3639 ex 1909.

³ Ramoser, Christoph: *K. u. k. Schlachtschiffe in der Adria*. Wien, 1998 p. 138.

⁴ Prasky, Friedrich: *Donaumonitoren Österreich-Ungarns. Von 1872 bis zur Gegenwart*. Wien, Graz, 2004 (Prasky) pp. 37-38.

⁵ HL I. VH (Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, I. Világháborús gyűjtemény) carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1462.

⁶ HL I. VH carton 4500 I. Monitordivisionkommando S. M. Schiff „BOSNA” Res. Nr. 326.

⁷ HL I. VH carton 4500 S. M. S. „Inn” Res. Nr. 1 (P. K. Nr. 4753).

⁸ HL I. VH carton 4500 S. M. S. „Inn” Res. Nr. 1 (P. K. Nr. 4753).

⁹ HL I. VH carton 4500 S. M. S. „Inn” Res. Nr. 1 (P. K. Nr. 4753).

¹⁰ HL I. VH carton 4500 I. Monitordivisionkommando S. M. Schiff „BOSNA” Res. Nr. 326.

¹¹ HL I. VH carton 4500 S. M. S. „Inn” Res. Nr. 1 (P. K. Nr. 4753).

¹² HL I. VH carton 4500 MS/PK Nr. 4753.

¹³ HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1462.

¹⁴ HL I. VH carton 4500 Referat über das Sinken des Monitors „INN”.

¹⁵ HL I. VH carton 4500 Referat über das Sinken des Monitors „INN”.

¹⁶ HL I. VH carton 4500 Referat über das Sinken des Monitors „INN”.

¹⁷ HL I. VH carton 4500 MS/PK Nr. 4753.

¹⁸ Prasky p. 114., Stănescu, Raymond – Crăciunoiu, Cristian: *Marina Română, Primul război mondial 1916-1918*. București, 2000. p. 215.

¹⁹ Sârbu, Marian: *Marina Română în primul război mondial 1914-1918*. Constanța, 2002. p. 90.

²⁰ Prasky p. 115., Negrescu, Nicolae: *Rolul marinei în războiul pentru întregirea neamului și recompensa finală*. București, 1920. p. 73.

²¹ HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1462.

²² HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1544.

²³ HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1653.

²⁴ HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1818.

²⁵ HL I. VH carton 4500 K. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1900.

FILE DIN GENEZA ORIENTULUI MIJLOCIU MODERN. ACORDUL SYKES-PICOT ȘI DINAMICA RELAȚIILOR FRANCO-BRITANICE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DRAGOȘ ILINCA *

Abstract

An important part of the historiography related to the developments generated by World War I in the Middle East attaches particular importance to the Sykes-Picot Agreement for what would happen in this geographical perimeter after the end of World War I. Clearly, the agreement negotiated by Mark Sykes and François Georges-Picot reflects Franco-British perceptions and interests regarding the fate of former Ottoman possessions in this area. But these are not new, the general coordinates of manifestation having been recorded in different forms of manifestation almost a century earlier. France's interest in Syria and Palestine or Britain's interest in securing the Suez Canal as effectively as possible were well-known constants at the outbreak of World War I. From this perspective, the Sykes-Picot Agreement represents a punctual radiography of the interval 1915-1916 in which the interests of the Western European powers are insufficiently clarified.

Keywords: Middle East, Sykes-Picot, Mark Sykes, François Georges-Picot, Ottoman Empire, Arab Revolt, Hussein bin Ali, Henry McMahon, Syria, Palestine, oil

Introducere

În momentele de debut ale Primului Război Mondial, Orientul Mijlociu nu a reprezentat neapărat o zonă principală de efort, atenția taberei aliate fiind orientată către fronturile din Europa. Această situație nu justifică, însă, ipoteza dezinteresului puterilor europene față de această zonă. Practic, izbucnirea războiului

a venit pe un fond relațional între aceste state și Imperiul Otoman dezvoltat extrem de dens, mai cu seamă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, Orientul Mijlociu devine în secolul al XIX-lea un teren predilect de manifestare a rivalităților și competiției geopolitice. Încercările febrile ale diplomației otomane de a contrabalansa această stare de lucruri s-a

* Șeful Secției programe studii de istorie militară, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

derulat mai ales în direcția conectării la jocul european și identificarea unor alianțe alternative care să permită reechilibrarea autonomiei în raport cu celelalte puteri. În aceste condiții, strategia otomană a vizat apropierea de Germania ca modalitate de contrabalansare a influenței franco-britanice și, mai ales, a Rusiei. De asemenea, implicațiile politicii expansioniste a marilor puteri europene încep să se valorizeze specific în relație cu unele provincii ale Imperiului Otoman.

În prim-plan se plasează Egiptul și, mai precis, Canalul de Suez, deschis în 1869 după ample lucrări derulate vreme de 10 ani, sub coordonarea inginerului Ferdinand de Lesseps. Deși inițial atitudinea britanică față de acest proiect a fost una ambiguă, deschiderea Canalului a schimbat radical poziția Londrei, în sensul lansării unei campanii de preluare a controlului asupra acestei căi de navigație. Importanța pentru securitatea legăturii între metropolă și India a reprezentat principalul aspect care a determinat asumarea acestei poziționări. Valorificând dificultățile financiare cu care se confruntau acționarii companiei create în 1858 pentru exploatarea Canalului de Suez (*Compagnie universelle du canal maritime Suez*), Marea Britanie a reușit să câștige teren prin răscumpărarea acțiunilor deținute de autoritățile egiptene. Cu toate acestea, ponderea Franței a rămas majoritară, ceea ce a determinat inițierea demersurilor britanice vizând asigurarea traficului prin intermediul unei reglementări internaționale. Astfel, la 29 octombrie 1888 a fost încheiată o Convenție dedicată Canalului de Suez prin care libertatea de navigație pe această arteră, chiar și în caz de război, era garantată de marile puteri semnatare¹. Intrarea în vigoare a clauzelor Convenției avea să întârzie până în 8 aprilie 1904, când este semnată Declarația franco-britanică² prin care interesele Marii Britanii în Egipt erau respectate de Franța, în replică față de un tratament similar în ceea ce privește situația din Maroc.

Pe coordonate similare, autoritatea otomană în Peninsula Arabia se degradează constant pe întreaga durată a secolului al XIX-lea, lăsând loc rivalităților între casa Al-Rashid și Al-Saud. Controlul otoman se menține relativ constant de-a lungul litoralului vest (Hejaz), având ca

puncte esențiale – Mecca și Medina. Rațiunea abordării otomane se regăsește în semnificația particulară a acestor locații pentru lumea islamică a exercitării prerogativelor de calif pe care sultanul le îndeplinea. Pornind de la aceste considerații, controlul asupra Hejaz va reprezenta una dintre principalele direcții ale strategiei otomane în Orientul Mijlociu care se va menține până la începutul Războiului Mondial. Preocuparea pentru menținerea rolului principal în această zonă s-a reflectat atât prin consolidarea prezenței militare în zonă, cât și prin dezvoltarea legăturilor de comunicație cu Siria și Hejaz prin intermediul unei linii de cale ferată.

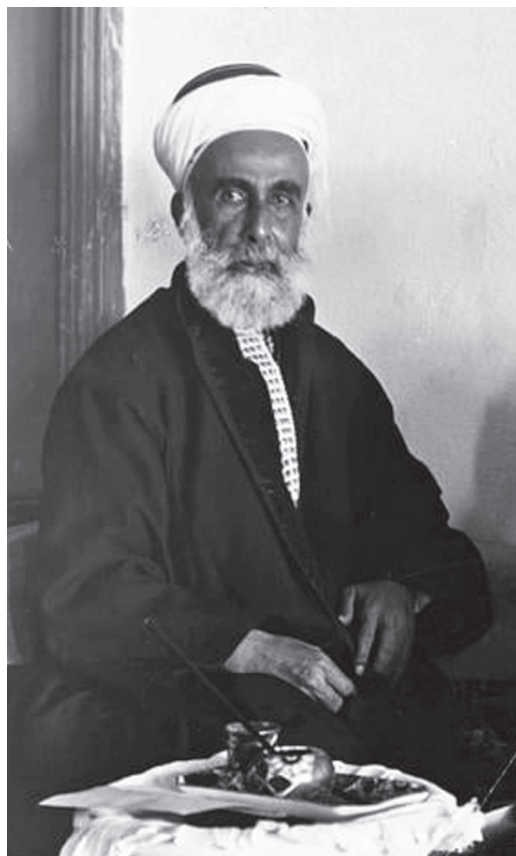
Suplimentar aspectelor privind slăbiciunea accentuată a autorității centrale otomane în raport cu posesiunile din Orientul Mijlociu, deceniile premergătoare Primului Război Mondial aduc în atenție dezvoltarea mișcării naționale arabe. Diverse organizații și programe cu tentă națională apar în acest interval, mai cu seamă în perimetrul sirian de unde se răspândesc cu diferite niveluri de intensitate către zone din Orientul Mijlociu. Elementul ideologic dominant era reprezentat de consolidarea caracterului distinct arab, inclusiv din perspectiva unei conexiuni geografice în acest perimetru și a păstrării identității lingvistice. Dezvoltarea activităților cu profil naționalist la nivelul populației arabe a fost stimulată, în mod evident, prin activitatea cercurilor intelectuale ale notabilităților din principalele centre ale Orientului Mijlociu precum Damasc, Alep, Bagdad, Cairo. În același timp, un alt factor coagulant a fost reprezentat de segmentul militar arab din cadrul armatei Imperiului Otoman, care se va dovedi extrem de atașat ideilor de emancipare națională. Punctul de dezvoltare maximă a curentului naționalist a fost înregistrat în primul deceniu al secolului XX, mai precis în contextul schimbărilor majore înregistrate în conducerea Imperiului Otoman prin ascensiunea la putere a Junilor Turci și a Comitetului pentru Uniune și Progres (CUP). În primele momente, agenda CUP a înglobat o componentă importantă privind susținerea programelor de emancipare la nivelul diferitelor comunități din cadrul imperiului. Foarte curând, însă, această abordare a fost abandonată pentru a face loc unui program

dur de centralizare și reprimare a diferitelor organizații naționaliste, în special arabe. Acest tip de politică a generat efecte negative în planul susținerii acordată de diferitele comunități autorității otomane, tendință care se va consolida după izbucnirea Primului Război Mondial.

În umbra războiului

Ipostaza geografică în care era abordat Orientul Mijlociu după dispariția Imperiului Otoman nu era suficient de clară, reprezentând, mai degrabă, o combinație între aliniamentul pe care forțele aliate se aflau în momentul încheierii Armistițiului de la Mudros (30 octombrie 1918) și diferitele înțelegeri încheiate între puterile Antantei pe durata războiului. Cronologic, seria angajamentelor asumate de britanici a debutat prin așa-numita corespondență purtată, în intervalul iulie 1915 – martie 1916, între Înaltul Comisar britanic din Egipt, Henry McMahon (1862-1949), și shariful Hussein bin Ali (1853-1931) din Mecca. După cum se cunoaște, subiectul acestei corespondențe a fost reprezentat de negocierea organizării unei revolte arabe împotriva prezenței otomane din Orientul Mijlociu în contrapartidă pentru susținerea britanică privind crearea unui stat arab după terminarea războiului. Debutul acestui dialog a precedat sosirea la postul din Cairo a lui McMahon, primele contacte între reprezentanții diplomației ai Imperiului britanic în Egipt și liderul arab datând chiar din perioada de debut a războiului (februarie 1914). Prioritățile britanice în organizarea campaniei din Gallipoli au plasat în plan secund potențialul pe care deschiderea unui front în Orientul Mijlociu l-ar fi putut reprezenta.

Lipsa progreselor în derularea campaniei precum și riscurile la adresa pozițiilor britanice din vecinătatea Canalului de Suez, vizibile mai cu seamă după ofensiva otomană de-a lungul Peninsulei Sinai (ianuarie – februarie 1915), au schimbat fundamental optica britanică. Premisa unei victorii rapide împotriva Imperiului Otoman a fost abandonată în favoarea unei strategii mult mai atente în care se vor căuta opțiuni de angajare a capacității de luptă turcă pe mai multe direcții. În acest sens, Orientul Mijlociu este reevaluat ca importantă și, pe cale de consecință, se plasează un accent diferit asupra importanței pe care ar fi putut să

**Shariful Hussein bin Ali din Mecca
(1853-1931), liderul Revoltei Arabe**

o aibă declanșarea unei revolte arabe. Scopul principal, cel puțin în primele etape ale războiului, ar fi vizat fixarea unui număr cât mai mare al forțelor otomane din Orientul Mijlociu, împiedicând, astfel, redistribuirea forțelor existente în această regiune către fronturile din Europa.

În ceea ce privește atitudinea în rândurile populației arabe, se poate vorbi despre un numitor comun, atât în Peninsula Arabia cât și Levant, față de obținerea independenței, respectiv de inițierea a unei mișcări de opoziție. Speranțele implementării unui astfel de program erau legate implicit de familia sharifiană din Mecca, al cărei prestigiu și poziție distinctă³ în raport cu Imperiul Otoman erau recunoscute în mod general la nivelul Orientului Mijlociu. De asemenea, deschiderea față de cooperarea cu Imperiul britanic în promovarea unui astfel de program, inclusiv în plan

militar, reprezenta principala opțiune pentru liderii arabi. Astfel, viziunea sharifului Hussein în fața de configurația viitorului stat arab avea în vedere teritoriul încadrat, la nord de linia Mersina – Adana – Birijik – Urfa – Mardin – Midiat – Amadyia și până la granița cu Persia. Granița estică ar fi urmat traseul frontierei cu Persia și până la Golful Persic. În sud, limita avută în vedere era litoralul Peninsulei Arabia, cu excepția Aden, aflat, din 1874, sub Protectorat britanic, iar în vest Marea Roșie și litoralul mediteraneeu⁴. În mod evident, vorbim despre un teritoriu extrem de întins în care controlul otoman era exercitat cu grade diferite de intensitate, distanța și costurile determinate de o prezență militară consistentă determinând, adeseori, recursul la jocul de alianțe locale cu șefii triburilor arabe. Prima reacție britanică, consemnată în anul 1915, a fost de menținere canalului de comunicare, indicându-se necesitatea unei abordări graduale a problematicei granițelor, în funcție de evoluțiile operaționale și efectele acestora asupra prezenței otomane⁵.

Henry McMahon (1862-1949),
Înaltul Comisar britanic din Egipt

Pe măsură ce evoluțiile de pe teatrul de operații din Gallipoli devin tot mai nefavorabile, tonul dialogului dintre McMahon și Hussein devine mai conciliant în ceea ce privește abordarea problematicei granițelor viitorului stat arab. Un alt factor care va influența reacția britanică este de natură circumstanțială datorându-se unor informații obținute de la un ofițer arab din cadrul armatei otomane, Muhammad al-Faruqi, care dezertase pe frontul din Gallipoli. Potrivit acestuia, o mare parte a ofițerilor arabi din armata otomană erau membrii unei organizații naționaliste arabe care ar fi putut să se orienteze către sprijinul politicii germane în Orientul Mijlociu⁶. Asupra gradului în care aceste informații erau reale, istoriografia dedicată acestei perioade este unanimă în a le considera exagerări. Cu toate acestea, informațiile furnizate de al-Faruqi ridică semne de întrebare în ceea ce privește acuratețea datelor cu care lucrau britanicii. Astfel, existența unei astfel de organizații a pus problema modului în care autoritatea sharifului Hussein din Mecca era percepută la nivelul lumii arabe. În egală măsură, posibilitatea existenței unei organizații a militarilor arabi deschisă unei colaborări cu Germania și, subsecvent, fidelă Imperiului Otoman accentua stringența sprijinului britanic pentru declanșarea unei revolte arabe. Aceasta cu atât mai mult cu cât evoluțiile operaționale din Gallipoli indicau fără echivoc eșecul către care se îndreptau forțele aliate, ceea ce ar fi permis disponibilizarea unor forțe otomane de nivel însemnat și orientarea acestora către Orientul Mijlociu. Pe aceste coordonate, începând cu telegrama transmisă lui Hussein de comisarul britanic în 24 octombrie 1915, problema granițelor devine un subiect abordat constant, cu acest prilej fiind aduse în discuție primele limitări ale perimetrului geografic avansat de liderul arab. Astfel, este prezentată disponibilitatea britanică de a recunoaște independența arabă în zona propusă de liderul arab, dar cu excluderea districtelor Mersina, Alexandreta și a teritoriilor de la vest de Damasc, Hama, Homs și Alep. Abordarea britanică viza, în fapt, întregul litoral mediteraneeu al Levantului. În conexiune cu aceste zone, este adusă în discuție problema intereselor franceze⁷ față de care Imperiul britanic indica sprijinul și disponibilitatea de a acționa pentru a fi acomodate

în ecuația regională postbelică, ceea ce poate fi privit și ca o formă suplimentară de legitimare a pretențiilor teritoriale ale Franței în Orientul Mijlociu.

Poziționări franco-britanice

În egală măsură, se poate observa faptul că modul de raportare a Franței față de aranjamentele postbelice privind moștenirea Imperiului Otoman era abordat la nivelul dialogului cu partea arabă încă din perioada anterioară declanșării Revoltei Arabe (5 iunie 1916) și al încheierii Acordului Sykes-Picot. Trebuie subliniat, însă, faptul că negocierile dintre cele două puteri europene privind soarta teritoriilor aflate sub autoritatea otomană au reprezentat unul dintre subiectele delicate ale războiului. Se poate vorbi chiar despre divergențe majore între cele două, având ca miză lupta pentru supremație în Orientul Mijlociu. Din perspectivă cronologică, interesele britanice în această zonă fuseseră stabilite prin rezoluția așa-numitului „Comitet de Bunsen”⁸, centrată pe formula divizării în sfere de influență franco-britanice. În această logică, zona britanică ar fi vizat un perimetru continuu între litoralul mediteraneean al Levantului și teritoriul statului irakian de astăzi. Practic, se avea în vedere un triunghi teritorial compus din Palestina, Irak și Siria, fiind exclusă Peninsula Arabia. Totodată, se avea în vedere ca în restul teritoriului sirian să se manifeste prezența franceză⁹. Ecuația în care aceasta a evoluat a vizat interesele multiple ale Imperiului britanic vizând securizarea cât mai avansată a Canalului de Suez, precum și a resurselor de petrol descoperite în Irak și Persia. Viabilitatea acestei arhitecturi depindea într-o măsură determinantă de legătura între litoralul mediteraneean și zona Golfului Persic, ceea ce reprezenta un argument suplimentar pentru extinderea controlului la nord-est de Peninsula Sinai, către Palestina și Siria. Încă din această etapă, curentul majoritar la nivelul autorităților britanice era de a prioritiza relația cu Franța, având în vedere realitățile efortului de război din Europa precum și necesitatea acomodării aranjamentelor globale postbelice. Din această perspectivă, rezultatele dezbaterilor derulate la nivelul Comitetului de Bunsen au fost transmise pe diferite canale¹⁰ Ministerului francez al afacerilor stră-

ine. Aproape simultan cu procesul de reflecție derulat de Comitetul de Bunsen, a avut loc un demers similar la nivelul autorităților franceze în ceea ce privește stabilirea obiectivelor acestui stat în ecuația post-belică din Orientul Mijlociu. Rezultatul, inclus în așa-numitul *Memorandum Delcassé*, promovat la 20 martie 1915 de ministrul francez de externe, Théophile Delcassé (1852-1923), a vizat centrul regiunii încadrate între platoul anatolian și Mesopotamia. Premisa care a stat la baza elaborării acestei perspective avea în vedere faptul că interesele britanice ar fi fost legate de petrolul din Mesopotamia, iar cel al Rusiei de perimetrul adiacent Istanbulului și zona strâmtorilor.

Sub aceste auspicii, la mijlocul lunii august negociatorii desemnați de cele două puteri vest-europene, Mark Sykes și George Picot¹¹, încep negocierile privind acomodarea perspectivelor franceză și britanică în ceea ce privește împărțirea influenței în Orientul Mijlociu. Prioritatea acordată de Franța obținerii controlului în „Marea Sirie”, formula promovată de diplomația franceză având în vedere un

Mark Sykes (1879-1919), unul dintre principalii experți britanici în problemele Orientului Mijlociu. Principalul artizan al Acordului privind Asia Mică

**François Georges-Picot (1870-1951),
diplomat și avocat. Desemnat din partea
Republicii Franceze să participe
la negocierile privind împărțirea
moștenirii otomane**

teritoriu încadrat de Palestina, în sud, Cilicia – nord, respectiv linia Van – Mosul – Eufrat. Se constată, astfel, o suprapunere evidentă între viziunea britanică – angajamentele față de shariful Hussein – și perspectiva franceză, mai ales în ceea ce privește componenta levantină a „Siriei Mari”. Tocmai din această perspectivă, crearea unui stat arab incluzând și zonele de pe litoralul est-mediteranean intrând în contradicție cu viziunea franceză. Pe acest fond, negocierile franco-britanice au inclus și avansarea unui plan francez de creare a unui stat arab prin unificarea limitelor

estice ale „Siriei Mari” cu provinciile Basra și Bagdad, ceea ce ar fi permis contrabalansarea influenței britanice în acest perimetru. În percepția franceză, o astfel de abordare ar fi fost importantă în economia generală a negocierilor, Palestina având, mai degrabă, caracter tranzacțional pentru securizarea perimetrului sirian. În același timp, ecuația promovată de Quai d’Orsay avansa și posibilitatea formulării de cereri privind perimetrul Mosul, fiind invocată, în această direcție și o așa-numită preferință a Rusiei de a avea prezența franceză în apropierea granițelor și nu neapărat cea britanică.

Dinamica negocierilor

Prima rundă de negocieri franco-britanice a fost inițiată la 23 noiembrie 1915, fiind caracterizată de încercările lui Mark Sykes de a limita pretențiile franceze. Principalul argument care susținea strategia sa a vizat riscul de a pierde sprijinul arab în Orientul Mijlociu și, prin extensie, la nivelul întregii comunități musulmane, mai ales cea din India. Această posibilitate era privită și din perspectiva eșecului care se profila tot mai accentuat în Gallipoli, într-o astfel de ipostază putând-se avea în vedere o redislocare a forțelor otomane pe teatrele de operații din Orientul Mijlociu. În ansamblul acestor preocupări, planificatorii militari ai Imperiului britanic nu excludeau posibilitatea unei ofensive otomano-germane, posibilitate care a fost luată în calcul cu destul de multă seriozitate în tabăra Antantei. În mod evident, precedentele care stârneau îngrijorare vizau sprijinul acordat de Germania Imperiului Otoman încă din perioada premergătoare izbucnirii războiului, care se va reflecta atât în reorganizarea armatei, cât și prin livrări de armament. De asemenea, asumarea conducerii operațiilor de către ofițerii germani și-a demonstrat viabilitatea pe fronturile deschise în Sinai și Palestina, dar și în organizarea apărării în Gallipoli.

Având în vedere aceste considerente, diplomația britanică insista pentru validarea solicitării sharifului Hussein și crearea unui stat arab (regat arab) ca o condiție pentru declanșarea revoltei arabe împotriva prezenței otomane din Orientul Mijlociu. În același timp, simbolistica atașată proclamării de către

liderul din Mecca a *Jihad*-ului era anticipată ca fiind suficient de stimulatorie pentru consolidarea sprijinului musulman. De asemenea, un astfel de gest era considerat ca putând să anuleze efectele, destul de reduse până la acel moment, ale proclamării, de către sultanul Mahomed al V-lea, a „Războiului Sfânt” împotriva statelor membre ale Antantei (11 noiembrie 1914). Prin scrisoarea sharifului Hussein din 5 noiembrie 1915, acesta își exprima disponibilitatea de a renunța la vilayetele Mersina și Adana, subliniind, în schimb, faptul că Alep și Beirut trebuie să fie incluse într-un viitor regat arab. Totodată, Hussein subliniază importanța încheierii cât mai rapide a unui acord care să includă și o serie de angajamente din partea taberei aliate privind sprijinirea acțiunilor de luptă arabe și, mai ales, să nu permită încheierea unor acorduri separate care să aibă efecte negative la adresa viitorului stat arab¹².

Sub aceste auspicii, negocierile franco-britanice aveau să evolueze, totuși, în conexiune cu linia generală a corespondenței Hussein-McMahon. Astfel, problema statului arab a fost impusă ca formulă de britanici urmând să fie luată în considerare pe întreaga durată a procesului de negociere. Totodată, pe măsură ce dialogul franco-britanic avansa s-a conturat profilul unui acord centrat, în esență, pe doi piloni, anume zonele plasate sub control direct, respectiv cele în care influența puterilor vest-europene urma să se exercite. În ceea ce privește aplicabilitatea geografică a intereselor Franței și Imperiului Britanic, prioritățile avansate în debutul procesului de negociere au rămas în linii generale aceleași. Astfel, zona de interes franceză era reprezentată de perimetrul adiacent litoralului est-mediteranean (Beirut – Damasc – Alep). Mosul prezenta, de asemenea, un interes particular, mai ales din perspectiva resurselor de petrol. Prin urmare, diplomația franceză avea în vedere crearea unui continuum geografic interior care să asigure legătura între zonele apropiate de granița Persiei și regiunea de coastă. Insistența franceză pentru controlul Palestinei avea să plaseze acest teritoriu într-o altă logică care avea să se formalizeze abia după terminarea războiului. De cealaltă parte, abordarea britanică va continua să se raporteze la două priorități strategice privind securizarea Canalului de Suez și asigu-

rarea controlului asupra resurselor de petrol din regiunea nord-irakiană și Persia. Și pentru britanici legătura acestui perimetru cu litoralul est-mediteranean și Canalul de Suez reprezenta o prioritate, modalitatea practică avansată vizând construirea unor linii de cale ferată dinspre Mesopotamia către Sinai, ceea ce ar fi presupus obținerea unor capete de pod intermediare, cel mai bine plasate fiind localitățile de pe litoralul palestinian – Haifa și Acra. Prin urmare, controlul asupra Palestinei reprezenta o condiție absolut necesară pentru asigurarea continuității de comunicare și a libertății de mișcare în teritoriu.

Pe aceste coordonate, britanicii au încercat să limiteze pretențiile franceze privind controlul direct în zona litoralului mediteranean, incluzând perimetrul libanez de astăzi și de aici către nord, spre Cilicia. În ceea ce privește zona de influență franceză, diplomația britanică susținea opțiunea focalizării asupra regiunii siriene de interior. Asupra poziției franceze vizând o astfel de variantă, literatura de specialitate indică un relativ confort pe care Quai d'Œrsay îl avea, dat fiind faptul că astfel își putea menține controlul asupra Mosul, limitând drastic teritoriul în care statul arab ar fi putut fi constituit. Din punctul francez de vedere, limitarea propriei zone de influență era de natură să-i creeze un avantaj de negociere cu partea britanică în ceea ce privește Palestina. De asemenea, nu era de preferat o guvernare directă în regiunea de interior care ar fi necesitat mai multe resurse și forțe pentru a asigura controlul într-un areal mai extins¹³. Totodată, această zonă ar fi urmat să reprezinte terenul în care se putea organiza o formă de statalitate arabă, viziunea franceză fiind aceea a unei rețele de emirate conduse de membrii familiei sharifiene și asistați de un aparat birocratic francez.

A doua rundă de negocieri, inițiată la 21 decembrie 1915, avea să aducă un punct de vedere britanic modificat substanțial. După cum McMahon îl informa pe shariful din Mecca în scrisoarea din 14 decembrie 1915, se indicau cu destul de multă claritate interesul Franței pentru Alep și Beirut precum și cel britanic față de controlul adecvat al perimetrului corespunzând fostului vilayet otoman al Bagdadului. Acesta din urmă reprezenta un element de noutate, semnificând, totodată, formalizarea

interesului britanic pentru terenurile petrolifere din nordul Irakului. Noile direcții avansate, astfel, se vor regăsi la nivelul dialogului anglo-francez sub forma unor adaptări menite să acorde controlul direct al Franței într-un perimetru încadrat de Cilicia și frontiera estică a Persiei. Totodată, controlul francez pe litoralul mediteranean ar fi urmat să se limiteze doar la perimetrele adiacente orașelor Alexandretta și Latakia. Restul teritoriului alocat inițial controlului francez ar fi urmat să intre în componența viitorului stat arab. De asemenea, având în vedere divergențele privind Palestina și Mosul, acestea ar fi urmat să se discute la o dată ulterioară. Suplimentar rațiunilor britanice descrise anterior, este de menționat faptul că focalizarea controlului francez în perimetrul nordic al Orientului Mijlociu era privită de Foreign Office ca o modalitate de creare a unui cordon de siguranță care să îndiguiască expansiunea rusă¹⁴. Noua configurație a fost acceptată de Picot și ambasadorul francez de la Londra, Paul Cambon, interesul Parisului vizând încheierea cât mai rapidă a acordului anticipând faptul că britanicii vor fi „deziluzionați” de prestația arabă și, pe cale de consecință, vor fi tentați să revizuiască termenii înțelegerii¹⁵. În paralel, prin scrisoarea din 1 ianuarie 1916, shariful Hussein indica faptul că renunțarea la litoralul mediteranean nu putea fi acceptată¹⁶.

La 3 ianuarie 1916 a fost semnat primul proiect al „Acordului privind Asia Mică”, după cum avea să fie cunoscută înțelegerea negociată de Sykes și Picot. Prin intermediul acestuia, teritoriile din Orientul Mijlociu care aparținuseră Imperiului Otoman erau împărțite în trei zone: Zona albastră (Franța) – Cilicia către granițele Persiei și litoralul mediteranean către Acra; Zona roșie (Imperiul Britanic) – sudul Mesopotamiei. Între cele două se prevedea crearea unui stat arab care ar fi fost plasat sub influența celor două puteri europene. De asemenea, era prevăzută crearea unei „Zone maro” care ar fi urmat să intre sub autoritate internațională pe baza discuțiilor cu Rusia. În esență, aceasta ar fi inclus teritoriul Palestinei, mai puțin Acra și Haifa.

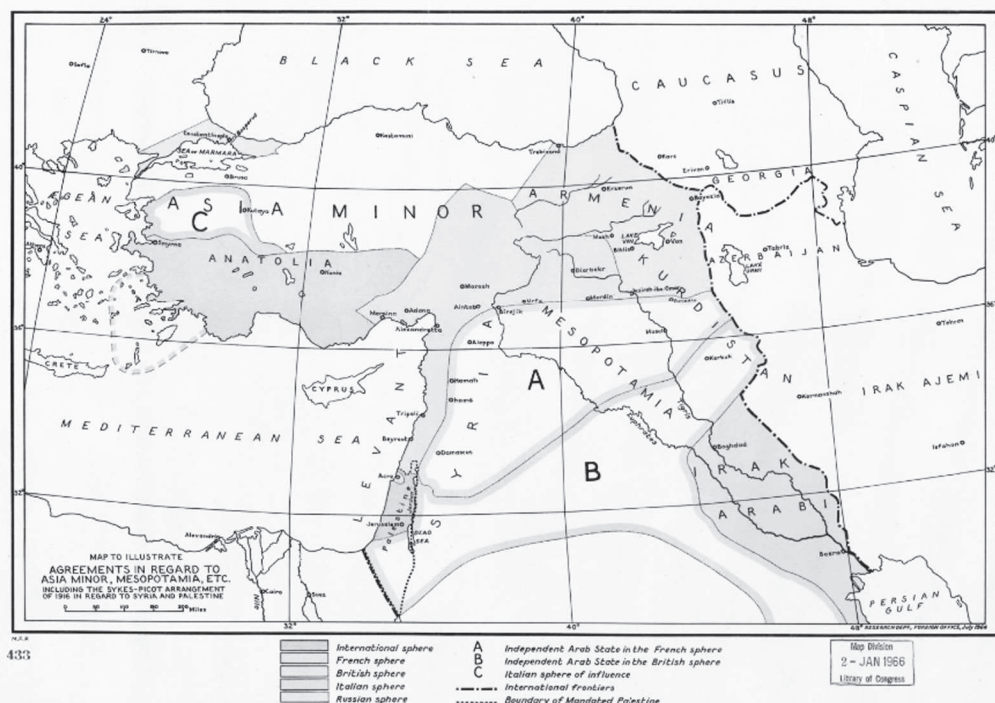
Agrearea acestei forme nu a pus capăt, însă, negocierilor, ulterior semnării diplomației franceze lansând noi propuneri vizând partajarea controlului în Palestina (nord – Franța,

sud – Imperiul Britanic), precum și în ceea ce privește cele două puncte de legătură pentru linia de cale ferată (Acra și Haifa). Toate aceste propuneri vor fi respinse de partea britanică. În paralel, a continuat dialogul cu liderul arab din Mecca, ultima parte a corespondenței Hussein – McMahon concentrându-se pe clarificarea aspectelor legate de sprijinul acordat de britanici Revoltei Arabe, precum și a activității fiilor sharifului (Faisal și Abdullah) desfășurate pentru obținerea sprijinului populației arabe. Se remarcă, în schimb, absența oricărei referiri la acordul negociat cu Franța și, cu atât mai puțin, a planurilor de împărțire a sferelor de influență.

La 10 martie 1916, Picot și Sykes se deplasează în Rusia, unde este inițiată o nouă rundă de negocieri privind textul Acordului. Ministrul rus de externe, Serghei Sazonov (1860-1927), a reiterat interesul pentru Istanbul și zona strâmtorilor, refuzând, totodată, să accepte controlul francez la sud de granițele sale. Din această perspectivă, face o nouă propunere privind preluarea de către Rusia a acestei zone în contrapartidă cu cedarea unei porțiuni din Armenia către Franța. În ceea ce privește Palestina, interesul Rusiei se declina mai cu seamă în ceea ce privește protejarea intereselor creștinilor ortodocși în Locurile Sfinte, existând promisiuni din partea diplomației ruse în ceea ce privește sprijinul pentru includerea acestora în cadrul Zonei maro.

La 16 mai 1916, acordul care avea să fie cunoscut din acest moment sub numele de „Acordul Sykes-Picot” a fost semnat. Din tot acest amalgam de propuneri și contrapropuneri consemnate pe durata negocierilor principalele elemente ale acestuia vizau:

1. Crearea unui stat arab independent/a unei confederații a statelor arabe care beneficia de recunoașterea și protecția guvernelor britanic și francez. Corespondența geografică a acestei entități viza perimetrul interior încadrat la nord de linia Birjik – Mardin – Mosul și până în masivul muntos de la granița estică a Persiei în timp ce la est era încadrat de linia Alep – Damasc – El Arish – Akaba. Granița sudică a statului arab descria un arc de cerc în deșertul sirian. Împărțirea sferelor de influență la nivelul viitorului stat se reflecta în crearea în interiorul acestuia a celor două zone: A – al-

Transpunerea geografică a prevederilor Acordului Sykes-Picot (Biblioteca Congresului SUA)

bastră (nord – franceză) și B – roșie (sud – britanică). Această delimitare presupunea exercitarea influenței celor două puteri vest-europene, manifestate pe dimensiunea economică, financiară precum și prin punerea la dispoziția autorităților arabe a unui aparat birocratic de sprijin.

2. Exerțarea controlului direct al celor două puteri în următoarele regiuni: Franța – Cilicia (până la granița cu Rusia), coasta siriană până în nordul Palestinei; Imperiul Britanic – sudul Mesopotamiei (de la Bagdad către Golful Persic), Acra și Haifa.

3. Crearea unei zone de administrare internațională (Zona Maro) care includea Palestina și Locurile Sfinte. Forma concretă de administrare urma să fie stabilită în cooperare cu Rusia și celelalte state aliate precum și cu reprezentanții sharifului din Mecca.

4. Libertatea comercială și de tratament echitabil între cele două puteri în ceea ce privește transportul în Orientul Mijlociu. Sunt vizate porturile Haifa și Alexandretta, cât și construirea liniilor de cale ferată care să lege Mesopotamia de Palestina și Sinai.

Concluzii

O mare parte a istoriografiei dedicată analizării evoluțiilor generate de Primul Război Mondial în Orientul Mijlociu acordă o importanță particulară Acordului Sykes-Picot pentru ceea ce avea să se întâmple în acest perimetru geografic după terminarea Primului Război Mondial. În mod evident, acordul negociat de Mark Sykes și Georges-Picot reflectă percepțiile și interesele franco-britanice în ceea ce privește soarta fostelor posesiuni otomane din această zonă. Dar acestea nu reprezintă o noutate, coordonatele generale de manifestare fiind consemnate în diferite forme de manifestare cu aproape un secol mai devreme. Interesul Franței pentru Siria și Palestina sau cel britanic pentru securizarea cât mai eficientă a Canalului de Suez au reprezentat constante bine-cunoscute în momentul izbucnirii Primului Război Mondial. Din această perspectivă, Acordul Sykes-Picot reprezintă o radiografie punctuală a intervalului 1915-1916 în care interesele puterilor vest-europene sunt insuficient clarificate.

În mod evident, problema statului arab reprezintă una dintre principalele teme asupra căreia Acordul Sykes-Picot aduce o serie de clarificări care pot fi privite cel puțin ca formule inițiale de sustenabilitate ale acestui proiect. O gamă largă de interpretări coexistă în ceea ce privește modul în care angajamentele asumate de Imperiul Britanic față de shariful Hussein din Mecca sunt reflectate la nivelul Acordului. Caracterul independent al prognozei entității arabe, precum și granițele acesteia sunt aspecte la care documentul nu oferă foarte multă claritate, ambiguitatea fiind în aceste cazuri cu atât mai defectuoasă. Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că ideea unui stat arab este stipulată destul de clar în textul acordului, indicând o convergență de opinii între statele aliate față de un astfel de parcurs.

Evoluțiile ulterioare încheierii Acordului Sykes-Picot indică, însă, mari deficiențe ale punctului de vedere care leagă evoluția postbelică a Orientului Mijlociu de coordonatele acestei înțelegeri. Astfel, dacă ne oprim doar la ideea de stat arab, aceasta se disipă gradual în anii următori, fiind eludată *de facto* prin introducerea sistemului mandatelor. Din această perspectivă, Acordul Sykes-Picot poate fi privit și dintr-o perspectivă mult mai flexibilă prin evidențierea și a unor aspecte pozitive, după cum este cazul problemei statului arab.

De asemenea, problema relevanței Acordului în ecuația postbelică este suficient de discutabilă pentru a-l plasa într-o relativă desuetudine. Acest lucru este cu atât mai valid dacă ne gândim la faptul că, încă din primele momente de după formalizarea acordului, evoluțiile politice și, mai ales, militare din Orientul Mijlociu au depășit coordonatele înțelegerii franco-britanice, făcând-o în mare măsură inoperabilă. Practic, toate reperele geografice agreate prin intermediul Acordului au fost modificate radical în cadrul configurației generate prin seria de înțelegeri postbelice. Astfel, ipostaza geografică asociată statului arab a fost înlocuită prin mandatele britanic și francez pentru Siria, Mesopotamia și Palestina, iar așa-numita zonă internațională a dispărut complet. În egală măsură, anularea efectelor Acordului Sykes-Picot, de data aceasta în ceea ce privește rolul sharifului din Mecca în reducerea prezenței otomane din Orientul Mijlociu, se validează prin

dispariția Emiratului Hejaz și încorporarea acestuia în viitorul stat saudit.

Având în vedere toate aceste aspecte, concluziile asupra rolului pe care Acordul Sykes-Picot l-ar fi avut în structurarea unei noi configurații geopolitice a Orientului Mijlociu sunt, mai degrabă, mixte. În mod evident, reprezintă un moment important în derularea războiului, subliniind focalizarea atenției aliate asupra Orientului Mijlociu, dar ale cărui efecte nu pot fi considerate a fi neapărat substanțiale.

NOTE

¹ Marea Britanie, Germania, Austro-Ungaria, Spania, Franța, Italia, Țările de Jos, Rusia și Imperiul Otoman.

² *Declaration between the United Kingdom and France respecting Egypt and Morocco* în Grenville, J.A.S; Wasserstein, Bernard, *The Major International Treaties of The Twentieth Century. A History and Guide with Texts*, Routledge, Londra și New York, 2001, p.43-45.

³ Din momentul desemnării în calitate de sharif, Hussein a manifestat interes pentru limitarea controlului otoman în Hejaz. Izbucnirea războiului a reprezentat o ocazie pentru obținerea independenței depline față de Imperiul Otoman. De asemenea, nota dominantă a atitudinii arabe față de prezența turcă era de natură a susține această opțiune. Un factor suplimentar care a alimentat ostilitatea față de Imperiul Otoman, încă din primii ani de război, a fost reprezentat de organizarea pelerinajului musulman anual puternic afectat de declanșarea războiului. Cu toate acestea, realitățile locale impuneau un grad ridicat de precauție având în vedere prezența militară consistentă a trupelor otomane în regiune, în special garnizoana din Medina, punct strategic pentru controlul liniei de cale ferată din Hejaz.

⁴ FO 882/19. *Communication from Sherif of Mecca to Ronald Storrs*, 14.07.1915, p.7

⁵ FO 882/19. *McMahon to Sharif Hosayn*, 30.08.2015, p.25

⁶ Barr, James. *A Line in the Sand*, Norton&Co, 2012, p.17 și în Reid, Walter. *Empire of Sand. How Britain Shaped the Middle East*, 2011, p.87

⁷ Nu trebuie excluse din această discuție angajamentul formal asumat, în 1912, de secretarul de stat britanic Grey vizând „dezinteresul” britanic față de Siria precum și declarația subsecventă a Franței privind interesul acesteia în Liban și Siria. Ambe-

le demersuri se încadrează în contextul războiului italo-turc derulat în intervalul 1911-1912, în reacție la gestul britanic, diplomația franceză subliniind sprijinul pentru integritatea teritorială a Imperiului Otoman. Christopher, Andrew și Forstner-Katnya, A.S. *France Overseas. The Great War and The Climax of French Imperial Expansion*, Thames and Hundson, 1981, p.50.

⁸ Creat la 8 aprilie 1915 în scopul de a analiza implicațiile războiului din perspectiva anticipației disoluției a Imperiului Otoman. A fost condus de baronul Maurice de Bunsen (1852-1932) reunind experți din diferite segmente ale administrației imperiale britanice precum și experți în problematica Orientului Mijlociu. Era plasat în subordinea Comitetului Imperial pentru Apărare, condus de primul-ministru. Raportul acestui comitet va fi finalizat la 30 iunie 1916.

⁹ Kedourie, Elie. *In The Anglo-French Labyrinth*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, p.60

¹⁰ Mark Sykes (1879-1919), expert și consilier diplomatic al guvernului britanic pe problemele Orientului Mijlociu, respectiv Edward Grey (1862-1933), secretar de stat pentru afaceri externe al Imperiului britanic în timpul cabinetului H. Asquith

(1915-1916). Opțiunile celor doi și, mai ales, a lui Grey se plasau în sprijinul ideii de a menține o relație strânsă cu Franța, mai ales din perspectiva gestionării situației din Europa. De asemenea, problema asigurării accesului la petrolul din Mesopotamia a beneficiat de sprijinul Amiralității, interesată în valorificarea potențialului petrolifer pentru funcționarea flotei de război britanice.

¹¹ În acel moment, diplomat în cadrul Ambasadei Republicii Franceze la Londra, cu experiență în ceea ce privește problemele Orientului Mijlociu acumulată prin posturile diplomatice ocupate în Beirut și Cairo.

¹² *Correspondence between Sir Henry McMahon, His Majesty High Commissioner at Cairo and The Sharif Hussein of Mecca (July 1915 – March 1916)*, H.M. Stationary Office, Londra, p.9-11.

¹³ Fromkin, David. *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, Phoenix, 2004, p.191

¹⁴ Kurt, Marion. *Oil and Empires. British Policy and Mesopotamian Oil, 1900-1920*, Londra și Basingstoke, MacMillan Press, 1976, p.22

¹⁵ Christopher, Andrew și Forstner-Katnya, p.93

¹⁶ *Correspondence between Sir Henry McMahon*, p.13-14

ISTORIE CONTEMPORANĂ

THE MONTENEGRIN REBELLION AGAINST THE ITALIAN OCCUPATION IN 1941

ADNAN PREKIC *

Abstract

This article points out the most important circumstances, events and processes associated with the uprising of the Montenegrin people against the Italian occupation in 1941. After the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia, the territory of Montenegro was occupied by Italian military troops, who established military and civilian occupation authorities. This article explains how the uprising was organised, how the rebels liberated most of the territory of Montenegro, and how the Italian occupation authorities regained control and established a military administration in Montenegro. As the largest and most organised resistance against the occupiers in Europe during 1941, the July 13 Uprising is a unique military-political phenomenon of World War II.

Keywords: *Montenegro; Rebellion; Italy; World War II; Yugoslavia*

Introduction

After more than 100 years of the movement for liberation and of military conflicts against the Ottoman Empire, Montenegro received international recognition and independence at the Congress of Berlin in 1878. At the time it was internationally recognised, Montenegro was a hereditary principality, which had been ruled by the Petrović-Njegoš dynasty for seven generations. Montenegro was an underdeveloped agrarian country, without major urban centres, roads and industry. In its foreign policy, Montenegro was completely dependent on Russia, which, since the 18th century, had been a key partner of the Montenegrin movement for liberation against the Ottoman Empire.¹ At the beginning of World War I, under po-

litical pressure from Russia, Montenegro stood in solidarity with Serbia and declared war on Austria-Hungary. As an allied country, it participated in military conflicts until the beginning of 1916. After military defeat by Austro-Hungarian forces, the Montenegrin government fled to France. After the end of the military conflicts in the First World War, according to the decisions of the peace conference in Paris (1918), Montenegro became part of the new Yugoslav state – the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.² Yugoslavia was a multi-ethnic, multi-religious state formed by the Treaty of Versailles. Originally called the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, it was renamed to Yugoslavia in 1929. Within the new

* PhD, History department – Faculty of Philosophy, University of Montenegro.

Yugoslav state, Montenegro was exclusively a geographical area, without any form of statehood or independence. The great expectations of the Montenegrin people from the new state were quickly disappointed, which generated enormous dissatisfaction and the beginning of the organisation of political opposition in Montenegro. The political and economic dissatisfaction of the Montenegrins would culminate in the middle of 1941 with the initiation of a widespread popular uprising against the Italian occupation.

Historical context

Dysfunction and mismanagement defined Yugoslavia during the 1930s. From the first days of its formation, the Kingdom of Yugoslavia faced serious internal problems. Economic backwardness and the inefficiency of the economic system made it impossible to connect the economy of the new state. The problem was additionally complicated by different political concepts and an open conflict between the political elites of Belgrade and Zagreb. The political crisis in Europe and the certainty of military conflict made Yugoslavia's international position even more difficult. As Europe inched toward war, Yugoslavia anxiously clung to neutrality. Yugoslav Prince Pavle visited Berlin in June 1939 in a failed attempt by Germany to secure Yugoslavia's loyalty.³ The government of Yugoslavia tried to reach an agreement with the German Reich that would guarantee some kind of Yugoslav neutrality. They believed that the only way to preserve control was to join the so-called Tripartite Pact which they signed on 25 March 1941. Yugoslavia's accession to the Tripartite Pact, initialled by Prince Pavle Karadorđević, caused enormous dissatisfaction in parts of the Yugoslav political and military public who, pressured and supported by foreign intelligence services, organised a coup on 27 March 1941 and took over power. The coup was accompanied by mass demonstrations condemning the government's policy and their scheme of cooperating with the Third Reich. Protests against the agreement with the Third Reich were organised in Montenegro, and the largest was in Podgorica on 27 March 1941.

Hitler was enraged upon hearing of the Yugoslavia coup and immediately ordered his generals to attack Yugoslavia "*with merciless brutality*". Yugoslavia's sharp reaction stopped German plans to attack the Soviet Union and compelled Hitler to order preparatory actions for an attack against Yugoslavia. The manner in which he intended to deal with Yugoslavia was supposed to serve as an example to all other states that dared to oppose the Third Reich.⁴ The attack began with the bombing of Belgrade on 6 April 1941, followed by ground operations on Yugoslav territory. In less than 10 days, King Petar Karadorđević and the government fled the country, and two days later, a surrender was signed, after which the territory of Yugoslavia was divided into several occupation zones.

In the negotiations between the Third Reich and Mussolini, Montenegro was recognised as being in Italy's sphere of interest. On 17 April, Mussolini envisaged a union between Montenegro and Albania to promote Italian hegemony over the entire Adriatic coast. Later, in Vienna, Ciano familiarised Ribbentrop with the idea of an Italian protectorate over Montenegro sealed by a personal union under the Italian royal dynasty.⁵ The final agreement between Germany and Italy on the occupation zones in Yugoslavia was reached at a meeting in Vienna on 21 and 22 April 1941. According to an agreement between the Italian and German foreign ministers, Gian Galeazzo Ciano and Joachim von Ribbentrop, the entire territory of Montenegro fell under the jurisdiction of the Italian occupation authorities.⁶ Exceptions were the territories around Ulcinj, which, together with Malesija, Plav, Gusinje and Rožaje, were annexed to the newly created "Greater Albania", whereas Boka was annexed to Italy on 20 May. The position of the government in Rome in terms of their invasion plans was that the situation in Montenegro would be best controlled by pursuing the idea of restoring the independent state of Montenegro, which, according to those projections, would be under the control of the Italian government.⁷

Italian occupation of Montenegro

On 17 April 1941, the positions of the Yugoslav army in Montenegro were attacked

Occupation map of Montenegro
– April 1941

by strong Italian military forces that invaded the territory of Montenegro from Albania. The Italian troops did not encounter any serious resistance, and in only one day they took Podgorica, Nikšić and Cetinje. On the same day, German military forces entered Montenegro through Pljevlja and Bijelo Polje and reached Nikšić. The Germans quickly pulled out of the territory of Montenegro whose administration was handed over to the Italians.

By the end of April 1941, the occupation authorities, with fewer than 20,000 soldiers, established control over the entirety of Montenegro. The High Civil Commissariat for Montenegro was the central body of the occupation authorities led by Italian Count Serafino Mazzolini.⁸ The Commissariat had local bodies in all parts of Montenegro, and the administrative service and repressive apparatus (gendarmerie) were mainly composed of officials and servants of the former government. The High Commissariat had all the attributes of a civilian authority adopting a series of decrees and rules that regulated social, economic and political life in Montenegro. The occupation authorities tried in every way to leave an impression of an administration that cared about the interests of Montenegro and its citizens, which

is why many rightly concluded that the occupation regime established in Montenegro after April 1941 was one of the mildest in Yugoslavia. The Italian government was convinced that, through the project of restoring Montenegrin statehood under Italian control, they would gain support from the local population who were dissatisfied with poor economic development, unfulfilled promises and accumulated frustration caused by the unresolved national issue, as well as general disappointment and attitude of the former authorities towards Montenegro. For the realisation of that plan, they gathered a group of former leaders of the Federalist Party and a number of intellectuals who participated in the drafting of the Memorandum on the Renewal of the Montenegrin State. The Memorandum prepared by the Italian occupation commissioner Mazzolini envisaged the restoration of Montenegrin statehood under an Italian protectorate, which was formalised in the so-called Montenegrin Council held on 12 July 1941 in Cetinje.

Montenegrin uprising

From the very first days of the occupation of Yugoslavia, the only political force that had a clear goal and recognised the necessity of

organising an armed uprising was the Communist Party. The communists were one of the organisers of large demonstrations in March 1941 which overthrew the government that had signed the agreement with the Third Reich. At the conference of the Communist Party of Yugoslavia in Zagreb in May 1941, the party leaders made the decision to organise an armed struggle and gave clear instructions and tasks for the Montenegrin party leadership. In the part of the conclusions related to the preparation of the uprising in Montenegro, the party leadership of the Communist Party demanded from the Montenegrin communists to: “mobilize the Montenegrin people against the Italian occupiers, to lead the fight against attempts to establish some kind of dynasty for the freedom-loving Montenegrin people, to lead the fight against the federalists as agents Italian imperialists, to lead the fight against the looting of the poor Montenegrin people, and to take the most urgent measures to provide the people with the most necessary means of living, to ensure the working masses of Montenegro from the impending famine.”⁹

The first preparatory actions for the uprising against the Italian occupiers in Montenegro were realised at a meeting of the *Regional Committee of the CPY for Montenegro*, held on 24 April 1941 in the village of Velje Brdo near Podgorica.¹⁰ Ten days later, the so-called *May Conference* of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia held in Zagreb confirmed the decision on organising the armed resistance. During May and June 1941, Montenegro received about 3,000 rifles, 150 machine guns, several hundred bombs and about three million bullets from the Yugoslav Army’s military stocks.¹¹ During that period, 286 smaller guerrilla units with 6,200 fighters were formed.¹² Each unit consisted of 10–30 fighters, mainly members of the Party, the SKOJ (League of Communist Youth of Yugoslavia) and their sympathisers. Members of the Communist Party (1,800) and members of the SKOJ (3,000) formed the backbone of the rebellion forces and, according to the Party committees of that time, 15,000 more were ready to join the fight against the occupiers under the leadership of the Communist Party.¹³

The last phase of the preparations was announced by the Regional Committee of the CPY of Montenegro, Boka and Sandžak, with a Proclamation sent to the Montenegrin people at the end of June 1941. In a call for resistance, the communists highlighted Germany’s “imperialist, insidious, insolent, criminal and unprovoked” attack against the Soviet Union. The first country of socialism was described in this proclamation as “the bearer of the struggle for lasting and honourable peace of free and independent peoples”. The Montenegrin nation was further reminded of its suffering “through the national slavery that you fell into without your guilt, through the insults and humiliations that the Italian fascist black shirts bring you every day with pillage and terror... Fight under the leadership of the Communist Party that was the only one that remained faithful to the people.”¹⁴ Apart from the military engagement against the Italian occupation, the preparation of the uprising in Montenegro also had a clear political platform. The basic ideas of that platform could be defined in the following theses: for Yugoslav communists, Germany’s decision to attack the USSR was unacceptable because the Soviet Union was the bearer of the struggle for freedom and peace, socialism. The current conflict, for them, was an “*imperialist war*”, for a new division of the world. They believed that for the success of the uprising, an alliance of workers and peasants was necessary. According to their interpretation, only such an alliance was a guarantee of the overthrow of capitalism. The Montenegrin people never suffered occupation, so the uprising was a natural response of Montenegrins to the current situation.

The final preparations were carried out after the arrival of Milovan Djilas, a member of the CPY Central Committee, in Montenegro on 7 July 1941. The very next day, at a meeting held in Ravni Laz in Piperi¹⁵, Djilas conveyed the instructions of the Communist Party leadership on the beginning of the uprising and the concept of guerrilla warfare as a model for opposing the occupiers. It was agreed that the rebellion actions would begin in the wider area of Cetinje, Rijeka Crnojevića, Bar, Podgorica and Nikšić. The original plan was to initiate the uprising on 14 July, the day of the start of

the French Revolution. However, this idea was abandoned and the rebellions switched the date to Sunday 13 July, hoping that there would be more chance of catching the Italian soldiers off-guard.¹⁶

The first attack on the Italian occupiers happened three hours after midnight, when a group of 80 insurgents attacked the barracks of Italian soldiers in Virpazar. After three hours of fighting, the insurgents completed their first victory, killing six Italian soldiers and capturing 51. The same morning, similar actions were carried out in Mišići, a village between Bar and Budva, as well as in Čevo, where the insurgents wiped out a small unit of Italian soldiers. The greatest success on the first day of the uprising was the liberation of Rijeka Crnojevića and destruction of the Italian garrison of 150 soldiers stationed there. In a small place called Košće, near Rijeka Crnojevića, a group of 70 insurgents stopped and annihilated an Italian motorised armoured battalion that was trying to reach Cetinje. In these actions 70 Italian soldiers died, about 400 were wounded and 800 captured. Similar attacks followed throughout Montenegro involving around 32,000 fighters, or an incredible 10% of the entire population of Montenegro. The insurgents liberated Andrijevica (17 July), Berane, Danilovgrad, Kolašin, Bijelo Polje and Žabljak (20 July), Šavnik (22 July) and Grahovo (24 July).¹⁷ They controlled almost three-quarters of Montenegro's territories, and the Italian occupation forces took refuge in several towns (Cetinje, Podgorica, Nikšić and Pljevlja), where they had strong military garrisons. Towns on the Montenegrin coast also remained under Italian control. In the first days of the uprising, 4,800 Italian soldiers were defeated and disarmed. The insurgents quickly formed the so-called Temporary Supreme Command of the National Liberation Troops of Montenegro, Boka and Sandžak, which took over power in the liberated territory through its committees. In an extensive report of 16 July, the Italian military command stated that the uprising had been organised by the communists and that the insurgents had "surprised the garrison stations and thus obtained weapons, means of transport, taking Italian soldiers hostage". They noted that the insurgents held a large number of settlements

and a huge territory in Montenegro, that they had cut all communications and that they were well armed with machine guns and artillery weapons.¹⁸

The first report sent from Montenegro on 20 July 1941 to the command of the July 13 Uprising summarises the results of military actions in Montenegro. It states that the actions of small guerrilla troops turned into a nationwide uprising and in many parts of the country the guerrilla detachments quickly transformed into a "people's army". In the seven days of the uprising, they liberated a large number of settlements: Spuž, Virpazar, Kolašin, Berane, Andrijevica, Šavnik and Šahovići. The Montenegrin insurgents inflicted great human and material losses on the Italian occupiers. According to their information, during the first week of the uprising, the Italians had 1,200 dead and as many wounded soldiers. Over 3,000 Italian soldiers were captured, as well as a huge number of weapons: 3,000 rifles, 98 Gatling guns, 56 machine guns, 15 cannons, 19 mine launchers, two gunpowder barrels, five bomb trucks, one tank, 81 trucks, 57 motorcycles and a large amount of military equipment and supplies. The first report also mentions that the insurgents set fire to four enemy planes at the airport in Slivlje, near Nikšić, while one plane crashed on Bjelopavlići Plain. On the other hand, the losses of the insurgents were minimal, and, according to their information, 72 men died in the first week of the uprising. The report also contains data on the reorganisation of the Italian occupation forces, which received significant reinforcements from Albania after the uprising. They note that in this period, the focus of the Italian military command was control over traffic routes from Shkodra to Podgorica, particularly the connection with Rijeka Crnojevića.¹⁹

Aware that they did not have many trained officers in their ranks, as well as the fact that the ranks of the Liberation Army were filled with people without any military training and knowledge, the Montenegrin military headquarters asked local units to adapt military operations to these circumstances and act according to the methods of so-called guerrilla/partisan warfare based on the tactics of ambush. The Montenegrin cliffs and gorges through which

the enemy had to pass made an ideal terrain for such tactics. The key recommendations were to minimise all possible casualties and save military resources, primarily ammunition, “which was more precious than life, because without it we have no life, and every waste of it is a waste of our lives and benefit to the enemy”.²⁰

On 22 July 1941, on behalf of the Temporary Supreme Command of the National Liberation Troops of Montenegro, Boka and Sandžak, Milovan Djilas submitted instructions on the organisation of a new government in the liberated territories. This document clearly indicated the revolutionary tendencies of the insurgents and their intention to change the old political system and introduce new models of political action through the liberation struggle. Djilas stated that the uprising of 13 and 14 July 1941 fundamentally changed the current political position of Montenegro and that the people in the liberated territories were already “nationally free and they base their power on the force of the national liberation struggle”. Djilas highlighted the revolutionary intentions of the insurgents, explaining that “all power in the liberated territory belongs to the Supreme Command of the national liberation troops of Montenegro, Boka and Sandžak, and all other authorities are abolished”. He proposed the establishment of communication and dialogue between the government and the people, and delegated this task to “respectable national workers, anti-fascists”. Universal suffrage was introduced for all citizens, regardless of religion, nationality or race, as well as universal suffrage for women who had been previously excluded from the electoral process. The age threshold was shifted from 21 to 18, with the addition that soldiers, regardless of their age, had the right to vote. Personal freedom, the inviolability of the home and property, freedom of religious rites and religious beliefs, freedom of expression in any way, freedom of association, assembly and agreement were guaranteed. The restrictions applied only to political movements “that have preached and are preaching anti-democratic and fascist beliefs”.²¹

The political platform of the liberation movement in Montenegro established on the values of the July 13 Uprising was completed with a resolution adopted at the regional conference of the CPY on 8 August 1941. This

resolution explains the character of the liberation movement and the role of the Communist Party. Also, the resolution clearly indicates the process of restoring the statehood of Montenegro, abolished after World War I. The resolution explains that the liberation movement against the occupiers was not just about the communists, but involved all sincere patriots who wanted “national liberation from the yoke of the fascist occupier”. They used the term “anti-fascist liberation revolution” which, besides the fight against the occupiers, had the character of “the struggle for national liberation from the Greater Serbia bourgeoisie that in 1918 denied Montenegro not only statehood but also national freedom, and even abolished the name Montenegro”. The adoption of the resolution was accompanied by a letter from Milovan Djilas to the Regional Committee of the CPY in Montenegro, in which he explained that the “national anti-fascist liberation revolution” was one of the stages of the proletarian revolution, which should solve some of the fundamental issues of Montenegro’s future: national independence, the right to self-determination, a democratic people’s government, creating conditions for a better life for the working class and peasants, as well as the issue of destroying all remnants of the fascist reaction.²²

Resistance movements in Europe initiated concrete actions against the occupiers only in the last phase of the war, unlike the Montenegrin people who confronted the occupiers at the time when they were strongest. For this reason, the reaction of the Italian occupation authorities to the uprising was brutal and vengeful. The Italian command immediately transferred over 100,000 soldiers from Albania to Montenegro, and the new commander of the Italian troops in Montenegro, General Alessandro Pirzio Biroli²³, started a bloody campaign of repression. As early as 15 August, the Italian forces reorganised their military troops and, with the support of new forces arriving from Albania, began a gradual takeover of the most important traffic and strategic positions in Montenegro. On 17 July, the 5th *Alpini Division Pusteria* launched an attack on Cetinje, while on 18 July, the 48th Infantry Division Taro disembarked in Boka Kotorska

and reached Cetinje via Njeguši.²⁴ The very next day, the Italians re-established control over Cetinje. According to the reports of the Italian military command, insurgent activities were fully suppressed in mid-August 1941, although some actions were also carried out between October and December 1941.²⁵ In October 1941 the High Civil Commissariat was abolished, and the entire power structure (civil and military) passed into the hands of General Pirzio Biroli, who was the head of the so-called Governorate – the body of the occupation administration in Montenegro. In his reports to the Italian Army Command in Rome, the Italian general wrote that, regardless of the fact that the situation had been stabilised, it was necessary to completely disarm the population, so that a similar situation would never happen again. Biroli explained that “Montenegrins, like Croats, Bulgarians and Albanians, do not like us and consider Italy a country that threatens their interests. There is a widespread sense of superiority over the Italians, so it is necessary to suppress such a belief with strong action in order to eradicate such ideas once and for all. The Germans are respected and appreciated by all because they have shown strength. In the territories they have occupied, the Germans apply tyrannical methods, and yet they enjoy respect and no one dares to confront them. At this moment, it is necessary to act both fairly and sternly, if we do not want to jeopardise our future.”²⁶ The uprising spoiled Italy’s plans to establish “Independent Montenegro” under the protectorate of Italy. On 24 July, Mussolini dissolved the High Commission and recalled Biroli, which abruptly ended the farce of an “independent” kingdom of Montenegro.²⁷

After suppressing the uprising and taking over strategic traffic and military positions, retaliation by the Italian occupiers ensued, especially in those areas where the uprising had the greatest support. The parts around Cetinje and Crmnica, where the uprising was most intense, paid the highest price for joining the insurgents on 13 July. Many of those suspected of participating in organising the uprising or of supporting the insurgents in any way were shot. Others ended up in prisons or concentration camps. By the end of 1941, dozens of prisons had been

established in Montenegro, six in Podgorica alone, and 14 in Cetinje. It is estimated that over 15,000 people were arrested, and the largest number of them were from the areas where the uprising was strongest. About 1,800 locals from Crmnica alone ended up in prisons. Between 10,000 and 20,000 family members were sent to internment camps in Italy.²⁸

By 15 August 1941, General Biroli had established control over the entire territory of Montenegro, and partisan troops, forced to withdraw and hide in remote parts of the country, started a new phase of the liberation struggle. In September 1941, the Headquarters of the People’s Liberation Partisan Detachments of Montenegro, Boka and Sandžak was formed, and the partisan army in Montenegro was organised into four detachments with about 4,500 fighters: the Lovćen Detachment, Zeta Detachment, Kom Detachment and Durmitor Detachment. By the end of 1941, the Partisan movement had gained strength. According to some data, at the end of 1941 and the beginning of 1942, about 50 partisan battalions with about 20,000 people were operating in Montenegro. A little more than half of them were active fighters.²⁹

Military resistance to the occupation in 1941 and the uprising that gained a national character in Montenegro were the driving force of the entire liberation movement in Montenegro during World War II. Predominantly organised by members of the communist movement, the uprising in Montenegro, in just a few days, acquired a nationwide character. The communist movement, however, retained a key role in the liberation movement. After the military collapse of the July Uprising, the insurgent forces reorganised and regrouped into more organised military units. These military units would leave Montenegro at the end of 1941, and during 1942 and 1943 would mainly operate in Bosnia and Herzegovina.

The military forces of the partisan units returned to Montenegro after the capitulation of Italy in 1943. The German Army troops, which took control of Montenegro after 1943, did not have enough capacity to occupy the entire territory of Montenegro. Fearing a naval invasion across the Adriatic Sea, the Germans deployed most of their forces on the Montenegrin coast

and at key traffic communication points. During that period, partisan forces took control of two-thirds of Montenegro's territory. The final actions for the liberation of Montenegro were carried out in the second half of 1944.³⁰

Conclusion

The character and scope of the July 13 Uprising made this date one of the brightest moments in the history of Montenegro. At a time when the Third Reich and its allies were at the height of their power, Montenegro was a country that was organising an uncompromising resistance to the occupying forces. The Montenegrin uprising on 13 July represents a unique phenomenon in European resistance. It was not only the first significant uprising in occupied Europe, but also one that obtained substantial participation – around 30,000 insurgents – coming from very diverse groups.³¹

From April to July 1941, the Italian occupation authorities in Montenegro tried in every way to pacify the situation in the country, but the liberation traditions and strong organisational role of the Communist Party led to a nationwide uprising. The repercussions of the uprising in the rest of Yugoslavia are most vividly seen in the enthusiasm for the Montenegrin resistance and its results stated in the proclamation of the CPY Central Committee of 25 July 1941, which called on the Serbian people to follow the example of Montenegro: "To arms, Serbian people! Follow in the footsteps of the Montenegrin people who stood up to overthrow the Italian fascists' yoke of occupation."³² And some of the most influential media in the world published details about the magnificent success of the Montenegrin uprising against the occupiers. Of course, the uprising was given greatest attention in the Soviet Union where Moscow Pravda reported that the people of Montenegro had refused to accept the occupation and that, instead of surrendering their arms, they had "started a bitter partisan struggle; faithful to the war traditions of their ancestors, almost all Montenegrin people went into partisan squads". Interestingly, similar messages were sent by some of the most influential British and American media, such as *The Times* and *The New York Times*, while the British ambassador in Amer-

**Mass execution
by the Italian occupation forces**

ica described the situation in Montenegro as a "hotbed of resistance to occupation developments in the Balkans."³³ The general success of the July 13 Uprising was also confirmed by the reports by the Italian occupiers who were aware of the commitment of the Montenegrin people to its liberation traditions. Pirzio Biroli, the first man of the occupation authorities in Montenegro, wrote in August 1941 that it was futile to try to talk the people of Montenegro into submission. He continued: "to keep Montenegrins in obedience, in these aggravated economic conditions..., carried away by the communist ideology... to try to maintain order with promises and persuasions – it would be as useless as ploughing the sea, therefore an illusion."³⁴ The Communist Party itself officially recognised the success of the Montenegrin armed uprising on the occasion of celebrating the 24th anniversary of the October Revolution in early November 1941. In the proclamation to the peoples of Yugoslavia, the Central Committee of the CPY stated: "Montenegrin people! You were the first to take up arms at the call of the Communist Party of Yugoslavia.

Neither the punitive expedition of the fascist vultures, nor the burned villages, nor the innocent victims who died at the murderous occupier's hand could break your fighting spirit, your firm determination to continue fighting against the hated occupier until your final liberation. Persevere, Montenegrin people, in that difficult struggle, together with the other peoples of Yugoslavia!"³⁵ All circumstances and events indicate that the July 13 Uprising is a unique military-political phenomenon of World War II, and largest and most organised resistance against the occupiers in Europe during 1941.

NOTES

¹ Zivko M. Andrijašević; Šerbo Rastoder, *The History of Montenegro from Ancient Times to 2003*, Montenegro Diaspora Centre, (Podgorica, 2005).

² Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Matica Crnogorska, (Podgorica, 2020), pp. 41.

³ Caleb M. Reilly, "The Yugoslavia Civil War and the Allies in World War II", *Journal of Peace and War Studies*, 4th Edition (October 2022), pp 212.

⁴ Marie-Janine Calic, *Jugoistočna Evropa globalna historija*, (Sarajevo, 2020), pp 411–413.

⁵ H. James Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, Enigma Books, (New York, 2005), p.p. 35.

⁶ Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration*, Stanford University Press (Stanford, 2002), pp 201.

⁷ Radoje Pajović, *Kontrarevolucija u Crnoj Gori*, (Cetinje, 1977), pp 44.

⁸ Serafino Mazzolini (9 June 1890 – 23 February 1945) was an Italian lawyer, fascist politician, and journalist. He founded a nationalist group in Macerata, and soon became editor of the daily newspaper L'Unione. An active Italia irredenta and advocate of Italy's entry into World War I, he was a volunteer soldier in 1915, and was awarded a War Merit Cross. In 1918, Mazzolini returned to Ancona and was deputy editor of L'Ordine newspaper, interrupting his assignment in order to join Gabriele D'Annunzio as the latter attempted to seize Fiume for an "unredeemed" Italy (1919). A member of the provincial council in Ancona, he took part in the March on Rome of 1922. In 1923 he joined the Partito Nazionale Fascista (PNF) – becoming one of its leaders in 1924–1925. A deputy secretary for the PNF, he contributed to its Propaganda Office, and represented it in the Italian Chamber of Deputies from 1924 on. In 1926, he was awarded a supervi-

sory position as member of the Grand Council of Fascism. After the start of World War II and the invasion of Yugoslavia carried out by the Axis Powers on their former ally the Kingdom of Yugoslavia, Serafino Mazzolini was appointed High Commissioner for Italian-occupied Montenegro in 1941. He was given the high-ranking position in the fascist Ministry of Foreign Affairs in 1943. After Mussolini's ousting and the Armistice of Cassibile (8 September 1943) between Italy and the Allies, Mazzolini joined the Nazi German-backed and Mussolini-led Italian Social Republic, serving as its deputy-secretary for Foreign Affairs. More details: Joseph Heller, *The Stern Gang: ideology, politics and terror, 1940–1949*, Frank Cass 1995 p.78; Macolini Serafino, "Iz kraha u krah od Tripolija do Crne Gore", *Matica, Issues* 39, (Podgorica, 2009), p. 97.

⁹ "Odluke majskog savetovanja u Zagrebu", *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 3/1, (Belgrade, 1950), pp 9.

¹⁰ Radoje Pajović, "Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu", *Matica, Issues* 74, (Podgorica, 2018), pp 141.

¹¹ *Military Encyclopedia*, Volume 4, (Belgrade, 1971), pp 199.

¹² Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, (Podgorica, 2020), pp 62.

¹³ Batric Jovanović, *Crna Gora u NOR-u i socijalističkoj revoluciji*, Volume 1, (Belgrade, 1960), pp 46.

¹⁴ "Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak povodom napada Njemačke na SSSR", *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 3/1, (Belgrade, 1950), pp 13.

¹⁵ In many interpretations, this meeting is considered a key event for the organization of the uprising. After the meeting of the political leaders of the Communist Party of Yugoslavia, held in Belgrade on July 4, 1941, at which the decision to start an uprising was made, the delegates of the Communist Party were distributed in all parts of Yugoslavia. Milovan Đilas was in charge of Montenegro. In addition to Đilas, the meeting in Ravni laz was attended by: Božo Ljumović, Blažo Jovanović, Radoje Dakić, Savo Brković, Budo Tomović, Vido Uskoković, Krs-to Popivoda and Periša Vujošević.

¹⁶ Radoje Pajović, "Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu", *Matica, Issues* 74, (Podgorica, 2018), pp 142.

¹⁷ *Military Encyclopedia*, Volume 4, (Belgrade, 1971), pp 199.

¹⁸ Federico Godi, *Crnogorski front – italijanska vojna okupacija 1941–1943*, Matica Crnogorska, (Podgorica, 2017), pp 110.

¹⁹ “Saopštenje privremene vrhovne komande NOB-a za Crnu Goru, Boku i Sandžak o rezultima borbi u prvim danima ustanka, 20 july 1941”, *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 3/1, (Belgrade, 1950), pp 15.

²⁰ “Uputstvo štaba privremene komadne NOB-a za Crnu Goru, Boku i Sandžak, 23. july 1941”, *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 3/1, (Belgrade, 1950), pp 18.

²¹ “Saopštenje Privremene vrhovne komande nacionalno- oslobodilačkih trupa Crne Gore, Boke i Sandžaka, 22. 07. 1941”, The National Archives of Montenegro (TNAM), Archive Department Podgorica (ADP), NOB IV 2a - 46/41.

²² Radoje Pajović, “Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu”, *Matica*, Issues 74, (Podgorica, 2018), pp 147.

²³ Alessandro Pirzio Biroli (23 July 1877 – 20 May 1962) was an Italian fencer and army General. Biroli was made General of the Italian 9th Army in 1941 and served as Governor of Montenegro from 1941 to 1943. After the outbreak of the Uprising in Montenegro, Pirzio was appointed by Mussolini with complete civil and military powers in Montenegro on 25 July 1941 and as governor of Montenegro in October 1941. Even before his formally given his powers, Biroli was in charge of suppressing the uprising, and on 15 July he told his troops to suppress the uprising “with maximum severity, but without unnecessary reprisals”. As early as 1941, Pirzio Biroli considered creating a collaborationist committee, which would gather all notable collaborators in Montenegro against Yugoslav Partisans. Biroli was personally responsible for numerous executions and mass terror of the population of Montenegro. Despite being very high on the list of war criminals of the United Nations War Crimes

Commission, Pirzio Biroli was never tried and spent his old age in Rome. More details: Davide Rodogno, *Fascism's European empire: Italian occupation during the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2008.

²⁴ *Military Encyclopedia*, Volume 4, (Belgrade, 1971), pp 147.

²⁵ Federico Godi, *Crnogorski front – italijanska vojna okupacija 1941-1943*, Matica Crnogorska, (Podgorica, 2017), pp 110.

²⁶ Federico Godi, *Crnogorski front – italijanska vojna okupacija 1941-1943*, Matica Crnogorska, (Podgorica, 2017), pp 112.

²⁷ H. James Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, Enigma Books, (New York, 2005), p.p. 85.

²⁸ H. James Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, Enigma Books, (New York, 2005), pp 86.

²⁹ Radoje Pajović, *Kontrarevolucija u Crnoj Gori*, (Cetinje, 1977), pp 44.

³⁰ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, (Podgorica, 2020), pp 63.

³¹ Francesco Caccamo, “L’occupazione del Montenegro: dai progetti indipendentistici alla collaborazione con i Četnici”, *L’occupazione italiana della Jugoslavia 1941-1943*, Le Lettere (Florence, 2008), pp 161.

³² “Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije, 25. jul 1941”, *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 1/1, (Belgrade, 1950), pp 217.

³³ Zoran Lakić, *Narodna vlast u Crnoj Gori 1941-1945*, Obod, (Cetinje, 1981), pp 62.

³⁴ Radoje Pajović, “Opštenarodni ustanak koji je zadivio Evropu”, *Matica*, (Podgorica, 74/2018), pp. 150.

³⁵ “Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije, 25. jul 1941”, *Collection of documents and data on the national liberation war of the people of Yugoslavia*, 1/1, (Belgrade, 1950), pp 217.

50 DE ANI DE LA RĂZBOIUL DE YOM KIPPUR. CONFLICTUL ARABO-ISRAELIAN ȘI POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

CERASELA MOLDOVEANU *

Abstract

This year marks the 50th anniversary of the Yom Kippur War (October 6-25, 1973), when Israel was attacked unexpectedly by Egyptian and Syrian forces on a religious holiday.

The Yom Kippur War represented a test of Romanian diplomacy, given that Romania was the only country from the communist bloc that never interrupted relations with Israel after the Six-Day War of 1967, and had managed to normalize its situation with the Arab countries.

The reasons for Ceausescu's involvement in ending the conflict in the Middle East and in the peace process were diverse and aimed at economic and financial advantages and winning the most favoured nation clause from the Americans.

Using the diplomatic strategy very skilfully, Ceausescu's Romania kept an equidistant and pacifist attitude from the beginning, considering that the best way to end the conflict is the political one, through negotiation and compliance with the UN resolutions of October 1967 and the cessation of the fire of October 1973. Bucharest offered a safe and professional channel of negotiation and connection, succeeding to a large extent in harmonizing all the grievances and claims of the two rival parties. Historic meetings were held with personalities of political life in Israel and Arab countries, honest and objective discussions were held about the evolution of the peace process.

Ceausescu's involvement in the peace process went on until the signing of the double treaty at Camp David in September 1978. His merits as a mediator in this process were recognized and appreciated by both sides, including the American government.

Keywords: *Yom Kippur War, Israel, Abba Eban, Anwar el-Sadat, Egypt, Camp David Accords*

La 50 de ani distanță de la evenimentele dramatice din 1973, Israelul este zguduit de atacurile organizației teroriste Hamas, care au avut un impact uman și emoțional devastator pentru opinia publică israeliană.

La fel cum s-a întâmplat cu 50 de ani în urmă, autoritățile și societatea israeliană au

fost luate prin surprindere de atacurile armate violente, într-o zi de mare sărbătoare, ca o sfidare directă și fără echivoc la adresa statului israelian, a valorilor și credințelor sale religioase. A fost o reiterare brutală și fără motiv aparent, a unei comemorări, sfințită din nou, prin moarte și suferință. Inevitabil, există

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

un fir roșu în evoluția istorică a regiunii, care ne aruncă, fără să vrem, în negura unui trecut tumultuos dintre cele două popoare, unite prin originea lor semită, dar divizate de religie și cutume vechi, de încercarea fiecăruia de a revendica pentru sine, cât mai mult din teritoriul vechi al Israelului.

Despre războiul de Yom Kippur, cunoscut și sub numele de Războiul de Octombrie sau Războiul de Ramadan, un conflict militar major care a avut loc între Israel și o coaliție de state arabe, conduse de Egipt și Siria, în perioada 6-25 octombrie 1973, s-a scris și analizat intens în acești 50 de ani. În cartea sa, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed the Middle East*, autorul Abraham Rabinovich remarca faptul că Războiul de Yom Kippur a reprezentat deopotrivă atât „cea mai mare victorie militară pe care a obținut-o vreodată Israelul” cât și „cel mai traumatic eveniment din istoria Israelului”¹.

Ca și în cazul atacurilor din octombrie 2023, în octombrie 1973 forțele armate arabe au ales data atacului în mod strategic, când cele două comunități, evreiască și musulmană, sărbătoreau simultan două evenimente religioase importante, sărbătoarea de Yom Kippur de către evrei și, respectiv, Ramadanul, de către arabi, sărbătoare a păcii și încetare a divergențelor de orice fel.

Acest conflict a constituit apogeul unui șir de confruntări armate și de șicanări frecvente dintre cele două populații, care s-au desfășurat la intervale de timp (1948-1949, 1956, 1967, 1973), în perioada de la întemeierea statului Israel, la 14 mai 1948, până la data sus menționată. Ce a declanșat de fapt acest conflict în 1973?

Motivațiile erau complexe și axate în principal pe refuzul constant al statelor arabe învecinate și al populației palestinieniene din teritoriu de a recunoaște existența proaspătului stat israelian. Victoria armatei israeliene în Războiul de Șase Zile din 1967 și ocuparea teritoriilor care aparțineau Egiptului și Siriei² au produs, în timp, acumulări de tensiune și frustrări față de politica ocupanților.

Odată cu venirea la putere a liderului egiptean Anwar el-Sadat, în 1970, a renăscut ideea recuceririi acestor teritorii, și, în înțelegere

cu liderul sirian, Hafez al-Assad, a fost lansat un atac surpriză asupra Israelului în ziua de 6 octombrie 1973. De partea Egiptului și Siriei s-au alăturat și Irakul, Iordania, Arabia Saudită, Algeria, Cuba, Maroc și Libia, care au contribuit cu suport logistic, armament și forțe expediționare³.

Declanșarea războiului chiar în ziua de Yom Kippur, evoluția evenimentelor și modul de desfășurare sunt astăzi bine cunoscute. Efectul produs asupra întregului Orient Mijlociu, dar și asupra liderilor mondiali, a fost deosebit de puternic, amenințând să aducă SUA și Uniunea Sovietică la o confruntare directă, pentru prima dată de la Criza rachetelor cubaneze din 1962, în ceea ce se putea defini drept o nouă criză politico-militară, în dinamica Războiului Rece.

Motivele intervenției celor două puteri în conflictul arabo-israelian, deși diferite, aveau la bază aceeași justificare, și anume extinderea influenței în Orientul Apropiat. Un întreg front diplomatic din partea celor două țări a fost pus în mișcare, ce a antrenat un „maraton” de întâlniri și dezbateri în cancelariile mondiale, menite să aducă regiunea afectată la statutul de dinainte de război. SUA se situa oficial de partea Israelului, în timp ce Egiptul și Siria erau susținute politic și alimentate cu armament de către URSS. Un rol important în promovarea negocierilor de pace l-a avut, în mod abil și neobosit, Henry Kissinger, secretarul de stat și consilierul american pe probleme de politică externă al președintelui Nixon, care a stabilit adevărate recorduri de deplasare de la o națiune la cealaltă, în ceea ce s-a numit „diplomația navetei”⁴. Ca urmare a acestor eforturi americano-sovietice, pe 22 octombrie Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția nr. 338, care cerea celor două tabere încetarea atacurilor armate. Planurile de pace și negocierile au durat mult și după încetarea oficială a conflictului, la 25 octombrie, cunoscând mai multe etape de abordare și s-au finalizat prin acordurile de pace semnate la Camp David, la 17 septembrie 1978.

În acest context tensionat, în România, dorința lui Nicolae Ceaușescu, de a contribui activ la procesul de pace în regiune a dus la inițierea și promovarea de acțiuni menite să faciliteze apropierea și dezvoltarea negocierilor

dintre cele două părți. Politica la „două capete” promovată de Ceaușescu, de la venirea sa la putere în 1965, față de problematica complexă a Orientului Mijlociu, a făcut din liderul de la București un negociator și intermediar activ în conflictul israeliano-arab și în tratativele pentru stabilirea păcii în Orientul Mijlociu, poziție care i-a adus, pentru mulți ani, prestigiu atât în lumea occidentală, cât și în lumea arabă.

Care erau practic motivațiile liderului comunist de a transforma România într-o placă turnantă a proceselor de mediere a conflictelor din Orientul Mijlociu? Pe lângă autoritatea morală conferită de aceste demersuri diplomatice, în vederea încheierii unei păci durabile în regiune, Ceaușescu avea și motivații de natură economico-financiară. Interesele economice și financiare ale liderului de la București, în condițiile scumpirii petrolului în urma conflictului arabo-israelian, vizau o menținere și chiar o întărire a bunelor relații atât cu statele arabe, principalele deținătoare a resurselor petroli-

fere mondiale, cât și cu Israelul, stat susținut puternic de SUA, în vederea obținerii de către România a clauzei națiunii celei mai favorizate de la guvernul american. La toate acestea se adăuga, se pare, dorința sa megalomanică, nemărturisită, de a primi premiul Nobel pentru pace, pentru eforturile sale depuse nu doar în acele momente tensionate, dar și de-a lungul timpului, pentru făurirea unei păci globale, fără amenințări ale războiului și armelor nucleare. Această idee se pare că l-a urmărit mult timp pe liderul comunist, menținându-se ca un factor activ, chiar decisiv în planurile de pace concretizate la Camp David în 1978. Singura mare diferență a fost faptul că premiul Nobel a fost primit de către cei doi protagoniști principali, președintele egiptean Anwar el-Sadat și primul ministru israelian Menahem Begin.

Încercările de negociere și pacificare a situației conflictuale din Orientul Mijlociu ale liderului de la București nu au început odată cu conflictul de Yom Kippur, ci au avut continuitate pe toată perioada de după încheierea

Golda Meir și Nicolae Ceaușescu, 1972

războiului de 6 zile din 1967. De-a lungul timpului, Ceaușescu a avut mai multe inițiative de a aduce la masa tratatelor reprezentanți ai taberelor combatante, cu scopul dezamorsării stării de conflict și tensiune din Orientul Mijlociu. Notabile rămân întâlnirile ce au precedat războiul din 1973, cu liderul egiptean Anwar el-Sadat și cel palestinian, Yasser Arafat⁵, la Cairo, în aprilie 1972, și cu prim-ministrul israelian, Golda Meir, la București, în mai același an.

Cu ocazia discuțiilor purtate cu liderii arabi și cei israelieni, Nicolae Ceaușescu a reiterat ideea că orice conflict arabo-israelian trebuia soluționat doar pe cale politică, în urma unor negocieri diplomatice serioase și i-a asigurat pe interlocutorii săi de bunele intenții ale României. Conducătorul român pune la dispoziția celor două părți implicate, cu sprijinul diplomației românești, un canal sigur și echidistant de întâlniri și negocieri la nivel înalt, care să țină, însă, cont de rezoluțiile adoptate de ONU până la acea dată. De menționat că la adoptarea hotărârilor Rezoluției ONU 242 din 2 noiembrie 1967, România a avut o contribuție esențială prin persoana ministrului de externe Corneliu Mănescu, ales președinte al celei de a 22 sesiuni a Consiliului de Securitate al ONU.

La rândul său, președintele egiptean, satisfăcut de declarațiile pacifiste ale liderului de la București, care nu excludea nici varianta „unor tratative secrete” în cadrul negocierilor de pace, i-a mărturisit acestuia: „Avem aceleași principii – suntem pentru neamestec în treburile statelor, nu suntem aliniați după nimeni și dorim să ne construim țara conform dorinței poporului nostru. Avem aceleași păreri în tot ce am discutat! (...) Doresc să-i spun prietenului meu că sunt gata să adopt orice hotărâre îndrăznească. Nu vreau să fiu lider al lumii arabe, nu am ambiții personale în acest sens. Am spus că sunt gata să închei un acord de pace și să recunosc Israelul. Nici un conducător arab nu a îndrăznit să facă asta de 22 de ani încoace”⁶.

La începutul războiului arabo-israelian din anul 1973, România avea o poziție privilegiată, un statut aparte în blocul comunist, datorită abilității sale de a menține relațiile diplomatice

cu toate statele beligerante. România depășise deja criza politică de după 1967, când o serie de state arabe au criticat și condamnat decizia țării noastre de a menține legăturile cu Israelul, iar unele chiar au sistat relațiile diplomatice, cum a fost cazul Siriei și Sudanului⁷.

Imediat după declanșarea conflictului, reacția politică a Bucureștiului a fost promptă. La trei zile după debutul războiului, la data de 9 octombrie 1973, în timpul unei vizite la Brăila⁸, Ceaușescu a declarat că acest conflict reprezenta „un pericol critic pentru pace, nu doar în regiune, ci și pentru întreaga lume”⁹, recunoscând în mod oficial importanța acordată de către România evenimentelor „fierbinti” din zona Orientului Mijlociu. În aceeași zi, agenția națională de presa, Agerpres, a publicat un comunicat în care se preciza că țara noastră susține „o soluție politică pentru Orientul Mijlociu, care să garanteze recunoașterea suveranității fiecărui stat din regiune”¹⁰. Și în presa vremii autoritățile române au exprimat în mod clar poziția oficială a României față de evenimentele din Orientul Mijlociu: „În spiritul politicii sale consecvente, Republica Socialistă România se pronunță pentru rezolvarea conflictului din Orientul Mijlociu pe cale politică, pe baza rezoluției Consiliului de Securitate din noiembrie 1967, astfel încât să se ajungă la retragerea trupelor israeliene din teritoriile arabe ocupate, la instaurarea unei păci drepte, echitabile, care să asigure recunoașterea dreptului la existență suverană și independentă a tuturor statelor din această regiune. Guvernul român se pronunță pentru rezolvarea problemei populației palestinienilor, în conformitate cu interesele și aspirațiile sale naționale”¹¹.

Aceleași declarații le va reitiera Ceaușescu la Târgu Mureș, la 13 octombrie, în timpul unei alte „vizite populare”, pledând, din nou, pentru respectarea suveranității și independenței tuturor statelor din regiune. Ceaușescu a rămas fidel respectării principiilor Rezoluției din octombrie 1967, ca Israelul să restituie teritoriile ocupate în urma Războiului de Șase Zile din 1967, dar era total împotriva ideilor avansate de statele arabe, de a nega dreptul la existență statului Israel.

La rândul său, Nicolae Ceaușescu a avut în vedere abordarea pe cale diplomatică a celor mai influente state, direct interesate și responsabile de menținerea echilibrului și păcii în Orientul Mijlociu. În acest context se înscrie și o întrevedere cu ambasadorul Siriei la București, Souheil Al-Ghazi, la câteva zile de la începerea războiului. Acesta i-a mulțumit dictatorului român pentru implicarea sa corectă și echidistantă într-un conflict aflat în plină desfășurare și i-a relatat, totodată, aspecte dramatice care vizau bombardarea de către armata israeliană a unor ținte civile siriene, printre care un cartier de locuințe, un spital și portul Tartus¹².

În perioada 14-19 octombrie 1973, Nicolae Ceaușescu a adresat o serie de scrisori oficiale președintelui sirian Hafez al-Assad, președintelui libanez Suleiman Frangieh, precum și regelui Iordaniei, Hussein bin Talal, în care își exprima îngrijorarea cu privire la situația din Orientul Apropiat, reiterând totodată sprijinul pe care România era dispus să-l

acorde statelor implicate în conflict pentru soluționarea pașnică, pe cale politică, a acestuia¹³. Dictatorul român a transmis și guvernului israelian o scrisoare în care solicita, pe un ton ferm, încetarea oricăror acțiuni militare și acceptarea în mod public a Rezoluției nr. 242 din 1967, cu respectarea prevederilor acesteia cu privire la retragerea trupelor din zonele ocupate¹⁴. Pe aceleași coordonate, o serie de diplomați români au întreprins o serie de vizite în perioada 14-28 noiembrie în Egipt, Siria, Iordania, Maroc și Sudan cu scopul de a discuta cu liderii acestor state și de a demara negocierile de pace în Orientul Apropiat¹⁵.

După detensionarea situației dintre SUA și Uniunea Sovietică și salvarea Armatei a 3-a egiptene, înconjurată și amenințată cu decimarea în Peninsula Sinai, la 23/24 octombrie guvernul de la București, îngrijorat de posibilitatea escaladării conflictului, a lansat o declarație prin care cerea în mod expres inițierea unei conferințe de pace sub egida ONU la care să participe toate părțile beligerante, precum și toate statele direct interesate de situația din regiune¹⁶.

Implicarea statului român în procesul de pace arabo-israelian a continuat pe aceleași coordonate, iar vizita ministrului de externe israelian Abba Eban, la București, în perioada 4-7 noiembrie 1973, a reprezentat o victorie a diplomației românești, cu largi ecouri internaționale, ce a conferit României rolul de potențial mediator în conflictul arabo-israelian.

Discuțiile purtate de Eban cu autoritățile române, cu ministrul de externe român, George Macovescu, cu primul ministru Ion Gheorghe Maurer și cu președintele Ceaușescu, referitoare la stoparea conflictului și negocierea etapelor de stabilire a unei păci reale și durabile, au fost extrem de solicitante, dar au avut un deznodământ pozitiv. Ministrul israelian de externe a promis că Israelul va ține seama de prevederile rezoluției ONU 242 din octombrie 1967, un progres important în retorica statului israelian care nu dăduse, până atunci, curs prevederilor acesteia. Eban era îngrijorat de faptul că, în urma retragerii din teritoriile ocupate, Israelul avea câteva zone „vulnerabile” precum Golanul și Sharm El-Sheikh, pe care nu le puteau controla. Au fost aduse în discuție și problema prizonierilor, a stabilirii unor linii

Abba Eban

precise între beligeranți, problema aprovizionării Armatei a 3 a egiptene etc.¹⁷ Un punct nevralgic a rămas crearea unui stat palestinian pe teritoriul Israelului sau în interiorul altui stat arab. O situație controversată și pentru țările arabe (exceptând Algeria și Irakul) care nu concepeau întemeierea unui stat palestinian puternic pe teritoriile proprii¹⁸.

Vizita înaltului oficial israelian a produs o mare surpriză și totodată o imensă curiozitate în rândurile diplomaților străini acreditați la București. Aceștia s-au perindat la ministerul român de externe zile întregi, pentru a cere mai multe informații privind discuțiile avute de Eban cu omologul român și cu președintele Ceaușescu, fiind induși în eroare de zvonuri diverse care acreditau ideea că ministrul israelian ar fi avut la București întâlniri secrete cu reprezentanți ai guvernului sovietic sau ai țărilor arabe rivale¹⁹.

Poziția României față de conflictul arabo-israelian a fost urmărit cu interes de statele arabe și de cele occidentale și, la fel ca în 1967, au existat reacții, în mare măsură pozitive, în presa și media străine.

Cotidianul italian „Corriere della Sera” a publicat în întregime declarația guvernului de la București cu privire la declanșarea ostilităților în Orientul Apropiat și a apreciat faptul că „România este unica țară din blocul sovietic care s-a abținut să condamne Israelul pentru reluarea ostilităților în Orientul Apropiat. După cum se știe, România a fost, de asemenea, unica țară dintre membrii Tratatului de la Varșovia care nu a întrerupt relațiile cu Tel Aviv după războiul de șase zile din 1967. Regimul președintelui Ceaușescu are grijă să nu condamne nici una, nici alta dintre părțile în cauză pentru reluarea luptelor. Declarația română se pronunță pentru o soluție pașnică în baza aplicării Rezoluției Consiliului de Securitate din noiembrie 1967”²⁰.

La 4 noiembrie 1973, ziarul „The New York Times” consemna în paginile sale că România „este singura țară socialistă care are relații cu principalele părți aflate în conflict și va expune punctul de vedere israelian pentru a fi comunicat la Cairo”²¹. Totodată, cotidianul „Maariv” din Israel remarcă faptul că românii „au curajul să facă propuneri de bun simț, neașteptând un dictat sovieto-american”²².

De asemenea, publicația arabă Al-Saoura a inserat un articol referitor la cooperarea economică și culturală dintre SUA și România, în care a apreciat declarațiile echidistante ale președintelui român privind rezolvarea stărilor de conflict din Orientul Mijlociu, prin soluții politice, negociabile, fără folosirea forței, prin respectarea independenței și suveranității tuturor statelor din regiune și aplicarea prevederilor Rezoluției nr. 242 din octombrie 1967, care, deși nu satisfăcea total nici-una dintre părți, era un început pentru soluționarea pașnică a conflictului”²³. Și cotidianul sirian Al Baas publica pe 11 decembrie 1973²⁴ un articol care relatează pe larg părerea liderului de la București referitoare la soluționarea politică a conflictului și necesitatea retragerii Israelului din toate teritoriile arabe ocupate.

Încurajat de aprecierile favorabile venite din partea statelor implicate sau interesate în mod direct, președintele României a continuat să se implice constant în negocierile procesului de pace demarat imediat după încetarea focului, reușind să facă din București un important hub de legătură, o „curea de transmisie” oficială prin intermediul căreia se vehiculau multe dintre ideile și planurile inițiate de autoritățile din Israel și din țările arabe. Eforturile diplomatice ale României pentru instaurarea unei păci durabile în Orient mergeau practic în paralel cu cele promovate de marile puteri, în special de SUA, conduse de consilierul american Henri Kissinger.

Începând cu anul 1977 s-au intensificat contactele și întâlnirile dintre mediatori și părțile implicate. La București a avut loc, în perioada 25-30 august, vizita oficială a premierului israelian Menahem Begin²⁵, o întrevedere cu o miză importantă, care a beneficiat de cele mai complexe măsuri de securitate pe tot parcursul sejurului. Cu această ocazie, Ceaușescu a insistat pe rezolvarea problemei palestiniene pentru a aduce liniștea și pacea în Israel și pe efectuarea unor vizite bilaterale cu președintele egiptean, cel mai dispus la compromisuri pentru instalarea păcii, în cadrul cărora să se discute cu seriozitate toate problemele complexe rămase nerezolvate. Se pare că însuși premierul israelian a sugerat ca președintele el-Sadat să negocieze direct cu autoritățile israeliene și să nu mai folosească drept canal de legătură pe

Menachem Begin și Nicolae Ceaușescu, 1977

americani, declarând tranșant: „Egiptenii mizează pe capacitatea de presiune a americanilor asupra noastră. Aș dori ca ei să pună capăt acestei politici, care nu duce nicăieri. Israelul nu este o republică bananieră, iar SUA nu pot dicta conduita noastră. Spuneți-i președintelui Sadat să trateze direct cu noi”²⁶.

Încurajat de concluziile trase în urma întrevederii avute cu oficialul israelian, Ceaușescu l-a invitat în perioada 29-31 octombrie 1977, pe președintelui egiptean el-Sadat, într-o vizită de lucru la București. Liderul român i-a sugerat acestuia să meargă personal la Ierusalim pentru a discuta și negocia cu partea israeliană încheierea unor acorduri premergătoare păcii. Președintele egiptean a dat curs sugestiei primite și a vizitat destul de rapid Israelul, la 19 noiembrie. Acordurile dintre cele două părți au reprezentat o etapă determinantă către semnarea unui tratat de pace viabil între Egipt și Israel²⁷.

Anul 1978 a fost decisiv pentru încheierea tratatului de pace dintre cele două state. Din nou, diplomația românească a avut un rol semnificativ în apropierea celor două state și în eliminarea ultimelor ezitări și suspiciuni, printr-o nouă rundă de convorbiri atât cu Anwar el-Sadat, președintele Egiptului, care a efectuat o vizită la București în 11-12 februarie 1978, cât

și cu ministrul de externe al Israelului, Moshe Dayan, aflat și el în vizită la București în perioada 2-5 aprilie 1978.

Aceste discuții au fost relevante, chiar decisive pentru procesul de pace, finalizat la 17 septembrie 1978, la Camp David, SUA, în prezența președintelui american Jimmy Carter. Au fost semnate documente importante, două acorduri-cadru: unul pentru pace în Orientul Mijlociu și unul pentru încheierea unui tratat de pace între Egipt și Israel. Meritul de mediator deținut de Ceaușescu în evoluția procesului de pace în Orientul Mijlociu a fost recunoscut de însuși președintele Carter, care a dorit să-l informeze constant pe liderul român cu etapele negocierilor desfășurate în SUA.

La finalul unui proces atât de îndelungat și de o mare complexitate, prin care cele două state vecine ajungeau la un consens politic și militar, președintele american Jimmy Carter a dorit să sublinieze rolul și implicarea președintelui României în realizarea unei înțelegeri istorice, prin politica sa înțeleaptă și echilibrată în fața a două națiuni rivale, unite doar de proximitatea geografică:

„România a reușit să servească drept punte între națiuni cu viziuni și interese extrem de diferite și între lideri cărora le-a fost dificil,

Nicolae Ceaușescu și Anwar el-Sadat, 1977

Semnarea Acordurilor de la Camp David

în anumite circumstanțe, să negocieze direct unii cu alții. Una dintre realizările notabile recente ale președintelui Ceaușescu a fost faptul că a contribuit la pregătirea vizitei istorice a președintelui Sadat al Egiptului în capitala Israelului, Ierusalim. Ambele țări au găsit în România o cale de comunicare și de înțelegere care le-a fost foarte utilă – lor, Orientului Mijlociu și păcii mondiale”²⁸.

NOTE

¹ Olivia B. Waxman, *How the Yom Kippur War Changed Israel*, în „Time” din 11 octombrie, 2023.

² Israelul a ocupat de la egipteni peninsula Sinai, până la canalul de Suez, și, de la sirieni, înălțimile Golan, considerate de o mare importanță strategică.

³ Alexandru Bogdan Ștan, *Războiul de Yom Kippur – Armaghedonul din anul 1973*, în *Historia.ro*.

⁴ Alexandru Sălăvăștru, *Războiul de Yom Kippur a fost aproape să provoace un conflict între Statele Unite și URSS*, în „Evenimentul Istoric”, 6 octombrie 2022.

⁵ România a fost, de altfel, una dintre primele țări din lume care au recunoscut oficial Organizația de Eliberare a Palestinei (OEP), în 1974, și primul membru al Tratatului de la Varșovia care a permis OEP să deschidă la București o „reprezentanță oficială”, transformată ulterior în ambasadă.

⁶ Martie 1979: *Ierusalimul îi mulțumește lui Ceaușescu!* în „Evenimentul Istoric” din 17 decembrie 2021, <https://evenimentulistoric.ro/martie-1979-ierusalimul-ii-multumeste-lui-ceausescu-2.html>.

⁷ Petre Otu, *Romanian's position towards the Arab-Israeli War of 1973*, p. 51, în „Cold War History Research Center Publications”.

⁸ Brăila, Ceaușescu și conflictul din Orientul Apropiat. Prima poziție oficială a României,

la Brăila: „Un pericol critic” în <https://infobrila.ro/2013/07/exclusiv-braila-ceausescu-si-conflictul-din-orientul-apropiat-prima-pozitie-oficiala-a-romaniei-la-braila-un-pericol-critic/>.

⁹ „Scânteia”, 10 octombrie 1973, p. 4.

¹⁰ „Agerpres”, 9 octombrie 1973.

¹¹ „Scânteia tineretului”, 10 octombrie 1973, p. 8.

¹² ANR, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 186/1973, ff. 1-2.

¹³ ANR, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 21, 31/1973/1989, , ff. 3, 15, 58-59.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Petre Otu, *op.cit.*, pp.58-59.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ AMAE, Problema 220/1973, Israel-România, f. 234.

¹⁸ Petre Otu, *op.cit.*, p.58.

¹⁹ AMAE, Problema 220/1973, Israel-România, ff. 154-163; 172-173; 176-178.

²⁰ AMAE Problema 224/1973, Orientul Apropiat, Dosar 3093, f. 122.

²¹ „New York Times”, 4 noiembrie 1973, p. 2.

²² Vezi Martie 1979: *Ierusalimul îi mulțumește lui Ceaușescu!*

²³ AMAE Problema 224/1973, Orientul Apropiat, Dosar 3112, ff. 86-87.

²⁴ *Ibidem*, f. 89.

²⁵ AMAE Problema 224/1977, Orientul Apropiat, Dosar 513, ff. 234-236.

²⁶ Viorel Cruceanu, *Sadat și Egiptul: de la confruntare, la pace separată cu Israelul*, în „Istorie & Civilizație”, 05.01.2022, deschisă la 5.11.2023 <http://www.istoriesicivilizatie.ro/sadat-si-egiptul-de-la-confruntare-la-pace-separata-cu-israelul/>.

²⁷ Martie 1979: *op.cit.*

²⁸ AMAE, Problema 220/1978, Camp David Agreement, f. 29.

CENTENAR

PROBLEMELE MILITARE ALE ROMÂNIEI MARI ÎN CONSTITUȚIA DIN 1923

LIVIU CORCIU *

Abstract

The achievement of state independence was the main objective of Romanian foreign policy in the 19th century, but this direction only became irreversible after the enthronement of Prince Carol on May 10/22, 1866, and the adoption of the 1866 Constitution, seen as Romania's first "truly modern" fundamental law. Dubbed by some authors as the "constitutional transplant of 1866", as it was roughly a translation of Belgium's 1831 constitution, which was considered the most liberal in Europe at that time, the adoption of the 1866 Constitution created the necessary legal framework for the development of the Romanian Principalities. The 1866 Constitution was suitable for the historical stage our country was in at the time, but, after more than half a century, the evolution of Romanian society, especially the transformations following the Unification War, naturally necessitated a modification of the constitutional framework, institutions, and constitutional mechanisms. The draft of the 1923 Constitution was adopted by the Chamber of Deputies in the session of March 26 of the same year and by the Senate in the session of March 27. In this article, we aim to review some of the defining characteristics of the two fundamental laws regarding the military institution, the similarities and differences with regards to the military body, and especially the innovative elements brought by the 1923 Constitution.

Keywords: Romania, 1866 Constitution, 1923 Constitution, military body

Obținerea independenței de stat a fost obiectivul ce a marcat linia efortului principal al politicii externe românești a veacului XIX-lea, dar cursul ireversibil al acestui deziderat s-a conturat numai după înscăunarea pe tronul României, la 10/22 mai 1866, a principelui Carol și după adoptarea Constituției de la 1866, considerată prima lege fundamentală „cu adevărat modernă”¹.

În Constituția de la 1866 se regăseau principii de bază comune tuturor societăților europene moderne: libertățile și drepturile fundamentale ale cetățeanului, separarea puterilor în stat și, nu în ultimul rând, suveranitatea națională.

Numită de către unii autori „transplantul constituțional de la 1866”², deoarece fusese tradusă după constituția Belgiei de la 1831,

* Colonel dr., directorul Arhivelor Militare Naționale Române.

apreciată ca fiind cea mai liberală de până atunci din tot cuprinsul Europei, Constituția de la 1866 a creat cadrul juridic necesar dezvoltării Principatelor române.

Din punct de vedere social a fost o etapă necesară, iar, din punct de vedere al rapidității cu care a fost adoptată, „o scuza plauzibilă”³ în contextul geopolitic al vremii. Acest prim act politic făcea parte dintr-o strategie subtilă⁴ elaborată de guvernul român în vederea câștigării sprijinului internațional, în special al Puterilor garante, pentru obținerea independenței, constituția fiind promulgată de către domnitor fără a ține seama de faptul că țara se afla sub suzeranitatea turcă.

Prin firmanul de investitură dat principelui Carol, României i se interzicea⁵ să încheie tratate comerciale ori politice, să aibă reprezentanțe diplomatice pe lângă alte guverne, să bată monedă oficială, alături de alte numeroase îngrădiri ale manifestării suveranității naționale. Cu toate acestea, România a concretizat o serie de acte de politică internă și externă specifice unui stat independent: a încheiat convenții comerciale cu Austro-Ungaria și Rusia în 1875 și 1876, iar în anul 1867 a instituit sistemul monetar național și a bătut moneda națională, leul, aducând legăturile cu Poarta la un nivel formal, în care suzeranitatea otomană mai exista doar sub aspect juridic⁶.

Constituția de la 1866 a fost bună pentru etapa istorică în care se afla țara noastră atunci, dar, după mai mult de o jumătate de secol, evoluția societății românești, dar mai ales transformările prin care a trecut România după Războiul de Întregire, au generat în mod firesc necesitatea modificării cadrului constituțional, a instituțiilor și mecanismelor constituționale, care nu mai corespundeau realităților contemporane ale acelor vremuri, creând astfel premisele unei noi legi fundamentale.

După mai mult de o jumătate de secol, prin „Înaltul Decret Regal nr. 341 din 22 ianuarie 1922”⁷, regele Ferdinand a decretat convocarea Corpului electoral din Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, în scopul de a alege Adunări Naționale Constituante care să înființeze Constituția României Întregite.

Proiectul Constituției de la 1923 a fost adoptat de Camera Deputaților, în ședința din

26 martie a aceluiași an, cu 247 de voturi *pentru*, opt voturi *împotriva* și două *abțineri*, iar de către Senat în ședința din 27 martie 1923, cu 137 de voturi *pentru*, două voturi *împotriva* și două abțineri.

De menționat că din guvernul liberal care a înființat acest proiect național au făcut parte și trei generali: generalul Gheorghe Mărdărescu, la Ministerul de Război, generalul Traian Moșoiu, la Ministerul Comunicațiilor și generalul Arthur Văitoianu, la Ministerul de Interne.

Astfel, la 28 martie 1923, ora 19.00, regele Ferdinand a citit „Raportul pentru sancționarea Constituțiunii votată de Adunările Naționale Constituante”⁸, nr. 934 din 28 martie 1923, în prezența tuturor membrilor Cabinetului Brătianu, rostind următoarele: „Cu mulțumire am luat cunoștință de voturile prin care Adunările Naționale Constituante au adoptat Constituția României întregite. Aproband-o în dispozițiunile ei, o întăresc cu Regala și constituționala Mea sancționare. Voiu păzi și aplica această Constituție așa precum M-am legat prin jurământul ce Am depus în ziua urcării Mele pe Tron și de acord cu Domniile-voastre urez ca ea să asigure consolidarea și temeinica propășire a scumpei Noastre Români”⁹.

Ne-am propus în articolul de față să trecem în revistă câteva dintre trăsăturile definitorii ale celor două legi fundamentale în ceea ce privește instituția militară, asemănările și deosebiriile dintre referirile la armată, dar mai ales elementele de noutate aduse de Constituția¹⁰ din 1923.

Cele două constituții prezentau câteva elemente comune, iar prevederile referitoare la instituția militară erau grupate sub o denumire similară: *Despre puterea armatăă*. Totuși, în Constituția din 1866 aceste prevederi au fost grupate în *Capitolul V*, care avea șase articole, numerotate de la art. 118 la art. 123, în timp ce, în Constituția din anul 1923, au fost grupate în *Titlul V*, care avea numai cinci articole, de la art. 119 la art. 123.

Garda cetățenească. Din motive obiective, nu se mai regăseau în textul noii constituții prevederile care făceau referire la garda cetățenească, grupate inițial la art. 121 și art. 122, și care fuseseră scoase nu în procesul

elaborării Constituției de la 1923, ci în anul 1884, în procesul de revizuire a Constituției de la 1866.

Garda cetățenească (orășenească) sau garda națională, cum mai este întâlnită în unele surse, își avea originile în organizarea armată a românilor de la 1848 și a fost (re)înființată oficial după îndelungi dezbateri în Parlament, sub influența aripilor radicale a Partidului Liberal.

Proiectul inițial, datând din anul 1864, nu fusese agreat nici de liberalii-moderați și nici de principele Alexandru Ioan Cuza, care nu îl sancționase, atât din motive de politică internă¹¹, cât și pentru a ține seama de o posibilă împotrivire a Turciei față de depășirea limitei maxime a trupelor Principatelor Unite, permisă de Convenția de la Paris¹².

După abdicarea lui Cuza, în contextul unor temeri privind o posibilă intervenție turcească în treburile interne ale Principatelor, proiectul a fost reluat, dezbătut și adoptat ca „Legea pentru înființarea gardei orășenești”¹³. Odată adoptat, actul inspirat de ideile revoluționare de la 1848 s-a bucurat de o largă simpatie în rândul cetățenilor din mediul urban și a micii burghezii, dar a trezit temeri în rândul proprietarilor de moșii și a populației conservatoare¹⁴ și a găsit în principele Carol, încă de la început, un adversar.

Transformată în instituție constituțională¹⁵ și obiect al discordiei politice dintre conservatori și liberali, și uneori între liberalii-radicali și liberalii-moderați, *Garda cetățenească* nu a putut fi desființată de guvernările ulterioare în pofida tuturor inițiativelor de limitare a dezvoltării acesteia și, implicit, a blocării influenței liberalilor-radicali. Aceste inițiative ostile au continuat și în perioada următoare și au atins un vârf în anul 1872, odată cu modificarea „Legii pentru organizarea puterii armate”, când *Garda cetățenească* a fost subordonată Ministerului de Război, aceasta pierzându-și caracterul politic și independența de acțiune¹⁶. A urmat dezarmarea membrilor acesteia, reducerea numărului de unități și a efectivelor, în cadrul unui așa-zis proces de reorganizare.

Garda cetățenească a fost desființată¹⁷ la 8/20 iunie 1884, în cadrul procesului de revizuire a Constituției, fiind prezentată ca o instituție nefolositoare din punct de vedere militar, iar proiectul de lege care revizu-

ia articolele 118 și 121 și suprima art. 122 din Constituția de la 1866 a fost votat¹⁸ cu o covârșitoare majoritate. După optsprezece ani de la înființare, Garda cetățenească își înceta existența.

Serviciul militar. Una dintre cele mai importante modificări a fost cea a prevederilor privind executarea serviciului militar. În Constituția de la 1866, conform prevederilor art. 118, aspectele militare abordate stabileau cetățenilor români incorporabili obligativitatea apartenenței la una dintre cele trei categorii ale forțelor armate de atunci: armata regulată, milițiile sau garda cetățenească, conform legilor speciale în vigoare.

Prima dintre aceste legi, „Legea pentru organizarea puterii armate” din 11 iunie 1868, a fost promulgată de Carol I prin Înaltul Decret nr. 970 din 11 iunie 1868 și reglementa organizarea sistemului național de apărare preluând modelul prusian de organizare militară. Puterea armată era structurată în armata permanentă și armata teritorială (corpurile de dorobanți și grăniceri), secondate de către *miliții*, precum și de *garda orășenească*, pentru orașe, respectiv *gloatele* pentru mediul rural.

Armata permanentă și armata teritorială erau formate preponderent din tinerii aflați la vârsta satisfacerii stagiului militar, milițiile, din toți tinerii care satisfăcuseră serviciul militar și aveau cel mult 36 de ani împliniți, în timp ce garda orășenească și gloatele din bărbații între 36 și 50 de ani, proveniți din mediile sociale respective.

Preluarea modelului prusian de organizare militară, susținut de domnitorul Carol, s-a făcut din considerente nu doar politice, ci și de ordin pragmatic, sistemul mixt de organizare german, format dintr-un nucleu permanent și elemente teritoriale (*landwehr* și *landsturm*, s.n.), considerându-se a fi cel mai adecvat¹⁹ României, stat mic, ale cărui resurse, umane și materiale, nu permiteau susținerea unei armate permanente mari.

De remarcat că prevederile art. 118 din Constituția de la 1866 stabileau obligații militare exclusiv bărbaților care dețineau cetățenia română, fiind excluși de la exercitarea dreptului de a-și apăra țara în care trăiau bărbații fără cetățenie ori care proveneau din rândul unor minorități etnice ori religioase, precum cultul mozaic.

Acest aspect a fost reevaluat, în special ca urmare a învățămintelor desprinse din Marele Război, iar în Constituția din anul 1923, prin prevederile art. 119, a fost reglementată o abordare mult mai liberală, eliminându-se barierele de limbă, origine etnică sau de natură religioasă, și s-a generalizat participarea la serviciul militar: „Tot Românul, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, face parte din unul din elementele puterii armate, conform legilor speciale”²⁰.

Dispoziția discriminatorie a prevederilor art. 118 din Constituția de la 1866 fusese, după cum am menționat, reevaluată încă din anul 1917, când au fost adoptate o serie de măsuri legislative, de natură a răsplăti anumite categorii de persoane care înțeleseseră, fără să fi fost cetățeni români, să servească cauza României.

Astfel, a fost adoptată „Legea privitoare la recunoașterea calității de cetățean român celor care sunt de origine română și se află sub drapel”²¹, promulgată prin „Înaltul Decret Regal nr.3239 din 21 decembrie 1916 / 3 ianuarie 1917”²², în care, sub rezerva ratificării ulterioare de către Parlament, se autoriza guvernul să poată recunoaște calitatea de cetățean român celor care, fiind de origine română, se găseau încorporați în forțele armate.

Se cuvine a menționa faptul că, în cazul naturalizării străinilor în România, regula prevăzută la art. 16 din Codul civil²³ stabilea o procedură complicată. Aceștia erau obligați a arăta capitalul, starea, profesia sau meseria ce exercită, în condițiile în care trebuiau să aibă domiciliul în țară de cel puțin zece ani, iar prin purtarea și faptele lor să dovedească faptul că sunt folositori țării.

Exista totuși și o excepție, anume situația în care străinul solicitant al naturalizării ar fi făcut țării servicii importante, situație în care acesta ar fi putut beneficia de o dispensă, dar numai pentru condiția de stagiul de zece ani.

În această categorie, a persoanelor de origine română aflate sub drapel, intrau, spre exemplu, persoanele din comunitatea evreiască, cu 241.088 de membri înregistrați la recensământul din anul 1912, dintre care 228.430 erau *fără protecție*, adică fără să fi fost cetățeni ai vreunui stat²⁴.

Conform prevederilor constituționale în vigoare în anul 1912, evreii născuți în România

puteau dobândi cetățenia în mod individual, în contextul unei proceduri complicate și de durată, urmare a unei cereri adresate celui mai înalt for legislativ, Parlamentul României, care vota naturalizarea pentru fiecare solicitant în parte, în fiecare dintre cele două camere.

Cu toate acestea, evreii cu domiciliul în România nu au fost scutiți de obligațiile militare, în timpul Primului Război Mondial fiind mobilizată aproximativ o zecime din populația evreiască de atunci a României.

Conform unor surse²⁵, în trei ani de război (1916-1919), din cei peste 23.000 de militari evrei mobilizați, au fost înregistrați ca pierderi 882 morți, 772 răniți, 449 prizonieri, 3.043 dispăruți, în timp ce 825 au fost decorați pentru faptele lor de arme.

Similitudini. Cele două legi fundamentale analizate prezentau și anumite similitudini în prevederile lor. Astfel, art. 120 din Constituția de la 1866, referitor la obligația validării prin vot anual a legii privind contingentul armatei, era asemănător ca structură a textului și înțeles cu prevederile art. 121 din Constituția de la 1923, care menționa obligativitatea aprobării de către Corpurile legiuitoare a aceleiași contingent.

Un alt exemplu de prevederi păstrate în Constituția de la 1923 cu modificări nesemnificative este cel al art. 119 din Constituția de la 1866, referitor la situațiile în care puteau fi pierdute gradele, distincțiile și pensiile militarilor. În ambele legi fundamentale, aceste drepturi erau reglementate identic, iar cazurile în care ar fi putut fi pierdute erau strict enumerate, cu trimitere la hotărâri judecătorești și cazuri determinate de lege. Situațiile în cauză țineau atât de latura penală, cât și de dreptul special reglementat de Codul de justiție militară²⁶, de gradarea militară având un dublu caracter.

Cel dintâi, în temeiul prevederilor art. 179 din Codul de justiție militară, de *pedeapsă principală*, alături de celelalte pedepse principale care puteau fi aplicate în cazul infracțiunilor de către tribunalele militare, precum *moartea*, *munca silnică*, pe viață ori pe timp mărginit, *recluziunea* și *detenția*. În acest caz, în temeiul prevederilor art. 184 din Codul de justiție militară, condamnatul primea și o pedeapsă cu închisoarea, care nu putea fi mai mare de doi ani.

Cel de-al doilea, în temeiul prevederilor art. 183 din Codul de justiție militară, de *pedeapsă accesorie*, destinată a însoți pedepsele principale enumerate la paragraful precedent, și putea fi pronunțată de judecătorul competent chiar și pentru fapte de natură penală, specifice dreptului comun.

În temeiul aceluiași articol, degradarea militară producea efecte deosebit de severe asupra drepturilor și persoanei celui condamnat, precum pierderea gradului și a dreptului de a purta uniforma militară, incapacitatea absolută de a servi în armată, sub orice titlu (angajat civil, asimilat etc), a dreptului la pensie sau a oricărei alte recompense pentru servicii anterioare.

La acestea se adăugau și incapacitățile civile pronunțate de art. 22 din Codul penal (1864), precum excluderea de la orice funcție publică, pierderea dreptului de vot, de a alege și a fi ales, de a purta vreo decorație ori titlu distinctiv de onoare, etc.

Tot prevederile art. 183 din Codul de justiție militară reglementau punerea în aplicare a acestei pedepse, care avea loc în fața trupei adunate „sub arme”, spectacolul inedit având drept ingredient principal umilirea publică, uneori chiar în fața foștilor subordonați. După citirea hotărârii consiliului de război, comandantul structurii pe lângă care funcționa acesta (divizie, regiment de vânători, bastiment, s.n.) nominaliza condamnatul, după care pronunța cu glas tare cuvintele: „Ești nedemn de a purta armele; în numele Regelui, te degradăm”, după care celui condamnat i se luau toate însemnele militare și decorațiile, iar dacă era ofițer i se frângea sabia, care îi era aruncată pe jos, înaintea acestuia.

În același timp, pierderea gradelor de către ofițeri, conform prevederilor art. 194 din Codul de justiție militară, era obligatorie și în situația în care aceștia ar fi fost condamnați, prin sentințe definitive ale oricărui tribunal, pentru unele fapte prevăzute de Codul penal.

Aceste *delicte*, așa cum sunt ele denumite în articolul menționat, erau într-o enumerare exhaustivă prevăzute de art. 127 și art. 128 – referitoare la fals și uz de fals, art. 140 – deeturnare de bani publici, art. 144 – luarea de mită ori alte foloase, art. 288-292 – referitoare la mărturia mincinoasă, art. 308-310 – referi-

toare la furt, art. 322 și art. 323 – referitoare la abuzul de încredere, art. 332-335 – referitoare la înșelăciune, respectiv art. 343 și art. 344 – referitoare la bancruta frauduloasă.

De menționat că și *destituirea*, cea dintâi pedeapsă stabilită de Codicele de justiție militară în materie de *delicte*, reglementată de art. 185 din Codul de justiție militară, atrăgea după sine pierderea gradului sau a rangului, precum și dreptul de a purta uniforma de către cel condamnat. Conform jurisprudenței în domeniu²⁷, ofițerul destituit nu putea dobândi nicio altă recompensă pentru serviciile sale anterioare, și nici pensie, chiar dacă hotărârea de condamnare nu menționa²⁸ expres acest lucru.

Tranzitul pe teritoriul României a trupelor străine. În final, cel de-al treilea articol constituțional aproape identic ca text și înțeles din cele două constituții, și cu aceeași numerotare, era art. 123, care reglementa statutul trupelor armate străine pe teritoriul Statului Român. Conform acestuia, „nicio trupă străină nu putea fi admisă în serviciul Statului, nici ocupa teritoriul, nici trece pe el, decât în puterea unei legi”.

Față de decizia menținerii acestor restricții și în Constituția de la 1923 trebuie să menționăm că a fost determinată de existența unui precedent periculos. Mai precis, de faptul că aceste prevederi constituționale nu împiedicaseră trupele rusești să tranziteze teritoriul României, fără o aprobare prealabilă, în drumul lor spre teatrul de operațiuni balcanic, în anul 1877.

Încă din 4 aprilie 1877 Mihail Kogălniceanu, ce tocmai preluase portofoliul externelor, fusese împuternicit²⁹ să semneze *Convenția româno-rusă* care reglementa trecerea pe teritoriul României suverane a trupelor Imperiului Țarist, în drumul acestora spre teritoriile europene deținute de Imperiul Otoman în Balcani.

Ar fi urmat, în mod firesc, supunerea acestei convenții aprobării Corpurilor legiuitoare și, ulterior acestui moment, acordarea dreptului de tranzit trupelor imperiale țariste, cu respectarea tuturor garanțiilor privind suveranitatea națională.

Dar trupele rusești au intrat pe teritoriul României la 12 aprilie 1877, fără să fi prevenit³⁰ în prealabil guvernul român, chiar în ziua în care Imperiul Țarist declarase răz-

boi Înaltei Porți. În aceeași zi, Marele-duce Nicolae a lansat o proclamație³¹ către poporul român, pe care domnitorul Carol a considerat-o ofensatoare³², și care avea rolul, cel puțin în explicațiile baronului Stuart, consulul general al Rusiei în România, de a vesti românilor că armata rusă nu venea cu intenții dușmănoase.

Până atunci *Convenția româno-rusă* nu fusese făcută publică, deși, după cum am menționat anterior, conform prevederilor constituționale ar fi trebuit supusă ratificării Parlamentului. Cu toate acestea, se convenise ca asupra textului *Convenției* să fie păstrat secretul³³ până la ratificarea acesteia de către Parlament.

Abia în data de 14 aprilie 1877, după ce fuseseră convocate în sesiune extraordinară, Corpurile legiuitoare au aprobat, după îndelungi dezbateri, *Convenția româno-rusă*: Adunarea Deputaților în data de 16 aprilie 1877, într-o ședință de noapte³⁴, cu 69 de voturi *pentru* și 25 de voturi *împotriva*, iar Senatul a doua zi, tot într-o ședință de noapte³⁵, cu 41 de voturi *pentru* și 10 voturi *împotriva*.

La momentul ratificării *Convenției româno-ruse* de către Corpurile legiuitoare armata imperială rusă se găsea deja în marș³⁶ pe teritoriul României, unde se deplasa pe trei coloane: cea dintâi, formată din unități și mari unități de cavalerie și cazaci, pe itinerariul Iași, Vaslui, Bârlad, Focșani, Buzău, Ploiești, spre Alexandria, cea de-a doua, formată din unități și mari unități de infanterie, pe același itinerar spre Băneasa, la nord de București, iar cea de-a treia, formată din unități și mari unități ale Corpului 8 Armată rus și ale Diviziei 11 cavalerie, pe itinerariul Fălciu, Galați, Brăila, Slobozia, spre Dăița (astăzi Daia, jud. Giurgiu).

Mai trebuie spus că tranzitarea teritoriului românesc a durat aproximativ o lună, și că niciuna dintre cele trei coloane nu a ajuns în București. La jumătatea lunii mai a anului 1877, toate unitățile și marile unități imperiale ruse se aflau în zonele de concentrare³⁷ de pe linia Dunării.

Prin vocea baronului Stuart, consulul general al Rusiei în România, autoritățile ruse au motivat³⁸ decizia tranzitării teritoriului României fără o aprobare prealabilă prin faptul că, în aceeași zi, la 12 aprilie 1877, Imperiul

Otoman declarase război Imperiului Țarist, iar pe teatrul de război din Asia începuseră ostilitățile.

Ulterior, pentru a atenua incidentul, țarul Alexandru al II-lea i-a scris domnitorului Carol o scrisoare, pe care a trimis-o prin aghiotantul său personal, prințul Dolgoruki, în care a menționat, în mare, aceleași motive.

Ce a adus nou Constituția de la 1923. În Constituția de la 1923 s-au păstrat, cu unele modificări, prevederile unor articole care aveau corespondent în vechea Constituție, dar au fost adăugate și dispoziții noi, precum cele ale art. 122, prin care se înființa *Consiliul superior de apărare a țării*.

Inspirat după modelul francez³⁹, *Consiliul Superior al Apărării Naționale* a fost înființat în baza „Decretului-Lege nr. 999 din 13 martie 1924”⁴⁰, având atribuții în chestiunile ce priveau apărarea națională. În componența acestuia intrau: președintele Consiliului de Miniștri, care era și conducătorul acestui organism, miniștrii departamentelor de război, de interne, al afacerilor străine, al industriei și comerțului, al agriculturii, al sănătății, precum și membrii Consiliului Superior al Oștirii (cu vot consultativ).

Consiliul Superior al Apărării Țării ar fi trebuit să se întrunească obligatoriu de cel puțin două ori pe an, în martie și septembrie, regele având dreptul de a convoca consiliul ori de câte ori aprecia ca este necesar, situație în care conducea și lucrările respectivei ședințe. Hotărârile Consiliului Superior al Apărării Țării erau obligatorii, iar lucrările acestuia considerate strict secrete.

Consiliul Superior al Apărării Naționale s-a întrunit în plen de nouă ori, între 31.05.1924 și 09.03.1936, funcționând până la adoptarea Constituției carliste de la 1938, când toate atribuțiile sale au fost transferate prerogativeilor regale.

Totuși, unul dintre cele mai importante elemente de noutate, introdus prin art. 128 al Constituției de la 1923⁴¹, a fost reglementarea instituției *stării de asediu*, care, deși exista deja în baza unei legi încă din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, nu fusese menționată în Constituția de la 1866, fapt ce generase în epocă nenumărate controverse.

Principiile ce stau la baza instituirii *stării de asediu* ca regim excepțional, pe întregul teritoriu al unei țări ori numai într-o regiune a sa, țin de transferul unor atribuții de la autoritățile civile către cele militare desemnate, care dobândesc astfel puteri excepționale, precum restrângerea temporară a unor drepturi și libertăți cetățenești, lărgirea competențelor tribunalelor militare etc. Pe scurt, o restrângere de drepturi și libertăți, dublată de instituirea unor măsuri derogatorii de la regimul juridic⁴² obișnuit.

Noțiunea de *stare de asediu* a apărut pentru prima dată în timpul Revoluției franceze, când trebuia să protejeze statul de un atac armat din afară, neputând să fie declarată decât în situația unui pericol extern. Mai târziu, în anul 1811, Napoleon Bonaparte a modificat fundamental textul legii, adăugând încă de la cel dintâi articol principiul conform căruia, pe lângă situația pentru care fusese prevăzută inițial, starea de asediu putea fi instituită și în cazul unui pericol iminent⁴³ pentru siguranța internă.

La noi, instituția *stării de asediu* nu avea o tradiție îndelungată, fiind introdusă abia în anul 1852 odată cu Condica penală ostășească, a cărei anexă se constituia, sub denumirea „Suplimentul pentru starea de împresurare” și putea fi instituită de domnitor, după consultarea divanului obștesc, format din reprezentanții marii boierimi și din înalții dregători care luau parte la conducerea țării.

Deși, la 10/22 decembrie 1864, Alexandru Ioan Cuza adoptase cea dintâi lege referitoare la acest subiect, intitulată chiar „Legea pentru starea de asediu”⁴⁴, Constituția României din 1866, după cum am mai spus, nu prevăzuse⁴⁵ o asemenea situație, ceea ce a determinat mai târziu ample polemici în societatea românească.

Cu toate acestea, regele Carol I nu ezitase să folosească acest instrument juridic astfel că, de la începutul secolului al XX-lea și până la data intrării României în război, la 14/27 august 1916, starea de asediu mai fusese decretată⁴⁶ în anul 1907, cu ocazia revoltelor țărănești, și în 1913, în timpul intervenției în cel de-al Doilea Război Balcanic, fie pe întregul teritoriu al țării, fie numai în unele regiuni.

Starea de asediu a fost una dintre cele dintâi măsuri legislative adoptate (și printre cele mai importante) în sprijinirea efortului de război. Astfel, prin „Legea asupra stării de asediu”⁴⁷ nr.2798 din 14/27 august 1916, *starea de asediu* a fost instituită pe tot cuprinsul țării.

Unul dintre cei mai acerbi critici ai acestor măsuri, profesorul Constantin G. Dissescu, specialist în drept constituțional și fost ministru de justiție, afirmase încă din anul 1915 că legea din 1864 ar fi fost neconstituțională, prin urmare „trebuie s-o considerăm ca abrogată de drept în urma promulgării Constituțiunei”⁴⁸. În opinia profesorului Constantin G. Dissescu, caracterul neconstituțional al legii din 1864 era dat de prevederile art. 14, ale art. 104, respectiv, ale art. 127 din Constituție.

Cel dintâi argument ce ținea de art. 14 din Constituție stabilea exclusivitatea îndeplinirii actului de justiție de către judecătorii investiți cu această autoritate, conform legii: „nimeni nu poate fi sustras contra voinței sale dela judecătorii cei dă legea”, instanțele militare fiind considerate „o jurisdicțiune cu totul special și pentru anume cazuri determinate”⁴⁹.

Considerăm argumentul viabil, având în vedere că, după cum vom prezenta în acest articol, atât pentru instituția *consiliului de război*, care a funcționat inițial, cât și pentru instituția *curții marțiale*, înființată odată cu modificarea Codului de justiție militară prin adoptarea Titlului II adițional, membrii completului de judecată, ofițeri activi sau în rezervă, nu erau numiți de către rege, precum magistrații, ci de către generalul comandant al marii unități pe lângă care funcționa instanța militară respectivă.

Al doilea argument, bazat pe dispozițiile art. 104 din Constituție, prevedea că „nicio jurisdicțiune nu se poate înființa decât numai în puterea unei anume legi”⁵⁰. Acest text constituțional era în flagrantă contradicție cu *Legea pentru starea de asediu*, adoptată în timpul principelui Alexandru Ioan Cuza, care stabilea la art. 2 procedura instituirii stării de asediu nu printr-o lege, ci printr-un decret al Domnitorului.

Starea de asediu fiind considerată o *excepție* din punct de vedere al dreptului constituțional, pe durata căreia garanțiile constituționale erau suspendate, validitatea măsurii nu era îndeplinită decât prin adoptarea unei legi.

Regele nu putea să proclame starea de asediu printr-un simplu decret, era de părere profesorul Constantin G. Dissescu, gest care ar fi schimbat cursul justiției și ar fi expus țara la o voință unică și autocrată, și concluziona: „Vasăzică numai o lege ar putea lua garanția jurisdicțiilor de drept comun al autorităților civile, numai o lege ne poate scoate de sub acțiunea altei legi”⁵¹.

Iar ultimul argument juridic, nu neapărat în ordinea importanței, îl reprezintă prevederile art. 127: „Constituțiunea nu se poate suspenda nici în total, nici în parte”, care, deși este foarte clar în dispozițiile sale, pune din nou legea fundamentală în contradicție evidentă cu prevederile legii privind starea de asediu, din anul 1864.

Cu toate aceste argumente critice, profesorul Constantin G. Dissescu nu considera imposibilă instituirea stării de asediu, ci insistă numai asupra instituirii acesteia printr-o lege, procedură care, în opinia sa, ar fi fost admisă⁵² și de Codul de justiție militară.

Mai mult, admitea și o procedură în care nu ar mai fi fost necesară convocarea Parlamentului, ca o măsură la îndemâna guvernului, condiționată de existența a unui pericol iminent: „când n-ar fi alt mijloc pentru restabilirea ordinii și siguranței decât proclamând starea de asediu”⁵³.

Această situație extremă în care se impunea, după cum scria profesorul Constantin G. Dissescu, „dreptul necesității, care nu mai cunoaște lege, și devine el lege”⁵⁴, căpăta caracter de legitimitate numai dacă Parlamentul, singurul în măsură a aprecia circumstanțele, ar fi aprobat sau ar fi respins măsura.

Validitatea argumentelor exprimate de către reputatul teoretician pare să fi fost încă de atunci recunoscută, având în vedere că în anul 1916, starea de asediu s-a instituit nu printr-unul, ci prin două acte normative distincte. Astfel, prin „Legea nr.2797 din 1/14 august 1916”⁵⁵, a fost decretat un *articol unic* care, invocând împrejurările excepționale prin care trecea țara, dădea posibilitatea declarării stării de asediu prin decret regal în contextul legii din 10 decembrie 1864. În același Monitor Oficial, starea de asediu a fost instituită în toată țara, mai întâi prin „Înaltul Decret Regal nr.2798 din 14/27 august 1916”⁵⁶, iar ulterior

prin „Înaltul Decret Regal nr.1626 din 17/30 iunie 1918”⁵⁷. Cuprinsul acestui decret era identic cu cel al legii din 1/14 august 1916 prin care se institua starea de asediu în cele 34 de județe ale României de atunci.

Starea de asediu instituită în anul 1916, pe lângă faptul că *stabilea cadrul legislativ* pentru adoptarea altor norme, mai prevedea și măsuri concrete, puterile cu care era investită autoritatea civilă pentru menținerea ordinii și a poliției trecând în totalitate în mâinile autorității militare. Atribuțiile în cauză, inclusiv cele de siguranță generală a statului, urmau a se exercita sub ordinele Ministerului de Război și ale comandamentelor de mari unități din subordinea acestuia, de către prefectii de județe și personalul polițienesc și de siguranță din întreaga țară, care, în acest scop, era militarizat.

Autoritatea militară dobânda astfel dreptul de a face percheziții oricând și oriunde trebuința o cerea, de a ordona depunerea armelor și munițiilor de către populația civilă, de a institui cenzura asupra presei și a oricărei publicații, precum și de a controla corespondența privată. Nu în ultimul rând, trebuie menționat și dreptul autorității militare de a opri sau dizolva orice adunări, indiferent de numărul persoanelor participante, în situația în care ar fi socotit că respectivele întruniri ar fi fost de natură a provoca sau întreține dezordinea.

Mai mult, erau sporite și competențele instanțelor militare, denumite generic *tribunale militare*, chiar dacă în Codul de justiție militară erau menționate cu denumirea de *consilii de război și consilii de disciplină*, care dobândeau astfel o competență sporită, inclusiv asupra unor fapte prevăzute de Codul penal ce fuseseră până atunci atributul instanțelor civile.

Astfel, în temeiul *Legii privind starea de asediu*, instanțele militare erau îndreptățite a judeca toate infracțiunile și delictele împotriva siguranței statului și împotriva Constituției, prevăzute de art. 93-111 din Codul penal, precum și toate infracțiunile și delictele contra ordinii publice, prevăzute de art. 167-224 din Codul penal, oricare ar fi fost calitatea autorilor sau a complicilor.

Despre „Înaltul Decret Regal nr. 2798”⁵⁸, prin care fusesse declarată starea de asediu în

toate cele 34 de județe de atunci ale României, structurile subordonate Ministerul Justiției au fost informate printr-un ordin circular, intitulat „Circulara telegrafică adresată parchetelor tribunalelor cu privire la declararea stărei de asediu (14 august 1916)”⁵⁹. Prin acest ordin, puterile cu care era investită autoritatea civilă pentru menținerea ordinii și poliției treceau în totalitate în mâinile autorității militare.

Starea de asediu a fost *suspendată*⁶⁰ la 31 decembrie 1919/13 ianuarie 1920 pe întinderea celor 34 de județe ale Vechiului Regat, cu excepția Dobrogei, iar mai târziu, în baza „Înaltului Decret Regal nr. 2939 din 15 iulie 1920”⁶¹, a fost restrânsă exclusiv la zonele de frontieră, mai precis la zonele *în atingere* cu frontiera ungară și frontiera rusă.

Concluzii. Problemele militare ale României Mari nu au fost rezolvate odată cu intrarea în vigoare a Constituției de la 1923, dar a constituit un bun început. În temeiul prevederilor legii fundamentale din 1923 au fost elaborate modificările Codului penal și ale Codului de procedură penală din anul 1936, ce au prefigurat începutul unificării legislative a României Mari, o măsură impusă de necesitatea realizării la nivel național a acordului dintre unitatea⁶² politică și cea juridică.

Realizarea Marii Uniri consemnase coexistența mai multor acte normative⁶³ cu caracter penal, care au continuat să se aplice ulterior pe întreg teritoriul național. Astfel, în Transilvania rămăsese în vigoare Codul penal maghiar, în Bucovina Codul penal austriac, în Basarabia Codul penal țarist, în timp ce în Vechiul Regat erau în vigoare Codul penal și Codul de procedură criminală adoptate în anul 1864.

În acest context, în vederea unificării legislative, a fost folosită cu precădere metoda extinderii aplicării actelor normative existente în Vechiul Regat, în special în materie penală⁶⁴. Procesul a fost realizat uneori abrupt, având în vedere că în Basarabia și Bucovina curțile marțiale judecau acuzații civili după legile românești, deși în teritoriile respective funcționa legislația imperială rusă, respectiv, austriacă.

În Transilvania, spre exemplu, în același spațiu politic și administrativ, în aplicarea jus-

tiției militare au coexistat două sisteme juridice, subiect care a mai fost abordat⁶⁵, o situație inedită dar care ținea cont de trăsăturile specifice acelei perioade.

Nici după adoptarea Constituției de la 1923 diferențele legislative existente în provinciile istorice nu au fost imediat soluționate. Art. 137 prevedea revizuirea⁶⁶ tuturor codurilor și legilor existente spre a fi puse în armonie cu Constituția și a asigura unitatea legislativă, dar până la acest deziderat ele rămăneau în vigoare.

Abia în anul 1938, ca urmare a procesului de reformare a justiției și a legislației sale afeferente, se poate vorbi despre unificarea⁶⁷ juridică, legislativă, administrativă și judiciară a noilor provincii în România.

NOTE

¹ Ioan-Aurel Pop, *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri*, Editura Litera, București, 2018, p. 171.

² Răzvan Cosmin Roghină, *Parametrii raționali și iraționali ai transplantului constituțional de la 1866*, Studia Iurisprudentia, Ediția nr. 1 din 2014, p. 96.

³ *Ibidem*, p. 93.

⁴ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint Educațional, București, 2014, p.314.

⁵ General-locotenent dr. Marin Dragu, coordonator, *Istoria infanteriei române*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985, vol. I, p. 334.

⁶ Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*, p. 172.

⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 239 din 23 ianuarie 1922, p. 10390; *Monitorul Oficial*, nr.243 din 27 februarie 1922, p. 10525.

⁸ *Monitorul Oficial*, nr. 282 din 29 martie 1923, p. 13314.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13315-13333.

¹¹ Maria Totu, *Garda civică în România*, Editura Militară, București, 1976, p. 86.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, nr. 62 din 18 martie 1866, p. 277.

¹⁴ Maria Totu, *op.cit.*, p. 99.

¹⁵ *Ibidem*, p. 101.

- ¹⁶ *Ibidem*, p. 189.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 287.
- ¹⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 51 din 8 iunie 1884, p.1044.
- ¹⁹ <https://www.defense.ro/evolutie-smap>.
- ²⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 282 din 29 martie 1923, p. 13330.
- ²¹ *Monitorul Oficial* nr. 221, 23 decembrie 1916, pp.7498-7499.
- ²² *Ibidem*, p. 7499.
- ²³ *Monitorul Oficial* nr. 271, 4 decembrie 1864, p. 1287.
- ²⁴ Vlad M., *Evreii din România în Războiul de Reîntregire a Țării (I)*, <http://inliniedreapta.net/evreii-din-romania-in-razboiul-de-reintregire-a-tarii-1/>, accesat la 01.11.2020.
- ²⁵ Dumitru Hincu, *Evreii din România în Războiul de Reîntregire a Țării, 1916-1919*, Editura Hasefer, 1996, p. 11.
- ²⁶ *Monitorul Oastei*, nr.13 din 12 mai 1873, pp. 289-334.
- ²⁷ Decizia nr.279 /1893 a Secției a II-a a Curții de Casație, publicată în revista „Dreptul” nr.63/1893. Vezi Nicolae Homoriceanu, *Codul Justiției Militare. Titlul II adițional adnotat, complectat cu ordinele și ordonanțele cu caracter penal, instrucțiunile explicative și alte legi uzuale*, Tipografia Serviciului Geografic, Iași, 1917, p. 144.
- ²⁸ *Ibidem*.
- ²⁹ Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *Războiul Neatârării României. Împrejurări diplomatice și operații militare 1877-1878*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 90.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 94.
- ³¹ *** *Memoriile regelui Carol I al României:(de un martor ocular)*, vol. IX, Editura ErcPress, București, 2011, p.54.
- ³² Constantin Căzănișteanu, Mihail E. Ionescu, *op.cit.*, p.94.
- ³³ *** Academia Română, Secția de științe istorice și arheologice, *Istoria Românilor, vol. VII, tom. I, Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 653.
- ³⁴ *** *Memoriile regelui Carol I ...*, p. 61.
- ³⁵ *Ibidem*, p.63.
- ³⁶ *** *Istoria Militară a Poporului Român*, vol.IV, Editura Militară, București, 1987, p. 621.
- ³⁷ *Ibidem*.
- ³⁸ *** *Memoriile regelui Carol I*, p. 55.
- ³⁹ Luminița Giurgiu, *Rolul Consiliului Superior al Apărării Țării în arhitectura militară a României Întregite*, „Revista de istorie militară”, 5-6/2020, p.46.
- ⁴⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 57 din 14 martie 1924, p. 2882.
- ⁴¹ *Monitorul Oficial*, nr. 282 din 29 martie 1923, p.13330.
- ⁴² Floarea Șerban, *Starea de asediu. Starea de urgență*, Editura Militară, București, 2005, p. 25.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 16.
- ⁴⁴ *Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor Unite Române* nr.276, 10/22 decembrie 1864, pp.1315-1316.
- ⁴⁵ Corneliu Pintilescu, *Dezbateri publice privind decretarea stării de asediu în România (1918–1933)*, Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, tom LVII, 2018, p.307 și urm.
- ⁴⁶ *Ibidem*, pp. 303 – 318.
- ⁴⁷ *Monitorul Oficial* nr.107, 14 august 1916, p. 5402.
- ⁴⁸ Constantin G. Dissescu, *Dreptul Constituțional, ediția a-III-a*, Editura librăriei Socec & Co., București, 1915, p. 481.
- ⁴⁹ *Ibidem*.
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 482.
- ⁵² *Ibidem*.
- ⁵³ *Ibidem*.
- ⁵⁴ *Ibidem*.
- ⁵⁵ *Monitorul Oficial* nr.107, 14/27 august 1916, p. 1.
- ⁵⁶ *Ibidem*, p. 5402.
- ⁵⁷ *Monitorul Oficial* nr. 79 bis, 1/14 iulie 1918, p. 1163.
- ⁵⁸ *Monitorul Oficial* nr. 107, 14 august 1916, p. 5402.
- ⁵⁹ *** *Colecțiune de legi, regulamente, decrete, decizii, ministerial și orice alte măsuri luate în vederea stărei de război (14 august 1916 – 5 ianuarie 1918)*, Imprimeria Statului, Iași, 1918, p. 179.
- ⁶⁰ Grigore D. Grecul, *Starea de asediu actuală: câteva considerațiuni*, Colecția „Biblioteca legilor uzuale adnotate” (nr.12), Editura Curierul Judiciar, București, 1928, p. 5.
- ⁶¹ *Monitorul Oficial* nr. 83, 16 iulie 1920, p. 2925.
- ⁶² Andreea Uzlaş, *Legislația penală – evoluții în ultimii 100 de ani, în Justiția în actualitate*, Ediție jubiliară dedicată Centenarului Marii Uniri, 2018, p. 40, <https://www.csm1909.ro/ViewFile.ashx?guid=3daed056-b29c-4710-b311-9c7350d999f4-InfoCSM>, accesat la 10.05.2021.
- ⁶³ Cristina Rotaru-Radu, *Unificarea legislației penale după Marea Unire din 1918*, prelegere în cadrul Conferinței naționale „Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire”, Facultatea de Drept a Universității din București, 22-23 noiembrie 2018, https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/conferinta/brosura%20conferinta%20100%20de%20ani%20update.pdf, accesat la 10.05.2021.

⁶⁴ Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 311.

⁶⁵ Ion Giurcă, Liviu Corciu, *O armată, două sisteme. Justiția militară în Transilvania, în a doua campanie a Războiului de Întregire 1918-1920*, în Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, vol. 9 no. 2 (2021), pp. 7-18.

⁶⁶ *Constituția României din anul 1923*, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=1517, accesată la 07.05.2021.

⁶⁷ Prof.univ.dr. Ioan Santai, *Unificarea și integrarea juridică a României, consecință a actului de la 1 Decembrie 1918 – cu privire specială asupra Transilvaniei*, alocuțiune susținută la Alba Iulia, în cadrul Sesiunii de comunicări „Contribuția avocaților la realizarea Marii Uniri”.

<https://www.unbr.ro/unificarea-si-integrarea-juridica-a-romaniei-consecinta-a-actului-de-la-1-decembrie-1918-cu-privire-speciala-asupra-transilvaniei-alocutiune-sustinuta-de-dl-prof-univ-dr-ioan-santai-la-alba-iul/>, accesată la 07.05.2021.

MUZEUL MILITAR NAȚIONAL „REGELE FERDINAND I” LA CENTENAR 1923-2023

CRISTINA CONSTANTIN *

Abstract

In the context of the National Military Museum's centenary celebration, institution that was founded on the 18th December 1923 by King Ferdinand I, this paper presents some thoughts about the evolution of this museum, one of the oldest from our country. With a special patrimony and collections that include unique pieces in Europe or worldwide, with branches in major cities of the country, this institution benefited over time from the support of important personalities in terms of growing its heritage, such as: King Ferdinand I, Queen Marie, Prime Minister Ion. I. C. Brătianu, General Radu R. Rosetti (member of Romanian Academy, one of the most important military historians of the interwar period and chairman of the board of directors of the museum between 1924-1930), the great historian Nicolae Iorga (honorary president of the board of directors of the museum after 1930), etc.

Keywords: National Military Museum, King Ferdinand I, patrimony, collections, centenary

Împlinirea venerabilei vârste de 100 de ani reprezintă nu numai atingerea unui prag într-o evoluție firească, ci și un moment de bilanț și de aducere aminte a unor locuri, persoane sau evenimente care au marcat acest parcurs.

Dacă vârsta reprezintă o stare de spirit, așa cum se spune, atunci Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” este o instituție tânără, care a renăscut mereu după momente mai delicate în evoluția sa, fiind astăzi una dintre instituțiile muzeale ce se pliază contextului evoluției tehnologice accelerate din so-

cietate, îndreptându-și constant atenția către public pentru îndeplinirea funcțiilor muzeale așa cum sunt ele definite în reglementările referitoare la instituțiile de acest tip, din plan național și internațional, grație și valorosului său patrimoniu.

În privința locurilor, personalităților și evenimentelor care i-au marcat evoluția aș începe mai întâi prin a aminti de cele patru sedii în care Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”¹ și-a desfășurat activitatea, Palatul Artelor din Parcul Carol, în perioada interbelică,

* Dr., Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

clădirea din Bulevardul Nicolae Bălcescu nr. 5-7 (sediu atribuit la 12 octombrie 1955 și deschis publicului la 9 mai 1957), cel din Strada Izvor nr. 137 (atribuit în 1972, redeschis la 3 martie 1975) și clădirea actuală situată pe strada Mircea Vulcănescu nr. 125-127, ridicată în 1898, fostă cazarmă a Regimentului IV Ilfov nr. 21, muzeul mutându-se aici la sfârșitul anului 1986, fiind deschis publicului la 23 octombrie 1988.

Nu putem uita însă nici de Arsenalul Armatei unde au fost primele încercări de strângere la un loc ale unor obiecte care aveau caracter militar, încă din vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, toate reprezentând astăzi locuri ale memoriei care și-au pus amprenta asupra devenirii a ceea ce reprezintă azi instituția noastră. De asemenea, tot locuri ale memoriei sunt și filialele pe care muzeul le are astăzi la Constanța, Bacău, Oradea și cele mai recent înființate de la Iași și Cluj-Napoca.

Filiala „Ștefan cel Mare” a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” de la Iași a fost inaugurată la 10 noiembrie 2018², în contextul sărbătoririi Centenarului Marii Uniri, în prezența conducerii Statului Major al Apărării, a autorităților locale și a unui numeros public. Această acțiune a evidențiat rolul important pe care l-a avut în istoria României această zonă, iar sediul său a fost stabilit într-un spațiu cu profunde semnificații istorice, în cazarma Cercului Militar Iași (sediu al Ministerului de Externe al României între anii 1916-1918), pe bulevardul Carol I nr. 7, Copou. Clădirea care găzduiește această filială se află, de asemenea, lângă fosta Școală a Fiilor de Militari (în prezent Spitalul Militar de Urgență Iași) și în imediata apropiere a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, a Filialei Iași a Academiei Române, a Palatului Cantacuzino-Pașcanu, fost sediu al Comandamentului Corpului IV Armată, iar în anii refugiei de la Iași, reședință a Reginei Maria (actualmente Palatul Copiilor), a casei profesorului George Bogdan, unde, între anii 1916-1918, a avut reședință șeful Misiunii Militare Franceze, generalul Henri Mathias Berthelot, și a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”.

Filiala „Transilvania” „Mareșal Constantin Prezan” a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” a fost inaugurată la Cluj-Napoca, la 12 august 2021³, în contextul împlinirii a 105 ani de la înființarea Armatei 4 (de Nord)

în timpul Primului Război Mondial, ale cărei tradiții au fost preluate de către Divizia 4 Infanterie „Gemina”, cu sediul în garnizoana Diviziei 4 Infanterie „Gemina”, Piața Ștefan cel Mare nr. 1-3, care o și găzduiește. Situată în inima Transilvaniei, chiar dacă este cea mai tânără, această filială a răspuns unor cerințe la nivel local și se implică activ în manifestările culturale ale comunității.

Referitor la personalitățile care au avut un rol important în crearea și evoluția acestei instituții nu putem începe, evident, fără a aminti de Regele Ferdinand I, care, prin semnarea Înaltului Decret Regal nr. 6064 din 18 decembrie 1923 a consfințit înființarea Muzeului Militar Național, ca instituție de sine stătătoare, al cărui scop era acela de a prezenta „întreg trecutul militar al națiunii Române”⁴. Acesta nu a fost numai un fondator, ci și un apropiat al muzeului, pe care l-a vizitat de multe ori, însoțindu-i pe înalții săi oaspeți, participând la evenimentele importante organizate de instituție cu ocazia marcării unor evenimente istorice sau militare din istoria României. Se alătură lui alți membri ai Familiei Regale a României: Regina Maria, Regele Carol al II-lea, Regele Mihai I și principele Nicolae. L-aș aminti apoi pe Ionel Brătianu, cel care, în calitate de prim-ministru, a întocmit, în anul 1914, raportul către rege, în urma căruia a fost înființată secțiunea militară în cadrul fostului Muzeu Național de Antichități, dar și pe sora sa, Pia Alimănișteanu, care a donat muzeului, către sfârșitul perioadei interbelice, piese deosebite care au aparținut ilustrului lor părinte, Ion C. Brătianu, unul dintre artizanii Independenței României.

Un nume aparte este și cel al generalului Radu R. Rosetti, autor al memoriului care a stat la baza raportului întocmit în anul 1914 de Ionel Brătianu. Remarcabil istoric militar, Radu R. Rosetti a devenit, în anul 1924, președinte al Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național. În această calitate el a avut un rol determinant în ceea ce înseamnă crearea unui muzeu modern, ideile sale fiind circumscrise chiar și definiției actuale a unui muzeu și a rolului acestuia în societate. Astfel, dacă avem în vedere una dintre funcțiile importante ale unui muzeu, cum este cea de constituire și dezvoltare a patrimoniului, trebuie menționat

faptul că el a contribuit la punerea în practică a acestora printr-o serie de modalități. Una dintre acestea s-a realizat prin exemplul personal, el fiind cel care a donat muzeului o serie de documente și lucrări importante privind istoriografia militară. Totodată, prin legăturile sale apropiate cu familia regală și cu elitele politice și militare ale vremii, a impulsionat donarea de către reprezentanții acestora a unor obiecte importante, relevante pentru diferite epoci sau evenimente istorice.⁵ O altă modalitate a fost implicarea personală în achiziționarea unor obiecte sau colecții, cum ar fi, de pildă, cumpărarea mai multor schițe realizate de Nicolae Grigorescu în timpul Războiului de Independență, de la fiul acestuia, în anul 1929. De asemenea, la inițiativa sa au fost începute de către Consiliul de conducere al muzeului și demersurile pentru efectuarea unor schimburi de obiecte⁶ cu statele care fuseseră aliate României în timpul Primul Război Mondial. Prin urmare, astfel de schimburi au avut loc cu Franța, Marea Britanie, Belgia și Italia.

Totodată, el a contribuit și la adoptarea unor măsuri care să evidențieze patrimoniul aflat în expunere, să-l protejeze și să-l conserve mai bine. De pildă, la propunerea sa, în anul 1928, Consiliul de conducere al Muzeului Militar Național decidea ca steagurile din mătase aflate în expunere în muzeu să fie aplicate pe un canvas foarte des pentru a asigura buna lor conservare, precum și „transformarea vitrinelor din spațiul expozițional astfel încât să împiedice intrarea prafului”.⁷ O altă propunere care i-a aparținut și a fost adoptată a fost aceea ca fundalul fiecărei vitrine din expunere să fie acoperit cu hârtie de culoare gri pentru a evidenția obiectele expuse.

Grija pentru patrimoniu a reprezentat o constantă în timp și așa aminti în acest sens că, tot la inițiativa sa, ministerul de război a cerut atașaiilor militari ai României din țări cu tradiție care aveau instituții de acest gen, referate asupra „modului și mijloacelor întrebuițate pentru buna conservare a uniformelor și țeșăturilor în muzeele din străinătate”.⁸ Pe baza acestor rapoarte, la propunerea lui Radu R. Rosetti, Consiliul de conducere a aprobat o serie de măsuri între care: curățarea periodică, cât mai deasă a uniformelor, curățarea efectelor de echipament cel puțin de patru ori pe an, înființare unui registru în care să fie consemnat acest proces.

Un alt aspect în care s-a implicat generalul Radu Rosetti a fost cel referitor la o altă funcție a muzeelor, aceea de valorificare a patrimoniului. Pe parcursul perioadei cât a fost președintele Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național a fost realizat un ghid al muzeului intitulat *Călăuza Muzeului Militar Național*, a apărut albumul *Fotografii din războiul 1916-1919*, realizat la Casa Marvan din București, și a apărut lucrarea *Uniformele armatei române 1830-1930*, care reprezintă și astăzi o carte de referință în domeniu.

În ceea ce privește funcția educativă a unui muzeu, este relevantă definiția pe care o dă Radu Rosetti muzeelor *in genere*, într-una din ședințele Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național: „Muzeele, prin colecțiile lor, alcătuiesc nu numai o înmagazinare de obiecte din trecut, ci formează mai cu seamă un prețios mijloc de educație”. Argumentația sa mergea însă și mai departe, în contextul deciziei care trebuia luată de Consiliu în privința apariției unui catalog sub egida muzeului și denotă o bună cunoaștere a lui Rosetti a muzeelor mari din Europa. Iată ce spunea în ședința din 25 septembrie 1929: „pentru ca acest țel educativ să fie atins trebuie a se da mijloc publicului cercetător al colecțiilor, ca să știe ce i se arată. Aceasta se poate face prin cataloage... chestiunea ce ni se prezintă este a hotărî dacă trebuie a se face un catalog general cum este cazul la Muzeul Militar din Viena sau un catalog de specialități: arme albe, arme de foc, cum este cazul la Muzeul Invalizilor din Paris. Prima soluție prezintă mari foloase din punct de vedere al cercetătorului căci îi dă totul într-un singur volum. Dezavantaje: trebuie mult timp, trebuie specialiști diferiți”. Mai ales din cauza ultimului aspect, el era de părere să se adopte soluția cataloagelor pe specialități și propunea să se înceapă cu un catalog al steagurilor.

Că Radu Rosetti și-a dedicat o foarte mare parte din activitatea sa Muzeului Militar Național o dovedește și un gest cu totul special pe care l-a făcut față de această instituție, la data de 2 noiembrie 1928. Printr-o decizie asumată, el ceda pe tot timpul vieții sale venitul net al parcelelor de 25 ha. cu care fusesse împroprietărit de statul român în comuna Mitoc, județul Dorohoi, venit care, potrivit dorinței sale, trebuia folosit pentru „creșterea colecțiilor”. În acest sens, la 7 decembrie 1928,

Muzeul Militar Național primea deja 8500 de lei, sumă care reprezenta venitul pe anul 1928 al parcelei respective, care în trecut fusese arendată de stat, iar pentru viitor lotul urma să fie arendat pentru suma de 30000 anual.

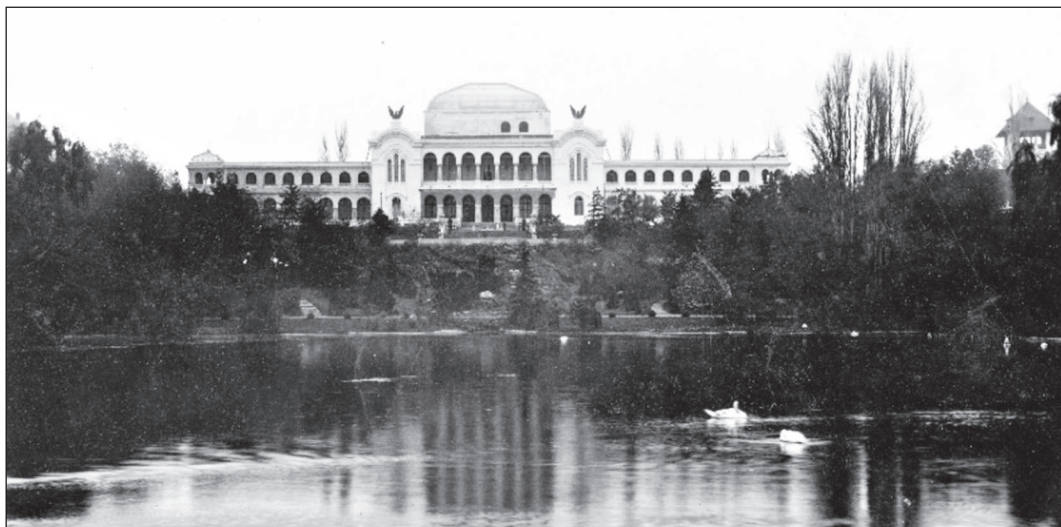
Revenind la alte personalități care și-au legat numele de evoluția Muzeului Militar Național, nu putem să nu trecem în revistă mai mulți ofițeri care au condus destinele acestei instituții, cum ar fi: generalul Constantin Ștefănescu-Amza, maiorul Traian Popa Lișeanu, generalul Laurențiu Bărzotescu și mulți alții. De asemenea, nu trebuie uitat și mare istoric Nicolae Iorga, care a fost președinte de onoare al Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național între anii 1931-1940.

Apropiindu-ne de perioada recentă, menționăm faptul că activitățile muzeale și științifice realizate de către această instituție, atât unilateral, cât și în parteneriate cu alte instituții prestigioase de profil, au beneficiat de prezența unor nume consacrate ale istoriografiei și vieții academice românești, dacă ar fi să ne referim la academicianul Ionel Haiduc, care, în calitate de președinte al Academiei Române, a participat la prezentarea proiectului expozițional dedicat comemorării a 100 de ani de la moartea pionierului aviației, inginerul Aurel Vlaicu, în anul 2013, sau la istoricii Ion Bulei și Gheorghe Zbughea de la Facultatea de Istorie a Universității din București, care au participat la activitățile organizate în 2006 și 2007, la sediul Muzeului Militar Național, dedicate personalității Regelui Carol I și Războiului de independență din 1877-1878. De asemenea, în perioada recentă, un prieten apropiat și constant al instituției noastre a fost reputatul istoric militar col. (r) dr. Petre Otu, președintele Comisiei Române de Istorie Militară. O mențiune aparte trebuie făcută pentru academicianul Dan Berindei, care a participat la multe activități realizate de instituția noastră în calitate fie de vicepreședinte al Academiei Române, fie de președinte al Secțiunii de Științe istorice și arheologie, inclusiv la aniversările dedicate împlinirii a 90 de ani și a 95 de ani de la înființarea muzeului (în anul 2013 și, respectiv, 2018). Născut și dânsul tot în anul 1923, la cea din urmă, deși starea de sănătate a domniei sale nu era cea mai bună, a dorit să fie prezent în mod special și, dacă timpul ar fi mai avut răbdare, ar fi fost cu siguranță alături de noi la sărbătoarea Centenarului.

Angrenarea în diferite proiecte expoziționale cu instituții similare din țară și din străinătate, colaborarea cu asociații de reconstituire istorică, precum *Tradiția militară*, *Asociația 6 Dorobanți*, *Tradiții ostășești* s.a., în activități cu o puternică latură educațională, precum *Zilele Muzeului Militar Național*, *Școala altfel*, *Noaptea muzeelor*, *5 licee 5 muzee* – sub egida ECDL s.a., dar și demararea ciclului de sesiuni științifice anuale „Tradiție. Istorie. Armată”, care a ajuns în acest an la ediția a IX-a, demonstrează rolul activ pe care Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” îl are în societate. Recunoașterea și aprecierea pentru toate activitățile desfășurate în timp a venit și la cel mai înalt nivel, președintele României, Traian Băsescu, conferind Muzeului Militar Național, Ordinul „Meritul Cultural” în grad de *Mare Ofițer*, categoria „Promovarea culturii”, la propunerea ministrului Apărării Naționale, Mircea Dușa, cu prilejul aniversării a 90 de ani de la înființarea sa „în semn de înaltă apreciere pentru contribuția avută la cercetarea, conservarea și valorificarea expozițională a vestigiilor trecutului nostru istoric și militar”.

Reorganizarea parcului de artilerie și construirea unui pavilion acoperit care să protejeze piesele excepționale de acest tip din patrimoniul muzeului, investiție de mare valoare aflată în derulare, crearea unei noi expoziții permanente dedicată colecției de „Uniforme militare românești”, care să îmbine prezentarea a uniformelor militare și a accesoriilor lor, într-o manieră modernă și inedită, cu mobilier care să corespundă celor mai înalte standarde estetice, dar și în materie de conservare și protejare a bunurilor culturale pe suport textil, reprezintă doar câteva din proiectele pe care muzeul intenționează să le finalizeze cât mai curând.

Ce poți să dorești la împlinirea vârstei de 100 de ani unei instituții cu o tradiție atât de bogată? Cu siguranță dorim ca acest muzeu să aibă un viitor pe măsura speranțelor pe care le-au avut cei care l-au fondat, un patrimoniu care să se dezvolte mereu prin grija celor care au slujit și slujesc armata României, iar în activitățile sale să fie angrenați cât mai mulți tineri pasionați de istorie militară, care să ducă mai departe tradițiile militare românești și faptele de arme ale înaintașilor noștri.

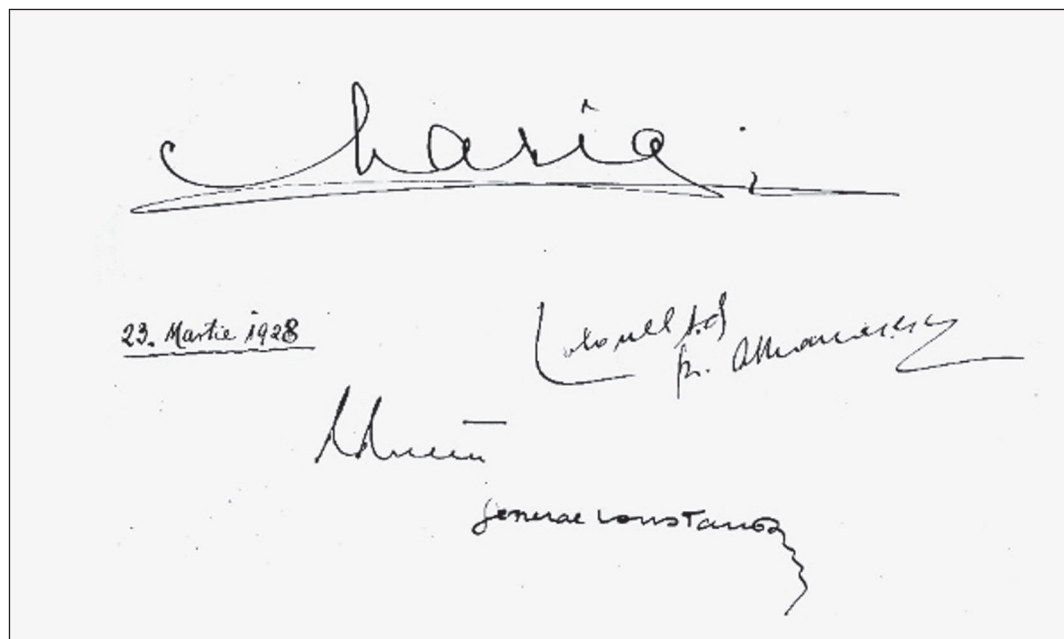
Muzeul Militar Național la înființarea sa, 1923

Muzeul Militar Național la Centenar, 2023

Radu Rosetti, Președinte al Consiliului
de conducere al Muzeului Militar Național
între 1924-1930

Din Cartea de onoare a muzeului – vizita Reginei Maria din 23 martie 1928

Emil. Racovitz
 Esala
 Elvin Dringomir
 Vankaspen
 Petru Păcurari
 Protol Nic. M. Popescu
 Const. Moirly
 Ocrădan Goga.
 Stefan C. Căpănu
 M. Siam
 N. Lonic
 Hupag
 M. Suty
 Hueti

Din Cartea de onoare
 a muzeului – vizita unor membri
 ai Academiei Române,
 27 mai 1929

Regele Mihai I, Regina Ana și Principesa Margareta alături de generalul Cătălin Zisu, comandantul Comandamentului Logistic Întrunit, la Muzeul Militar Național, cu ocazia manifestărilor prilejuite de marcarea a 140 de ani de la venirea pe tron a Regelui Carol I, 2006

Dan Berindei, președintele secției de Științe istorice și arheologie din cadrul Academiei Române, împreună cu prof.univ. dr. Ion Bulei de la Facultatea de Istorie a Universității București, la Muzeul Militar Național, în anul 2010, cu prilejul lansării publicațiilor apărute în anul respectiv sub egida instituției

Academicianul Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, alături de generalul Dumitru Prunariu și istoricul Valeriu Avram, la vernisajul expoziției dedicată comemorării a 100 de ani de la moartea lui Aurel Vlaicu, 2013

Micii cercetași la Zilele Muzeului Militar Național, 2017

Deschiderea sesiunii aniversare a Muzeul Militar Național prilejuită de marcarea a 95 de ani de la înființarea sa (în imagine: col. prof. univ. dr. Petre Otu, președintele *Comisiei de istorie militară* din România, col. Petru Valentin Glod, directorul muzeului, academicianul Dan Berindei, președintele secției de *Științe istorice și arheologie* din cadrul Academiei Române și prof. univ. dr. Alin Ciupală, de la Facultatea de Istorie a Universității București, 2018

Aspecte de la inaugurarea Filialei *Moldova*
– „Ștefan cel Mare” a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”
de la Iași, 10 noiembrie 2018

Aspecte de la inaugurarea Filialei *Transilvania* – „Mareșal Constantin Prezan” a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Cluj Napoca, 21 august 2021

Klaus Iohannis, Președintele României, Nicolae Ciucă, prim-ministrul României și Vasile Dâncu, ministrul Apărării Naționale, în vizită la Muzeului Militar Național, alături de col. Radu Riti, directorul instituției, 24 ianuarie 2022

Noaptea Muzeelor și la Programul Școala altfel la Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, 2023

NOTE

¹ Pentru detalii referitoare la sediile în care muzeul și-a desfășurat activitatea de-a lungul timpului vezi studiile cuprinse în *Istoricul Muzeului Militar Național 1923-2003*, Editura Total Publishing, București, 2003.

² În Iași existase o structură muzeală militară până în anul 1989, la Divizia 10 Mecanizată „Ștefan cel Mare”. După anul 2000, la inițiativa cadrelor militare active și în rezervă/retragere, precum și a reprezentanților din mediul cultural și științific ieșean, au început demersurile pentru înființarea Filialei de la Iași a cărei expoziție permanentă are în prim plan evoluția structurilor militare din garizoana Iași și zona Moldovei din 1830 până în prezent..

³ Filiala de la Cluj Napoca a fost înființată în urma Raportului nr. I 1220 din 02.10.2020 către Ministrul Apărării Naționale, domnul general Nicolae Ciucă. Astfel, în baza deciziei sale a demarat acest amplu proiect muzeal, care fost realizat cu sprijinul specialiștilor din cadrul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” și implicarea activă a domnului general Dorin Blaiu, Comandantul Diviziei a IV-a „Gemina”.

⁴ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția *Diverse I*, nr. inv. 414, fila 16.

⁵ Era un apropiat al familiei regale și al elitei politice din perioada respectivă prin legăturile sale de

rudenie cu Ionel Brătianu și Barbu Știrbey, având în vedere căsătoria sa cu Ioana Știrbey, la 26 aprilie 1907. În privința elitei militare, el însuși făcea parte din cadrul acesteia. Absolvent al Școlii Militare de Artilerie și Geniu, în 1899, și al Școlii Superioare de Război, în 1906, Radu R. Rosetti a participat activ în Primul Război Mondial, ca Șef al Biroului Operații din cadrul Marelui Cartier General (1916-1917), comandant al Regimentului 55/67 Infanterie (1917) și, nu în ultimul rând, comandant al Regimentului 47/72 Infanterie, fiind rănit în lupta de la Râzboare din 6 august 1917. De altfel, în octombrie același an, pentru aceste fapte de arme i s-a conferit Ordinul *Mihai Viteazul*, clasa a III-a. Pentru detalii privind cariera sa militară, vezi și: Petre Otu, Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități ale gândirii militare românești*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1997, p.221 și General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997, p. 9.

⁶ Arhivele Militare ale României, Fond Marele Stat Major – Secția 8 Istoric, Dosar nr. 21, r.248, c.622-628 și c.706-708.

⁷ Muzeul Militar Național, Colecția *Diverse III*, nr. inv. 294, Procesul verbal nr. 70 din 4 octombrie 1928 al ședinței Consiliului de conducere al M.M.N.

⁸ *Ibidem*, Procesul verbal nr. 7 din 17 octombrie 1928 al ședinței Consiliului de conducere al M.M.N.

PALATUL CERCULUI MILITAR NAȚIONAL – O BIJUTERIE ARHITECTONICĂ A BUCUREȘTILOR. LUNGUL DRUM DE LA PROIECT LA EDIFICIU (1889-1923)

PETRE OTU *

Abstract

On Sunday, February 4th, 1923, the Palace of the Military Officers' Club in the garrison of Bucharest was inaugurated in the presence of King Ferdinand and Queen Marie. It would soon become an architectural landmark of the Capital, admired by the city's inhabitants and by its visitors alike.

The paper aims to analyse the birth of the idea for a representative building for the Officers' Military Club in the area, the steps taken to obtain the land of the former Sărindar monastery, the selection of the project, the securing of the financial resources, the construction of the edifice, its fate during the War of National Reunification, and the preparations for its inauguration.

The Military Officers' Club in the garrison of Bucharest was inaugurated on March 31, 1875, in the presence of Domnitor Carol, and its statutes were adopted on December 15, 1876. For several decades, it operated in various rented buildings. The idea of having its own building emerged in 1889 and, after a few years, the land of the former Sărindar monastery, which had had been demolished in 1896, was obtained. At the end of the 19th century, a design competition was organized, and the project of architect Dimitrie Maimarolu was declared the winner. Construction began only in 1912, and the building was completed in its basic structure by the summer of 1916. It was used by the German army during their two-year occupation of Bucharest.

After the war, despite all the difficulties, work resumed and, on February 4, 1923, the building was inaugurated with great pomp, with the royal family of Romania participating in the ceremony.

Keywords: *Sărindar monastery, Nicolae Filipescu, Dimitrie Maimarolu, King Carol, King Ferdinand, Queen Marie*

O componentă importantă a procesului de modernizare a armatei și de relaționare cu societatea civilă, declanșat de Alexandru

Ioan Cuza și continuat de domnitorul Carol I, a fost înființarea cercurilor militare. Ele erau expresia inițiativei private a ofițerilor care le

* Prof. univ. dr., Universitatea Națională de Știință și Tehnologie POLITEHNICA București. Centrul Universitar Pitești, președintele Comisiei Române de istorie Militară.

asigurau funcționarea prin plata unei cotizații lunare, care reprezenta un procent din solda lor de grad.

Cercul Militar

– formă de asociere voluntară a ofițerilor

Cercul militar, o inițiativă de sorginte franceză, a fost considerat un cadru optim pentru întâlnirile și activitățile ofițerilor în afara cazarmii, care își propuneau: întărirea spiritului de corp; menținerea și dezvoltarea legăturilor corpului ofițeresc cu societatea locală; perfecționarea pregătirii de specialitate (jocuri de război, conferințe, convocări de specialitate și metodice etc); îmbogățirea culturii generale prin frecventarea bibliotecii, studiul limbilor străine etc.; valorificarea unor disponibilități artistice; petrecerea plăcută a timpului liber prin organizarea de serate dansante (baluri), serate muzicale, concerte, spectacole de teatru, șezători, matineuri, întreceri sportive, scrima bucurându-se de o atenție specială, jocuri de cameră, etc.

Nu era de neglijat nici aspectul economic, unele cercuri militare încercând să amelioreze viața ofițerilor prin organizarea unor popote și restaurante, acestea practicând, de regulă, prețuri mai reduse¹. Calitatea activităților desfășurate era dependentă de o multitudine de factori cum ar fi: mărimea garnizoanei și deci, implicit, a numărului de ofițeri; calitatea acestora; existența unui local corespunzător; resursele financiare aflate la dispoziție etc.

Cercurile militare dispuneau de documente cadru, cunoscute îndeobște sub denumirea de statute, care le reglementau activitatea, discutate și aprobate de comunitatea tuturor membrilor din garnizoana respectivă. Ele stipulau scopurile pe care le urmărea instituția, modalitățile concrete de atingere a acestora, structura organelor de conducere, localul în care își desfășura activitatea, asigurarea mijloacelor financiare, patrimoniul disponibil, colaborarea cu autoritățile locale și cele militare din garnizoană sau ierarhic superioare etc.

Primele cercuri militare s-au creat în patru garnizoane – Craiova, București, Galați și Iași, unde se găseau sediile celor patru divizii teritoriale (1, 2, 3, 4), transformate apoi, în 1882, în corpuri de armată.

Înființarea Cercului Militar al ofițerilor din București

Luni, 31 martie 1875, s-a inaugurat Cercul Militar al ofițerilor Diviziei 2 teritoriale, al cărui comandament se găsea în București. La ceremonie au luat parte domnitorul Carol I, președinții celor două camere ale Parlamentului (Senatul și Adunarea Deputaților), membri ai guvernului, primarul general al Capitalei. Domnitorul a fost întâmpinat de generalul Ion Emanoil Florescu, ministrul de Război, generalul Alexandru Zefcari, comandantul Diviziei 2 teritoriale, și colonelul George Slăniceanu, președintele comitetului ofițerilor.

Generalul Ion Emanoil Florescu a subliniat importanța inaugurării cercului militar și rosturile sale adânci în viața corpului ofițeresc, mulțumind domnitorului pentru prezența sa.

Carol I a răspuns printr-un toast scurt: „Cercurile militare contribuind a forma între ofițeri noi și strînse legături și a ridica mai mult, prin dese întruniri, spiritul de corp între denșii, mă simț forte fericit de a deschide astă-zi clubul garnizoanei. Vă mulțumesc pentru cuvintele bine simțite ce-mi adresați și urez ca cercurile militare să aducă pentru armata noastră roadele cele mai bune. Să Trăească armata!”².

La 15 decembrie 1876, Adunarea Generală a membrilor Cercului Militar al ofițerilor din București a adoptat statutul, document care reprezintă actul său de naștere. Documentul preciza că instituția trebuia „să fie un stabiliment public de întrunire” care să procure ofițerilor „pe lângă un divertisment lesnicios, un izvor de cunoștințe de tot felul”³. De asemenea, Cercul Militar avea rolul de a stimula și dezvolta sentimentul demnității personale și prestigiul militar în viața socială. Demn de semnalat era faptul că noua instituție a fost pusă sub patronajul domnitorului Carol I.

O inițiativă importantă a fost Înalțul Decret nr.1612 din 18 martie 1896, prin care regele Carol I a promulgat legea votată de Parlament care conferea cercurilor militare din București, Iași, Craiova și Galați calitatea de „persoane juridice, ca instituțiuni de interes general al armatei”⁴. Deși se referea doar la patru garnizoane, unde erau dislocate sediile comandamentelor de corp de armate, cele mai

înalte structuri militare teritoriale din timp de pace, legea era foarte importantă deoarece recunoștea instituția cercurilor militare, inițiativă militară privată, ca fiind de utilitate publică.

Necesitatea localului propriu

Una dintre cele mai spinoase probleme a fost cea a localurilor în care își desfășurau activitatea. Mai toate cercurile militare au funcționat în perioadele de început ale activității în clădiri închiriate, care nu ofereau cele mai bune condiții, iar, în plus, chiria era scumpă. Așa a fost și cazul Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București.

Primul sediu, închiriat, a fost în clădirea Eforiei, de pe bulevardul Regina Elisabeta. Apoi, din aprilie 1897, Cercul Militar s-a mutat în Casa Greceanu, aflată la intersecția Căii Victoriei cu bulevardul Regina Elisabeta, lângă Biserica Doamnei. La începutul secolului al XX-lea, Cercul Militar a închiriat vestita Casă Oteteleşanu care, în deceniul al treilea, a fost demolată, pe locul ei construindu-se Palatul Telefoanelor. În 1910, Cercul Militar s-a mutat într-un nou imobil din strada Corăbierilor, nr. 6, deținut de N. Dumitrescu. El avea suficiente camere, era situat în centrul Capitalei și chiria reprezenta o sumă mică, respectiv de 11.000 de lei anual⁵.

Ideea unei construcții proprii a apărut în anul 1889 și a aparținut generalului Eraclie Arion, comandantul Corpului 2 armată, al cărui comandament era dispus în București. Ea a fost discutată aprins în rândul corpului de ofițeri, părerile fiind împărțite. Unii au împărtășit cu entuziasm soluția unei clădiri monumentale, alții au respins-o aducând drept argument greutățile foarte mari ce trebuiau depășite (teren, fonduri, expertiză tehnică etc.).

După dărâmarea bisericii Sărindar, în anul 1894, atenția Cercului Militar s-a îndreptat spre terenul rămas viran, ca posibil loc de construcție a localului propriu. La 15 martie 1895, comitetul de administrație, condus de colonelul I. Borănescu, președinte, a discutat, între alte probleme, și pe cea a redactării unui memoriu către forul tutelar, Corpul 2 armată, prin care acesta era rugat să intervină la forurile în drept pentru obținerea unei porțiuni din terenul pe care s-a găsit fostul așezământ mo-

nahal. Pentru redactarea lui au fost desemnați căpitanul Arthur Văitoianu și funcționarul S. Stoicovici. Primul, de formație genist, trebuia să facă o schiță de plan a terenului, iar cel de-al doilea motivația solicitării⁶.

Memoriul redactat de cei doi și însoțit de către comitetul de administrație a fost înaintat generalului Arion, președinte de ordine al Corpului 2 armată. În el se sublinia necesitatea unui local propriu pentru Cerc și se arătau eforturile depuse de comitetele de direcție anterioare în această direcție. „Neconținut preocupăți de această atât de importantă chestiune, se menționa în document, și în considerațiunea că până în prezent, nu s-a luat nici o hotărâre în privința destinațiunii ce se va da porțiunii din fund a terenului rămas disponibil prin dărâmarea bisericii Sărindar, Comitetul Cercului crede, d-le general, că acum ar fi momentul a se face apel la înalta solitudine ce corpurile legiuitoare și guvernul în toate ocaziunile au arătat că poartă armatei, cedarea din acest vast teren a unei mici porțiuni în partea de fund opusă cu Calea Victoriei”⁷.

Suprafața cerută era paralelă cu bulevardul Elisabeta și avea o lungime de 25-30 de metri. Pe această porțiune de teren, Cercul intenționa să construiască „un monumental Palat cu 4 etaje, care ar fi una din cele mai mărețe și mai impunătoare edificii din Capitală”⁸. În fața lui, Primăria ar fi construit un parc, ceea ce ar da întregului ansamblu „cam aceeași înfățișare după cum se găsește Palatul Ateneului față de grădina Episcopiei”⁹. Modelul, era, prin urmare, Palatul Ateneului, construit în perioada 1884-1889 și finalizat abia 1897, după planurile arhitectului Albert Galeron¹⁰.

Ideea a generat o amplă dezbatere în rândul membrilor Cercului Militar, dar și în cadrul eșaloanelor înalte ale armatei. Aceasta dorea să aibă o clădire impunătoare, reprezentativă, care să se înscrie în șirul clădirilor de acest gen din Capitală, ce traversa o epocă de avânt constructiv.

Adunarea generală din 31 ianuarie 1897 a luat în discuție, iarăși, chestiunea localului, Cercul fiind pe punctul de a-și schimba, din nou, sediul. Tonul general al discuțiilor a fost acela al necesității unui local reprezentativ, care să satisfacă toate necesitățile în privința confortului și așezării. Mai mulți ofițeri au

arătat necesitatea de a se închiria un local mai mic pentru a se putea realiza economii, care să dea posibilitatea construcției unui local propriu, dar s-a impus soluția unei clădiri reprezentative.

Obținerea terenului fostei mănăstiri Sărindar

Ideea a cunoscut un impuls odată cu obținerea de către Cercul Militar, în 1896, a calității de persoană juridică de utilitate publică. Dezbaterile s-au amplificat, chestiunea cea mai presantă fiind obținerea terenului adecvat construcției. În cele din urmă s-a ajuns la concluzia că amplasamentul cel mai favorabil este locul pe care s-a aflat Mănăstirea Sărindar, demolată de autoritățile municipale în 1896, situat pe Calea Victoriei la intersecția cu bulevardul Regina Elisabeta. Terenul se afla în proprietatea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, iar pentru obținerea lui era necesară aprobarea celor două camere ale Parlamentului.

Eforturile conducerii Cercului Militar și ale ofițerilor din garnizoană au fost îndreptate, în perioada ulterioară, spre atingerea unui asemenea obiectiv. Problema a fost dezbătută mai întâi de Senat, în sesiunea 1896-1897. În ședința din 19 martie 1897, senatorul D. Costescu-Comăneanu a prezentat expunerea de motive și proiectul de lege privind transferul terenului de la Sărindar în proprietatea Ministerului de Război. Senatorul a relevat importanța cercurilor militare, înființate în toate armatele, ele fiind „loc de întâlnire, de schimb de idei și de consfătuire în interesul instituțiunii armatei”¹¹. El a subliniat că era necesar pentru Cercul Militar al ofițerilor din garnizoana București, persoană juridică de utilitate publică, să aibă un local corespunzător pentru buna desfășurare a activităților sale. În consecință, din inițiativă parlamentară, se propunea un proiect de lege prin care Ministerul Agriculturii și Industriei, Comerțului și Domeniilor (noua titulatură a departamentului de resort) „era autorizat a ceda gratuit administrațiunii de război, pentru Cercul Militar București, locul situat între bulevardul Elisabeta și strada Sărindar, învecinându-se cu proprietatea Albanezu și scuarul municipal, în suprafață aproximativă de două mii de metri pătrați”.

Senatorul D. Costescu-Comăneanu a solicitat, de asemenea, procedura de urgență pentru acest proiect de lege, lucru admis de președintele acestui for, Dimitrie A. Sturdza. O poziție de împotrivire față de această inițiativă a adoptat mitropolitul Moldovei, Iosif Naniescu, întrucât instituția Bisericii dorea să conserve terenul și să reconstruiască lăcașul dărâmat.

La 24 martie 1897, proiectul de lege a fost votat de Senat, el fiind aprobat cu 50 de voturi pentru și 36 împotrivă. Era o primă izbândă, dar pentru obținerea definitivă a terenului se impunea ca proiectul de act normativ să fie votat și în Camera Deputaților. Dorința ofițerilor din București ca acest lucru să se realizeze cât mai repede cu putință nu s-a materializat din cauza complicațiilor de ordin politic, guvernul condus de P.S. Aurelian fiind înlocuit cu unul condus de Dimitrie A. Sturdza.

Noua echipă guvernamentală a introdus proiectul de lege în sesiunea parlamentară, care începea la mijlocul lunii noiembrie 1897. Dezbaterile documentului a trenat, astfel că abia la 11 martie 1898, ministrul de Război, generalul Anton Berindei, a cerut deputaților să-l ia în discuție, în procedură de urgență, pentru ca lucrările să poată începe „chiar în primăvara aceasta”¹².

Cererea a fost admisă, astfel că deputatul C.M. Ciocăzan (maior în rezervă) a prezentat, o săptămână mai târziu, proiectul raportului de delegați. Parlamentarul a reliefat importanța cercurilor militare, care aveau scopul să strângă legăturile de camaraderie între ofițeri, să procure acestora „mijloace pentru a le putea mări cunoștințele prin bibliotecile cercului și a-i opri de la tentațiile jocurilor de noroc; a le procura oarece mici avantaje, cu care să poată compensa în lipsa unei solde mai în acord cu pozițiunea lor și cu greutatea de traiu, solde ce țara cu greu le-ar putea mări astăzi, precum și a putea primi, cu demnitate, atât pe șefii armatelor străine, care ar veni să vadă pe ostașul român, cât și pe camarazii lor din alte armate”. El a reamintit că lucrările de construcție ale noii clădiri se vor face pe cheltuiala proprie, Cercul Militar având la acea dată un capital de 52 198 lei și 93 de bani, la care se adăuga un venit anual de 40 000 lei. Mai putea fi luată în calcul și chiria pentru localul în care funcționa, cifrată la 15 000 lei anual.

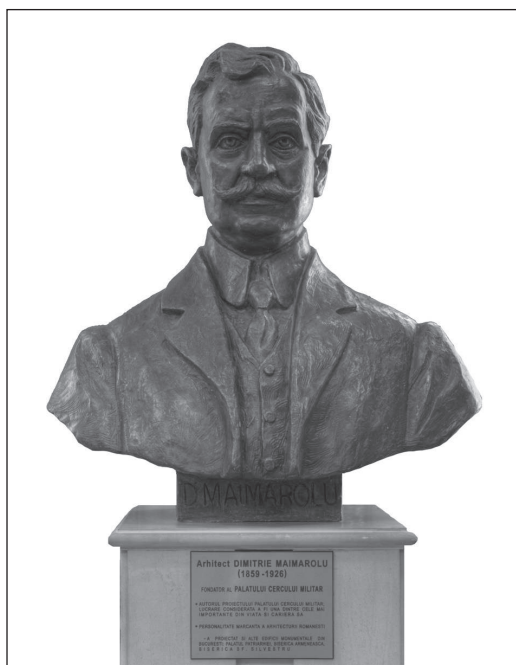
Proiectul de lege a fost supus la vot și a fost adoptat de Camera Deputaților cu 67 de voturi pentru și 5 abțineri, majoritatea necesară fiind de 47 de voturi. Legea nr.1461 din 5 aprilie 1998, promulgată de regele Carol I, autoriza Ministerul Domeniilor să cedeze gratuit Ministerului de Război, pentru clădirea Cercului Militar, terenul situat între bulevardul Regina Elisabeta și strada Sărindar. La 2 iunie 1898, reprezentanții celor două ministere, inginer N. Saegiu și maior D. Drăgotescu au procedat la transferul terenului, fapt consemnat într-un proces verbal. Potrivit documentului, terenul avea o suprafață de 203 metri pătrați [sic!], dimensiunile sale fiind de 36 de metri de-a lungul străzii Sărindar, 53,12 metri în dreptul scuarului municipal și 59,68 metri față de proprietatea Albanezu, respectiv a familiei Anastasie Ratziu.

Locul destinat viitoarei construcții întrunea toate condițiile privind amplasamentul unei asemenea instituții și, dincolo de aceasta, avea o mare încărcătură istorică, aici funcționând timp de câteva veacuri mănăstirea Sărindar, ctitorie a domnitorului Matei Basarab (1632-1654).

Obținerea terenului pentru viitorul palat reprezenta o mare victorie pentru Cercul Militar din București, pentru elita militară a țării, mai ales că terenul era râvnit nu numai de Biserica Ortodoxă Română, ci și de alte instituții și persoane. Iată, de pildă, Alexandru Tzigara-Samurçaș dorea să translateze pe locul de la Sărindar biserica Stavropoleos, în jurul căreia ar fi urmat să se mute un han românesc vechi¹³. El și-a schimbat, ulterior, ideile, intenționând să construiască sediul pentru Muzeul de Artă Națională.

Concursul de proiecte

Odată depășit acest obstacol foarte important, se părea că lucrările la viitorul palat vor demara foarte curând. Generalul Eraclie Arian, comandantul Corpului 2 armată, a convocat, la începutul lunii mai 1998, adunarea generală a ofițerilor din garnizoana București, membri ai Cercului Militar, care a luat în discuție măsurile ce trebuiau adoptate pentru rezolvarea a două mari probleme: proiectul viitoarei construcții și devizul general al cheltuielilor. În cadrul adunării s-a decis formarea unei comisii compuse din zece membri și condusă

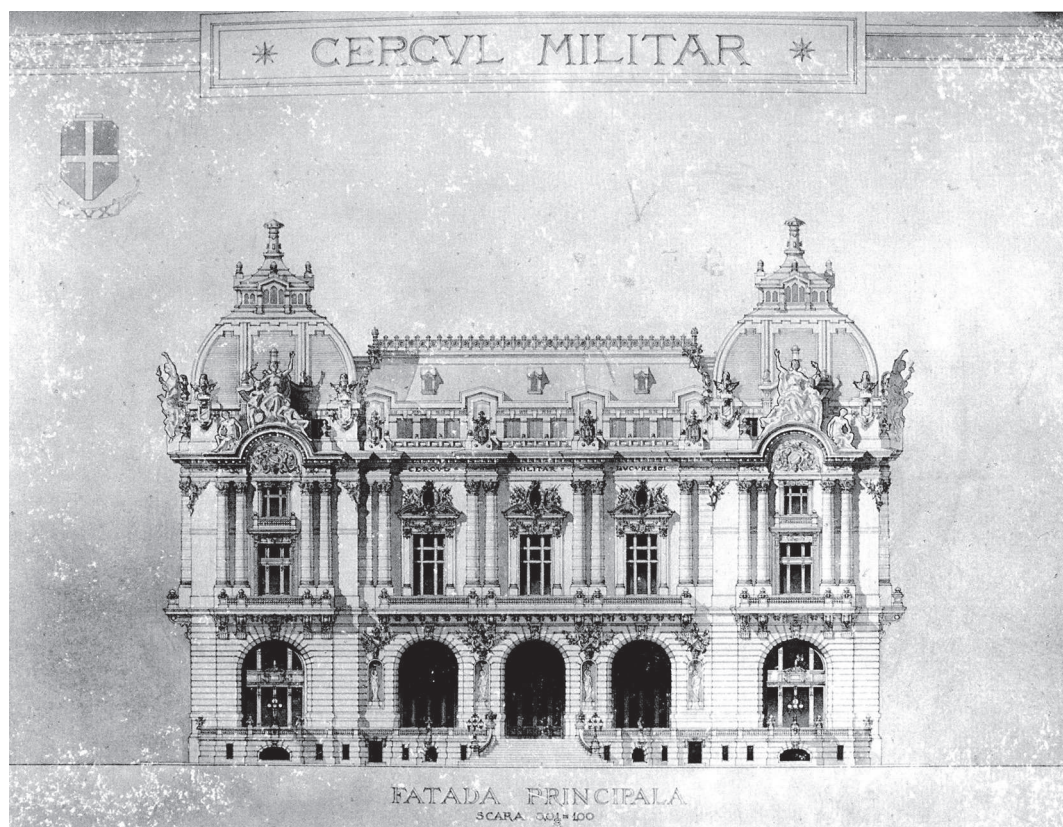
Dimitrie Maimarolu,
arhitectul Palatului Cercului Militar

de comandantul Corpului 2 armată care să organizeze un concurs pentru proiectul palatului și să găsească sursele de finanțare necesare, Cercul Militar fiind o organizație privată a ofițerilor.

Concursul a fost organizat în a doua parte a anului 1898, fiind depuse cinci proiecte, fiecare fiind însemnată cu un moto. La începutul anului 1899, ele au fost expuse pentru vizionare de către public în sălile Ateneului Român. Ulterior, comisia a stabilit că proiectul cel mai bun aparținea arhitectului Dimitrie Maimarolu (proiectul „Lux”). Premiul pentru câștigător a fost de 30 000 de lei, ceilalți participanți primind fiecare câte 6 000 de lei.

Împreună cu arhitectul câștigător, comisia a stabilit devizul general de cheltuieli. Costul clădirii a fost estimat la 1 310 000 lei, fără ornamentațiile și accesoriile oferite, și 2 600 000 lei cu acestea. Terenul fiind obținut, iar proiectul stabilit, se părea că nu mai existau obstacole pentru începerea lucrărilor programate pentru anul 1900.

Problema financiară s-a dovedit a fi mai complicată decât s-a apreciat inițial, găsirea unui an-

Fațada Palatului Cercului Militar, proiectul lui Dimitrie Maimarolu

trepreneur pentru construcția clădirii fiind foarte dificilă, în condițiile crizei traversate de România la începutul secolului al XX-lea. Licitățiile și tratativele cu diverse case de antreprenariat nu au dus la nici un rezultat, în condițiile în care Cercul Militar dispunea doar de sume modeste, astfel că problema începerii construcției viitorului palat a fost amânată an de an.

Amânări la început de veac

Entuziasmul de care a fost cuprins corpul de ofițeri din garnizoana București la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a stins în următorii ani. G. Ursaky, într-un articol intitulat „Palatul Cercului Militar” publicat în „Cercul Publicațiilor Militare”(1902), unul dintre cele mai importante organe ale presei militare românești antebelice, aprecia că nici generația nepoților săi nu va avea prilejul să admire somptuoasa clădire pe care o arătau schițele. Pe aceeași linie, comisia desemnată să coordo-

neze lucrările la Palat propunea, în darea de seamă pe anul 1904, abandonarea eforturilor pentru „punerea în aplicare a acestei dorințe” (Palatului – n.n).

În următorii ani, s-au început demersurile pentru vinderea terenului obținut cu atâta greutate și a planurilor construcției aparținând arhitectului Maimarolu. Se spera că astfel se vor obține banii pentru achiziționarea unui local corespunzător pentru Cercul Militar, a cărui activitate devenise mult mai bogată. În 1906, când s-a sărbătorit cu mult fast împlinirea a 40 de ani de la urcarea pe tron a lui Carol I, se părea că problema localului propriu era tranșată, vinderea terenului fiind aprobată de adunarea generală a membrilor Cercului Militar.

Generalul Gheorghe Manu, ministrul de Război, secondat de generalul Ioan Culcer, secretarul general al departamentului de resort, au promis sprijin pentru începerea lucrărilor la Palat, astfel că ideea înstrăinării terenului

a fost abandonată. În februarie-martie 1907, România a fost zguduită de marea răsccoală țărănească, guvernul conservator, depășit de situație, fiind înlocuit cu unul liberal, condus de Dimitrie A. Sturdza. Împrejurările nu erau prielnice pentru începerea unei construcții monumentale, așa cum era gândit Palatul Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București.

În anul 1910, conservatorii revin la guvernare, titularul Ministerului de Război fiind Nicolae Filipescu. La începutul anului 1911, sensibilizat de ofițerii din garnizoana București, Filipescu a dispus ca departamentul de resort să ofere o donație de 200 000 lei Cercului Militar pentru începerea lucrărilor la localul propriu. De asemenea, el s-a implicat efectiv în materializarea proiectului, acordând și alte facilități. Prin urmare, adunarea generală a membrilor Cercului Militar, în darea de seamă pe anul 1911, exprima recunoștința „pentru puțința reală ce ne dă de a vedea desă-

vârșit visul nostru mult mai curând”¹⁴. În altă ordine de idei, Nicolae Filipescu și-a legat numele și de o altă instituție prestigioasă – Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu, unde timp de aproape patru decenii s-a format o parte a elitei societății românești.

Lucrări sub semnul disputelor

Grație acestui sprijin s-a putut trece, după foarte mulți ani de așteptare, la construcția clădirii, în acest scop creându-se o comisie condusă de generalul Emanoil Boteanu și din care făcea parte și generalul Vasile Zottu, comandantul ad-interim al Corpului 2 armată. Acesta din urmă, ofițer de geniu, a apreciat că proiectul arhitectului Maimarolu corespundea numai în parte necesităților, motiv pentru care a trecut la refacerea lui. S-a declanșat un conflict între cei doi, motivul principal al disputei fiind locul intrării principale. Maimarolu propunea ca ea să fie prin strada Sărindar, proiectând în acest scop și o arcadă impresionantă.

Nicolae Filipescu,
ministrul de Război, 1911-1912

Generalul Vasile Zottu,
fondator al Palatului Cercului Militar

Vasile Zottu era adeptul soluției ca intrarea să fie realizată în bulevardul Regina Elisabeta, argumentând că ideea lui Maimarolu nu este viabilă și pentru că nu încăpea sub arcadă automobilul prințului moștenitor Ferdinand. Deși obiecția s-a dovedit falsă, disputa a continuat câteva luni bune, arhitectul având, în cele din urmă, câștig de cauză.

În anul 1911, au început lucrările de fundație, construcția fiind atribuită antreprizei Blekman-Moscovici, una dintre cele mai mari și cunoscute din epocă. Disputele dintre Zottu și Moscovici au blocat continuarea lucrărilor, de data aceasta obiectul lor constituindu-l fundația. Având în vedere natura instabilă și mocirloasă a terenului, Maimarolu propunea baterea unor piloni de lemn, peste care să se toarne o placă de beton armat. Generalul Zottu era adeptul doar a plăcii de beton armat, element de construcție aflat într-o epocă de pionierat. S-a apelat la specialiștii constructori, fiind consultat Mircea Radu, fiul renumitului inginer Ellie Radu, care a dezvoltat ideea lui Maimarolu, concretizată într-un proiect. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis, partea dinspre Calea Victoriei fiind turnată conform soluției avansată de generalul Zottu, iar celelalte conform proiectului elaborat de ingi-

nerul Mircea Radu. Soluția acestora din urmă era originală, combinația pilonilor de stejar cu placa de beton armat, coroborată cu un sistem eficient de drenaj, asigurând o bună stabilitate clădirii.

Cu destule greutăți, lucrările de construcție au continuat în următorii ani, astfel că, la sfârșitul lui 1915, clădirea era practic gata. Mai erau de finalizat amenajările interioare și de adus mobilierul comandat la casa Maple din Paris, care era și el pregătit pentru a fi expediat în țară. Pentru construcția palatului s-au cheltuit, în perioada 1911-1916, suma de 2 760 881,03 lei, foarte mare pentru acea dată.

Palatul Cercului Militar devenise deja un reper urbanistic al Capitalei. În primăvara anului 1916, „Gazeta Ilustrată”, sub titlul „Podoaba Capitalei – Palatul Cercului Militar”, consemna că noul edificiu, a cărui inaugurare era prevăzută pentru toamna aceluiași an, trebuia denumit mai bine „«podoaba arhitecturală a țării» pentru că este cel mai frumos, mai impunător din toate palatele cu care, în ultimele decenii, știința și simțul artistic al marilor arhitecți români și străini au înzestrat România. Ochiul încă de la distanță de cum îi prinde puternica și mândra siluetă – care se răsfață pe limba de teren mărginită de Bulevardul Elisabeta,

BUCUREȘTI — CERCUL MILITAR

Palatul Cercului Militar în 1916

Calea Victoriei și strada Sărindar – e cucerit, fascinat de fericita și până acum de inegalabilă concepție artistică, pentru exprimarea unor linii de stil în adevăr mare, grandios, de cea mai agreabilă originalitate”¹⁵.

Au existat, însă, și opinii nefavorabile, mai ales cu privire la terasa din fața clădirii. Revista „Facla”, condusă de Nicolae D. Cocea (1880-1949), personaj sulfuros al vieții jurnalistice, literare, politice și mondene românești din prima jumătate a secolului al XX-lea, cu orientare de stânga și antimonarhică, a publicat în preajma intrării României în război, trei articole în care se critica dur soluția aleasă de construire a unei terase în fața Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București¹⁶. Autorul este necunoscut, el semnând „un ofițer din fosta Gardă civică”.

Iată un pasaj semnificativ: „Edificiul Cercului militar, lucrat cu multă străduință și învederat cu lăudabile eforturi, care au izbutit a-l prezenta cu proporții armonioase și o fațadă agreabilă spre Calea Victoriei, se vede acum, spre marea părere de rău a tuturor oamenilor de gust, completamente ascuns de enorma masă de stînci și de bolovani care alcătuiesc terasa principală, ce se ridică deasupra solului la o înălțime de 6-7 metri, mascînd jumătate din înălțimea clădirii.

Această terasă, adevărată concepțiune barbară, interpusă așa, în mod stupid, între privitori și edificiu, persiflează parcă și batjocorește eleganța și armonia edificiului, devenit turtit și fără expresie, micșorat în toate dimensiunile ei, desbrăcat de orice arhitecturală și redus la rolul de simplă anexă a unei brutale concepțiuni, a unei stupide creațiuni, care și-a găsit formula artistică finală în crearea de basinuri și fîntîni înproșcătoare suspendate în aer”. Autorul cerea, nici mai mult nici mai puțin, dărîmarea terasei, care ar fi redat Palatului strălucirea inițială, obținută de această construcție hidoasă.

Sub ocupație dușmană

Propunerea nu s-a materializat, astfel că edificiul impunător și neterminat a intrat în atenția comandamentului german de ocupație, condus de generalul August von Mackensen, după ce Bucureștii au fost ocupați de Puterile centrale la 23 noiembrie / 6 decembrie 1916. El a fost transformat, într-o primă etapă, în

închisoare pentru militarii români luați prizonieri de trupele Puterilor Centrale. Un martor ocular, Virgil N. Drăghiceanu, descrie astfel situația: „Prizonierii noștri sunt duși la Cercul Militar. Cerșesc pe fereastră din cauza mizeriei în care sunt lăsați, dorm pe ciment. Sunt obiectul vizitei și curiozității de menajerie al tuturor supușilor Puterilor Centrale, care privesc cu mulțumire, printre gratii, spectacolul zdrobirii României”¹⁷.

La rândul său, Constantin Bacalbașa reținea și el episodul încarcerării ostașilor români. În lungi șiruri, soldații români prinși în bătăliile din urmă sau fugari în diverse direcțiuni au fost aduși la Cercul Militar. Publicul de pe străzi îi privește cu indiferență aparentă; dar câte suferințe morale nu provoacă această priveliște”¹⁸. După aprecierea lui Alexandru Marghiloman, lider politic conservator rămas în Capitală, numărul prizonierilor închiși în clădirea Cercului Militar s-a ridicat la 700-800, printre ei aflându-se și câțiva ofițeri¹⁹. După câteva luni, o parte din prizonierii din Cercul Militar au fost transferați în lagărul de la Săveni (județul Ialomița).

Ca măsură de presiune la adresa guvernului român de la Iași, autoritățile de ocupație au arestat o serie de fruntași politici rămași în teritoriul ocupat de inamic, pe care i-au închis la Cercul Militar. În august 1917, cea mai mare parte a arestaților de la hotelul Imperial au fost eliberați, iar cei rămași au fost mutați la Cercul Militar. Potrivit descrierii lui Aurel Gavrilescu, deținut șase luni în clădire, în cea mai mare sală, în prezent sala de marmură, s-au construit „circa 80 de celule de lemn așezate una lângă una, în formă de cerc, pentru a fi mai ușor de păzit. În fiecare dintre acestea abia avea loc un pat și o măsuță”. Între pereții de brad ai celulelor, notează același memorialist, se pusese pentru izolare, rumegătură de fierăstrău”²⁰. După încheierea păcii separate cu Puterile Centrale de la Buftea-București, închisoarea de la Cercul Militar a fost desființată.

Clădirea a servit în cei doi ani de ocupație și local pentru principalul corp de gardă al Bucureștiului (Hauptwache), care număra circa 400 de militari cu armamentul adecvat, inclusiv greu. Pe esplanada Cercului Militar, tunurile și mitralierele vegheau la menținerea ordinii, tot aici avînd loc o serie de ceremonialuri

Ceremonie a trupelor Puterilor Centrale în fața Cercului Militar, 1918

ale ocupantului, așa cum a fost parada militară din 27 ianuarie 1918, ziua de naștere a împăratului german Wilhelm al II-lea.

În toamna anului 1918, tensiunea a crescut în capitală, pe fondul insucceselor Antantei pe toate fronturile de luptă. În Balcani, Bulgaria a fost scoasă din luptă, trupele aliate, conduse de generalul Henri Mathias Berthelot, apropiindu-se de Dunăre. La 3 noiembrie 1918, în oraș s-a răspândit vestea că o delegație a ofițerilor francezi va veni la București pentru a cere feldmareșalului August von Mackensen retragerea trupelor germane din România. În aceste condiții, a avut loc o mare manifestație a bucureștenilor care a început la hotelul Athénée Palace, unde își avea sediul Mackensen, și s-a sfârșit în fața Cercului Militar.

Ca urmare a acestei manifestații, în București s-a instituit starea de asediu, o măsură inutilă, întrucât mersul evenimentelor nu a mai putut fi oprit. La 12 noiembrie 1918, după încheierea armistițiului dintre puterile Aliate și Asociate și Germania, trupele germane au părăsit București, nu înainte de a se produce ciocniri cu populația locală, în diferite locuri din Capitală, inclusiv Cercul Militar.

Peste câteva zile, la 18 noiembrie / 1 decembrie 1918, familia regală și guvernul au revenit în București, ceea ce a prilejuit o grandioasă

manifestație a locuitorilor urbei. Palatul Cercului Militar, edificiu impunător, dar neterminat, a fost un martor tăcut al acestor evenimente. Paradoxal, ocupația dușmană îl proiectase adânc în conștiința publică bucureșteană. Așa va rămâne în următoarele decenii.

Finalizarea lucrărilor. Inaugurarea

Reîntoarcerea autorităților în București și treptata normalizare a vieții economice, sociale, politice și culturale a țării au însemnat și pentru Cercul Militar al ofițerilor din Capitală intrarea într-o nouă etapă. La fel ca întreaga societate românească și această instituție s-a confruntat, în primii ani postbelici, cu multiple probleme. Cele mai presante erau reluarea activității și finalizarea construcției Palatului.

Găsirea fondurilor necesare pentru continuarea lucrărilor a fost foarte dificilă, diferite formule (închirierea unor spații, contractarea unor împrumuturi, înființarea unei societăți administrate de ofițeri, înființarea unei loterii etc.) s-au dovedit fie neviabile, fie insuficiente. N-au lipsit și soluțiile extreme. De exemplu, locotenentul-colonel Polihroniade a propus vinderea clădirii și construirea unui local în altă parte, ceea ce era imposibil întrucât terenul aparținea Ministerului de Război.

Salvarea a venit de la guvernul condus de generalul de corp de armată Alexandru Averescu, care a aprobat, prin jurnalul nr. 3771 din 28 noiembrie 1920, un împrumut de 6 000 000 lei. Suma de 6 000 000 lei s-a dat fără dobândă, pe o perioadă de 15 ani, cu o rată de 400 000 lei. Din ea s-au achitat cea mai mare parte a datoriilor și s-a putut trece la finalizarea lucrărilor.

După mai bine de patru ani de la terminarea războiului, timp în care s-au depășit multe obstacole, în special de natură financiară și organizatorică, Palatul Cercului Militar era pregătit în cea mai mare parte pentru inaugurare. Conducerea Cercului a decis ca ceremonia oficială să se desfășoare duminică, 4 februarie 1923. La festivitate au luat parte regele Ferdinand, care a purtat uniforma de general de escortă regală, regina Maria, principele Nicolae, generalii Gheorghe Mărdărescu, ministrul de război, Constantin Cristescu, șeful Marelui Stat Major, Ștefan Holban, comandantul Corpului 2 armată, Eraclie Nicolescu, prefectul Poliției Capitalei, Paul Angelescu, mareșalul Curții Regale, Alexandru Tell, veteran din războiul de independență și fost președinte al Consiliului de administrație al Cercului Militar, ș.a. A lipsit principele moștenitor Carol, deoarece în acea perioadă a efectuat o vizită în Italia, unde a fost primit și de Papă.

La ora 11.30 au sosit suveranii României, ei fiind întâmpinați de ministrul de război și comandantul Corpului 2 armată, precum și de conducerea Cercului Militar: generalul Victor Zottu, colonelul Grigore Costandache, locotenentul V. Runceanu. Întreaga suită s-a deplasat în sala de serbări, unde s-a oficiat serviciul religios de sfințire a localului²¹. Acesta a fost oficiat de Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Primat, Miron Cristea, asistat de arhimandriții Gordun Galaction și Gheronte Nicolau, precum și de arhidiaconii Antonie și Nicodim. A participat corul Mitropoliei, condus de maestrul Cucu.

Mitropolitul Miron Cristea a rostit o scurtă cuvântare în care a amintit că Palatul Cercului Militar a fost construit pe locul bisericii Sărin-dar. Înaltul prelat, ce avea să devină în 1925, întâiul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, și-a exprimat convingerea că, plecând de la această realitate, va izvorî întotdeauna „ca

un fel de gaz metan acel miros de creștinească tămâie, acea energie duhovnicească, care va învălui cuprinsul acestui palat într-o binefăcătoare atmosferă de superioare învățăminte. Din această atmosferă iubitul nostru corp ofițeresc, educatorii întregii armate, vor putea vorbi și-și vor putea hrăni sufletul cu ozonul sănătos al însuflețitoarelor îndemnuri la jertfa supremă pentru idealuri”²².

Miron Cristea a binecuvântat Palatul și întregul corp ofițeresc și și-a exprimat convingerea că biserica și armata își vor împleni destinele, așa cum Cercul Militar s-a identificat cu sfântul lăcaș al Sărin-darului.

În continuare, generalul Victor Zottu a făcut o largă expunere asupra istoricului Palatului, de la lansarea ideii până la finalizarea construcției. Au fost evocate meritele regilor Carol I și Ferdinand. Nu au fost omise nici greutățile prin care a trecut Palatul în anii războiului și în perioada următoare.

După slujba religioasă și expunerea generalului Victor Zottu, suita regală a vizitat somptuoasele saloane ale clădirii. A urmat banchetul, în timpul căruia regele Ferdinand a rostit o scurtă cuvântare: „Cu vie plăcere și cu satisfacție în suflet, aprecia suveranul, am venit astăzi spre a inaugura, în sfârșit, Palatul Cercului Militar, care, câteodată, părea îndepărtat ca și visul nostru secular pe care credeam că nu-l vom atinge niciodată”²³. Ferdinand a evocat greutățile întâmpinate la construcția clădirii și a cerut: „Casa aceasta să fie un templu al adevăratei camaraderii, să fie un loc de repaus după munca zilnică, un loc de recreație unde să se poată găsi și hrană intelectuală în comunitatea camarazilor din toate garnizoanele, căci nu numai garnizoana din București trebuie să se bucure de acest palat, ci toată armata română”²⁴. Regele Ferdinand a încheiat arătând că iubirea față de armată, pe vitejia căreia „s-a clădit solid idealul național, este o cheazășie că în acest așezământ va domni veșnic spiritul de camaraderie”²⁵.

După ce s-a întreținut cu ofițerii prezenți, suveranul și suita sa au părăsit clădirea în jurul orei 13.00. Seara, începând cu orele 21.00, regele și regina au participat la balul desfășurat în saloanele Cercului Militar²⁶. Reuniunea, la care au participat numeroși ofițeri, s-a încheiat la orele 5 dimineața.

Regina Maria, participantă la manifestare, a consemnat în amintirile sale zilnice, pentru ziua de duminică, 4 februarie 1923, următoarele: „În această dimineață, am avut inaugurarea Cercului Militar. Mare ceremonie, cu toți ofițerii din București, mitropolitul etc. Splendidă clădire. A fost începută cu mulți ani în urmă și resursele au fost întotdeauna prea reduse ca să fie terminată. În sfârșit, este gata complet”²⁷.

Într-adevăr, palatul impresiona prin monumentalitatea edificiului și frumusețea formelor sale arhitecturale. Erau reflectate concepțiile epocii, palatul fiind construit în stilul neoclasicismului eclectic care prelua elemente din arhitectura antichității, a Renașterii târzii și a neoclasicismului, o sinteză la care a apelat îndosebi școala franceză, de unde s-a răspândit în perimetrul european²⁸. Impresionează puternic fațada, constituită dintr-un parter înalt și apoi de un șir de duble coloane, care amintesc de cele antice, între ele fiind dispuse logii. Fiecare coloană are, partea de sus, elemente compozite bogate, fapt care sporește eleganța clădirii. Impresia de eleganță este sporită și de cele două cornișe mari care încadrează nivelul median al fațadei. La etajul superior, al patrulea, sunt o serie de ferestre și o balustradă lungă.

Fațada Palatului Cercului Militar a fost comparată, deseori, cu cea a Operei din Paris, al cărei autor a fost cunoscutul arhitect Tony Garnier (1869-1948). Acest fapt este o confirmare a puternicei influențe franceze asupra arhitecturii românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Vizibilitatea Palatului este sporită de spațiul deschis ce îl înconjoară, în jur nefiind alte clădiri înalte, de esplanada din fața sa. Accesul pe terasă se făcea prin două rânduri de scări, apoi se intra în sala de onoare (actualul Restaurant Militar). De aici, se urca, printr-o scară monumentală, în Sala de serbări (de festivități), în prezent Sala de Marmură, una dintre cele mai mari din București. Etajele doi și trei erau destinate activităților oficiale, protocolare, la etajul patru funcționa hotelul, care avea 42 de camere, iar la parter și la subsol existau diverse birouri și spații de închiriat. De asemenea, spațiile de sub terasă erau ocupate de instalațiile de încălzire ale palatului, unele dintre cele mai moderne ale Bucureștilor de atunci.

În încăperile dinspre Bulevardul Elisabeta funcționa Biblioteca Cercului Militar, care s-a îmbogățit permanent, mai ales, prin donații.

Existau săli de biliard, de jocuri distractive, dans, pentru învățarea limbilor străine etc. Sala Norvegiană de la subsol era destinată scriimei, dar aici a funcționat mulți ani popota Ministerului de Război.

În ansamblul său, Palatul reprezenta o clădire funcțională pentru instituția Cercului Militar, el devenind în scurt timp un reper foarte important pentru corpul ofițeresc din capitală și din țară, care și-a putut desfășura aici multe din activitățile profesionale, culturale, științifice, recreative, sportive etc.

De la prima idee a unui edificiu propriu și până la inaugurarea lui, un adevărat Palat, au trecut 34 de ani. Un răstimp foarte lung, marcat de două războaie (1913, 1916-1918), de o criză internă profundă (răscoala din 1907), de făurirea României Mari. De aceea, la un secol de la inaugurare se cuvine să aducem omagiul nostru generației de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care a lucrat la făurirea unei bijuterii arhitectonice a Bucureștilor. Mulți dintre cei care au trudit pentru construcția ei nu au mai apucat să o vadă și realizată.

Palatul – un secol de funcționare

La 4 februarie 2023, Palatul a împlinit un secol de la inaugurarea sa. În această lungă perioadă, instituția pe care o găzduia a cunoscut schimbări importante. La 11 iulie 1941, la trei săptămâni de la intrarea României în război, alături de Germania, scopul fiind eliberarea celor două provincii, Basarabia și nordul Bucovinei, anexate de Uniunea Sovietică la sfârșitul lunii iunie 1940, ministrul Apărării Naționale a decis trecerea Cercului Militar în subordinea Casei Oștirii, ce funcționa ca o bancă a ofițerilor. Cum acest lucru nu se putea realiza prin ordinul titularului portofoliului apărării, prin Decretul-lege nr 158 din 28 februarie 1942, publicat în Monitorul Oficial nr. 52 din 2 martie 1942²⁹, s-a înființat Casa Cercurilor Militare, care cuprindea toate cercurile militare din țară. În această nouă structură a fost inclus și Cercul Militar al ofițerilor din garnizoana București, autonomia și personalitatea sa juridică fiind desființate.

În anul 1942, pe baza unei convenții, Cercul Militar al ofițerilor din garnizoana București a intrat, din nou, în subordinea Casei Oștirii, statut pe care l-a avut până la 31 decembrie 1947. În anii 1942-1943, Casa Oștirii a reziliat toate contractele și a procedat, începând cu 3 august 1943, la ample lucrări de reparații și transformări ale clădirii. Acestea erau impuse în primul rând de distrugerile cauzate de cutremurul de la 10 noiembrie 1940, dar și de faptul că unele lucrări nu au putut fi făcute din cauza intrării țării în război. Lucrările au durat cinci luni de zile, timp în care clădirea a fost reabilitată, îmbunătățindu-i aspectul și funcționalitatea³⁰.

Spațiile au fost reorganizate, deschizându-se magazine, ateliere, popotă, berărie, cinematograf etc., care deserveau numai personalul ofițeresc. Pentru majoritatea acestor săli, Casa Oștirii asigura o chirie la nivelul pieței. Cinematograful, berăria, și popota erau administrate direct de conducerea numită de Casă.

Palatul Cercului Militar nu a fost lovit nici în timpul raidurilor aviației anglo-americane din primăvara și vara anului 1944, nici de cele ordonate de Hitler după schimbarea de alianță a României de la 23 august 1944. Au fost stricăciuni la unele spații, dar care nu au afectat funcționalitatea clădirii. Hotelul a fost redeschis la 1 septembrie 1944, în primele nouă zile fiind cazate 100 de persoane, ofițeri activi și de rezervă și câteva persoane civile³¹. Popota a continuat să funcționeze, numărul celor au servit masa crescând zi de zi, deși procurarea alimentelor devenea din ce în ce mai dificilă³².

Eliminarea monarhiei din viața societății românești și proclamarea republicii în aceeași zi, 30 decembrie 1947, au reprezentat începutul declanșării unui atac masiv al comuniștilor asupra societății românești. Măsurile s-au succedat într-un ritm rapid, afectând toate segmentele vieții sociale. Ele au fost însoțite de represiuni deosebit de dure, zeci și sute de mii de oameni, de la politicieni, intelectuali, generali și ofițeri până la simpli muncitori și țărani, căzându-i victime. Totul a fost demolat și s-a instituit, prin forță și teroare, un sistem de împrumut care nu ținea cont de tradițiile românești.

În acest context, instituția cercurilor militare nu avea cum să scape de acest tăvălug

al istoriei. În primăvara anului 1949, pe baza deciziei ministeriale nr. 161, cercurile militare au fost desființate și s-au creat casele armatei de garnizoană, instituții care erau destinate ofițerilor, subofițerilor, salariaților civili și familiilor acestora. Casele armatei erau subordonate comandanților secunzi politici de garnizoană. În decizia respectivă se preciza că instituția de acest gen din Capitala țării va purta denumirea de Casa Centrală a Armatei.

Ca urmare a acestor măsuri, Cercul Militar al ofițerilor din garnizoana București a devenit, în primăvara anului 1949, Casa Centrală a Armatei (C.C.A.). Ea și-a păstrat această denumire în toată perioada regimului comunist, iar Palatul Cercului Militar a devenit sediul Casei Centrale a Armatei. Instituția era subordonată Direcției Superioare Politice a Armatei³³, organism de control politic, ce și-a schimbat denumirea în 1964 în Consiliul Superior al Armatei. Șeful C.C.A. era numit de această structură. Sub această denumire, instituția a funcționat până la 14 august 1991, când s-a adoptat denumirea de Cercul Militar Național.

Casa Centrală a Armatei a rămas în această perioadă o instituție des frecventată de către ofițeri, subofițeri și personalul civil al armatei. Mai toate programele și activitățile inițiate au avut un puternic caracter ideologic, dar, cu toate acestea, multe dintre ele veneau în întâmpinarea unor necesități ale cadrelor militare și familiilor acestora. Pe lângă conferințele, expunerile, întâlnirile etc, care aveau drept scop să propage în rândul personalului armatei politica Partidului Comunist Român, s-au desfășurat și numeroase activități, în care aceste influențe erau prezente în proporție redusă sau chiar lipseau (studierea limbilor străine, cercurile de creație, acțiunile sportive etc). Din acest punct de vedere, Casa Centrală a Armatei se apropia de profilul Cercului Militar al ofițerilor de până la instaurarea regimului comunist.

Cutremurul din 1977 a produs destule stricăciuni Palatului, fără a-i afecta structura de rezistență. În consecință, s-au efectuat reparații majore, mai întâi de Trustul de Construcții Carpați, iar mai apoi de Centrul de Proiectări Construcții Militare și Sectorul Militar nr. 1 București. Aceste lucrări, absolut necesare din punct tehnic, au blocat și intenția Elenei Ceaușescu de a prelua clădirea pentru a

organiza un centru al activității de tineret, Nicu Ceaușescu fiind primul secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist.

După 1990, Palatul a găzduit sute și sute de activități culturale, științifice, de protocol pentru numeroasele delegații, mondene. Concomitent, au funcționat cursuri pentru cadrele militare și pentru membrii familiilor, tradiție care datează de la înființarea Cercului Militar. Anual s-au organizat cursuri de pian, chitară, vioară, arte plastice, limbi străine (engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană, rusă), șah (adresat copiilor), dezvoltare personală etc.

O realizare însemnată o reprezintă refacerea fațadei Palatului, clădire de patrimoniu înscrisă în lista actualizată a monumentelor istorice. La 27 decembrie 2018, a fost semnat contractul de finanțare între Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice pentru finanțarea lucrărilor la fațadă din Fondul European pentru Dezvoltare Regională prin Programul Operațional Regional 2014-2020, axa prioritară 5, prioritatea de investiții 5.1 – Conservarea, protejarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural pentru proiecte nefinalizate. Valoarea de investiție a proiectului imobiliar a fost de 15 252 322 lei cu TVA inclus. Lucrarea avea ca termen de finalizare 31 decembrie 2021, dar a fost încheiată mai devreme.

NOTE

¹ *Cercul Militare*, „Cercul Publicațiilor Militare”, nr. 3/1898, p. 34.

² „Monitorul Oficial” nr. 74 din 2 (14) aprilie 1875, Partea Neoficială, p.181. A se vedea și *30 de ani din Domnia Militară a Regelui Carol I al României 1866-1896*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1899, p. 92; *Casa Regală a României în cronicile „neoficiale” ale „Monitorului Oficial” 1866-1877. Carol I*, vol 4, coordonatori: general-maior Corneliu Postu, comandor Iosif Bencze, colonel inginer Marius Marian Olteanu, autori: Cosmina-Adela Lăzărescu, Iulia Adriana Brașov, Oana-Mihaela Burghilea, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, București, 2022, p. 273-274.

³ „Revista Armatei”, nr. 5/1894, p.221.

⁴ „Monitorul Oastei” nr. 16, Partea Regulamentară nr. 6, din 20 martie 1896, p. 126. Legea a fost votată de Adunarea Deputaților cu o majoritate de

67 de voturi pentru și unul contra, iar de Senat cu 49 de voturi pentru și două împotrivă.

⁵ Arhivele Militare Naționale Române (în continuare sigla A.M.N.R.), fond Casa Centrală a Armatei (în continuare sigla C.C.A.), dosarul nr. 7, f. 32.

⁶ A.M.M.R., fond C.C.A., dosar nr. 3, f. 57.

⁷ Ibidem, f. 65.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Pentru istoricul Ateneului a se vedea, alături de cartea semnată de Virgil Cândea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga și următoarele lucrări: *Bucureștii în imagini în vremea lui Carol I/ Pictures of Bucharest in the age of King Carol I*, vol. 2, selecția și prezentarea fotografiilor: Emanuel Bădescu; privire istorică, Ion Bulei; expoziția din 1906, Nicolae St. Noica, ediție îngrijită și cuvânt înainte: Stelian Țurlea, Editura Fundației Pro și Asociația Cultura, București, 2006, p. 22; Noica, Nicolae N, *Lucrări publice din vremea lui Carol I*, cuvânt înainte: Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale a României, ediție îngrijită de Stelian Țurlea, Editura Cadmos, București, 2008 etc.

¹¹ „Monitorul Oficial” nr. 58, p. 541 (Dezbaterile Senatului; ședința din 19 martie 1897).

¹² Dezbaterile Adunării Deputaților; ședința din 11 martie 1898, p. 773.

¹³ Andrei Pippidi, *București. Istorie și urbanism*, Editura Do MinoR, Iași, 2005, p.96-97.

¹⁴ D. Maimarolu, *Memoriu asupra construcțiunii Palatului Cercului Militar*, București, 1912, p. 7.

¹⁵ „Gazeta Ilustrată”, 2 aprilie 1916.

¹⁶ „Facla”, Anul VI, , nr. 15, 10 aprilie 1916, p. 43-45; nr. 21, 22 mai 1916, p.154-156; nr. 24, 12 iunie 1916, p.204-206; nr. 27, 3 iulie 1916, p.11-14 A se vedea și Petre Otu, *Cercul Militar Național-145. 1916-Ziarul „Facla” cere desființarea terasei Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București*, „Document. Buletinul Arhivelor Militare Naționale Române”, nr. 4 (94), 2021, p. 3-12.

¹⁷ Virgil N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Cartea Românească, București, 1920, p. 17.

¹⁸ Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916-1918*, Editura Alcala & Calafeteanu, Brăila, f.a., p. 43.

¹⁹ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, *România și primul război mondial (1914-1919. Războiul (1916-1918)* ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli București, 1994, p. 93.

²⁰ A. Gavrilesco, *Eroi în umbra spionajului românesc în războiul de întregire*, Timișoara, f. a., p. 76.

²¹ „Viitorul”, 6 februarie 1923.

²² „Universul”, 6 februarie 1923.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ „Dimineata”, 7 februarie 1923; „Neamul Românesc”, 6 februarie 1923.

²⁷ Maria, Regina României, *Însemnări zilnice*, volumul V, traducere de Sanda-Ileana Racoviceanu, îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de Vasile Arimia, Editura Historia, București, 2006, p. 49-50.

²⁸ Arhitect I.D. Enescu, *După o jumătate de veac*, „Arhitectura”. Revista Societății Arhitecților Români, anul VII, 1, (ianuarie-martie), 1941, p. 7; Grigore Ionescu, Bucureștii. *Orașul și monumentele sale*, București, 1956, p. 192-193; comandor – dr. Ilie Manole, colonel Grigore Buciu, istoric de artă Victor Simion, *Cercul Militar Național*, Timișoara, 2000, p. 55.

²⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 52, din 2 martie 1942.

³⁰ *Noile transformări și înfăptuirile executate la Cercul Militar București în anul 1943*, București, 1943. Directorul Casei Oștirii, în lucrarea mai sus citată mulțumea, pe lângă notabilităților care au inițiat și sprijinit aceste transformări (mareșalului Ion Antonescu, generalului Constantin Pantazi, miistrul

Apărării naționale, generalul de corp de armată Rășcanu, primarul general al Capitalei) și echipei de execuție formată din directorul Alexandrescu, șeful lucrărilor, arhitectul Eugen Stark, arhitectul Casei Oștirii, elevul arhitect Jean Tevel, administratorului căpitan Ioan Popescu, ajutorul administrativ al Cercului, plutonier Dumitru Ghioldea).

³¹ A.M.N. R., fond CCA, dosar nr. 360, Ibidem, f. 97.

³² *Ibidem*, f. 115.

³³ În octombrie 1948 Inspectoratul General al Armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă s-a transformat în Direcția Superioară Politică a Armatei (DSPA), secție a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (P.M.R.). DSPA era organizată pe patru direcții – *agitație și propagandă, organizare, cadre, administrație* – și era încadrată cu militanți de frunte ai partidului comunist. Primul șef al DSPA a fost Petre Borilă (1948-1949), membru al C.C. al PMR, înlocuit de Mihail Florescu (1949-1950), pentru ca de la 18 martie 1950 până la 23 iunie 1953, această funcție să fie ocupată de Nicolae Ceaușescu, urmat apoi de Pavel Ștefan (1953-1954) și de Corneliu Mănescu (1954-1955).

OPINII, DEZBATERI, MEMORII

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ PENTRU PROPAGANDA AVIAȚIEI, PROMOTOARE A DEZVOLTĂRII AERONAUTICII NAȚIONALE ÎN ANII INTERBELICI

GHEORGHE VARTIC *

Abstract

The Romanian Association for Aviation Propaganda (ARPA) was established on March 30, 1927, at the initiative of Colonel Aviator Gheorghe Rujinski and Lieutenant Colonel (ret.) and Senator Ștefan Tătărescu, with the aim of stimulating the interest of compatriots in the field of aviation and even contributing financially to its development. It was conceived as an organization meant to complement the state's efforts towards the manufacturing or purchase of aircraft, as well as the training of aviation personnel. According to its statute, ARPA included prominent figures in the country, such as the ministers of War, Interior, Industry, Communications, Public Instruction, Public Works, Chambers of Commerce, Industry, Agriculture, Labour, as well as air navigation companies. Soon, they were joined by several tens of thousands of active members among Romanian citizens who paid an annual fee.

ARPA made a significant contribution to the development and promotion of national aeronautics. It purchased numerous aircraft, funded four aviation schools where almost six hundred pilots were licensed, organized national and international air shows, encouraged scientific research in the field of aviation, and supported the development of aeronautical infrastructure.

On October 11, 1947, ARPA was dissolved by the new regime established in Romania.

Keywords: *Romanian Association for Aviation Propaganda (ARPA), Romanian aeronautics, interwar period, Gheorghe Rujinski, Ștefan Tătărescu*

Plămădită în plină etapă de afirmare a aviației românești, Asociația Română pentru Propaganda Aviației (ARPA) și-a propus să stimuleze interesul compatrioților pentru afirmarea aviației și chiar să contribuie material la dezvoltarea ei. Ea a fost concepută ca un organism menit să suplinească în parte eforturile statului în ce privește fabricarea sau

achiziționarea unor aparate de zbor, ca și pregătirea personalului navigant.

Premisele înființării acestei asociații se situează la începutul anului 1927, când, la inițiativa unui comitet de acțiune în frunte cu colonelul aviator Gheorghe Rujinski¹, fost comandant al Corpului Aerian Român în Războiul de Întregire a Neamului, fost director al Direcției

* Comandor (ret), Comisia Română de Istorie Militară.

Superioare a Aeronauticii și cu senatorul locotenent-colonel (rez) Ștefan Tătărescu², director al revistei „România Aeriană”, s-au pus bazele unei asociații numite, atunci, *Asociația pentru Propagandă Aeronautică în România* (APAR). Primul act constitutiv a fost redactat la 20 ianuarie 1927 și parafat cu semnăturile participanților³. Își exprimau adeziunea prin iscălitură lideri ai vieții politice, culturale și științifice, demnitari, membri ai Academiei Române, jurnaliști, generali și ofițeri între care identificăm pe Constantin Argetoianu, Richard Franasovici, Al. Tzigara Samurcaș, Romulus Seișanu, Ion Petrovici, I. Th. Florescu, Enric Oteteleșanu, N. Georgescu, Ion Al-George, prof.dr. Ion Cantacuzino, conf. univ. ing. Ștefan Mirea, generalii Ludovic Mircescu, Vasile Rudeanu, Gheorghe Văleanu, Virgil Economu, Gheorghe Gârleanu, Nicolae Rujinski, comandorul Aurel Negulescu, aviatorii Poly Vacas și Cezar Știubei etc.

Un document descoperit recent ne dezvăluie că la întrunirea din 30 martie 1927 de la Palatul Cercului Militar, participanții au aprobat constituirea *Asociației Române pentru Propaganda Aviației* (ARPA) și statutul acesteia, adoptat încă de la ședința din 14 martie. Scopul declarat al acestei asociații era de „a contribui la propășirea Aviației în România și la crearea unui mare curent popular în favoarea participării tuturor straturilor sociale la organizarea aviației a țării”⁴. Aceeași zi de 30 martie 1927, ca dată de înființare a ARPA, este consemnată și în broșura apărută în 1935⁵.

Potrivit statutului său, ARPA cuprindea următoarele categorii de membri:

a) *Membrii de onoare* erau personalitățile marcante ale țării, precum și persoanele și instituțiile care donează asociației sume de la 50 000 (cinci zeci mii) lei în sus, odată pentru totdeauna;

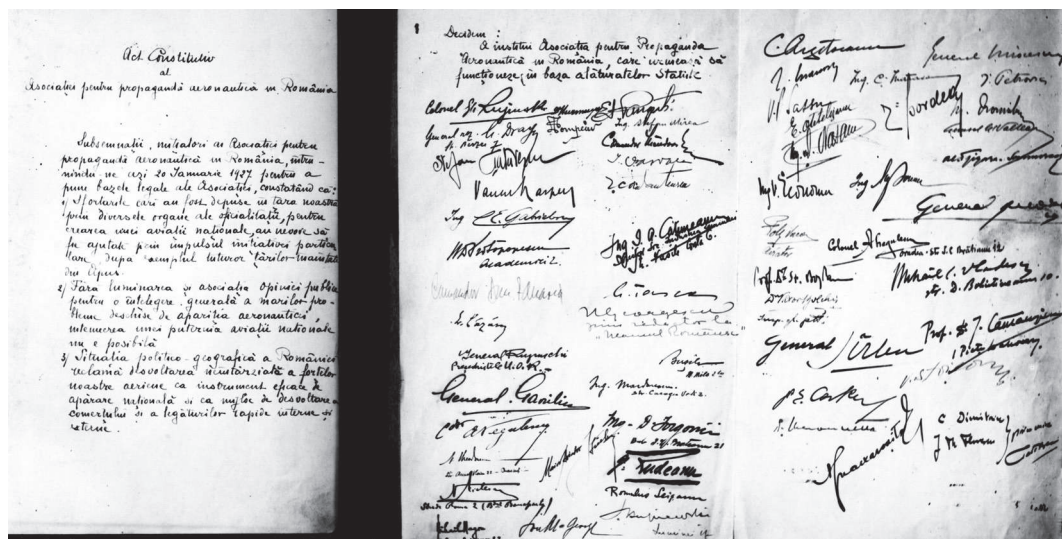
b) *Membrii de drept* erau miniștrii care conduceau departamentele de Război, Interne, Industrie, Comunicații, Instrucție Publică, Lucrări Publice, Camerele de Comerț, Industrie, Agricultură, Muncă, precum și societățile de navigație aeriană. Lor li se adăugau președinții Corpurilor Legiuitoare, Guvernatorul Băncii Naționale, Șeful Marelui Stat Major, Inspectorul General al Aeronauticii, Președintele

Colonel Gheorghe Rujinski,
Inspectorul Aeronauticii (1920-1924),
primul director al ARPA

ȘTEFAN TĂTĂRESCU,
deputat, inițiator al înființării ARPA

APAR, document constitutiv

Aeroclubului Regal Român cu tot biroul central de conducere, președintele Automobil-Clubului, Directorul General al Poștelor, președinții administrațiilor CFR și societăților de navigațiune aeriană și fluvială din România;

c) *Membrii activi* puteau fi toți cetățenii români care plăteau o cotizație de la 20-500 lei anual, precum și instituțiile cari vor plăti o cotizație anuală de cel puțin una mie lei.

Conducerea și administrarea asociației erau asigurate de un *Consiliu Central de Conducere* alcătuit din 50 de membri dintre care 25 sunt membri de drept, iar 25 sunt membri aleși dintre membrii activi. Acest organism central de conducere își desemnează un *comitet de direcție* care poate prelua temporar o parte sau totalitatea atribuțiunilor sale. Pentru rezolvarea problemelor curente, comitetul de direcție delegă din sânul său patru membri care formează *biroul Asociației*; unul va îndeplini funcția de *director general*, doi funcția de *administratori delegați*, iar celălalt funcția de *secretar general al comitetului și asociației*.

Primul Consiliu Central de Conducere a avut următoarea structură: președinte – generalul Ludovic Mircescu, ministrul de Război; vicepreședinte – Ștefan Cerchez, președintele Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie; administratori delegați – Oscar Chiriacescu, di-

rector la Banca Națională, și colonelul aviator Andrei Popovici.

Director al ARPA a fost desemnat colonelul Gheorghe Rujinski și secretar general, Ștefan Tătărescu.

Primii membri ai asociației au fost: Octavian Goga, ministru de interne; Ion Petrovici, ministrul Instrucțiunii Publice; Ion Mitileanu, ministru de Externe; Grigore-Trancu-Iași, ministrul Muncii, Cooperației și Asigurării Sociale; Constantin Argetoianu, fost ministru de Interne în guvernul Averescu din 1920-21; Dr. Nicolae Lupu, politician al P.N.Ț.; Tancred Constantinescu, fost ministru al Industriei și Comerțului în guvernul I.I.C. Brătianu; Ion Th. Florescu, fost ministru al Justiției în guvernul I.I.C. Brătianu; general Vasile Rudeanu, Inspector General al Aeronauticii; Richard Franasovici, fost subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; inginer Nicolae Vasilescu-Carpen, rectorul Școlii Politehnice; Constantin Dimitriu, politician liberal, fost vicepreședinte al Senatului; Constantin Osiceanu, directorul rafinării „Steaua Română”; Inginer Milea, fost director al Aviației Civile.

După cum se poate observa, erau personalități aparținând întregului spectru politic românesc al perioadei respective. În primii ani, funcția de președinte a ARPA a fost deținută de miniștrii armatei (generalii Ludovic Mircescu,

Paul Angelescu⁶, Henri Cihoski, Nicolae Condeescu). Ulterior, la conducerea asociației au ajuns și alte personalități cu experiență în diverse domenii conexe de activitate între care inginerul Ion Gigurtu, fost ministru al Industriei și Comerțului, inginerii Nicolae Caranfil și Radu Irimescu, miniștri ai Aerului și Marinei.

Revista „România Aeriană” semnala faptul că în România funcționau două instituții de inițiativă particulară – Aeroclubul Regal Român (ARR) și Asociația Română pentru Propaganda Aviației⁷.

Aeroclubul Regal Român s-a înființat în 1923 sub președinția regelui Ferdinand prin transformarea Ligii Aeriene Române. Instituția a căpătat statut juridic la 13 aprilie 1923, având ca vicepreședinte pe prințul George Valentin Bibescu și secretar general, comandorul aviator Andrei Popovici.

Publicația se pronunța pentru o colaborare mai strânsă între cele două asociații, sperând a se ajunge chiar la un program comun. Un prim pas avea să se facă prin cooptarea în comitetul de direcție al Aeroclubului Regal Român a colonelului Gheorghe Rujinski, directorul general al ARPA⁸. De altfel și unii membri ai ARPA aveau și calitatea de membri ai Aeroclubului Regal Român (ARR), așa cum era C. Argetoianu sau generalul Vasile Rudeanu, acesta din urmă părăsind aeronautica pentru funcția de Inspector general de armată.

La 18 ianuarie 1929, a avut loc la Cercul Militar Național ședința comitetului de conducere a ARPA, prezidată de generalul Henri Cihoski, ministrul de Război. După rezolvarea chestiunilor curente, s-a făcut propunerea de fuzionare a ARPA cu ARR, propunere aprobată în unanimitate și înaintată conducerii Aeroclubului Regal⁹.

Aeroclubul a desemnat o comisie care să trateze condițiile fuzionării celor două instituții care aveau scopuri comune. În ședința conducerii ARR din 28 ianuarie 1929, C. Argetoianu, magistratul Mihail Oromolu și generalul Rudeanu au opinat că fuziunea ar putea avea loc prin „absorbția” ARPA-ei și a filialelor sale din țară de către Aeroclub, astfel încât aceasta să devină o „Secție de propagandă” a ARR¹⁰. Firește că soluția aceasta nu putea fi acceptată de conducerea ARPA care și-a continuat activitatea de sine stătător.

**Ing. Radu Irimescu, ministrul Aerului și Marinei (7 ianuarie 1937 – 10 februarie 1938).
A preluat conducerea ARPA după moartea gl. Condeescu**

La 21 februarie 1929, s-a desfășurat Adunarea generală a Asociației Române pentru Propaganda Aviației, prezidată de generalul Henri Cihoski. S-a procedat apoi la alegerea noului Consiliu Central de Conducere din care făceau parte *membrii de drept numiți* – general Cihoski, ministrul de război; Alexandru Vaida-Voevod, ministru de interne; Virgil Madgearu, ministrul industriei și comerțului; generalul Nicolae Alevra, ministrul comunicațiilor, și generalul Vasile Rudeanu – și *membrii aleși*: Ștefan Cercez, C. Băicoianu, colonelul Gh. Rujinski (director ARPA), Ștefan Tătărașcu (secretar general), C. Argetoianu, I. Mitilineu, M. Popovici, R. Franasovici, general Mircescu, prof. Nicolae Vasilescu-Carpen, Const. Osiceanu, generalul Alexandru Gorsky (noul inspector general al aeronauticii), general Eraclie Nicoleanu (prefectul Poliției Capitalei), Const. Dimitriu, general Văleanu și Ion Th. Florescu.

Criza economică din anii 1929-1933 a afectat semnificativ bugetul ARPA, iar dese-le schimbări de guvern au avut ca urmare tot așa de multe restructurări ale comitetului de conducere.

A doua încercare de includere a ARPA în ARR s-a petrecut în toamna anului 1932, când, în urma unei adunări la care au luat parte membri ai celor două asociații, s-a ajuns la concluzia că e necesar „a se contopi”. Revista Aeronautica informează că „un comitet de conducere ales ad-hoc dintre fruntașii celor două organizațiuni au ales de comun acord ca președinte al asociației ARPA pe Dl Valentin Bibescu, care este și primul vicepreședinte al Aeroclubului”. Acest comitet a delegat pe generalul Gheorghe Rujinski și pe Virgil Slăvescu să înceapă demersurile pentru fuzionare¹¹. Se pare că și această încercare a eșuat, deoarece, la 14 martie 1934, a avut loc adunarea generală ordinară a ARPA în cadrul căreia s-a prezentat darea de seamă a Consiliului Central de Conducere. Au fost prezenți un număr important de membri, având reprezentanți din toate ramurile de activitate ale țării. S-a ales noul Consiliu Central de Conducere format din: general inspector adjutant Nicolae Condeescu, președinte; general de divizie Ioan Sichițiu și prof. Grigore Trancu-Iași, vicepreședinți; general de divizie Vasile Hențescu; ing.

Gl. Nicolae Condeescu,
ministru de Război (14 aprilie 1930
– 17 aprilie 1931), Președintele ARPA
de la 14 aprilie 1930 până la 11 iulie 1936
(„Cerul nostru”, 10.03.37)

Constantin Osiceanu; av. Florin Zaharia; colonel Turbatu; comandor Constantin Beroniady; comandor Sever Pleniceanu; căpitan-comandor Nicolae Rădulescu; căpitan-comandor Emanoil Ionescu; locotenent-comandor Al. Cernescu; Temistocle Alexandrescu, președintele Aeroclubului Albastru; av. Al. Grigoriu și magistrat D. Gerota¹².

Adunarea generală anuală din 17 martie 1935, întrunind 500 de membri din capitală și din cele 31 de filiale, a hotărât modificarea unor articole din statutul ARPA. Astfel, art. 22 stipula alegerea Consiliului Central de Conducere pe durata a trei ani, articolele 44, 45 și 46 se refereau la înființarea unor organe regionale, articolele 57 și 58 vizau filialele județene care erau obligate să aibă fiecare un număr de 500 de membri și 1000 aderenți și să dispună de cel puțin un teren de aterizare, iar articolul 64 prevedea reînființarea funcției de Director General.

Noul Consiliu Central de Conducere, ales pe 3 ani, era constituit din: general adj. Nicolae Condeescu, președinte; general de divizie Ioan Sichițiu; prof. univ. Dragomir Hurmuzescu; prof. univ. Grigore Trancu-Iași; ing. Constantin Osiceanu; Constantin Teodorescu, administrator delegat la B.N.R.; avocat Sebastian Șerbescu, deputat; Stan Ghițescu, deputat; general de divizie Vasile Hențescu; general Păltineanu; comandor Sever Pleniceanu; Temistocle Alexandrescu; colonel Constantin Turbatu; căpitan-comandor Scarlat Rădulescu; locotenent-comandor Alex. Cernescu; locotenent-comandor Mihail Pantazi, membri¹³. Director general, prof.dr. A. Marinescu-Nour.

În anul 1936, Aeroclubul Regal Român se transformă în Federația Aeronautică Regală a României (FARR), care, de la 10 septembrie 1940, devine Federația Aeronautică Română (FAR), până în 28 ianuarie 1941. În octombrie 1942, atribuțiile acesteia au fost preluate de Tineretul Aeronautic Român.

La 11 iulie 1936, președintele ARPA, generalul adj. Nicolae Condeescu, a încetat din viață.

La 15 martie 1937, Adunarea Generală a ARPA a modificat statutul asociației și a votat afilierea acesteia la Federația Aeronautică Regală a României (FARR)¹⁴, păstrându-și identitatea.

Președinte a fost ales inginerul Ion Gigurtu, Director General Soc. „Mica”, viitor ministru și prim-ministru; vicepreședinți: ing. Cezar Mereuță, fost director general CFR, și Grigore Gafencu, fost ministru, director ziarul Argus; administrator delegat: ing. N. Caranfil, fost ministru al Aerului și Marinei, iar ca membri ai Comitetului Central de Direcție – I. Bastaki, director general I.A.R., general (rez) aviator Constantin Fotescu și prof. univ. ing. Aurel Perșu. Director general al ARPA era prof. dr. A. Marinescu-Nour¹⁵.

La 30 mai 1938, a avut loc Adunarea Generală a ARPA. Manifestarea a fost precedată, cu o zi înainte, de un banchet la restaurantul „Splendid Park” pentru delegații din provincie la care au participat generalul adj. Paul Teodorescu, ministrul Aerului și Marinei, însoțit de secretarul general, contraamiralul Al. Gheorghiu, ing. Ion Gigurtu (fost ministru al industriei și comerțului, președintele ARPA), ing. N. Caranfil, ing. Aurel Perșu și numeroși generali și ofițeri aviatori. Adunarea a fost prezidată de ing. Ion Gigurtu¹⁶.

Oficiosul ARPA, „Cerul nostru” din 17 iunie 1938, publică fotografiile membrilor Comitetului de conducere al asociației: Ing. Ion Gigurtu, fost ministru, președinte; ing. Nicolae Caranfil, fost ministru, membru în Consiliu; ing. Cezar Mereuță, fost director general CFR, vicepreședinte; ing. I. Bastaki, director Fabrica „Vulcan”, administrator delegat; prof. ing. Aurel Perșu, director general IAR, membru în Comitet; C. Danabasse, membru în comitet; Spiridon Vărnăv, director Air France, membru în comitet¹⁷.

Adunarea generală a ARPA din 25 mai 1939 a aprobat componența Consiliului Central de Conducere cu același președinte, ing. Ion Gigurtu, și următorii membri: ing. N. Caranfil; I. Bastaki; ing. Aurel Perșu; Stan Ghițescu, ministrul Muncii; Grigore Oghină, Director General al Contabilității Generale a Statului; ing. A. Drăgulănescu, directorul Petrolului; Spiridon Vărnăv, directorul Soc. „Air-France”; ing. I. Macovei, ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; ing. Cezar Popescu, director general Soc. „Distribuția”; ing. P. Cartianu, secretar general Soc. Generală de Gaz și Electricitate; C. Danabasse; Radu Mandrea, director general CEC; Gh. Boian, primar

Ing. Nicolae Caranfil, ministrul Aerului și Marinei (13 noiembrie 1936 – 1 ianuarie 1937). Administrator-delegat în Consiliul de Conducere al ARPA în 1937-1938

Sectorul III Albastru, fost secretar general al Min. de Finanțe; Corneliu Bedițeanu și Sever Țigănașeanu, experți contabili¹⁸. Director general: Constantin Emandi.

La 7 iulie 1940, adunarea generală a ARPA a salutat numirea președintelui său ca prim-ministru al guvernului României și a hotărât includerea în Consiliul Central de Conducere a domnului Grigore Gafencu, fost ministru de externe, și menținerea directorului general Constantin Emandi¹⁹.

Principalele direcții ale activității ARPA, în toată perioada existenței sale, au fost:

1. Creșterea numărului de membri, organizarea filialelor în teritoriu și strângerea de fonduri

A fost principala preocupare a asociației în primii ani de la înființare. A început constituirea filialelor județene și comunale, s-au lansat chemări către populație pentru înscriere și pentru a contribui la propășirea aeronauticii

României. În scopul atragerii de fonduri, ARPA a publicat articole în revista „*România Aeriană*”, a organizat conferințe, expoziții, serbări, mitinguri aviatice și concursuri dotate cu cupe aviatice, zboruri de agrement cu pasageri, colecte, obținând și donații, subvenții și cotizații.

Revista „*România Aeriană*” din martie-aprilie 1928 informa cititorii că, în decurs de numai un an, s-au constituit filiale în județele: Argeș, Brăila, Buzău, Caliacra, Caraș, Cetatea Albă, Cluj, Constanța, Dâmbovița, Dorohoi, Făgăraș, Gorj, Hotin, Hunedoara, Ialomița, Ismail, Mehedinți, Mureș, Muscel, Olt, Orhei, Prahova, Putna, Rm. Sărat, Romanați, Severin, Sibiu, Someș, Soroca, Tecuci, Teleorman, Trei Scaune, Tulcea, Tutova, Vaslui, Vlașca. În numeroase școli din țară s-au creat grupuri de elevi interesați de progresele aviației și dornici de a urma o școală de profil.

La sfârșitul anului 1928, existau deja filiale ARPA în toate județele țării și în orașele principale în care membrii de drept erau comandanții de garnizoane, prefecții, președinții curților de apel sau de tribunal, reprezentanții clerului local, inspectorii școlari, directorii bănci-

lor județene, primarii orașelor de reședință, inginerii-șefi și medicii-șefi ai județelor.

Totalul fondurilor adunate de la filiale era de 19 460 064 lei, pe primele locuri situându-se județele Timiș Torontal cu 2 437 543 lei, Ilfov cu 1 288 802 lei și Cernăuți cu 1 127 390 lei¹⁸.

Bugetul ARPA pe 1929 prevedea: 70 000 lei – conferințe de propagandă; 170 300 lei – bibliotecă; 100 000 lei – grupări școlare; 100 000 lei – premii pentru invenții; 3 750 000 lei – școala de mecanici; 1 000 000 lei – filme de propagandă.

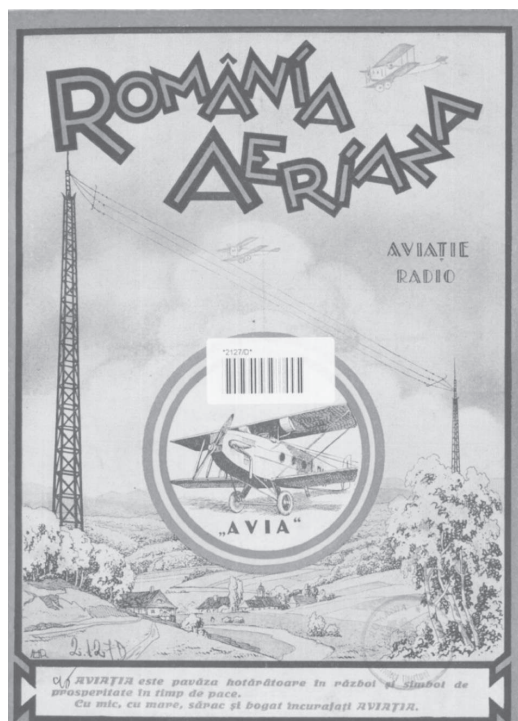
La adunarea generală din 21 februarie 1929, Ștefan Tătărăscu informa participanții că, datorită publicului care a răspuns chemărilor ARPA, în bugetul asociației exista suma de 38 000 000 lei. S-a hotărât ca toate fondurile adunate să fie vărsate la Banca Națională și să se constituie *Fondul Național Aerian*. Pentru stimularea colectării fondurilor s-a hotărât ca din fondurile anului 1928 să fie cumpărate 6 avioane care vor purta numele a 6 județe care vor aduna suma de câte 3 milioane lei fiecare¹⁹.

Din păcate, au existat și tendințe de decentralizare, unele filiale „căutând să-și capeze o independență de acțiune și mai ales de administrare a fondurilor”. Centrala ARPA atenționa că, deși unii au devenit proprietari de avioane, sunt în imposibilitate de a le întreține din lipsă de aerodroame, hangare, personal navigant etc. Și de aceea se impunea readunarea într-un singur mănunchi a tuturor organizațiilor sale²⁰.

Important este că veniturile ARPA au crescut de la an la an, provenind din subvenții, donații, cotizațiile membrilor, încasările realizate de școlile de pilotaj, sumele obținute din realizările Serviciului Economic (cinematograf, birou de voiaj și turism etc), Serviciului Propagandă (insigne, carnete, mitinguri, publicații etc).

În 1934, ARPA dispunea de un fond la Banca Națională de 23.016.000 lei, care era grevat de un împrumut de 5.500.000 lei²³.

S-a urmărit permanent creșterea puterii economice a filialelor, impunându-se ca recunoașterea unei filiale de către centrala ARPA să fie condiționată de existența a cel puțin 500 de membri activi și 1 000 membri aderenți cu cotizația plătită la zi²⁴, după un an de la constituire. Dacă în 1936 erau 5 353 membri activi și 2 816 aderenți²⁵.

Revista „*România Aeriană*”

ARPA s-a întărit organizatoric și material prin afilierea unor aerocluburi și organizații cu preocupări similare. Menționăm în mod special Aeroclubul Albastru din București, înființat în 1926, care a pus la dispoziție un avion *Junkers F 13* cu care s-a efectuat raidul capitalurilor europene din 1928, precum și finanțarea parțială a concursurilor de parașutism în urma cărora Smaranda Brăescu a stabilit recordul național de înălțime (2 octombrie 1931) și recordul mondial (19 mai 1932). Aeroclubul din Brașov și Aeroclubul Olteniei – ambele având școli de zbor cu motor – au amenajat aerodromurile Ghimbav și, respectiv, Balta Verde. Aeroclubul Prahova dispunea, de asemenea, de o școală de zbor dotată cu 4 avioane *Bücker Bü 131* pe aerodromul Strejnic.

Zestrea ARPA a mai crescut prin afilierea, în 1934, a Asociației Bucovinene din Cernăuți, deținătoare a unei școli de planorism, a Asociației Aviației CFR cu școala de zbor cu motor care a funcționat mai întâi la Băneasa, apoi la Popești-Leordeni și Clinceni.

Liga Aviatorilor Români, înființată în 1935, s-a afiliat la ARPA, sporind patrimoniul acesteia cu 7 avioane de tip *Caudron 430* destinate piloților sportivi și raidurilor pe distanțe lungi.

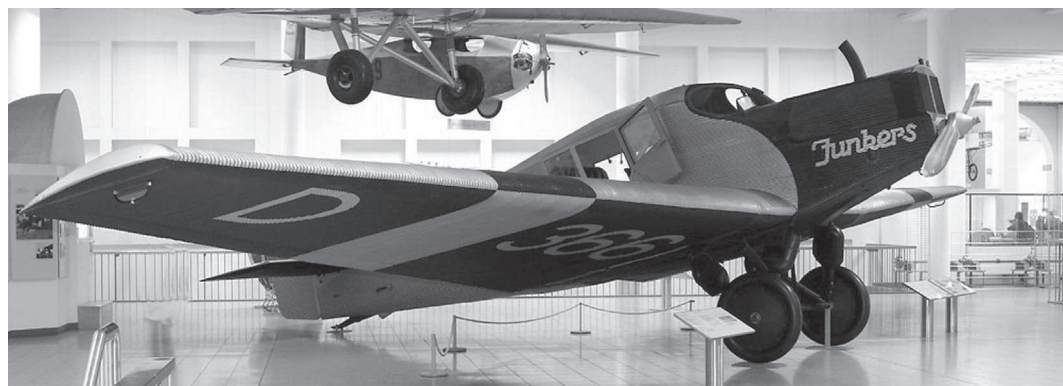
La 10 ani de la înființare (1937), ARPA număra 16 760 membri activi și aproape 15 000 de simpatizanți²⁶.

Bilanțul activității ARPA pe anul 1939, prezentat la adunarea generală din 7 iulie 1940, informa că în cel de-al XIII-lea an de existență, asociația avea 12.664 de membri activi și 7.988 aderenți. Scăderea numărului de membri își are cauza în agravarea situației internaționale care

a dus la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, cu grave consecințe asupra securității hotarelor românești prin rapturile teritoriale care au urmat. La sfârșitul anului 1939, lipsite de conducători sau constrânse de împrejurări, filialele Alba, Constanța, Someș, Severin, Timiș-Torontal, Târnava Mare, Târnava Mică, Turda și-au întrerupt activitatea. Totodată, din motive independente de voința lor, filialele Bălți, Bolgrad, Caliacra, Dorohoi, Hotin, Hunedoara, Ismail, Mureș, Satu Mare, Vlașca, Vâlcea, Vaslui nu și-au putut îndeplini planul de activitate²⁷.

2. Crearea și dezvoltarea în rândul publicului a unui curent de simpatie și interes pentru susținerea propășirii aviației

Un impact deosebit asupra publicului bucu-reștean a avut prima Expoziție națională de aviație din Parcul Carol, organizată de ARPA, sub Înalțul Patronaj al Regelui Ferdinand, în perioada 23 iunie – 1 august 1927. Comitetul de organizare a acestei manifestări a fost format din: dr. Ștefan Cerchez, președintele Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie; ing. Constantin Osiceanu, directorul Societății „Steaua Română” și președintele „asociațiilor Industriașilor de Petrol din România”; general Vasile Rudeanu, Inspector General al Aeronauticii; general C. Dumitrescu, directorul superior al Aeronauticii; general Livezeanu, directorul Casei Grădinilor Publice, colonel Gheorghe Rujinski, directorul general al ARPA și fost director Superior al Aeronauticii; Ștefan Tătărașcu, secretar general al ARPA, și inginer Ștefan Mirea, conferențiar universitar. Șase din organizatori erau membri ARPA.

Junkers F 13

Deschiderea oficială a expoziției a avut loc în ziua de duminică, 26 iunie, în prezența ministrului de război, generalul Paul Anghelescu, însoțit de Ion Mitilineu, fost ministru de externe, generalul Vasile Rudeanu, inspectorul general al Aeronauticii; generalul Toma Dumitrescu, secretarul general al ministerului de război; dr. Ștefan Cerchez, președintele Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie; ing. N. Vasilescu-Karpen, directorul Politehnicii București; Anibal Teodorescu, primarul Capitalei; coloneii Gheorghe Rujinski, Andrei Popovici și mulți ofițeri aviatori din garnizoană.

Expoziția era amenajată în două hangare de campanie de tip *Besonneau* și cinci pavilioane care purtau numele unor eroi aviatori români²⁸.

Timp de mai bine de o lună, Expoziția de aviație din Parcul Carol a fost vizitată de peste 500 000 de cetățeni din toate colțurile țării care au avut dat prilejul să cunoască forța aviației naționale, să vadă cu ochii lor elementele tehnice ale acesteia. În afară de produsele fabricate în țară, au fost prezente și cele ale marilor companii de construcții de avioane din alte țări europene: Vickers (Anglia), Fokker (Olanda), Junkers (Germania), Rohrbach (Germania), Farman (Franța), Fiat (Italia) ș.a.

Organizatoare a primei expoziții aeronautice din România, ARPA și-a îndeplinit una din importante obligații programatice, demonstrând astfel că era o exponentă a necesităților vremii. Prin participarea companiilor străine la această expoziție, ARPA s-a făcut cunoscută și peste hotare.

Un alt mijloc de promovare a valorilor aeronauticii naționale au fost conferințele și edițiile de publicații cu tematică de aviație.

Sub patronajul ARPA, la 15 ianuarie 1928, Inspectorul General al Aeronauticii, generalul Vasile Rudeanu, susține la Camera de Industrie și Comerț conferința intitulată „Aviația ca factor economic în dezvoltarea popoarelor”. Tot în această locație, Alexandra Cantacuzino, reprezentantă de seamă a mișcării feministe și președintă a organizației „Mica Antantă a Femeilor”, a susținut o conferință de propagandă aviatică, lansând un apel insistent ca toți cetățenii români să participe la manifestările dedicate Zilei Aviației. Au mai prezentat expuneri colonelul av. Andrei Popovici (*Lindberg*

și traversarea Atlanticului) la Ateneul Român și maiorul aviator Alexandru Bertea (*Evoluția aviației*), la Ateneul „Golescu”²⁹. În lunile februarie și martie, s-a intensificat activitatea de propagandă în capitală și în provincie, urmărindu-se convingerea publicului asupra importanței aviației și a-l determina să se înscrie în ARPA. Colonelul Rujinski, deputatul Ștefan Tătărescu, maiorii aviatori Al. Bertea, Lazăr Știubei, Ioan Peneș, Gheorghe Vasiliu, dar și generalul Ludovic Mircescu, fostul președinte al ARPA, au susținut conferințe în provincie, ocazii cu care s-au constituit filiale județene ale ARPA la Rm Sărat, Ploiești, Câmpulung, Giurgiu, Constanța, Turnu Măgurele, Călărași, Târgoviște, Slatina, Bârlad, Caracal, Vaslui, Timișoara și Ismail³⁰.

În perioada 1927-1932 au fost prezentate peste 3 000 de conferințe de către specialiști consacrați ai aviației, multe din acestea fiind transmise prin radio.

S-a înființat o bibliotecă de propagandă aeronautică, intitulată „Aeronautica pe înțelesul tuturor”, care a pus la dispoziția celor interesați broșuri de popularizare a aviației tipărite pe cheltuiala Asociației. S-au editat lucrări cu tematică aeronautică, abordându-se subiecte vizând istoricul aviației, faptele zburătorilor, fotografia aeriană, aviația civilă, motoare de avion, navigația aeriană etc.

Cu eforturi financiare foarte mari, ARPA a achiziționat filmul *Wings [Aripile]* care se bucurase de un succes spectaculos în Franța și în America, obținând exclusivitatea proiecției lui în România pentru trei ani³¹, apoi a înființat în 1929 două cinematografe – Cinema „ARPA”, la Cercul Militar din București, și unul la Câmpina.

La 15 noiembrie 1928 a luat ființă școala de propagandă aeronautică „Regele Mihai I” ale cărei cursuri teoretice, la care participau 600 de elevi, se țineau în amfiteatrul Facultății de Științe din București.

Sărbătorirea Zilei Aviației, la 8 aprilie 1928, în „Duminica Floriilor”, s-a desfășurat cu mult fast în capitală și în provincie, reușita fiind asigurată și de implicarea ARPA cu filialele sale. Prin grija asociației, a fost tipărită în zeci de mii de exemplare „Chemarea către toți bunii Români din toate colțurile Țării” care s-a citit în toată țara în ziua de 8 aprilie. Îndemnuri-

le adresate românilor de sprijinire a dezvoltării aviației erau argumentate cu experiența traumatică a pierderilor de vieți omenești în război din cauza bombardamentelor inamicului. Concluzia era că „împotriva aeroplanului tot cu aeroplanul poți birui”, fapt pentru care „dacă vreți ca România întregită să trăiască fericită și liberă trebuie să dați aviației mai mult decât i-ați dat până acum”, căci „aeroplanul e arma care e straja sigură a tuturor Românilor”³².

În preambulul spectacolelor de la Ateu și de la Teatrul Național, au vorbit deputatul Ștefan Tătărescu, secretarul general al ARPA, și, respectiv, deputatul Cezar Pascu, președintele asociației „Prietenii Aviației”, asociată la ARPA.

Ceremonia religioasă de la cimitirul Eroilor Aviației ca și serviciul divin săvârșit în toate bisericile din țară s-au încheiat cu „Panegiricul aviatorilor morți pe altarul datoriei”³³. Manifestația de la cimitirul Eroilor Aviației s-a finalizat cu depuneri de coroane și cu cuvântarea colonelului Gheorghe Rujinski, directorul general al ARPA.

Pe Calea Victoriei, numeroși studenți cu pancarte au manifestat pentru aviația națională.

Ziarul „Universul” a luat hotărârea să doneze Asociației suma necesară pentru achiziționarea unui avion. Tot direcția ziarului a imprimat 100 000 de manifeste cari au fost în zilele de Paști aruncate din zbor, și în care se îndemna populația să contribuie pentru aviația națională. ARPA a mulțumit conducerii ziarului pentru sprijinul prețios pe care l-a acordat.

S-au făcut subscripții pentru organizarea manifestărilor dedicate sărbătoririi Zilei Aviației în valoare de 4 152 810 lei³⁴.

Se diversifică mereu mijloacele de propagandă aeronautică. Școala de aviație „Regele Mihai I” a confecționat, în cel de-al doilea an de activitate, o insignă pe care s-o poarte fiecare elev, dar și membrii grupărilor școlare de aviație. Insigna se vindea cu prețul de 40 lei pentru elevi și cu 30 lei pentru doritorii grupărilor școlare.

În anul 1929, ARPA a emis un timbru benevol pentru susținerea aviației (*Timbrul A.R.P.A.*), care din 1930 va deveni obligatoriu,

sub denumirile de *Timbrul Aviației* (1931) și respectiv *Fondul Aviației* (1936).

În anul 1932, a fost instituită de Regele Carol al II-lea medalia comemorativă ARPA. Ea a apărut și în variantele din 1933 și 1934. Era turnată în bronz, cu diametrul de 35 mm, având pe avers efigia Regelui Carol II și inscripția: MS REGELE CAROL II AL ROMÂNIEI, iar pe revers, o elice de avion, flancată de două aripi stilizate și inscripția centrală ARPA 1927-1932 (1933, 1934), înconjurată pe margine: CINCI (ȘASE, ȘAPTE) ANI DE MUNCĂ PENTRU FLOTA NAȚIONALĂ AERIANĂ. Panglica reprezenta culorile roșu-galben-albastru, dispuse vertical.

Medalia se oferea însoțită de o diplomă de onoare.

Inițiativa ARPA de a atrage tinerii la acțiunile de propagandă aviatică prinsese deja contur prin constituirea unor grupuri școlare și universitare formate din elevi sau studenți și conduse de profesori cu scopul de a stimula interesul tinerilor pentru aviație și a-i determina să devină membri activi ai Asociației. La sfârșitul anului 1933, asociația a înființat o secție specială denumită *Tineretul Aviatic Român (T.A.R.)*, al cărei Regulament de funcționare a fost elaborat și aprobat de Adunarea generală. Articolul 2 al Regulamentului stipula că *Tineretul Aviatic Român* va lucra prin mijloace culturale și tehnice în cadrul statutului ARPA pentru realizarea unor dezerate ca: răspândirea dragostei pentru aviația națională, pregătirea tineretului în vederea apărării aeriene, convingerea opiniei publice de necesitatea înzestrării țării cu o puternică *Flotă Aeriană Națională*. Similar statutului ARPA, *T.A.R.* avea tot trei categorii de membri – de onoare, fondatori și activi, care plăteau o cotizație anuală³⁵. În fiecare capitală de județ exista o filială ARPA și câte o secție a organizației „Tineretul Aviatic Român”.

ARPA nu a avut de la început un organ de presă. Primele informații despre înființarea sa a fost inserate în revista *România Aeriană*, o publicație lunară destinată a fi „organ al Apărării Naționale isvorâte din problemele aerului în România”, al cărei director era deputatul Ștefan Tătărescu, secretar general al ARPA. „Să sprijinim aviația” era titlul editorialului semnat de ministrul subsecretar de stat Richard Franaso-

vici, încheiat cu urarea: „Orice bun român nu poate ura țării sale decât o aviație puternică deoarece o aviație tare este o Românie tare”³⁶.

Edițiile publicației din lunile mai, iunie, iulie și august 1928 pun la dispoziție câte o pagină pentru *Buletinul oficial al ARPA*.

La 1 octombrie 1928, după o întrerupere de mai bine de doi ani (martie 1926 – octombrie 1928) reappare revista „Aripa”, organ de propagandă aeronautică, sub directoratul aceluiași colonel aviator Andrei Popovici, care o înființase la 1 martie 1925. Publicația, cu două apariții pe lună până în 1930, insera știri despre ARPA la rubrica *Aeronautica la noi*. La 1 martie 1931, apare revista „Aripa”, organul oficial al Aeroclubului Regal al României, care include și informații despre activitatea ARPA.

În octombrie 1931, apare primul număr al „Buletinului informativ al Asociației Române pentru Propaganda Aviației”, care – potrivit cuvântului înainte semnat de generalul adj. Nicolae Condeescu – „va aduce la cunoștința tuturor straturilor sociale și îndeosebi a masei populare progresele realizate în alte țări și la noi în domeniul aviației, al apărării aeriene și al turismului aerian”. Publicația a apărut lunar până în aprilie 1937, schimbându-și denumirea în *ARPA*, la 1 ianuarie 1935.

10 martie 1937 este data la care iese de sub tipar primul număr al publicației „Cerul nostru”, foaie de propagandă aviațică, editată de ARPA din dorința de a lămurii publicul despre ce este aviația militară și civilă și de a cultiva sentimentul de solidaritate și răspundere al

ANUL III No. 1 6 PAGINI UN NUMĂR 10 LEI 1 OCTOMBRIE 1928

Aripa

DIRECTOR-FONDATEUR
COLONEL AVIATOR ANDREI POPOVICI

PUBLICĂ BULETINUL OFICIAL AL
AEROCILUBULI REGAL AL ROMÂNIEI

ORGAN DE PROPAGANDĂ AERONAUTICĂ

APARE LA 1 și 15 A FIECĂREI LUNI

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: BUCUREȘTI, STR. CLEMENCEAU 10. TEL. 21414 ABONAMENTUL PE AN ÎN ȚARA LEI 300 ÎN STRĂINĂȚE 500 LEI

Reapare m.

1918: 1-7
1923: 1-13, 13-24
1930: 1-3, 11-15

„Aripa” redivivus! O aripă nu pierie; ea poate fi rănită, oboșită, dar nici când distrusă odată ce a fost creată. Timpul de odihnă și refacere ce ne-am impus, ne-a făcut să înțelegem cât de mult „Aripa” a lipsit și sa ne arate locul ce ea ocupa în viața aeronautică a țării noastre; dovezile au curs și comparațiile măgulitoare între celelalte publicații similare și noi, nu fost răsplata strădaniei noastre.

Ne-am odihnit, ne-am refăcut puterile, ne-am umplut din nou traistele cu prețioasă materie aviațică și asigurându-ne colaborări prețioase pornim din nou la drum.

Din aripelile noastre hodorâte, voioase, sigure, vom alege penelile cele mai sănătoase, cele mai bune, pentru a scrie și trimite spre cele 4 vânturi ale meleagurilor românești, credința noastră slănită în meseria sborului.

Și înconjurând sentimentul de modestie, declarăm că nu ne va lipsi nici competența (nu suntem improvizați, ci sburători și tehnicieni cu practică de 12-18 ani), nici hotărârea, nici puterile; nu vom face polemică, nici politică, dar ne vom spune cu îndrăzneală părerea noastră și le vom susține cu logică și cu cinste suflutească.

„Aripa” nu va fi paravanul nici unui interes personal și nici platformă pentru ambiții egoiste ori politice.

Știm mai dinainte că drumul ce avem de parcurs nu va fi întotdeauna ușor; suntem pregătiți și ne așteptăm la urcături grele, vreme urâtă; nici un sacrificiu nu ne va speria; cei ce vor să înțeleagă, chiar în timp de pace, își oferă viața țării lor — suntem doar durători — nu sunt sorțiți a se opri, a se împiedeca, de dificultățile inerente drumului pe cari ne-am angajat.

„ARIPA” va fi organul sburătorilor și a tuturor celor ce iubesc meseria lor; ea va apăra interesele aviației, industriei și în special va fi organ de propagandă aeronautică, pentru toate nivelurile intelectuale.

Tehnicienii vor găsi sămânța și sugestiile cele mai interesante pentru studii și creări; sburătorii vor fi ținuți la curent cu cele ce se petrec în ale aviației pe întregul glob, școlarii și poporul vor găsi coloane speciale, scrise pe înțelesul lor, pentru a pricepe și iubi magistralul meșteșug.

Pentru a putea trăi întru aceste cinstite intențiuni, nu avem nevoie decât de a ne asigura cetitorii sub formă de abonați: rezervați noștri sburători sunt cei mai calificați a ne ajuta, dacă li dare din cei 500 sburătorii — puțin și distanțieri — meserișii practici ai mai câte 3-5 abonați din cercul cunoștințelor lor, viața „ARIPei” ar fi asigurată și posibilitățile ei destul de largi.

Avem încredere. Totul este pregătit. Nu vom culege furtună căci nu vom fi semănat vânt.

Aspirație, benzină, Contact!

„ARIPA”

Urăm viață și bună izbândă Ziarului „ARIPA”
de Generalul V. Rudeanu

Franta are un Minister al Aerului
Ex. Sa Dl. Laurent Eynac. Intâlnit ales

Rămănea acum chestiunea cea mai importantă: în persoana cui se va alege întâiul Ministru al Aerului?
Dacă în jurul acestei chestiuni, diferite discuțiuni, opinii, campanii s'a dus totuși, ele au avut la

Dupa o întrerupere de aproape doi ani, Ziarul „Aripa” reapare, toate curată și iubitoare de patrie. Numai astfel ea va rodi sănatos și

„A quelque chose malheur est

Genișie
II
13.625

3-4
1935-1936.

hoy

Anul III No. 1-2 — Ianuarie-Februarie 1935

ARPA

ORGAN DE INFORMAȚII ȘI DE PROPAGANDA
— APARE LUNAR —

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ PENTRU PROPAGANDA AVIAȚIEI

CALEA VICTORIEI 86
TELEFON 36964

Avionetele ARPA
deasupra
Castelului Peleş

Revista „ARPA”, An III, nr 1-2, ianuarie-februarie 1932

fiecăruia față de problemele cu care se confruntă aviația românească. Editorialul prefațat de fotografia președintelui ARPA, inginerul Ion Gigurtu, preconiza că revista „se va strădui să informeze despre ceea ce se face aiurea; să pună în lumină ceea ce s-a făcut bun în altă parte; să arate ceea ce se cuvine să facem și noi; să deschidă ochii spre cer și să ceară tuturor sprijin larg și neprecupețit, ca straja cerului nostru să depășească și să înfrângă orice neprevăzut”. Publicația, cu două numere pe lună, a apărut până la 10 iulie 1940.

3. Achiziționarea aparatelor de zbor

Primele avioane intrate în dotarea ARPA au fost două aparate *Bréguet-19*, achiziționate cu 4.000.000 lei, în 1928, cu sprijinul sponsorilor „Creditul minier” și „Camera de Comerț și Industrie a municipiului București”. Aceste avioane, pilotate de maiorul Traian Burduloiu și căpitanul Romeo Popescu, au luat parte la raidul Miciei Antante din același an, organizat în Cehoslovacia³⁷. Tot cu un *Bréguet-19* al ARPA s-a executat raidul București-Varșovia și retur de către echipajul format din locotenentul Mihail Romanescu-Leu și maiorul Cezar Știubei (pilot și observator)³⁸.

În cursul anului 1929, ARPA a mai cumpărat cu 18.000.000 lei șase avioane: trei *Dewoitin 27*, aduse din Elveția, și trei *Nieuport Dela-*

ge 72, fabricate în Franța. Cu două din aceste aparate, maiorul Gheorghe Jienescu, căpitanul Traian Pâclea și locotenentul Constantin Tănăsescu, pe *Dewoitin*, și căpitanul Mihail Romanescu cu locotenentii Eugeniu Pârvolescu și Gogu Ștefănescu, pe *Nieuport Delage*, au participat la Concursul Miciei Antante și Poloniei din perioada 31 august – 10 septembrie 1929, în urma căruia România s-a clasat pe locul I³⁹.

Potrivit hotărârii adoptate la Adunarea generală a ARPA din 21 februarie 1929, cele 8 avioane au fost „botezate”, la 17 noiembrie 1929, și li s-au atribuit următoarele nume: „*CREDITUL MINIER*” și „*BANCA DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE*”, pentru aparatele *Bréguet*; „*BUCUR*”, „*ILFOV*” și „*BUCUREȘTI*” (pentru *Dewoitine*); „*ARPA CENTRALĂ*”, „*BANCA NAȚIONALĂ*” și „*CFR*”, pentru *Nieuport Delage*. Tot în 1929, filiala ARPA Timișoara a comandat în Germania un avion *Junkers-13*, pe care l-a recepționat generalul Rujinski⁴⁰.

La 10 iulie 1931, ARPA a achiziționat din Germania două avioane *Messerschmitt*, aduse în țară de la Augsburg de către piloții cpt. Pantazi și plt. Maximilian Manolescu.

La 31 decembrie 1933, ARPA dispunea de 22 aparate de zbor necesare organizării mitingurilor aeriene și celor trei școli de pilotaj, evaluate la suma de 18 462 347 lei, însemnând: un avion *Junkers* de pasageri și un avion *Farman*,

Messerschmitt 109

ICAR M23b

pentru zborurile de agrement la mitinguri, un aparat *Curtis* și 19 avioane *Messerschmitt* necesare școlilor de pilotaj. Până la acea dată, asociația contribuise la înzestrarea aviației militare și civile a statului cu încă trei avioane – un *Emsco* achiziționat din California, un *Junkers* și un trimotor *Ford* – reprezentând o sumă de peste 35 000 000 lei⁴¹.

La 3 iulie 1936, cu ocazia deschiderii cursurilor Școlii de Pilotaj „Voievodul Mihai”, președintele ARPA, generalul Nicolae Condeescu (fost ministru de război), aprecia că ARPA a dăruit aviației militare și civile a statului aparate de zbor în valoare de 53 911 578 lei, sumă care reprezenta mai mult decât o treime din toată agoniseala asociației⁴².

Dintr-un bilanț al ARPA, publicat în ziarul „Universul” din 21 februarie 1938, aflăm că în perioada 1930-1937, asociația a achiziționat 6 avioane *Messerschmitt M23*, 12 avioane *ICAR M23b*, trei *ICAR Universal* amenajate pentru acrobație destinate formației de acrobație aeriană „Dracii Roșii”, un avion *Curtiss*, un avion trimotor *Ford*, un avion *Junkers 52*, un avion *Potez 460*, un avion *EMSCO*, 2 avioane *Bréguet 19*, 3 avioane *Dewoitine*, 3 avioane *Nieuport*, un avion *Gourdou Lesseure*, astfel că patrimoniul său număra peste 40 de avioane utilizând aerodromurile de la Băneasa, Clinceni,

Giulești, Otopeni, și Popești-Leordeni din jurul Bucureștiului, precum și ale altor orașe cum ar fi Alexandria, Cluj și Iași. Cu unele dintre aceste avioane s-au organizat raiduri aeriene în Europa, Africa și India.

Cu 3 dintre avioanele *Messerschmitt-ICAR* s-a constituit o formație de acrobație antrenată și condusă în zbor de căpitanul Mihail Pantazi, având coechipieri pe Petre Ivanovici și Max Manolescu, iar ulterior pe Gh. Gherasim. Prin evoluțiile sale la mică înălțime, această formație denumită „Dracii Roșii” a reputat succese excepționale la mitingurile aeriene din țară și străinătate⁴³.

Într-o sinteză a activității ARPA pe anul 1938, publicată în revista „Cerul nostru” din 23 decembrie 1938, se arată că materialul volant intrat în iarna anului 1937/1938 a fost supus unei amănunțite revizii generale și, pentru completarea pierderilor de aparate prin accidente, s-au mai cumpărat 10 noi aparate de zbor: 5 *Klemm-35B* pentru acrobație și 5 *Klem-25* de școală⁴⁴.

În 1939, ARPA a mai cumpărat 6 avioane *Klem-25* pentru școlile de pilotaj și 4 avioane *Bücker* pentru mitinguri⁴⁵.

4. Raidurile și mitingurile aeriene

Raidurile și mitingurile aeriene s-au dovedit a fi cele mai eficiente forme de propagandă a aviației.

Revista „CERUL nostru”

ARPA a subvenționat în această perioadă diverse raiduri aeriene menite a face cunoscut în străinătate progresele și calitatea aviației și aviatorilor români. În 1928 se desfășoară raidul București-Varșovia și retur executat de locotenentul Mihai Romanescu-Leu (pilot) și maiorul Lazăr Știubei (navigator) cu un avion Bréguet 19 achiziționat din fondurile ARPA⁴⁶.

Raidul capitalei Europei executat în septembrie 1928 de către maiorul Traian Burduloiu ca pilot, locotenentul Gheorghe Iacobescu ca navigator și jurnalistul Mihail Negru a fost subvenționat de ARPA și de Aeroclubul Albatru. Aparatul Junkers F 13 cu șase locuri, botezat cu numele „Sf. Maria” și pus la dispoziția piloților, a costat 2 219 204 lei, iar după executarea raidului a fost dăruit Aviației Civile⁴⁷.

Raidul aerian plin de peripeții efectuat de principele George Valentin Bibescu, Traian Burduloiu și Radu Beller, în aprilie 1929, pe ruta Paris-Roma-Alep-Bagdad-Djask-Karachi-Allahabar pe fluviul Gange din India a beneficiat de un suport financiar generos oferit de ARPA. Tot datorită ARPA-ei, Ionel Ghica

a putut efectua, în martie-aprilie 1932, raidul București-Saigon cu avionul românesc SET-31, realizat de Casa de producție a inginerului Zamfirescu⁴⁸. Aceeași ARPA a subvenționat raidurile Hamburg-București cu 20 000 lei, Basarabia și Bucovina cu 30 000 lei, Londra-Paris-București cu 105 000 lei, București-Khartoum cu 30 000 lei ș.a.⁴⁹.

Tot ARPA a inițiat raidul București Capetown, în perioada octombrie-noiembrie 1933, punând la dispoziție trei avioane Messerschmitt fabricate la ICAR și banii necesari. Echipajele constituite din locotenent-comandorul Alexandru Cernescu și Max Manolescu, căpitanul George Davidescu și Petre Ivanovici, căpitanul Mihail Pantazi și maistrul Dumitru Ploieșteanu au parcurs cu succes aproape 12 000 de km pe traseul: București-Istanbul-Eskişehir-Adana-Alep-Rayak-Gaza-Cairo-Assiut-Luksor-Assuan-Melut-Malakal în Sudan și retur. Chiar dacă au fost nevoiți să se oprească la Malakal din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, raidul a demonstrat măiestria piloților și calitatea materialului volant⁵⁰.

Consecvență ambițiosului său program, ARPA și-a asumat răspunderea organizării Mitingului Primăverii anului 1928, împreună cu Aeroclubul Regal Român. Manifestarea aviației a avut un caracter internațional prin invitația firmelor străine – Fokker, Junkers, Farman, Bréguet etc. – de la care s-a solicitat sprijin pentru participarea industriilor naționale respective.

Comitetul de organizare a mitingului a fost alcătuit din: colonelul Gheorghe Rujinski, deputatul Ștefan Tătăreanu și maiorul Ioan Peneș din partea ARPA; colonelul aviator Andrei Popovici și căpitanul aviator Gheorghe Bănculescu din partea Aeroclubului Regal Român.

În duminica zilei de 20 mai 1928, pe aerodromul Băneasa s-au adunat mii de oameni care au urmărit evoluția câtorva zeci de avioane de diferite tipuri. Un avion Junkers metalic pilotat de Fritz Horn și un Fokker trimotor condus de ing. Grasea au făcut mai multe zboruri de agrement cu pasageri, între care și jurnaliști. Din acest aparat, de la înălțimea de 800 metri s-a lansat cu parașuta inventată de el inginerul german Otto Heinecke, aterizând, spre uimirea publicului, cu parașuta de rezervă. O escadrilă de cinci avioane Fokker a executat o suită de acrobații.

ARPA a instituit două cupe pentru concurenții români – „Vasile Craiu” și „Nicu Capșa”. Prima cupă a fost câștigată de lt. Gogu Ștefănescu, care a reușit să spargă cât mai multe balonașe, fiind răsplătit cu suma de 12 000 lei. Cupa „Nicu Capșa” de viteză-ștafetă pe distanța București-Buzău-București s-a desfășurat a doua zi și s-a finalizat cu clasarea pe locul I a locotenentului Bordeianu, locul al doilea lt. Șendoreanu și locul al treilea lt. Oprișan, adjudecându-și 10.000, 8 000 și, respectiv 5 000 lei. Tot a doua zi au evoluat piloții francezi Costes și Le Brix pe avioane Bréguet. La încheierea mitingului, căpitanul Romeo Popescu a zburat un avion de vânătoare Fokker, executând numeroase acrobații care au stârnit admirația mulțimii.

Beneficiul financiar al mitingului a fost doar de 6930 lei (451 226 lei încasări și 444 296 lei cheltuieli), dar câștigul a fost uriaș în ceea ce privește propaganda aeronautică, încredințarea că este necesară o obștească osârdie pentru înzestrarea țării cu o aviație puternică⁵¹.

În perioada 1927-1934, ARPA a organizat în fiecare an câte un mare miting la București, iar cu ajutorul filialelor sale județene mitinguri aeriene în localitățile Cetatea Albă, Chișinău, Pitești, Arad, Oradea, Brașov, Timișoara, Călărași, Cernăuți, Focșani, Craiova, Caracal, Turnu Severin, Galați, Giurgiu, Ismail Cetatea Albă, Chișinău, Pitești, Arad, Oradea, Brașov, Timișoara, Ploiești, Brăila, Călărași și Cernăuți. Programul acestora a constat în prezentarea

aparatelor de zbor, exerciții de acrobație aeriană, zboruri de agrement cu pasageri din rândul publicului, precum și conferințe pe subiecte aviatice însoțite de proiecții de filme⁵².

Exercițiile de acrobație în formație au fost intensificate și perfecționate în vara anului 1932. La inițiativa lui Mihai Pantazi, căreia i s-au asociat Max Manolescu și Petre Ivanovici, s-a constituit o echipă care a exersat zborul acrobatic în formație pe avioane Messerschmitt 23b ICAR. Demonstrația inaugurală a avut loc duminică, 16 octombrie 1932, în cadrul mitingului de la Băneasa, marcându-se cel de al șaselea an de existență a ARPA. În afară de gama evoluțiilor acrobatice obișnuite (luping, tonou, zbor în cuțit, șandelă, imelman), programul a cuprins luping inversat (cu roțile spre centrul cercului), vrie cu scoatere la câțiva metri de pământ, zbor pe spate la firul ierbii, intersecări de traiectorii și luping în formație cu avioanele legate între ele cu panglici tricolore. Pentru prima oară avioanele au apărut vopsite în roșu. Evoluția celor trei ași ai zborului a avut un succes fantastic astfel încât formația și-a căpătat porecla „Dracii Roșii” după titlul cronicii semnate de cunoscutul jurnalist și zburător Mihai Negru. Prezent la „Cercul ARPA” de la Băneasa, atașatul militar al Franței în România, colonelul aviator De l’Hermite, afirma: „Domnilor, sunt încântat și uimit de executarea în formație a înaltei game de acrobație cum nu am mai văzut nici la Paris, Hendon sau Berlin”⁵³.

Klemm Kl 35 D

Spectacolul aerian a fost reeditat în duminicile de 23 octombrie la Brăila, 30 octombrie la Mizil și 6 noiembrie la Ploiești.

„Dracii Roșii” a fost formația reprezentativă de acrobație aeriană a ARPA-ei în perioada interbelică. Ulterior din formație au mai făcut parte și aviatorii Gheorghe Gherasim, Nicolae Burileanu, Victor Stănescu și Gheorghe Bordenau, toți piloți militari, zburând aparatele Me23b ICAR, apoi ICAR Universal Acrobatic și în final avioane Klemm 35b adaptate.

Mitingurile s-au dovedit a fi cel mai bun și mai convingător mijloc pentru propaganda ideii de aviație. Astfel, în cursul anului 1932 s-au desfășurat 22 de mitinguri în București și în orașe de pe tot cuprinsul țării, prilej cu care au fost plimbate prin văzduh circa 1 500 de persoane. În 1933 s-au organizat 23 de mitinguri la care au zburat 2 500 persoane, iar 1934 înregistrează 20 de mitinguri care au ridicat în aer peste 2 700 persoane⁵⁴.

Programul ARPA pentru anul 1935, adoptat de adunarea generală din ziua de 17 martie, care a reunit 500 de membri din capitală și din cele 31 de filiale, prevedea „o intensificare a campaniei de mitinguri” pe tot cuprinsul țării. Primul miting s-a desfășurat la 16 iunie la Călărași, unde publicul a vizitat aparatele de zbor între care și *Farman*-ul „Marele Voievod Mihai” cu care s-au făcut plimbări de agrement. Zborurile în formație executate de aviatorii militari, Gherasim, Abeles și Cojan au fost urmate de faimoasele evoluții acrobatice ale lui Mihai Pantazi și Max Manolescu.

Mitingul aerian internațional, organizat de ARPA cu sprijinul Subsecretariatului de Stat al Aerului, desfășurat în ziua de 31 mai 1936 în cadrul „Lunii Bucureștilor”, a fost un eveniment cu adevărat excepțional.

După intonarea Imnului regal, mulțimea adunată pe aeroportul Băneasa a admirat evoluția unei formații de zece avioane a Aero-Clubului Brașov, încheiată de un tren aerian compus dintr-un avion-locomotivă care „remorca” două plane. Aero-Clubul CFR a fost prezent cu două avioane Klemm, pilotate de căpitanul Const. Tănăsescu și locotenentul Const. Perju. În continuare, pilotul și compozitorul Ionel Fernic se aruncă în gol cu parașuta dintr-un ICAR de transport și aterizează pe fondul aplauzelor mulțimii. O ad-

mirabilă formație militară a Flotei de Luptă, constituită din cinci avioane de vânătoare PZL, execută un „evantai”, o „răsturnare”, o „roată a morții”, un „imelman” și apoi acrobație individuală. La orizont se vede trenul aerian al „Lunii Bucureștilor”, care își abandonează planorul deasupra aeroportului, la bordul căruia virtuosul pilot Valentin Popescu încântă asistența executând cinci lupinguri înainte de a ateriza cu precizie în fața tribunelor.

Un balon sferic fabricat la atelierele mecanice de lângă Varșovia se înalță deasupra mulțimii purtând în bătaia vântului un echipaj polonez, dar și pe Ion Popa, redactorul ziarului „Curentul”. După o noapte plină de peripeții din cauza curenților, balonul a aterizat în condiții dificile prin județul Mehedinți.

În timp ce balonul se îndepărta, țâșnește ICAR-ul acrobatic al temerarului zburător Băzu Cantacuzino care execută toată gama clasică de acrobație, urmat de virtuosul Alexandru Papană care nu se lasă mai prejos la manșa zveltului său aparat *Bücker-Jungmaister*.

O escadrilă franceză compusă din nouă avioane de vânătoare Dewoitine execută o trecere grupată apoi, desfășurată pe trei patrule, exerciții de acrobație în formație și individuală.

Aviația militară cehoslovacă reprezentată de o escadrilă de nouă avioane de vânătoare *Avia-B 534* a impresionat spectatorii prin acrobațiile de urmărire și luptă și prin trageri cu mitralierele de bord. Campionul ceh, locotenentul Frantisek Novak, o celebritate în materie de acrobație aeriană, a evoluat la manșa unui *B-122*, executând lupinguri normale și inverse, imelman-uri, zbor pe spate și în picaj.

Parașutista americană Edith Clark a realizat o lansare cu deschidere întârziată aterizând la punct fix.

Willy Stohr, campionul acrobat al Germaniei s-a remarcat prin minunata sa precizie în zborul pe spate foarte aproape de pământ cu un *Messerschmitt tip M-35*.

A venit și rândul „Dracilor Roșii” ai ARPA-ei care s-au întrecut în virtuozitate. Locotenent-comandorul Mihail Pantazi, căpitanul Gheorghe Gherasim și Max Manolescu s-au întrecut în exhibiții cu aparatele lor roșii, stârnind ropote de aplauze.

Faimosul pilot francez Detroyat a zburat în final decolând pe o roată cu Morane-ul său și

continuând cu treceri la firul ierbii, cu avionul înclinat, prin fața tribunelor. Toată gama clasică de acrobație a fost executată cu rară măiestrie arătând că se poate face și altceva decât au arătat antecesorii săi.

Așa cum consemnează revista ARPA, mitingul internațional din 31 mai 1936 la organizarea căruia ARPA a avut o mare contribuție, „a constituit un eveniment cu adevărat senzațional al cărui răsunet a trecut granițele”⁵⁵.

Generalul Nicolae Condeescu, președintele ARPA, arăta că, numai în anul 1936, ARPA a organizat 15 mitinguri în diferite orașe mari și mici din țară la care au participat mai bine de o jumătate de milion de spectatori.

În cursul anului 1937, ARPA a organizat 14 mitinguri aeriene din rândul cărora remarcăm pe cel de la Câmpina, din 10 iunie, la care au asistat aproape 5 000 oameni⁵⁶. Au evoluat 16 avioane puse la dispoziție de centrala ARPA (7), Școala de pilotaj CFR din București (3), Aeroclubul Prahova (3), Școala filialei ARPA Câmpina-Moreni (3), iar școala locală de pilotaj a utilizat planoarele sale. S-au făcut zboruri de agrement, mulți spectatori primind botezul aerului, și n-au lipsit evoluțiile acrobatice în formație și individuale.

Pentru prima oară, a fost organizat un weekend aerian la care au participat 30 de avioane de turism, acoperind 869 km. Inițiativa a aparținut inginerului Nicolae Caranfil, fost ministru al Aerului și Marinei în perioada 13 noiembrie 1936-1 ianuarie 1937, în guvernul condus de Gheorghe Tătărăscu. Avioanele au survolat în formație satele și orașele României pe ruta București-Galați-Cetatea Albă-Burnas-Ismail-Galați-Constanța-București spre a întări în inimile locuitorilor siguranța că țara are o aviație pe care se poate conta⁵⁷.

Anul 1938 înregistrează un al doilea miting internațional organizat de ARPA, la 19 iunie, pe aerodromul Băneasa. Chiar dacă cheltuiala a fost mai mare decât încasările, ziarul „Cerul nostru” apreciază că publicul a avut din nou ocazia să vadă „atât marii ași ai aviației Europiei, cât și îndrăznețele acrobației ale aviatorilor români care au reprezentat cu cinste aripile românești”⁵⁸.

Pentru 1939 au fost programate 45 mitinguri, dar nu s-au putut desfășura decât 20 în

localitățile Tândărei, Silistra, Ostrov, Slobozia, Focșani, Adjud, Panciu, Botoșani, Brăila, Craiova, Bolgrad, Câmpina, Suceava, Râmnicu Vâlcea, Balcic, Roșiorii de Vede, Turnu Măgurele, Săcueni, Bâlcuiești, Cetatea Albă și Caracal. La acestea au evoluat 237 avioane aparținând ARPA și altor formațiuni aviatice.

Programarea mitingurilor s-a întrerupt la 3 septembrie 1939 din motive lesne de înțeles⁵⁹. Cu două zile înainte se declanșase cel de-al Doilea Război Mondial.

5. Susținerea financiară a funcționării școlilor de zbor

Un timp, ARPA a patronat cinci școli de zbor la București, Cernăuți, Cluj, Câmpina⁶⁰ (înființată la 20 ianuarie 1936) și Moreni⁶¹ (înființată la 3 februarie 1936), a procurat material volant, a angajat instructori de zbor și a dus o intensă activitate de promovare a aviației. Cursurile acestor școli se desfășurau în două cicluri: un ciclu teoretic între 15 noiembrie și 31 mai, în fiecare an, și un ciclu practic cu zboruri pe avioane. Absolvenții ciclului practic susțineau un examen de zbor în urma căruia obțineau brevetul gr. I și continuau activitatea în aceeași școală pentru a fi brevețați gr. II.

Școlile de la București, Cernăuți și Cluj, înființate și susținute exclusiv din fondurile ARPA-ei, au produs în perioada 1930-1934 un număr de 1305 absolvenți ai ciclului teoretic și 175 de piloți.

Cu fondurile obținute, ARPA a înființat în 1929 o școală tehnică, unde au fost brevețați, în anii 1930-1931, 72 de mecanici de aviație, și o școală de zbor cu motor la Băneasa, la care, în anul 1930, 9 piloți au obținut brevetul de pilot gradul I. Pe lângă școala de pilotaj a funcționat și o secție de antrenament, unde doar în cursul anului 1934 și-au perfecționat pregătirea 120 de piloți militari activi sau de rezervă.

Tot cu sacrificii materiale importante, ARPA a înființat în 1934, la Băneasa, prima școală de zbor fără vizibilitate din România. Aici aveau să fie brevețați 45 de piloți, în cea mai mare parte militari⁶².

În 1937, în urma unor hotărâri ale președintelui, ing. Nicolae Caranfil a început organizarea unei secții de aviație sanitară, urmând a-și procura două avioane amenajate special și pregătirea unui corp medical corespunzător⁶³.

În 1938 s-a înființat Școala de pilotaj de la Iași, dar și-au întrerupt activitatea școlile de la Câmpina și Moreni, așa încât în anul 1940, ARPA avea patru școli de zbor (Popești-Leordeni, Cernăuți, Cluj și Iași).

În cadrul asociației au activat căpitanul Mihail Pantazi, în calitate de șef de pilotaj și profesor de motoare și navigație, precum și numeroși instructori ca Petre Ivanovici, Max Manolescu, Gheorghe Gherasim, Nicolae Evghenovici și alții.

Revista „Aripa” din 1 martie 1930 semnală faptul că, prin eforturile ARPA și ale Ligii Apărării Naționale, școala de propagandă a aviației înființată cu doi ani în urmă a devenit Școala de aviație și aerochimie „Regele Mihai I”, la care erau înscriși 300 de elevi.

În școlile de pilotaj ale ARPA au fost brevetati: în 1933 – 22 piloți gr I și 5 gr. II; în 1934 – 36 piloți gr I și 18 gr II; în 1935 – 31 piloți gr I și 12 gr II; în 1936 – 35 de piloți gradul I, 35 gradul II și 14 piloți de planor brevetati la Cernăuți; în 1937 – 76 piloți gr I, 48 gr II și 46 piloți antrenați; în 1938 – 72 piloți brevetati și 59 antrenați; în 1939 – 133 piloți gr I și 111 gr. II.

Cele 23 de avioane proprietatea ARPA în 1939, la care s-au adăugat 21 puse la dispoziție de Ministerul Aerului și Marinei în folosul pregătirii personalului navigant, au însumat 11 897,50 ore de zbor, 58 125 aterizări cu 2 222 620 kilometri parcurși⁶⁴. În anul care s-a încheiat, ARPA a brevetat 12 piloți-instructori și 47 piloți militari.

Cărțile de zbor ale avionetelor ARPA au totalizat 20 407 aterizări cu 2 835 ore de zbor și cu o parcurgere de peste 53 000 de km.

Tragicele evenimente din vara anului 1940 prin care s-a sfârșit trupul României Mari au avut consecințe și asupra activității ARPA, care a încetat să se ocupe de școlile de zbor, coordonarea acestora fiind preluată de Ministerul Aerului și Marinei, iar după desființarea acestuia în septembrie 1940, de Ministerul Apărării Naționale.

6. Extinderea și modernizarea infrastructurii aeronautice

Extinderea și modernizarea infrastructurii aeronautice a constituit una din preocupări-

le capitale ale ARPA. Amenajarea terenurilor de zbor, construcția sau întreținerea hangarelor și dotarea lor corespunzătoare, asigurarea funcționării operative și a securității depozitelor de muniții etc au fost permanent în atenția conducerii asociației.

Un inventar al situației terenurilor de zbor în anul 1934⁶⁵ arăta astfel:

a) Terenuri amenajate, marcate și cu forme legale de folosință: Oradea, Alba Iulia, Sibiu, Târgu Jiu, Roșiorii de Vede, Alexandria, Turnu Măgurele, Tulcea și Cahul;

b) Terenuri amenajate, dar nemarcate: Pitești, Brăila, Deva;

c) Terenuri amenajate, dar fără forme legale de folosință: Tg Mureș, Făgăraș, Focșani, Botoșani, Huși, Bârlad, Cetatea Albă, Ploiești, Câmpulung Muscel, Râmnicu Vâlcea, Călărași, Silistra;

d) Terenuri în curs de amenajare și marcare: Arad, Timișoara, Sf. Gheorghe, Dorohoi, Bacău;

e) Terenuri alese fără forme legale de folosință: Arad, Cluj, Bistrița, Piatra Neamț, Buhuși, Iași, Craiova.

În anul 1934, ARPA a construit la Băneasa un hangar dotat cu electricitate, apă, canalizare și încălzire și un depozit de carburanți cu o capacitate de 10 000 litri.

La finele anului 1937, revista „Cerul nostru” informează că ARPA a colaborat cu Ministerul Apărării Naționale pentru mărirea numărului aerodromurilor și terenurilor de aterizare și a contribuit cu studii sau cu bani la înființarea aeroporturilor din Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă și Călărași, precum și a terenurilor de aterizare din județul Ialomița, Câmpina, Ismail, Slatina, Suceava, Oradea, Alexandria, Roșiorii de Vede, Bolgrad, Dîtești. Numai pentru construirea aerogării Cernăuți, filiala locală ARPA a contribuit cu 1 500 000 lei⁶⁶.

Până în 1940, ARPA a amenajat 60 de terenuri de zbor⁶⁷.

Odată cu izbucnirea celei de a doua mari conflagrații mondiale și după intrarea României în conflict pentru eliberarea teritoriilor pierdute în vara anului 1940, ARPA și-a concentrat activitatea spre sprijinirea morală și materială a efortului de război al Aviației Militare, avioanele sale fiind puse la dispoziția acesteia.

După 23 august 1944, activitatea ARPA intră într-un con de umbră, urmare a prevederilor draconice ale Convenției de armistițiu prin care România intra de facto sub controlul armatei sovietice, iar aeronautica militară se reducea la o divizie de aviație și una de apărare antiaeriană. Așa zisa reformă a organismului militar din perioada 1944-1947 făcea inutilă existența ARPA.

Potrivit prevederilor jurnalelor consiliului de miniștri publicate în Monitorul Oficial nr 242 din 25 octombrie 1947, pp. 9395-9396, Asociația Română pentru Propaganda Aviației, Aeroclubul Regal Român și filialele acestora au fost desființate, iar patrimoniul acestora a fost trecut în proprietatea statului⁶⁸.

După o întrerupere de 43 de ani a existenței sale, asociația a renăscut, la 19 mai 1990, sub noua denumire de Asociația Română pentru Propaganda și Istoria Aeronauticii (ARPIA), grație entuziasmului și sprijinului material ale unor cadre militare active, în rezervă sau în retragere din aviația militară a României, precum și a diverselor categorii de personal din aviația civilă, devenind astăzi un vector de promovare a imaginii Aeronauticii Române în mediile social, economic, educațional, sportiv și turistic.

NOTE

¹ Rujinski Gheorghe (20 mai 1879 – 1 august 1945), colonel Artilerie, observator aerian, Comandantul Grupurilor de Aviație absolvent al Școlii Superioare de Război (1910-1912); Cavalier al Ordinului „Mihai Viteazul”.

² Tătărescu Ștefan (1890-1970), colonel av. rez., era fratele liderului politic liberal Gheorghe Tătărescu, fost premier (1934-1937; 1939-1940). Ștefan Tătărescu a fost membru marcant al partidului Țărănesc al lui Ion Mihalache, ales senator pe listele acestui partid, iar ulterior devenind lider al Partidului Național-Socialist Român, creat în primăvara anului 1932, de orientare pronazistă, director al Ligii Apărării Naționale și al revistei „România aeriană”.

³ A.R.P.A. *Șase ani de activitate aeronautică. 1927-1932*, Atelierele Grafice SOCEC&Co., S.A., București, 1932, p. 4.

⁴ *Asociația Română pentru Propaganda Aviației. Statutul*, Tipografia militară a Ministerului de Război, f.a.

⁵ ARPA, *Înfăptuiri și năzuinți*, 1935, Tiparul „Oltenia” Imperiala 2, București, p. 5.

⁶ „România Aeriană”, an I, nr 2, Dec 1927, p. 7.

⁷ Idem, an II, nr 3, Ianuarie 1928, p. 9.

⁸ „Aripa”, an IV nr 1, 1 ianuarie 1929, p. 9.

⁹ „Aripa”, an IV nr 2, 15 ianuarie 1929, p. 8.

¹⁰ „Aripa”, an IV nr 4, 15 februarie 1929, p. 6.

¹¹ „Aeronautica”, Anul VI, nr 11-12/1932, p. 59.

¹² „ARPA. Buletin informativ”, An II, nr 3, Martie 1934, pp. 6-8; An III nr 1-2, ian.-febr. 1935, p. 28.

¹³ Idem, An III, nr 3-4, martie-aprilie 1935, pp. 6-8.

¹⁴ „Cerul nostru”, an I nr 2, 15 aprilie 1937, p. 7.

¹⁵ „ARPA”, Aprilie 1937, p. 3

¹⁶ „Cerul nostru”, an II, nr 20, 27 mai 1938, p. 3.

¹⁷ Idem, nr 23, 17 iunie 1938, p. 3.

¹⁸ Idem, an III nr 14, 10 iunie 1939, p. 4-5.

¹⁹ Idem, an IV nr 11, 25 iunie 1940, p. 6.

²⁰ „Aripa”, an IV nr 7, 1 aprilie 1929, p. 6; nr 9, 1 mai 1929, p. 5.

²¹ „Aripa”, an IV nr 6, 15 martie 1929, p. 6.

²² Aripa, an IV nr 13, 1 iulie 1929, p. 3-4.

²³ ARPA, *Înfăptuiri și năzuinți*, pp. 9-11.

²⁴ „ARPA”, aprilie 1937, p.3.

²⁵ „Cerul nostru”, An II nr 23, 17 iunie 1938, p. 1.

²⁶ „Cerul nostru”, An I, nr 35, 25 decembrie 1937, p. 6; *Însemnări despre acțiunea ARPA în „Universul”*, an 55, nr 51, Luni, 21 Februarie 1938.

²⁷ „Cerul nostru”, an IV, nr 12, 10 iulie 1940, p. 2.

²⁸ ARPA, *Prima expoziție de aviație din România, 23 iunie-1 august 1927, Cartea Expoziției*, București, 1927; „Universul”, An XLV nr 147, 29 iunie 1927, p. 7; nr. 148, 30 iunie 1927, p. 7; nr. 149, 1 iulie 1927, p. 2.

²⁹ „România Aeriană”, an II, nr 4, Febr 1928, pp. 8, 12.

³⁰ Ibidem, nr 5-6, Martie-Aprilie 1928, p. 21.

³¹ „Aripa”, an IV nr. 1, 1 ianuarie 1929, p. 9.

³² ARPA, *Chemare către toți bunii Români din toate colțurile Țării*, București, Institutul de Arte Grafice „Anișoara”, 1928.

³³ „Universul”, XLV nr. 84, 9 aprilie 1928, p. 15.

³⁴ „România Aeriană”, an II, nr. 7, Mai 1928, pp. 16-17.

³⁵ ARPA. Buletin informativ nr 2, Noiembrie 1933, p. 11.

³⁶ Idem, nr. 3, Ianuarie 1928, p. 1.

³⁷ „Aripa”, an III nr. 1, 1 octombrie 1928, p. 4; an IV nr 13, 1 iulie 1929, p. 1; „România Aeriană” nr. 11, Septembrie 1928, p. 12.

³⁸ „România Aeriană”, an II nr. 12-13, Octombrie-Noiembrie 1928, p. 12.

³⁹ „Aripa”, an IV nr 18, 15 septembrie 1929, p. 2.

⁴⁰ Idem, an IV nr 11, 1 iunie 1929, p. 4.

⁴¹ ARPA, *Înfăptuiri și năzuințe*, pp. 15-17.

⁴² „ARPA”, an IV, trim I, 1936, p. 2.

⁴³ „România aeriană” nr 1 din ianuarie 1940 citată în *Istoria Aviației Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 255.

⁴⁴ „Cerul nostru”, an II, nr 44, 23 decembrie 1938, p. 13.

⁴⁵ Idem, an III nr 14, 10 iunie 1939, p. 4-5.

⁴⁶ „România Aeriană”, An II, nr 12-13, Octombrie-Noiembrie 1928, p. 12.

⁴⁷ „Aripa”, an III nr 1, 1 octombrie 1928, p. 5; *Înfăptuiri și năzuințe*, p. 16

⁴⁸ „ARPA. Buletin informativ”, an I, nr 2, Noiembrie 1933, p. 2.

⁴⁹ ARPA, *Șase ani de activitate...*, pp. 9-10.

⁵⁰ „ARPA. Buletin informativ”, an I, nr 2, Noiembrie 1933, p. 2, 4; an II nr 1, Ianuarie 1934, p. 2-4.

⁵¹ „România Aeriană”, an II, nr 8, Iunie 1928, p. 17; „Universul” XLVI nr 116, 23 mai 1928, p. 8.

⁵² ARPA, *Înfăptuiri și năzuințe*, 1927-1934, p. 22.

⁵³ *Istoria Aviației Române*, p. 255; Ioan Cherecheș, *Dracii Roșii*, Editura Olimp, 2006, cop. IV.

⁵⁴ ARPA, *Înfăptuiri și năzuințe*, pp. 22-24

⁵⁵ ARPA, An IV, trim. II, 1936, pp. 37-45.

⁵⁶ „Cerul nostru”, anul I, nr 12, 26 iunie 1937, p. 5.

⁵⁷ „Cerul nostru”, anul I, nr 35, 25 decembrie 1937, p. 7

⁵⁸ „Cerul nostru”, anul II, nr 44, 23 decembrie 1938, p. 12.

⁵⁹ „Cerul nostru”, anul III, nr 14, 10 iunie 1939, p. 3; anul IV, nr 12, 10 iulie 1940, p. 2.

⁶⁰ Școala de pilotaj și de zbor fără motor de la Câmpina s-a înființat la inițiativa președintelui filialei ARPA, inginerul Drăgulănescu, la 20 ianuarie 1936. Avea două avionete Klemm cumpărate din Germania și trei planeoare. (ARPA, an III nr 8-10, August-Octombrie 1935, p. 81; an IV, trim I, 1936, p. 105; trim II, 1936, p. 37).

⁶¹ Școala de pilotaj de la Moreni al cărui ctitor este președintele subsecției Moreni ARPA, inginerul Patraulea, și-a deschis cursurile la 3 februarie 1936. Dispunea de un avion proprietate și 12 elevi admiși la zbor (ARPA, an IV, trim I, 1936, p. 105; trim. II 1936, p. 37).

⁶² ARPA, *Înfăptuiri și năzuințe*, p. 13-14; „Cerul nostru” nr 1, 1 martie 1937, p. 6.; an IV nr 12, 10 iulie 1940, p. 2.

⁶³ „Cerul nostru”, an I, nr 2, 15 aprilie 1937, p. 7.

⁶⁴ „Cerul nostru”, anul I, nr 35, 25 decembrie 1937, p. 9; anul II nr 44, 23 decembrie 1938, p. 13-14; anul III nr 14, 10 iunie 1939, p. 5; anul IV nr 12, 10 iulie 1940, p. 2.

⁶⁵ ARPA, *Înfăptuiri și năzuințe*, pp. 26-27.

⁶⁶ „Cerul nostru”, anul I, nr 35, 25 decembrie 1937, p. 9.

⁶⁷ *Istoria aviației*, p. 255.

⁶⁸ În ședința Consiliului de Miniștri din 11 octombrie 1947, s-a decis dizolvarea ARPA și a filialelor sale, dizolvarea Aeroclubului Regal Român și a filialelor sale, urmând ca patrimoniul acestora să fie trecut în proprietatea statului (Monitorul Oficial nr 242 din 25 octombrie 1947, pp. 9395-9396).

PLANUL APĂRĂRII MILITARE A CAPITALEI LA 23 AUGUST 1944, ÎN MEMORIILE GENERALULUI DUMITRU DĂMĂCEANU

TUDOR VIȘAN-MIU *

Abstract

The royal coup of 23 August 1944 led to Romania breaking ties with Germany in order to capitulate to the Allies. The outcome – a hastily German retaliation – had been long discussed by the group that orchestrated the coup, especially by the officers that took part in preparations. While a general plan for a Romanian counter-offensive was agreed at a national level, a special priority was given to Bucharest, that was to be kept out of enemy hands at all costs. The plan for a military defence of the capital was agreed with Colonel Dumitru Dămăceanu, chief-of-staff of the Bucharest Military Command. Under the nominal authority of his superior, General Iosif Teodorescu, Dămăceanu took charge of the Romanian operations during the initial phase of the Battle for Bucharest of 24-28 August. Dămăceanu's memoirs, remaining unpublished, present to us a series of new details surrounding the clashes between the Romanian and German units in Bucharest and its surroundings.

Keywords: Bucharest, Dumitru Dămăceanu, Ion Antonescu, King Michael, Soviet Union, World War II.

În arhiva¹ fostului Institut de Studii Istorice și Social-Politice (ISISP), ajunsă la Arhivele Naționale ale României, se păstrează câteva versiuni ale memoriilor generalului Dumitru Dămăceanu², rămase inedite, sub titlul „Din zilele lui august 1944 – Amintiri, fapte, considerații”³. Memoriile, depășind cu mult nivelul de detalii din alte relatări oferite de acest autor⁴, prezintă, în anexă, o copie după „Ordinul de operații nr. 30.871 din 23 august 1944 al Comandamentului Militar al Capitalei”⁵

– principalul document pe care s-au bazat acțiunile pentru apărarea Bucureștiului împotriva trupelor germane.

Înainte de a analiza această sursă, vom prezenta elemente de context⁶. La 23 august 1944, colonelul adjutant Dumitru Dămăceanu se afla la Comandamentul Militar al Capitalei (C.M.C.) de un an și zece luni⁷. În acest timp, Dămăceanu servise sub ordinele a trei comandanți (doi cavaleriști și un infanterist): generalul de corp de armată Constantin

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Dumitru Dămăceanu,
șeful de stat-major al Comandamentului Militar
al Capitalei la 23 august 1944.
Arhivele Naționale Militare
Române, Fond Direcția Cadre Învățământ, 1978,
generali, lit. D, dos. 32

Nicolescu⁸ (cu care avea o veche prietenie și care a avut cuvântul decisiv în aducerea lui de pe front, la București), generalul de divizie Mihail Racoviță⁹ (care a devenit, la 23 august, ministru de Război în guvernul Sănătescu) și generalul de divizie Iosif Teodorescu¹⁰ (care, în august 1944, era comandantul C.M.C. de opt luni).

În memorii, Dămăceanu pretinde că, în noiembrie 1942, începuse o serie de discuții despre ieșirea României din război¹¹, împreună cu superiorul său, generalul Nicolescu, și doi militari deblocați în septembrie 1940: generalul de divizie Gheorghe Mihail¹² (fost șef al Marelui Stat Major) și colonelul de cavalerie Radu Rușescu¹³ (fost adjutant al regelui Carol al II-lea). Dămăceanu susține că, în ianuarie 1943, primit la Palat în audiență, în calitate oficială, a discutat cu regele Mihai despre posibilitatea unei

acțiuni pro-aliat¹⁴. Aparent, prin Dămăceanu, „grupul celor patru” a jucat un rol în recomandarea generalului Constantin Sănătescu¹⁵ ca șef al Casei Militare Regale¹⁶, funcție în care a fost numit, la 20 martie 1943, în locul colonelului de cavalerie Ioan Codreanu¹⁷. De altfel, probabil nu întâmplător, Nicolescu, numit în aceeași vreme în fruntea Corpului 5 Armată, a fost delegat să exercite efectiv comanda Armatei a 4-a, deținută nominal de Sănătescu, până la 24 ianuarie 1944, când a preluat-o generalul Mihail Racoviță.

Dămăceanu afirmă că implicarea sa activă în discuțiile grupului politic, militar și diplomatic care a pregătit „23 august” a început în primăvara anului 1944, indicând precis o audiență la rege, la Sinaia, din noaptea de 6 spre 7 mai 1944¹⁸, ca moment premergător invitării sale la consfăturile de la Palatul Regal¹⁹. În privința elaborării planului apărării militare a capitalei, Dămăceanu, dincolo de unele aspecte puțin credibile (conforme cu versiunea oficială a regimului asupra evenimentelor)²⁰, oferă în memorii câteva detalii interesante: de exemplu, privind modul în care au fost obținute informații despre efectivele și obiectivele germane aflate în capitală²¹ sau demersurile C.M.C. pentru a menține în București unități destinate frontului, sub motivul de „asigurare a ordinii interne din Capitală”²². De asemenea, Dămăceanu numește ofițerii de la C.M.C. împreună cu care a lucrat la plan sau care erau familiarizați cu unele aspecte ale pregătirilor²³: în primul rând, maiorii Ion Rasoviceanu și Dumitru Vițoleanu, apoi, locotenent-colonelul Nicolae Cristea²⁴.

Dămăceanu precizează că, în ultima consfătuire de la Palatul Regal, desfășurată în noaptea de 21/22 august 1944, s-a convenit să se acționeze „cel mai devreme” joi, 24 august, și „cel mai târziu” sâmbătă, 26 august²⁵. Afirmția sa nu coincide cu relatările altor memorialiști, care indică 26 august drept o dată clară și nu un termen²⁶. La consfătuirea amintită s-a discutat și despre schimbările necesare în funcții cheie, generalul Mihail urmând să preia șefia Marelui Stat Major de la generalul Ilie Șteflea²⁷, care, de altfel, la 23 august, se afla pe front, după ce luase comanda Armatei a 4-a de la generalul Gheorghe Avramescu²⁸.

În ziua de 23 august 1944 (în care, fiind o miercuri, după-amiaza era liberă pentru ofițeri²⁹), evenimentele au fost precipitate de răspândirea în cercurile Palatului a informației că mareșalul Antonescu urma să plece pe front³⁰, precum și de inițierea unor tatonări directe între opoziția democratică și guvern³¹. Momentul decisiv a fost audiența de la „Casa Nouă” (reședința regală din spatele Palatului), încheiată cu arestarea mareșalului Antonescu și a lui Mihai Antonescu. În prealabil, Dămăceanu a fost și el convocat la Palat³², fiind pus în temă cu evoluția situației și cerându-i-se confirmarea că planul apărării capitalei se putea executa în următoarele ore³³.

Dămăceanu relatează că, de la Palat, a mers direct la o întâlnire (dinainte stabilită) cu ofițerii Cristea, Rasoviceanu și Vișteleanu, la casa celui din urmă din Splaiul Independenței nr. 57. Scopul inițial al întrevederii, susține Dămăceanu, fusese cel de a da o „ultimă lectură ciornei Ordinului de operații”³⁴. Ajuns cu o întârziere de 30 de minute față de ora convenită³⁵, Dămăceanu i-a pus la curent pe cei trei ofițeri cu cele petrecute. Conform relatării sale, din apartamentul maiorului Vișteleanu a dat ordin telefonic ofițerului de la serviciu de la C.M.C. să convoace pe „toți ofițerii din comandament” și pe „toți comandanții de unități din Capitală”³⁶. La C.M.C., Dămăceanu l-a informat despre arestarea mareșalului Antonescu pe generalul Iosif Teodorescu, care „s-a alăturat din prima clipă și cu tot devotamentul la noua situație”³⁷.

După lansarea ordinelor telefonice „Pajura” („parolă convențională de alarmare a trupelor”) și „Stejar, extremă urgență” („semnalul pentru intrarea în dispozitiv”) ³⁸, comandanții de unități³⁹, adunați în holul C.M.C., au primit dispoziții de la Teodorescu și Dămăceanu. De acolo, au comunicat telefonic (prin rețeaua proprie a C.M.C.)⁴⁰ „date strict necesare și nerevelatoare” cu posturile de comandă de pe teren. În fine, după două ore de așteptare, au primit „Ordinul de operații, cu toate anexele lui”, care până atunci fusese în lucrul dactilografilor pentru multiplicare⁴¹, și s-au întors la unități pentru comandă.

La 23 august, unitățile românești din garnizoana București numărau 25.000 de militari, din care numai 7.000 de luptători se

aflau efectiv în oraș (la care se adăugau 10.000 încadrați în formațiuni ale aeronauticii și trupe auxiliare), iar cele germane, 8.000 în interiorul capitalei și 6.000 la nord de oraș, în zona Tunari-Otopeni-Băneasa⁴².

Prin ordinul de operații, trupele din București au fost organizate în trei comandamente: Nord (cu sectoarele I Galben și IV Verde), Sud (cu sectoarele II Negru și III Albăstru) și Rezerva. Trupele comandamentelor de Nord și Sud și sectoarele lor aveau o zonă de acțiune delimitată teritorial, pe când cele din Rezervă urmau să intervină acolo unde era necesar⁴³. Fiecare comandament și sector aveau propriul său punct de comandă, cu excepția celor de Nord și Rezervă, care au funcționat tot în sediul C.M.C.⁴⁴. Conform planului, comanda urma să fie împărțită astfel: în Nord, comandantului Regimentului 4 Roșiori Blindat, locotenent-colonelul Mircea Tomescu⁴⁵ (preluată, în absența sa⁴⁶, de comandantul adjunct al C.M.C., generalul Dumitru Oncică⁴⁷), în Sud, comandantului Regimentului 2 Călărași-Cercetare, colonelul Dan Ionescu⁴⁸, iar Rezerva, comandantului Regimentului de Gardă Călare, colonelul Marcel Olteanu⁴⁹.

Comandamentelor de Nord și de Sud le erau destinate câte un regiment de cavalerie (cu două divizioane, un escadron anticar și un escadron de armament greu), un batalion de recruți al unui regiment de infanterie, două batalioane de jandarmi, un pluton de aruncătoare și un pluton de transmisiuni. Aceste forțe urmau a fi distribuite egal pe sectoare, cu câte un divizion de cavalerie (cu un pluton anticar și un pluton de armament greu), o companie din batalionul de recruți, un batalion de jandarmi, aruncătoare și transmisiuni⁵⁰. Rezerva a fost organizată cu o structură diferită⁵¹. În primele zile ale luptelor, organizarea pe hârtie s-a tradus aproximativ și pe câmpul de luptă⁵². Ulterior, comandamentele au primit întăriri: de exemplu, în Sud, la 25 august, două batalioane ale Regimentului 11 Dorobanți, iar, în Nord, o companie a Regimentului 115 Infanterie și companii ale Școlii de subofițeri de infanterie nr. 2⁵³.

Conform planului, obiectivele române urmau să fie „ocupate imediat și simultan”, apoi apărute „contra oricui ar încerca să le ocupe”, în timp ce obiectivele germane de primă urgență

„se vor bloca prin foc toate și simultan”, iar cele de importanță secundară „se vor ataca și cuceri succesiv, cu majoritatea mijloacelor, în ordinea importanței”. Circulația era interzisă, de la miezul nopții zilei de 23 august⁵⁴, tutu-
ror, cu excepția militarilor români sau trupelor germane capturate⁵⁵.

Ocuparea obiectivelor germane, deși planificată să înceapă în noaptea, a fost amânată pe dimineață. Dămăceanu amintește faptul că, pornind de la o propunere avansată de colonelul Dan Ionescu, s-a agreat la C.M.C. ca „atac al obiectivelor germane să nu-l înceapă în toiu nopții, imediat după blocarea lor, ci în zori”, motivându-se, în cazul Regimentului 2 Călărași-Cercetare, dar nu exclusiv, că „era adus de curând în București și, necunoscând bine orașul, ostașii săi – «oameni de la țară» – se vor orienta mai greu pe întuneric”⁵⁶. Ulterior, „s-a hotărât să nu se treacă la acțiuni împotriva trupelor germane decât în cazul când vom fi atacați”⁵⁷. Această dispoziție a fost dată de guvernul Sănătescu în contextul în care, după audiența la Palat a ministrului german, Manfred von Killinger, s-au prezentat generalii Erik Hansen⁵⁸ și Alfred Gerstenberg⁵⁹, aceștia mimând disponibilitatea retragerii trupelor germane. În realitate, generalii germani urmăreau să câștige timp, având ordinul, dat de Hitler, de a răsturna guvernul Sănătescu și a-l înlocui cu unul pro-german⁶⁰. Generalul Gerstenberg a cerut să fie lăsat să se deplaseze în *Waldlagerul* („tabăra de pădure”) de la Băneasa, „pentru a organiza retragerea trupelor germane aflate în această zonă”. Ajuns acolo, însoțit de colonelul Valeriu Șelescu din Marele Stat Major și de locotenent colonelul Bogdan Florescu din C.M.C., Gerstenberg a dispus arestarea ofițerilor români⁶¹ și a preluat comanda trupelor germane de la Băneasa, devenit un post de comandă al operațiunilor pentru cucerirea capitalei⁶². Pentru reușita acțiunii a fost adus de la Varșovia generalul Reiner Stahel⁶³, considerat un „expert în zdrobirea mișcărilor de rezistență”, care, aterizând la Otopeni la 26 august, a preluat comanda grupării germane de la nord de capitală⁶⁴.

În privința desfășurării propriu-zise a luptelor, memoriile lui Dămăceanu nu abundă în detalii, întrucât, din după-amiaza de 24 august, acesta a predat atribuțiile de șef de stat-major

al C.M.C. lui Nicolae Cristea, fiind chemat la ședințele de guvern de la Bolintin Vale (unde s-a adăpostit Consiliul de Miniștri), în noua sa calitate de subsecretar de stat al Ministerului Afacerilor Interne⁶⁵. Astfel, informațiile pe care Dămăceanu le oferă în memorii au fost fie primite „la cald”, fie ulterior și reactualizate pe baza unor discuții cu camarazii și citirea unor documente de arhivă.

La 24 august, bombardamentele germane, care au avariat o serie de clădiri din București, inclusiv Palatul Regal⁶⁶, au oferit părții române un *casus belli* pentru o confruntare militară directă, oricum inevitabilă⁶⁷. Luptele din București s-au referit, în genere, la două feluri de confruntări: în interiorul orașului, contra unor concentrări germane preexistente; în exterior, pentru blocarea înaintării forțelor germane din împrejurimi.

În interior, luptele cele mai grele⁶⁸ s-au dat în următoarele zone:

– în Sud, pe 24 august, la sediul Prefecturii Ilfov (astăzi, Judecătoria Sectorului 3), unde se afla statul-major al Misiunii Militare Germane pentru Armata Aerului și comandamentului aviației germane (*Oberkommando der Luftwaffe in Rumänien*); pe 24-25 august, în jurul Școlii Superioare de Război (astăzi, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”), unde se afla Misiunea Militară Germană pentru Armata de Uscat (*Deutsche Heeresmission in Rumänien*)⁶⁹.

– în Nord, în parcurile Filipescu și Bona-part, unde „se aflau numeroase organe de comandă germane”, cu sediile „în așa fel dispuse încât înconjurau pur și simplu clădirea C.M.C.”⁷⁰. Printre acestea, statul-major al Misiunii Militare Germane pentru Marină și comandamentul marinei germane, în Aleea Eliza Filipescu (astăzi, Aleea Modrogan).

Celelalte concentrări germane⁷¹ fie au fost eliminate prin luptă, fie comandamentele lor au fost convinse să se predea⁷².

În exterior, a fost barat accesul trupelor germane care încercau să intre în capitală „atât dinspre sud, prin bateria Rahovei, dar mai ales dinspre nord, pe la podul de la Băneasa”⁷³. Reușita apărării capitalei a fost probată de faptul că aceste trupe n-au reușit să depășească suburbiile și să intre în orașul propriu-zis⁷⁴.

Pe lângă confruntarea directă, a fost dus și un război logistic și informațional. Unitățile de pompieri militari conduse de colonelul Popescu Pantelimon⁷⁵ au tăiat cablurile telefonice folosite de germani pentru legătura între comandamente. Detașamentul radio al C.M.C., comandat de sublocotenentului Alexandru Ștefănescu, a primit misiunea să oprească transmisia posturilor radio germane, folosite pentru a lansa mesaje menite să inducă defetism în rândurile populației românești. În primă fază s-a acționat prin bruiaj, după care s-a acționat, prin misiuni speciale bazate pe exploziv, pentru distrugerea aparaturii tehnice: întâi, în dimineața de 24 august, transformatorul din zona Băneasa-Tunari al stației de radio germane „Ilse II”, iar, în seara aceluși zile, centrala de rezervă în barăcile din pădurea Tâncăbești (Snagov), împreună cu stația propriu-zisă a postului de radio⁷⁶.

Capitala rezistând la 24 august, din ziua următoare, 25 august (când au fost eliminate ultimele poziții germane din interior), au început acțiuni ofensive în afara ei⁷⁷. Pentru aceasta, forțele române din București au fost reorganizate în două grupări: gruparea interioară (comandată de generalul Constantin Constantin⁷⁸) și gruparea exterioară (comandată de generalul Gheorghe Rozin⁷⁹), îndreptate împotriva germanilor de la nord. Gruparea interioară urma să atace de la sud la nord, în lungul șoselei București-Ploiești, iar gruparea exterioară, de la vest spre est, pentru a cădea în spatele trupelor germane⁸⁰.

Ultimele rezistențe germane din împrejurimile capitalei au fost lichidate la 26 august⁸¹, inclusiv cu sprijinul aviației anglo-americane, care a bombardat zona Băneasa-Otopeni⁸² (unde, în ziua precedentă, fuseseră aduse înțăriri germane aeropurtate din Iugoslavia⁸³). Încercuite, trupele germane din nordul capitalei au încercat să se retragă spre zona petroliferă Prahova, urmărirea lor fiind încredințată unor trupe din București constituite, în seara de 27 august, în Detașamentul Prahova⁸⁴ comandat de generalul Titus Gârbea⁸⁵. În fine, la 28 august „au fost depistate, capturate sau lichidate și ultimele elemente hitleriste care mai rămăceau încă prin această parte din nordul Capitalei”⁸⁶. Dămăceanu reține că au fost capturați „6998 de militari germani, dintre

care 7 generali, 536 ofițeri și 1282 subofițeri”⁸⁷. După încheierea luptelor, Iosif Teodorescu și Dămăceanu au fost ambii decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, clasa a III-a⁸⁸.

În concluzie, actul de la 23 august 1944, asociat adeseori cu acțiunea unor oameni politici, nu ar fi putut fi realizat fără o minuțioasă planificare militară, precum și o stare de spirit în rândul comandanților militari români, în rândul cărora nu a existat nicio defecțiune semnificativă. Apărarea capitalei – o componentă esențială pentru reușita planului – a reprezentat un succes nu doar în contextul istoriei militare românești, dar chiar în ansamblul celui de al Doilea Război Mondial, dacă ne gândim că, după capitularea Italiei în fața Aliaților în 1943, germanii au reușit să ocupe Roma. În plus, trebuie subliniată importanța faptului că eliminarea trupelor germane din capitală și împrejurimile ei a fost finalizată cu câteva zile înainte de intrarea trupelor sovietice în București, la 30-31 august. Astfel, la negocierile pentru armistițiu de la Moscova, delegația română de la Moscova (în care, cu temei, a fost trimis și Dămăceanu⁸⁹) a putut invoca faptul că românii și-au eliberat capitala înaintea sosirii Armatei Roșii.

NOTE

¹ Autorul adresează mulțumiri doamnei Gabriela Romana Dămăceanu, fiica generalului Dumitru Dămăceanu, pentru informațiile oferite privind activitatea și memoriile tatălui ei, precum și colegilor de la ISPAIM, și în mod deosebit domnului Șerban Liviu Pavelescu, pentru sprijinul acordat în documentare.

² Dumitru Dămăceanu (1896-1978), ofițer de cavalerie și de stat-major. Fiu de preot, își începuse studiile militare în 1915, fiind mobilizat în 1916. Absolvent al Academiei Militare de la Torino (1926-1928), a fost atașat militar la Roma (1 iunie 1936 - 25 octombrie 1938) și adjutant al principelui Mihai (25 octombrie 1938 - 6 septembrie 1940). Pe frontul de est a comandat Regimentul 10 Roșiori Purtat, fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (17 octombrie 1941). A fost șef de stat-major al C.M.C. (19 octombrie 1942 - 1 septembrie 1944). Decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, clasa a III-a (29 decembrie 1944), înaintat general de brigadă și numit subsecretar de stat al Ministerului de Interne, a fost trimis ca membru al delegației care a

semnat convenția de armistițiu de la Moscova, la 12 septembrie 1944. După ce a fost subsecretar de stat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri în al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie - 6 decembrie 1944), a trecut la dispoziția Ministerului de Război, iar la 26 februarie 1945 a semnat scrisoarea celor 10 ofițeri care s-au desolidarizat de guvernul Rădescu. A fost subsecretar de stat pentru Armata de Uscat în guvernul Groza (6 martie 1945 - 26 decembrie 1947), timp în care a îndeplinit rolul de inspector pentru Educație, Cultură și Propagandă (E.C.P.) și a fost ales deputat la alegerile din 19 noiembrie 1946, pe listele Blocului Partidelor Democratice. A fost inspector general de armată în București (27 decembrie 1947-23 martie 1949), după care a fost trecut în rezervă. A lucrat ca director la Plafar, perioadă în care a intrat într-un „con de umbră” și chiar a fost reținut și anchetat, fiind ulterior reabilitat și recuperat pentru aniversarea, în 1954, a zece ani de la actul de la 23 august. A fost ales din nou deputat iar, pe lângă Consiliul de Miniștri, a fost director general al Serviciului Muncii și apoi al Rezervelor de Stat, pensionându-se în aprilie 1968. A fost înaintat general-colonel în august 1959 și general de armată în retragere în august 1974.

³ În arhiva ISISP (Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Colecția Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială și politică din România, dos. 803/1966-1969) s-au păstrat două manuscrise dactilografiate: unul din 1966 (*Ibidem*, vol. III-IV), celălalt din 1969, pregătit pentru Editura Militară (*Ibidem*, vol. I-II). Cel din urmă a fost predat directorului editurii, Emil Bodnăraș, la 1 ianuarie 1970. Peste câteva luni, având un răspuns negativ privind publicarea, autorul i-a adresat un bilet: „Dragă Emil, / Asta este! ... a IX-a redactare [a manuscrisului] n-o mai fac. / Dacă nu se va putea altfel, încuiatul cu lacăt și cheia... / Cu aceeași dragoste și totdeauna, Titi”. *Ibidem*, vol. I, ff. 1-2. Fiica autorului ne-a precizat că tatăl ei, refuzat pe rând de editori, a rescris în mai multe rânduri memoriile, pentru a satisface cerințele ideologice și politice ale interpretării evenimentelor de la 23 august 1944 (în arhiva familiei Dămăceanu se păstrează un manuscris cu mențiunea: „a 12-a redactare”), fără a reuși să obțină publicarea. Vom folosi ca reper manuscrisul din 1969, pe care-l vom cita în continuare: *Memorii Dămăceanu*, vol. I-II. Când am fost nevoiți să comparăm, ne-am referit la manuscrisul din 1966, după organizarea arhivistică, ca *Memorii Dămăceanu*, vol. III-IV.

⁴ Amintim, în ordinea cronologică a publicării (lista este incompletă): Dumitru Dămăceanu, *Pregătirea militară a insurecției armate sub conducerea Partidului Comunist din România*, în 23 August

1944, Editura Politică, București, 1964, pp. 40-52; idem, *August 1944: memorii*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1967, pp. 81-91; idem, *Ora 18: „Pajura”; Ora 18,30: Ordonăm „Stejarul”*, în „Scinteia”, 22 august 1969, p. 2; *O consfătuire istorică*, în „Magazin istoric”, nr. 6/ iunie 1969, pp. 2-7, *Toate forțele patriotice la acțiune*, în „Magazin istoric”, nr. 7/1984, pp. 14-16, 28.

⁵ „Ordinul de operații nr. 30.871 din 23 august 1944 al Comandamentului Militar al Capitalei”, *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 409-417 (în continuare, vom numi acest document: *Ordinul de operații* sau *Planul apărării capitalei*). Am creditat autorul cu reproducerea fidelă a textului (cu o excepție pe care o vom comenta), sub rezerva cercetării documentului original în Arhivele militare naționale române. Partea referitoare la Comandamentul de Sud este reprodușă și la Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, Editura Militară, București, 1969, pp. 162-163, documentul fiind citat după „Arhiva Ministerului Forțelor Armate, Marele Stat Major, dosar 242/2, ff. 23-27”.

⁶ Bibliografia românească despre 23 august 1944 este abundentă. Dintre studiile privind bătălia Bucureștiului, reținem (selectiv): Gheorghe Tudor, „Operația insurecțională pentru lichidarea trupelor și comandamentelor hitleriste din București și împrejurimi”, la Ilie Ceaușescu (coordonator principal), *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. II: *Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, Editura Militară, București, 1989, pp. 131-180; Petre Otu, *Capitala României eliberată prin forțe proprii în august 1944*, în „Revista de Istorie”, tomul 42, nr. 7/ iulie 1989, pp. 673-686; Alesandru Dușu, *Armata Română în război (1941-1945)*, Editura Enciclopedică, București, 2016, pp. 310-339; Alesandru Dușu, „93. București (23-28 august 1944)”, la Petre Otu (coord), *100 de bătălii din istoria românilor*, Editura Litera, București, 2021, pp. 484-486; etc. Menționăm că există și o consistentă bibliografie străină, mai ales germană. Pentru o perspectivă contemporană, a istoricilor de la Institutul de Istorie Militară din Potsdam, vezi *Germany and the Second World War*, volume VIII: *The Eastern Front 1943-1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts*, ed. Karl-Heinz Frieser, Klaus Schmider, Klaus Schönherr, Gerhard Schreiber, Krisztián Ungváry, Bernd Wegner, trad. Barry Smerin, Barbara Wilson, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 775-799.

⁷ Inițial, Dămăceanu a primit, la 5 octombrie 1942, ordin pentru detașarea pe două luni, mutarea sa devenind definitivă la 19 octombrie. Vezi memoriul de ofițer la: Arhivele Militare Naționale

Române, Fond Direcția Cadre Învățământ, MAPN-DCI/1978, generali, lit. D, dos. 32.

⁸ Constantin Nicolescu (1887-1972), ofițer de cavalerie și de stat-major. Era fiul generalului farmacist Dimitrie Nicolescu (1843-1898) din Războiul de Independență. A fost cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (1 octombrie 1916), secretar general al Ministerului Apărării Naționale (1 noiembrie 1938 - 11 mai 1940), ministru al Apărării în guvernul Gigurtu (4 iulie - 4 septembrie 1940), comandant al C.M.C. (1 aprilie 1941 - 20 martie 1943) și al Corpului 5 Armată (20 martie 1943 - 18 septembrie 1944), șef al Casei Militare Regale (20 noiembrie 1944 - 30 decembrie 1947), trecut în rezervă la 1 ianuarie 1948. Arestat în 1948-1955.

⁹ Mihail Racoviță (1889-1954), ofițer de cavalerie și de stat-major, cu studii în Germania. A fost comandant al Corpului de Cavalerie (10 ianuarie 1941-1 ianuarie 1943), la dispoziția Ministerului Apărării Naționale (1 ianuarie - 20 martie 1943), comandant al C.M.C. (20 martie - 1 noiembrie 1943), comandant al Trupelor motomecanizate (1 noiembrie 1943 - 23 ianuarie 1944), comandant al Armatei a 4-a (24 ianuarie - 31 iulie 1944), ministru de Război în guvernul Sănătescu (23 august - 4 noiembrie 1944), inspector general al Cavaleriei (4 noiembrie 1944 - 20 mai 1945), inspector general de armată (20 mai 1945 - 20 mai 1946) și comandant al Armatei 1-a (20 mai 1946 - 30 iunie 1947), trecut în rezervă în 1947. A fost arestat în iunie 1950; a murit la Sighet.

¹⁰ Iosif Teodorescu (1885-1961), ofițer de infanterie și de stat-major. În Războiul de Întregire a comandat Regimentul 70 Infanterie. Pe frontul de est a comandat Divizia a 18-a Infanterie (3 iunie - 21 august 1941), Divizia a 11-a Infanterie (22 august 1941 - 10 ianuarie 1942) și, ca adjunct, Corpul 5 Infanterie (10 ianuarie 1942 - 23 ianuarie 1944). A fost comandant al C.M.C. (23 ianuarie 1944 - 7 aprilie 1945) și inspector al Infanteriei (20 mai 1945 - 9 august 1946), fiind disponibilizat la 9 august 1946 și trecut în rezervă în 1947. A fost arestat și anchetat în anii 1951-1952.

¹¹ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 49-53.

¹² Gheorghe Mihail (1887-1982), ofițer de infanterie și de stat-major. Rănit la Mărășești și decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (18 august 1917), a fost șef al Casei Militare Regale (1 noiembrie 1937 - 1 februarie 1939), funcție care l-a propulsat în vârful ierarhiei militare: subsecretar de stat al Ministerului Apărării (1 februarie - 25 octombrie 1939), viceprim-ministru în guvernul Gigurtu (4 iulie - 24 august 1940), șef al Marelui Stat Major (24 august - 9 septembrie 1940). Trecut în retragere de guvernul Antonescu, a fost reactivat la 23 august

1944, cu gradul de general de corp de armată, și numit șeful Marelui Stat Major (a demisionat la 12 octombrie 1944). A fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, clasa a III-a (15 noiembrie 1944). A fost inspector general al Infanteriei (12 octombrie 1944 - 1 iunie 1945) și inspector general de Armată nr. 1 (1 iunie 1945 - 9 august 1946), fiind disponibilizat și trecut în rezervă.

¹³ Radu Rusescu (1893-1977), ofițer de cavalerie și de stat-major. A fost adjutant al regelui Carol al II-lea (1 iulie 1938 - 9 septembrie 1940), demisionând din Armată după detronarea acestuia. Guvernul Groza l-a numit ministru plenipotențiar la Stockholm (28 martie 1947 - 12 decembrie 1949). A fost director în cadrul Ministerului Forțelor Armate, sub Emil Bodnăraș, și președinte al Crucii Roșii Române (1958-1960). A fost înaintat general-colonel în august 1959.

¹⁴ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 53-55.

¹⁵ Constantin Sănătescu (1885-1947), ofițer de cavalerie și de stat-major. Era fiul generalului Gheorghe Sănătescu (1858-1942) din Războiul de Independență și Războiul de Întregire. A comandat un escadron de călărași la începutul Războiului de Întregire. A fost membru al comisiei mixte româno-ruse care a fixat noua frontieră după 28 iunie 1940. Pe frontul de est a comandat Corpul 4 Armată (2 februarie 1941 - 5 februarie 1943). A fost șeful Casei Militare Regale (20 martie 1943 - 23 august 1944), prim-ministru (23 august - 5 decembrie 1944), șeful Marelui Stat Major (6 decembrie 1944 - 20 iunie 1945) și inspector general de armată în București (20 iunie 1945 - 8 noiembrie 1947), funcție în care a murit.

¹⁶ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 59-62. Colonelul Codreanu a demisionat din Casa Militară Regală la 3 martie 1943, după ce raportul său privind neînțelegerile cu mareșalul delegat al Curtii Regale, Ioan Mocioni-Stârcea, înaintat mareșalului Antonescu la 25 februarie 1943, a fost adnotat de rege cu comentarii critice, între care unul privind oportunitatea demisiei sale. Dămăceanu relatează acest episod și reproduce chiar fragmente din raportul lui Codreanu. *Ibidem*, vol. I, ff. 57-59. Cf. Petre Otu, *Mareșalul dispune, regele impune*, în „Magazin Istoric”, nr. 3/1999, pp. 40-43.

¹⁷ Ioan Codreanu (1891-1960), ofițer de cavalerie și de stat-major. A luptat în campania din Bulgaria, ca sublocotenent, și în Războiul de Întregire. Pe frontul de est a comandat Brigada 6 Cavalerie (4 august 1941 - 11 februarie 1942), fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (12 februarie 1942). A fost șeful Casei Militare Regale (15 mai 1942 - 3 martie 1943), subșef al Marelui Stat Major (20 martie - 1 septembrie 1943), comandant al Școlii

Superioare de Război (1 septembrie 1943 - 1 iunie 1944), șef al eșalonului operativ al Marelui Stat Major (1 iunie 1944 - 13 octombrie 1944), din nou comandant al Școlii Superioare de Război (13 octombrie 1944 - 3 aprilie 1945), inspector al Cavaleriei (3 august 1945 - 11 august 1946), comandantul Corpului 2 Armată (11 august 1946 - 1 august 1947), disponibilizat și trecut în rezervă în 1947.

¹⁸ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 72-77.

¹⁹ *Ibidem*, vol. I, f. 79 și urm.; fragmentul a fost publicat în 1969 în „Magazin istoric”, *O consfătuire istorică*. Privind întâlnirea din 13/14 iunie 1944 în Calea Moșilor (unde s-a discutat propunerea formării unui guvern Gîgurtu care să joace rolul unui guvern Badoglio, precum și alcătuirea unui comitet militar pentru pregătirea loviturii de stat pro-aliat), a se compara cu mărturia generalului Gheorghe Mihail într-un interviu luat de locotenent-colonelul Ioan Both (Arhivele Statului) la Sinaia la 20 august 1969. Mihail declară: „Începând cu a doua zi, adică cu 14 iunie 1944 și până la 23 august 1944, eu nu am mai participat la nici un fel de întâlnire și nici la vreo activitate, ci m-am retras la Sinaia [casa lui din București fusese distrusă în bombardamentul anglo-american din 4 aprilie 1944 - n.n.], unde am continuat să lucrez în spiritul celor discutate”; apud Stelian Neagoe, *Decimarea elitei politice, 1944-1964: un baron și un general în pușcăriile comuniste*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009, pp. 238-242. Mihail neagă că ar fi făcut parte din comitetul militar (a cărui președinție i-a propus-o Sănătescu), întrucât locuia la Sinaia, afirmație pe care o confirmă și Dămăceanu. *Memorii Dămăceanu*, vol. I, f. 95.

²⁰ Pentru a putea publica mărturii despre 23 august 1944, ofițerii au fost obligați să acrediteze rolul determinant îndeplinit, pe lângă armata română, de comuniști, „formațiunile de luptă patriotice” și muncitori. De exemplu, Dămăceanu susține că planul apărării capitalei l-a avut drept coautor pe „inginerul Ceaușu”, Emil Bodnăraș (1904-1976): „Pregătirea militară a insurecției armate din Capitală nu a fost cunoscută, sub absolut toate aspectele ei, decât de către inginerul Ceaușu și de mine”. *Memorii Dămăceanu*, vol. I, f. 154. În altă parte, memorialistul recunoaște că nu îi știa identitatea reală și faptul că avea pregătire militară ca ofițer de artilerie, consfătuindu-se cu Radu Rusescu: „Cine naiba o fi ăsta, că numai a inginer nu seamănă! Tu nu vezi cu câtă ușurință îi umblă prin gură expresii de-ale noastre, militare: manevră, efort, sectoare, rezerve?”. *Memorii Dămăceanu*, vol. I, f. 121. A se vedea și declarația generalului Gheorghe Mihail, „Pregătirea politică a actului de la 23 august 1944”, în care susține că „toți participanții la aceste conciliabule voiau să

dea acestui act caracterul numai al unui simbol de rupere a relațiilor cu germanii și trecerea alături de Aliați. Acest simbol trebuia materializat, ziceau ei, printr-o rezistență de câteva zile în câteva centre (...) Eram singurul care vedea lucrurile cu totul altfel. Pentru mine lucrurile erau mult mai simple: (...) ruperea cu germanii și *începerea luptei în mod vărtos* alături de Națiunile Unite, în lupta contra nemților, pentru a elibera țara de ei și a trece la eliberarea Ardealului”. Declarația generalului Mihail, la Stelian Neagoe, *op. cit.*, pp. 219-229. Concepția generalului Mihail a fost reflectată în directiva operativă a șefului Marelui Stat Major din 23 august 1944, apud Dumitru Cioflină (coordonator), Eftimie Ardeleanu, Dana Beldiman, Dumitru Dobre, Florica Dobre, Gheorghe Nicolescu, Teofil Oroian, Alexandru Oșca, Adrian Pandea, *Șefii Marelui Stat Major Român: 1941-1945: destine la răscruce*, Editura Militară, București, 1995, pp. 182-186.

²¹ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 154-166.

²² *Ibidem*, vol. I, ff. 167-170.

²³ *Ibidem*, vol. I, f. 154.

²⁴ Rasoviceanu și Vițeleanu au devenit generali-maiori în august 1959 (primul, activ, al doilea, în rezervă), Vițeleanu ajungând, în august 1974, general-locotenent în retragere. În august 1944 a mai jucat un rol important șeful Biroului 3 Operații din C.M.C., ofițerul de cavalerie și de stat-major Dragoș Georman, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul” (1942).

²⁵ *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 203-205.

²⁶ Consfătuirea din 21/22 august 1944 a avut un caracter politic, fiind precedată, în seara precedentă, de una în care s-au discutat și aspectele militare. Secretarul particular al regelui, Mircea Ionnițiu (1921-1990), a reținut următoarele: „Regele întreabă pe Dămăceanu cum stă cu pregătirile și când crede că va putea fi gata pentru ca să ocupe punctele strategice din Capitală, ținind seama de noile circumstanțe. Înainte de a răspunde, el enumeră dificultățile pe care le-a întâmpinat căutînd să afle numărul trupelor germane în Capitală și în restul țării. Nici Comandamentul Militar al Capitalei și nici Statul Major nu avea informații precise. (...) Chiar cu indulgență și noroc, Dămăceanu nu crede că poate începe operațiile înainte de cinci zile. Deci la 26 august, spune Regele, simbătă. *Toți cei reprezenți rețin această dată* (subl. n.)”. Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, Editura Enciclopedică, București, 1993, pp. 38-39.

²⁷ Ilie Șteflea (1887-1946), ofițer de infanterie și de stat-major. A luptat în Războiul de Întregire, fiind rănit în luptele din Dobrogea. A fost profesor al Școlii Superioare de Război, subșef al Marelui Stat Major (22 iunie 1939 - 23 august 1940), șef de stat-

major al Armatei 1-a (23 august - 1 noiembrie 1940), secretar general al Ministerului Apărării Naționale (1 noiembrie 1940 - 20 februarie 1941), comandant al Diviziei 3 Infanterie (20 februarie 1941 - 29 ianuarie 1942) și șeful Marelui Stat Major (20 ianuarie 1942 - 23 august 1944), comandant al Armatei a 4-a (23-29 august 1944). A fost pus sub arest la 11 octombrie 1944, murind înainte să fie condamnat.

²⁸ Gheorghe Avramescu (1884-1945), ofițer de infanterie și de stat-major. A luat în Războiul de Întregire, comandând un batalion în timpul bătăliei de la Mărășești. Pe frontul de est a fost comandant al Corpului Vânătorilor de Munte (3 iunie 1941 - 5 octombrie 1943), al Corpului 3 Armată (5 octombrie 1943 - 22 februarie 1944) și al Corpului 6 Armată (22 februarie - 30 iulie 1944); a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (1941) și clasa a II-a (1942). A luat comanda Armatei a 4-a în trei rânduri: 31 iulie - 23 august 1944, 31 august 1944 - 11 ianuarie 1945, 18 februarie - 2 martie 1945. A murit în timp ce se afla pe frontul de vest, în condiții suspecte.

²⁹ Dămăceanu atrage atenția asupra faptului că miercuri după-amiază (la fel ca și sâmbătă după masă) ofițerii erau liberi. „În aceste după-amieze în cazărmi se executa numai un program administrativ, de gospodărie, în prezența ofițerului de serviciu pe regiment și a câte unui subofițer de fiecare companie, baterie sau escadron (...). În cadrul comandamentelor nu se desfășura, practic, nici o activitate. Cadrele aveau liber, iar de serviciu se afla un ofițer, un subofițer și câțiva agenți”. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 14.

³⁰ Informația despre intenția plecării mareșalului Antonescu pe front a fost obținută din două surse complementare: prima, Ioan Mocioni-Stârcea, marele maestru al vânătorilor regale, în urma unei întâlniri cu Gheorghe Davidescu (1892-1959), secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe, în mijlocul lacului Snagov, zonă în care se desfășura ședința guvernului. „Declarația lui Ioan Mocioni-Stârcea”, Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Penal. dos. 10.933, Arhiva specială Problema „23 august”, vol. V, ff. 393-396. A doua, soția lui Vasile Cîrstea (1902-1975), medicul Palatului, care a ascultat convorbirea telefonică a unui ofițer pe care-l găzduia, căpitanul Trifu din garda mareșalului Antonescu. „Memoriul dr. Vasile Cîrstea” (8 octombrie 1966), Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Emilian Ionescu, dos. 7, ff. 77-79.

³¹ Tatonările au fost deschise prin discuțiile purtate în 22-23 august cu mareșalul Antonescu de Ion Mihalache, din partea țărăniștilor, și Gheorghe Brătianu, din partea liberalilor. Ele au rămas fără rezul-

tat: Antonescu a cerut lui Iuliu Maniu și Dinu Brătianu un memorandum prin care să-și asume răspunderea istorică și politică pentru armistițiul, pe care mareșalul declara că-l va încheia după restabilirea frontului din Moldova și după ce obținerea asentimentul germanilor (condiții considerate inacceptabile de liderii opoziției, care au cerut încheierea imediată a armistițiului). În urma primei audiențe a lui Gheorghe Brătianu, Mihai Antonescu a cerut lui Sănătescu primirea sa și a mareșalului Antonescu în audiență la Palat. Confirmându-i primirea, Sănătescu, însoțit de Dămăceanu, a făcut o vizită la Iuliu Maniu (Blocul „Adriatică” din Piața Senatului), acesta oferind un refuz definitiv variantei de a prezida un guvern politic și obligându-l pe Sănătescu să-și ia răspunderea conducerii unui guvern militar. Constantin Sănătescu, *Jurnalul generalului Sănătescu*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 160-161. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis. 1936-1947, 1953, 1967-1983*, ed. Doina Alexandru, Editura Vremea, București, 2014, pp. 392-394.

³² Dămăceanu evocă faptul că a fost chemat la Palat prin adjutantul regal Arpad Gherghel (1900-?), primul apel telefonic venind acasă în timp ce dormea după-amiaza (după vizita la Maniu). „August 1944: memorii”, în *Anale de istorie*, nr. 4/1967, pp. 87-88; *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 2. Mărturia sa se corelează cu cea dată de Gherghel, scrisă în exil: „Relatări asupra Actului de la 23 august 1944”, Biblioteca Centrală Universală „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, Colecții Speciale, Fond Mircea Ionnițiu (Donația Mircea Carp), dosar 46, f. 1.

³³ În relatarea sa, Dămăceanu a încercat să surprindă dramatismul momentului, dându-i un accent ușor teatral: «(...) [Ioan Mocioni-Stârcea, consilierul regelui] mi-a spus că cei doi Antonești se află în salonul alăturat, împreună cu regele și cu generalul Sănătescu. Mi-a mai spus că mareșalul intenționează să plece din București și deci ar fi ocazia cea mai nimerită ca Ion și Mihai Antonescu să fie arestați. «Sunteți gata?», m-a întrebat Mocioni-Stârcea galben la față, aproape tremurând. (...) toți cei din jurul său și-au ațintit ochii spre mine. Fiecare era nerăbdător să afle cuvântul meu. După numai câteva secunde am răspuns clar, cu toată siguranța: «Da, sunt gata!...» (...) În acest moment, Mocioni-Stârcea, fără a pronunța măcar un cuvânt, a ieșit fulgerător din cameră și s-a întors numai după un minut împreună cu regele Mihai. În fața tuturor, Stârcea s-a adresat regelui cu următoarele cuvinte: «Majestate, Dămăceanu spune că este gata». (...)». *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 3, 7-8.

³⁴ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 2, 8, 14. Ordinul de operații a fost bătut la mașină la C.M.C. de „plutonierul Constantin Deciu și caporalul Teodorescu”. *Ibidem*, vol. II, f. 15.

³⁵ Dămăceanu indică, în decursul zilei de 23 august și a nopții spre 24 august, următoarele repere temporale (care nu coincid perfect cu cele ale altor martori): la 14.30, a ajuns acasă după întâlnirea cu Maniu; la 16.00, trezindu-se din somn, a aflat despre convocarea la Palat; la 16.30, a ajuns la „Casa Nouă”; la 17.00, a ajuns la întâlnirea de la casa maiorului Vițelleanu (programată la 16.30); la 17.30, a ajuns la C.M.C.; la 18.00, s-au dat notele telefonice prin care comandanții de unități erau convocați la C.M.C.; la 18.30, s-a dat ordinul „Stejar - extremă urgență”; la 19.00, comandanții de unități se aflau în holul C.M.C. iar, la ora 21.00, li s-a înmănat Ordinul de operații, trecând la preluarea obiectivelor române; la ora 22.00, s-a difuzat la radio proclamația regală, iar Killingner s-a prezentat la Palat; la 23.00, s-au prezentat la Palat Hansen și Gerstenberg; la 23.45, Hitler a ordonat de la Berlin ca trupele germane să ocupe capitala; în 24 august, la 1.30, Gerstenberg a ajuns, escortat de ofițerii români, la Băneasa; la 2.00, prin acțiunile trupelor germane, a căzut înțelegerea amicală privind retragerea lor pașnică; la 4.00, unitățile române au atacat obiectivele germane. Cf. Ion Mamina, Vasile Petrișor, *Cronică eroică - Pregătirea și desfășurarea actului istoric din August 1944*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1989, pp. 66-105 (23 august 1944, p. 93 și urm.), nr. 4/1989, pp. 109-139.

³⁶ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 14-15.

³⁷ *Ibidem*, vol. II, f. 17. Conform mărturiei lui Titus Gârbea, în zilele următoare, Iosif Teodorescu „a căzut prizonier la germani dintr-o neatenție”, Gârbea fiind convocat de Sănătescu și Mihail la 25/26 august pentru a prelua provizoriu comanda C.M.C. În scurt timp, generalul Teodorescu, care „a reușit să scape tot atât de neașteptat pe cât de surprinzător fusese capturat”, s-a înapoiat la post și a reluat comanda. Titus Gârbea, *Memorial și însemnări zilnice*, ed. Silviu Miloiu, vol. III, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, pp. 136-137. În manuscrisul din 1969 al memoriilor, Dămăceanu a omis acest episod, dar l-a amintit în manuscrisul din 1966, unde spune că, „pe timpul scurt când generalul Iosif Teodorescu și noul său șef de stat major [Nicolae Cristea] fuseseră reținuți ca prizonieri de către o unitate germană în apropierea fabricii de zahăr Chitila”, Dragoș Georman, șeful biroului 3 operații al C.M.C., „a asigurat desfășurarea în continuarea a operațiunilor militare astfel cum fuseseră ele concepute”. *Memorii Dămăceanu*, vol. IV, f. 143.

³⁸ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 16, 21. Alertat de mișcările de trupe (justificate ca „exerciții de alarmă”), generalul Constantin Pantazi (1888-1958), ministrul Apărării Naționale, a sunat la centrala telefonică a C.M.C., unde ofițerul, conform indicațiilor primite, i-a răspuns că Teodorescu și Dămăceanu

„se aflau pe teren”. Pantazi a transmis „să nu mai facă astfel de exerciții fără aprobarea mea specială”, iar în scurt timp, chemat la Palat, a fost arestat.

³⁹ Unitățile ai căror comandanți erau vizați pentru comandarea unor sectoare la 23 august - regimentele de cavalerie R. 4 Roșiori (locotenent-colonelul Mircea Tomescu), R. 2 Călărași-Cercetare (colonelul Dan Ionescu) și R. Gardă Călare (colonelul Marcel Olteanu) - au primit notele telefonice nr. 30.864 „Pajura” și 30.866 „Stejar, extremă urgență” (în facsimil, la Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, p. 20), iar celelalte, notele telefonice nr. 30.865 „Pajura” și 30.867 „Stejar, extremă urgență”, prin care au mai fost convocați la C.M.C. comandanții următoarelor unități: regimente - R. 2 Care de Luptă (colonelul Stan Zătreanu), R. Gardă al Conducătorului (colonelul Victor Popescu), R. Jandarmi Pedestri (colonelul Virgil Arton), R. 1 Grăniceri (căpitan Stroe); batalioane: B. Jandarmi Pază (colonelul Constantin Zotoviceanu), B. Artilerie Călărească (căpitan Ștefan Trandafirescu), B. Care de Luptă R-35 (maior Cociu); și C. 1 Apărare Contra Aeronavelor (locotenentul Vasile I. Sotirescu).

⁴⁰ Pentru a asigura legătura C.M.C. cu unitățile din subordine a fost pusă în funcțiune și rețeaua radio proprie. *Memorii Dămăceanu*, vol. I, f. 188. Conform mărturiei lui Dragoș Georman, „încă din septembrie 1943, C.M.C. și-a creat o rețea radio cu scopul asigurării unor mai ample transmisiuni ale comandamentului în vederea asigurării ordinii interne, rețea care neconvenit a fost dezvoltată. (...) hitleriștii nu cunoșteau (...) posturile din unitățile aflate în subordinea C.M.C. Asigurarea legăturilor radio ale C.M.C. cu unitățile sale operative s-a realizat din ordinul generalului Constantin Eftimiu, comandantul transmisiunilor Marelui stat-major, la sugestia colonelului Dumitru Dămăceanu”. Ion Gh. Pană, „*Ilse II*” nu mai transmite, în „Magazin Istoric”, nr. 5/1967, pp. 13-14.

⁴¹ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 26-27.

⁴² Gheorghe Tudor, *Operația insurecțională...*, p. 132.

⁴³ Teritorial vorbind, zonele de acțiune ale trupelor Comandamentelor de Nord și de Sud erau delimitate longitudinal la nord și sud de-a lungul Bulevardului Regina Elisabeta și Bulevardului Regele Carol I. Zonele sectoarelor erau delimitate latitudinal: în Nord, Sectorul I Galben începea la est de Calea Victoriei (spre Calea Moșilor), iar Sectorul IV Verde, la vest de Calea Victoriei (spre zona Gării de Nord și de-a lungul Splaiului Independenței); în Sud, Sectorul II Negru se afla la est de actualul Bulevard Ion C. Brătianu (spre strada Traian), iar Sectorul III Albastru cuprindea actuala zonă a Centrului Vechi, Palatului Parlamentului și parcului Izvor, întinzându-se spre Cotroceni și Rahova.

⁴⁴ Punctele de comandă erau: C. Nord și C. Rezervă - C.M.C. din Aleea Eliza Filipescu nr. 1 (astăzi, Aleea Modrogan), colț cu Bulevardul Aviatorilor; S. I Galben - Academia Comercială din Piața Mussolini (astăzi, A.S.E. din Piața Romană); S. IV Verde - Școala Politehnică din strada Polizu (astăzi, Muzeul Universității Politehnice); C. Sud-Tribunalul Ilfov de pe Splaiul Independenței (astăzi, Palatul de Justiție din București); S. II Negru-Orfelinatul de băieți „Dr. Zigura” din str. Traian nr. 144; S. III Albastru - Fabrica de bere Bragadiru (astăzi, Palatul Bragadiru).

⁴⁵ Mircea Tomescu (1899-1973), ofițer de cavalerie și de stat-major, teoretician militar. A fost profesor de tactică al Școlii Superioare de Război, ofițer de ordonanță al principelui Mihai (26 mai 1936 - 6 septembrie 1940) și adjutant regal (11 septembrie 1940 - 1 aprilie 1941). În 1937 a publicat lucrarea *Știința militară și doctrina românească*. Pe frontul de est a fost șef de stat-major al Brigăzii 6 Cavalerie și Brigăzii 7 Cavalerie. Întors în țară după căderea Odesei, a lucrat la direcțiile de Cavalerie și Învățământ Militar ale Ministerului de Război. A fost numit ajutor de comandant, la 1 aprilie 1944, și comandant, la 15 iunie 1944, al Regimentului 4 Roșiori Blindat „Regina Maria”. A luptat și pe frontul de est, iar în martie 1945 a fost trecut în rezervă. În 1952-1955 a fost arestat și judecat pentru împușcarea unor partizani sovietici la brigada sa în septembrie 1941, la Maiaki, dosarul fiind în cele din urmă închis.

⁴⁶ La 23 august 1944, Mircea Tomescu a lipsit de la unitate, fiind (susține Dămăceanu) „bolnav la partea sedentară a regimentului aflat în satul Bălășoieni, astfel cum a raportat Comandamentul Militar al Capitalei, prin maiorul Lobei Ion din regimentul pe care-l comanda”. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 216. În memoriile sale, scrise în anii '60 și editate postum, Tomescu afirmă că a fost prezent la convocarea de la Marele Stat Major și relatează luptele vag, acreditând rolul determinat al Partidului Comunist Român. Mircea Tomescu, *Memoriile unui ostaș*, ediție îngrijită de Jules Charpentier, Editura Militară, București, 2023, p. 389. În memoriul său de ofițer se reține, fără dubiu, că Tomescu nu a putut exercita comanda regimentului „în operațiunile de lichidare a unităților germane din București și împrejurimi”. Arhivele Militare Naționale Române, Fond Direcția Cadre Învățământ, Memorii Bătrâni, grad. cpt., lit. T, nr. crt. 14, f. 55.

⁴⁷ Dumitru Oncică (1891-?), ofițer de infanterie. A luptat în Războiul de Întregire. Pe frontul de est a comandat Regimentul 2 Grăniceri, fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a (1941). A condus Comandamentul de Nord al C.M.C. (23-28

august 1944). În 1945 a fost trecut în rezervă.

⁴⁸ Dan Șt. Ionescu (1898-1970), ofițer de cavalerie. A luptat în Războiul de Întregire, ca proaspăt absolvent al școlii militare, ca artilerist al Regimentului 9 Vânători. Pe frontul de est a fost ajutor al comandantului Regimentului 10 Roșiori Purtat (Dămăceanu), iar la 10 mai 1943 a devenit comandat Regimentul 2 Călărași-Cercetare „General David Praporgescu”. A fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, clasa a III-a, pentru rolul în apărarea capitalei la 23-28 august 1944. În 1946 a făcut parte din comisia de repatriere a foștilor prizonieri români, condusă de generalul George Baroșin.

⁴⁹ Marcel Olteanu (1899-?), ofițer de cavalerie și de stat-major. Era fiul generalului Marcel Olteanu (1872-1943). A luptat în Războiul de Întregire. A fost profesor de Tactica Cavaleriei al Școlii Superioare de Război. În iulie 1940, fiind detașat pe lângă Armata a IV-a, a asistat la retragerea armatei române din Basarabia. A fost șef de cabinet al subsecretarului de stat pentru Armata de Uscat, generalul Constantin Pantazi (6 septembrie 1940 - 18 iunie 1941). Pe frontul de est a fost comandant secund al Regimentului 5 Călărași și șef de stat-major la Brigada 6 Cavalerie (sub colonelul Ioan Codreanu), fiind decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a. A fost adjutant regal (7 mai 1942 - 16 martie 1944), comandant al Regimentului de Gardă Călare (16 martie 1944 - 23 august 1946) și șef de stat-major la Inspectoratul 2 Armată, condus de generalul Constantin Sănătescu, fiind disponibilizat și trecut în rezervă la 1 septembrie 1947. A fost arestat în anii 1952-1954, iar ulterior reabilitat. A fost înaintat general-locotenent în retragere în august 1974.

⁵⁰ Unitățile au fost preluate: în Nord - de la Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria”, Regimentul 6 Dorobanți de Gardă „Mihai Viteazul” și Batalioanele 3 și 4 Jandarmi; în Sud - de la Regimentul 2 Călărași-Cercetare, Regimentul 21 Infanterie, Batalioanele 2 Jandarmi și Jandarmi Vânători. Acestor forțe li se mai adăugau un pluton aruncătoare de 120 mm din divizionul 44 aruncătoare al Diviziei 8 Cavalerie Moto-mecanizată, un pluton din Regimentul 1 Transmisiuni iar, în Sud, un pluton din Regimentul 2 Care de Luptă. În rezerva de Nord era prevăzut un escadron din Regimentul 9 Roșiori „Regina Elena”, iar, în rezerva de Sud, un escadron de pionieri din Divizia 8 Moto-mecanizată.

⁵¹ Rezervei generale i-au fost destinate Regimentul de Gardă Călare (cu două divizioane, un escadron anticar și un escadron de armament greu), un batalion din Regimentul Jandarmi Pedestri, Batalionul 1 Jandarmi, câte o companie din Regimentul Pionieri Gardă, Regimentul 21 Infanterie și Regimentul 1 Transmisiuni, companiile garnizoanei (din

cazarma Malmaison) ale Regimentelor 2 Vânători Gardă, 6 Dorobanți de Gardă „Mihai Viteazul” și 21 Infanterie, cinci companii ale Școlii Subofițeri Jandarmi, o companie R.35 și două plutoane T.38 care de luptă din Regimentul 2 Care de Luptă.

⁵² A se vedea și compara planșele „Schema cu organizarea grupărilor de forțe în după-amiaza zilei de 23.08.1944, conform ordinului nr. 30.871 al Comandamentului Militar al Capitalei” și „Schema grupărilor de forțe care au acționat în zona capitalei, organizate pe baza ordinului Marelui Stat Major nr. 678.700 din 24 august 1944”, anexate la Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*.

⁵³ Lista finală a unităților, din trupele terestre și aeronautice, care au participat la luptele din 23-28 august, la *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 165-166, vol. II, ff. 202-204. Dintre unitățile din trupele terestre, sunt amintite regimentele: infanterie (R 21, 24, 27, 34, 40, 115 Infanterie, R. 2, 3, 10, 11 și 19 Dorobanți, R. 6 Dorobanți Gardă, R. 9, 10 Vânători, R. 2 Vânători Gardă, R. 3, 4 Vânători Moto), cavalerie (R. 2 Călărași-Cercetare, R. 2, 3 Călărași, R. 4, 9, 12 Roșiori, Regimentul de Gardă Călare), artilerie (R. 13 Artilerie, R. 3 Obuziere), tancuri (R. 2 Care de Luptă), geniu (R. 2 Pionieri Gardă), jandarmi (R. Jandarmi Pedestri), grăniceri (R. 1 Grăniceri), transmisiuni (R. 1 Transmisiuni); de asemenea, au mai participat elemente din alte unități mai mari, cinci batalioane de jandarmi, Centrul de instrucție motomecanizat, elevii Școlii de Subofițeri de Jandarmi Drăgășani și Școlii de Subofițeri de Artilerie.

⁵⁴ În ordinul de operații reprodus de Dămăceanu se indică, printre categoriile exceptate de la interdicția de circulație, și „civilii care au brasarda tricoloră cu litera P. la brațul stâng”, referindu-se la „gărzile patriotice” (cvasi-inexistente în realitate). Se mai prevedea că „unitățile vor întrebuința pentru informare iscoade din populația civilă”.

⁵⁵ Conform ordinului de operații, militarii germanii care se predau urmau a fi „dezarmați și îndrumați, sub escortă, la P.C. [punctul de comandă] al unității imediat superioare, de unde vor fi trimiși la P.C. al sectoarelor și al Comandamentelor Nord și Sud, unde vor fi reținuți”, armamentul lor urmând a se „păstra, păzi și eventual utiliza în cadrul fiecărui sector care a făcut captura”.

⁵⁶ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 27.

⁵⁷ Dămăceanu susține faptul că a mimat respectarea ordinelor primite de la guvern, trimițând, de comun acord cu generalul Iosif Teodorescu, „în mod formal, o «anexă» cu indicațiile primite de la palat”, „o simplă piesă de dosar”, cu prevederi care „nu au fost executate”. „Cam pe la orele 2 noaptea, s-a primit o nouă comunicare de la palat - tot prin generalul Sănătescu - prin care se revenea asupra celor

transmise cu două ore mai înainte. În comunicare se preciza să se continue operațiile împotriva trupelor germane, conform planului stabilit de noi inițial, operații care, de fapt, datorită inițiativei C.M.C., nu încetaseră nici un moment”. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 44, 52-58. Faptul că Sănătescu subestima capacitatea trupelor române de a rezista într-o confruntare directă cu trupele germane rezultă din mărturia generalului Gheorghe Mihail, care evocă ordinul primit de la guvern la 24 august 1944, ora 22, de a lua „dispoziții pentru evacuarea trupelor din Capitală, retrăgându-le pe Argeș, în regiunea Buda, în așteptarea sosirii trupelor aliate”. Mihail relatează: „Resping această hotărâre a Guvernului și numai că o resping, dar hotărâsc atacul asupra grupului german, ce era primejdios pentru Capitală”. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 229.

⁵⁸ Erik Hansen (1889-1967), ofițer de cavalerie german. A fost șeful misiunii militare germane în România în două perioade (1 octombrie 1940 - 31 mai 1941, 21 ianuarie 1943 - 23 august 1944), în intervalul intermediar aflându-se la comanda Corpului 54 Armată (1 iunie 1941 - 21 ianuarie 1943).

⁵⁹ Alfred Gerstenberg (1893-1959), ofițer de aviație german. A fost atașat militar aeronautic la București (1 iunie 1938 - 23 august 1944), comandantul aviației germane (Luftwaffe) în România și șeful Misiunii Militare pentru Armata Aerului (15 februarie 1942 - 23 august 1944).

⁶⁰ Știrile despre arestarea mareșalului Antonescu au fost transmise de comandamentele germane de la București și de legația Reich-ului prin canalele de legătură directe cu Berlinul, ajungând la 23 august cândva pe la ora 18.00. Eugen Bantea, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud”*, Editura Militară, București, 1974, p. 40. La nivelul comandamentelor germane au existat două aprecieri contradictorii: cea asumată de Hansen, care credita actul de la 23 august 1944 cu sprijin popular și recomanda acceptarea condițiilor românești, și cea susținută de Gerstenberg, care subestima lovitura de stat și încuraja înăbușirea ei. Ottmar Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane, septembrie 1940 - august 1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, pp. 690-691. În 24 august, la ora 2.58, Hansen raporta la Berlin, printr-o radiogramă: „nu este vorba de un puci al camarilei de la curte, ci de o lovitură de stat bine pregătită de popor și trupă, informate prin radio. Măsura se bucură de cea mai largă încuviințare. Împotriva regelui și a noului guvern nu poate fi găsit nici un general pentru contra-guvern...”. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 50. Cf. Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 130: „Noul guvern român trebuie luat în serios.

Nu trebuie să ne lăsăm pradă iluziei că ar fi vorba de o mică clică de trădători. El [guvernul] are sprijinul întregului popor și îndeosebi al întregul corp al generalilor”.

⁶¹ Ofițerul Bogdan Florescu a reușit să evadeze din baraca de la Băneasa la 26 august, cu ajutorul unui subofițer german, și, ajungând în dispozitivul trupelor române de la podul Băneasa, s-a prezentat la C.M.C. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 51-52. Ofițerul de artilerie Valeriu Șelesc (1899-1978) a fost eliberat de români odată cu înfrângerea trupelor germane.

⁶² *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 45-46.

⁶³ Reiner Stahl (1892-1955), general de aviație german. A fost comandant militar al Romei după capitularea Italiei în septembrie 1943 și comandant al Varșoviei în timpul insurecției poloneze din august 1944.

⁶⁴ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 82.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. II, f. 65.

⁶⁶ Căpitanul Gheorghe Teodorescu, fost comandant de companie în Batalionul de Gardă Regală, citat de Dămăceanu, afirmă că „prima bombă din acea zi cade exact deasupra palatului regal. Este o bombă grea, de 2.000 kg”. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 72.

⁶⁷ Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 25.

⁶⁸ Pentru relatări directe privind aspecte ale bătăliei Bucureștiului din 23-28 august, vezi: Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, passim; Marcel Olteanu, *Bătălia Bucureștiului*, în „Scinteia”, 22 august 1969, p. 2; Ion Rasoviceanu, Dumitru Vițeleanu, *Unitățile armatei române în acțiune*, în „Scinteia”, 14 august 1964, p. 2. O serie de mărturii au fost publicate la Mihai Burcă, Costachi Mîndru, *În primele linii de foc: amintiri ale unor participanți la războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1981, vezi Gheorghe Teodorescu (comandantul companiei 1 din Batalionul de Gardă Regală), Constantin Doraș (comandantul Regimentului 24 infanterie P.S.), Vasile Popa (comandantul companiei 1 din Regimentul 9 Vânători de Gardă), Teodor N. Dobre (comandantul Batalionului de parașutiști), Iulian Pîrliianu și Vasile Manisali (comandantul divizionului 3 elevi, respectiv, al secției de artilerie grea și al plutonului de intervenție rapidă din Regimentul 8 Artilerie Grea din trupele de la garnizoana Mihai Bravu trimise la București) și Titus Popescu (Brigada 3 Artilerie Antiaeriană). Pentru interviuri cu martori care au supraviețuit regimului comunist, luate în 1995 pentru Arhiva de istorie orală a Rador, a se vedea Octavian Silvestru, „Nemții ne atacau, rușii ne luau prizonieri [24-28 august 1944]” (15 părți), [https://www.rador.ro/2022/08/04/nemti-ne-atacau-rusii-ne-luau-prizonieri-24-28-august-](https://www.rador.ro/2022/08/04/nemti-ne-atacau-rusii-ne-luau-prizonieri-24-28-august-1944-l/)

1944-l/ și urm. (accesat 26 octombrie 2023), vezi Ion Suciu, elev în anul II al Școli de Subofițeri Jandarmi Drăgășani, VI („La 23 August gornistul a sunat alarma de luptă”) și VII („În august 1944 la Băneasa lupta a durat trei zile și trei nopți”); locotenentul Tudor Luchian, ofițer instructor în Regimentul 115 Infanterie ușoară, X („24 august 1944: La Băneasa am primit în ajutor o grupă de aruncătoare... cu șase proiectile”); și locotenentul Radu Vasile Ionescu, comandantul bateriei 62 tunuri din Detașamentul Blindat General Ionescu (Centrul de instrucție motomecanizat din Târgoviște), XI („24 august 1944: la Otopeni tanchiștii au dat o luptă grea”).

⁶⁹ Relatarea luptelor în Sud, la Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, pp. 47-144.

⁷⁰ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 68.

⁷¹ Concentrările germane au fost enumerate în anexa 3 a ordinului de operații, fiind clasificate după „urgența I” sau „urgența II” și grupate pe sectoare. În Sud, în sectorul II Negru erau indicate, de urgență a II-a, Liceul „Mihai Viteazul” (Bld. Pache Protopopescu nr. 62) și secția transporturi militare din Bld. Dacia 34, colț cu strada Aurel Vlaicu; în sectorul III Albastru, de urgență I, misiunea militară germană din Școala Superioară de Război, comandamentul aviației, blocul „Schenker” din strada Marconi, lângă Calea Victoriei, Grand Hôtel (pe Bld. Regina Elisabeta), secțiile administrative ale comandamentului aviației din Hotel Princiar (azi Hotel Central, pe strada Brezoianu), serviciul tehnic (*Technischer Dienst*) din str. Șerban Vodă (colț cu Cușitul de Argint), iar, de urgență a II-a, spitalul aviației germane din dealul crematorului „Cenușa” (str. Șerban Vodă nr. 183), depozitele din str. Izvor 112, atelierul de reparații auto de la Fabrica „Phoenix”, asociația germană din Bld. Regina Elisabeta nr. 65. Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, pp. 164-165. În Nord, se găseau, în jurul C.M.C., comandamentul marinei, comandamentul Gestapo din Aleea Alexandru nr. 33. În Sectorul IV Verde se mai aflau concentrări germane la comenduirea pieței din Hotel Splendid Parc (pe Calea Victoriei, lângă Palatul Regal), stadionul Venus (la întreținerea străzii Știrbei Vodă cu Splaiul Independenței, astăzi lângă Opera Română), terenul dintre Calea Plevnei și Splaiul Independenței (astăzi, în zona fostei Case Radio, neterminate, redenumită „Dâmbovița Center”), școala parohială catolică dinspre biserica Bărăția, gara Obor, biroul comandatură și cantină din Palatul C.F.R., pe Bld. Dinicu Golescu.

⁷² Un asemenea episod s-a petrecut la 26 august la Vama antrepozite (Bursa mărfurilor) din Calea Rahovei. Dan Ionescu, *op. cit.*, p. 128.

⁷³ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 68. Privind luptele de la podul Băneasa, merită reținut episodul în

care tunul antiaerian care preceda coloana germană a fost distrus (chiar pe pod) de focul tunului antitanc al sergentului Gheorghe Virtosu din Regimentul de Gardă Călare. Ion Rasoviceanu, Dumitru Vițeleanu, *Unitățile armatei române în acțiune*, în „Scinteia”, 14 august 1964, p. 2.

⁷⁴ Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 72.

⁷⁵ Popescu Pantelimon era comandantul Companiei Pompieri București de la 24 februarie 1931.

⁷⁶ Dămăceanu reține faptul că distrugerea stației de radio germane „Ilse II” a fost anunțată la cinci minute după miezul nopții de 24 spre 25 august. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 76-77. Privind rolul sublocotenentului Alexandru Ștefănescu, vezi interviurile cu Dragoș Georman și Alexandru Ștefănescu, la Ion Gh. Pană, „Ilse II” nu mai transmite, în „Magazin Istoric”, nr. 5/1967, pp. 11-17.

⁷⁷ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 78.

⁷⁸ Constantin S. Constantin (1889-1948), ofițer de artilerie și de stat-major. A fost secretar general administrativ în Ministerul Apărării Naționale (10 ianuarie – 18 noiembrie 1941), subsecretar de stat pentru Aprovizionarea Armatei și Populației Civile, la Ministerul Economiei Naționale (18 noiembrie 1941 - 14 iulie 1943) și comandant secund al C.M.C. (1 februarie - 10 septembrie 1944). A fost trecut în rezervă la 24 martie 1945. Arestat în mai 1946, a murit în spitalul închisorii Văcărești.

⁷⁹ Gheorghe Rozin (1888-1961), ofițer de artilerie și de stat-major. A urmat studii militare în Germania. A fost decorat în Războiul de Întregire, fiind căpitan, cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa III (1917). A fost șeful misiunii militare la Berlin pentru repatrierea prizonierilor de război (1920-1920), profesor la Școala Superioară de Război (1921-1924), ajutor al comandantului Regimentului 2 Artilerie (1924-1926), șeful biroului regulamente generale în Marele Stat Major (1926-1930), comandant al Regimentului de Artilerie al Centrului de Instrucție a Artileriei Mihai Bravu (1930-1933), șef al Secției 3 Operații din Marele Stat Major (1933-1938), comandant al Brigăzii 8 Artilerie (1938-1941). A fost, pe frontul de est, comandant al Diviziei 13 Infanterie (10 ianuarie - 8 noiembrie 1941), director al Învățământului Militar Superior (8 noiembrie 1941 - 1 septembrie 1942), directorul Artileriei (1 septembrie 1942 - 20 martie 1943), comandant al Corpului 4 Armată (20 martie 1943 - 23 ianuarie 1944), comandantul Trupelor de Tancuri și Motomecanizate (23 ianuarie - 14 octombrie 1944). A fost trecut la dispoziția Ministerului de Război la 14 octombrie 1944 și în rezervă la 24 martie 1945; arestat la 19 aprilie 1948, a murit în spitalul închisorii Văcărești.

⁸⁰ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 81.

⁸¹ *Ibidem*, vol. II, f. 82.

⁸² *Ibidem*, vol. I, f. 135. Cf. Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *August 1944: repere istorice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, pp. 62-63.

⁸³ Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *August 1944: repere istorice*, pp. 215-216.

⁸⁴ Detașamentul Prahova, constituit din Regimentul 2 Călărași-Cercetare, Regimentul 9 Vânători de Gardă și două baterii de artilerie, avea „misiunea să se deplaseze de urgență pe itinerarul Chitila-Târgoviște-Petroșița-Sinaia, pentru a bara Valea Prahovei în zona Câmpina-Breaza, unde nu se reușise blocarea comunicațiilor feroviare și rutiere”, întărind astfel capacitatea de luptă a Corpului 5 teritorial (generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu) din zona Prahovei. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 85. Cf. Titus Gârbea, *Memorial și însemnări zilnice*, vol. III, pp. 137-138; Gheorghe F. Anghelescu, Octavian Roske, Ion Constantin, *O viață în slujba țării: convorbiri cu generalul Titus Gârbea*, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2020, pp. 150-151, 178-179.

⁸⁵ Titus Gârbea (1893-1998), ofițer de artilerie și de stat-major. A luptat în Războiul de Întregire. A fost profesor de geografie militară la Școala Superioară de Război, ofițer operativ la Marele Stat Major, în Secția a 4-a (1931-1934) și Secția a 3-a, ca șeful Biroului Operații (1934-1937), atașat militar rezident la Berlin (1937-1940) și Stockholm (1940-1942), șef al detașamentului de legătură cu Grupul de Armate „Sud” (1 iulie 1942 – 1 mai 1943), comandant al Brigăzii 18 Artilerie (1 mai 1943 - 24 martie 1944), șef al detașamentului român de legătură cu OKW (Înaltul Comandament al Wehrmachtului) și OKH (Înaltul Comandament al Armatei de Uscat) (24 martie 1943 - 21 august 1944), trecut la dispoziția Președinției Consiliului de Miniștri și a Ministerului Apărării (22 august 1944 - 7 aprilie 1945), comandant al artileriei Corpului 4 Armată (8 aprilie 1945 – 9 august 1946). A fost disponibilizat la 9 august 1946 și trecut în rezervă la 9 august 1947.

⁸⁶ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 86.

⁸⁷ *Ibidem*, vol. II, f. 88. Generalii germani capturați erau Erik Hansen, Alfred Gerstenberg, Reiner Stahel, amiralul Werner Tillesen (1880-1953), atașatul naval german, Hans-Georg von Lilienthal (1898-1990), intendent-șef al Misiunii Militare Germane, August Raeß (1892-1956), medicul-șef al misiunii militare germane, și Hans Busch (1887-1951), ofițer pentru mobilizarea economică. Dămăceanu nu-l socotește și pe generalul Karl Alexander Spalcke (1891-1967), atașatul militar german. Hansen a fost luat prizonieri de trupele române la 26 august 1944, Gerstenberg și Stahel, la 28 august, la Gherghița (vezi Marcel Olteanu, *Odiseea Generalului Gerstenberg - episod din luptele pentru București (28 august 1944)*, în „România literară”, nr. 35/24 august 1974, p. 5) etc. Stahel și Busch au murit în timpul prizonieratului în U.R.S.S., ceilalți

supraviețuitori fiind eliberați în octombrie 1955, în urma unor negocieri purtate la Moscova de cancelarul R.F.G., Konrad Adenauer.

⁸⁸ După 23 august 1944, Ordinul „Mihai Viteazul” a fost închis și reînființat, prin Înaltul Decret Regal nr. 1935 din 18 octombrie 1944, ca Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, acordat exclusiv pentru fapte de arme pe frontul de vest. Vezi Simion Câlția, „Legile și regulamentele privitoare la Ordinul *Mihai Viteazul* cu spade”, la Ion Rîșnoveanu (coordonator), *Tradiție, Istorie, Armată: conferința Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, 15 octombrie 2021, ediția a VII-a*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2022, pp. 235-250. Motivațiile decorărilor sunau astfel: la Teodorescu, „pentru modul cum s-a distins în grelele lupte, dar încununate de succes din zilele de 24-28 august 1944, întreprinse pentru eliberarea Capitalei”. Înaltul Decret Regal nr. 2254 din 15 noiembrie 1944, apud Eugen Ichim, *Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”*, Editura Modelism, București, 2000, p. 182; la Dămăceanu, „pentru

priceperea și competența cu care a pregătit până în cele mai mici amănunte și în mod desăvârșit, întreaga acțiune militară din Capitală”. Înaltul Decret Regal nr. 2547 din 29 decembrie 1944, apud *Ibidem*, p. 183. Ordinul a mai fost acordat, pentru fapte legate de bătălia din București, colonelului Dan Ionescu, „pentru curajul și competența cu care a condus operațiunile în cadrul Comandamentului de Sud, de la 23-28 august 1944” (1944), ofițerilor de artilerie antiaeriană care au dat dovadă de curaj în luptele cu trupele germane din satul Odăile-Otopeni: Marin Toncea (1945), Virgiliu Băcescu (1946), Constantin Georgescu (1946) și Ioan Epuran (1947) etc. *Ibidem*, pp. 183, 186, 210, 236-237.

⁸⁹ Pentru instrucțiunile din 27 august 1944 primite de Dămăceanu de la șeful Marelui Stat Major, Gheorghe Mihail, în vederea punctelor de atins la negocierile de la Moscova, a se vedea *Șefii Marelui Stat Major Român...*, pp. 187-188. Pentru relatarea lui Dămăceanu privind negocierile de la Moscova, vezi *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 122-130.

ROMÂNI CONDAMNAȚI DE CĂTRE TRIBUNALELE MILITARE SOVIETICE (1941-1956) (I)

ILIE SCHIPOR *

Abstract

Since the outbreak of the Second World War until the early 1950s, Soviet military and special tribunals sentenced over 32,000 foreign military personnel and civilians, including 1350 Romanians, to death or imprisonment (usually for 25, 20, or 15 years of incarceration). The paper recreates the fate of these Romanian detainees, based on the documents from the Soviet/Russian archives.

Keywords: World War II, Romania, USSR, Soviet military tribunals, Soviet special tribunals

De la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial și până la începutul anilor '50, tribunalele militare și speciale sovietice au condamnat la moarte sau privațiune de libertate (de

regulă pentru 25, 20 sau 15 ani de închisoare) peste 32.000 de militari și civili străini, situația acestora fiind – la data de 1 ianuarie a anilor analizați – următoarea:¹

State apartinătoare	Numărul condamnaților deținuți				Ponderea deținuților (%)			
	1939	1945	1950	1951	1939	1945	1950	1951
Germania	91	4.587	11.825	3.949	1,7	50,1	43,3	25,3
Austria	32	0	0	0	0,6	0	0	0
Japonia	55	126	2.384	652	1,0	1,4	8,7	4,2
Italia	155	8	16	10	2,7	0,01	0,06	0,06
România	149	1.485	1.126	531	2,7	16,2	4,1	3,4
Finlanda	141	34	48	68	2,6	0,3	0,2	0,4
Franța	4	5	36	34	0,1	0,5	0,13	0,22

* Dr. în istorie, Comisia Română de Istorie Militară.

Polonia	0	224	1.253	997	0	2,7	4,5	6,4
Iugoslavia	0	0	137	84	0	0	0,5	0,5
Anglia	0	1	0	1		0,01	0	0,006
Cehoslovacia	21	0	303	227	0,4	0	1,1	1,4
SUA	3	3	7	8	0,05	0,03	0,03	0,05
China	1.794	857	1.135	1.109	32,7	9,4	4,2	7,1
Turcia	35	6	53	67	0,6	0,07	0,2	0,43
Iran	711	312	954	752	12,9	3,4	3,5	4,8
Afganistan	140	32	45	41	2,6	0,3	0,2	0,3
Bulgaria	0	33	97	93	0	0,36	0,41	0,77
Ungaria	10	467	2.465	1.623	0,2	5,1	9,0	10,4
Grecia	451	258	144	161	8,2	2,8	0,5	1,0
Letonia	66	0	0	0	1,2	0	0	0
Lituania	20	0	0	0	0,4	0	0	0
Estonia	44	0	0	0	0,8	0	0	0
Elveția	1	0	0	0	0,02	0	0	0
Belgia	2	0	0	0	0,04	0	0	0
Iugoslavia	8	0	0	0	0,15	0	0	0
Alte state	1.554	693	1.895	1.676	28,3	7,6	6,9	10,5
TOTAL identificați	5.487	9.151	23.910	12.085	100	100	87,3	77,7
Fără naționalitate	0	0	3.428	3.475	0	0	12,7	22,3
TOTAL GENERAL	5.487	9.151	27.338	15.560	100,0	100,0	100,0	100,0

La 1 ianuarie 1952, în lagărele MVD (Ministerul Afacerilor Interne al URSS), erau deținuți 21 174 străini, din care 17 544 prizonieri de război condamnați și 1 290 necondamnați, respectiv 1.650 persoane civile internate condamnate și 690 necondamnate.

În anul 1952, efectivul contingentului de străini deținuți în lagărele MVD a scăzut cu 974, dintre care 796 repatriați – în Germania (660), Polonia (24), Ungaria (9), România (7), Cehoslovacia (26), Austria (27), Danemarca (31), Franța (6), Olanda (3), China (3) – și 156 decedați. Au mai fost eliberați și trimiși la locul de domiciliu al rudelor din URSS (7 persoane), apoi 9 străini condamnați au fost trimiși în exil, 5 au fost trimiși în lagărele Direcției generale a lagărelor, iar un fost prizonier a fost predat

autorităților cehoslovace cu statutul de criminal de război.

La 1 ianuarie 1953, din totalul celor 20 200 de cetățeni străini deținuți (19 010 condamnați și 1 190 necondamnați) în închisorile și lagărele de educare prin muncă (ITL) din URSS, 605 erau români (602 deținuți cu statut de condamnat și 3 ca necondamnați), iar 593 din aceștia proveneau din prizonierii de război și 12 dintre deportații civili din România².

La 1 aprilie 1955, când se pregătea ultima operațiune de amnistiere a celor 15 589 străini deținuți încă în 35 de închisori, lagăre ITL și obiective speciale ale MVD sau direcțiilor acestora (DMVD) din URSS³, cei 649 cetățeni români aflați (la 10 ani de la încheierea războiului) în captivitatea sovietică erau repartizați în următoarele locuri de deținere⁴:

Nr. crt.	Locuri de deținere	Cetățeni străini deținuți în URSS:	
		total	români
	Lagărul <i>Pesciana</i> al MAI URSS	645	23
	MAI RSS Tatarstan	26	3
	DMAI Ținutul Habarovsk	1.271	1
	DMAI Regiunea Vladimir	253	3
	DMAI Regiunea Ivanovo	242	1
	DMAI Regiunea Irkutsk	212	1
	Lagărul <i>Oziornii</i> al MAI URSS	543	19
	DMAI Regiunea Rostov	88	10
	DMAI Regiunea Sverdlovsk	7.377	404
	DMAI Regiunea Stalingrad	128	13
	DMAI Regiunea Celiabinsk	8	1
	Lagărul <i>Vorkuta</i> al MAI URSS	155	6
	Lagărul <i>Mineralnii</i> al MAI URSS	5	1
	Lagărul <i>Dubravnnii</i> al MAI URSS	1.200	68
	Lagărul <i>Ivdelski</i> al MAI URSS	1	1
	UITLK (YITAK) Krasnoiarsk	949	36
	USVITL (VCBITA) MAI URSS	159	16
	Lagărul <i>Usolski</i> al MAI URSS	151	14
	În puncte de adunare și pe drum	1.016	28
TOTAL DEȚINUȚI ÎN URSS		15.589	649

În total, tribunalele militare (ale NKVD/ MVD, Armatei Roșii și structurilor „SMERȘ”) și speciale (colegiile militare de pe lângă instanțele republicilor unionale, completele deliberative speciale⁶ etc.) au condamnat 1.350 de cetățeni români, dintre care aproape 850 erau militari ajunși în prizonierat, iar 244 erau foști ofițeri și agenți de informații/ contrainformații sau civili arestați după august 1944 și condamnați pentru spionaj împotriva URSS. Peste 550 dintre prizonierii români judecați de către tribunalele militare sovietice au fost acuzați și condamnați pentru fapte încredinate de către Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS nr. 39 *privind sancțiunile aplicate ticăloșilor germano-fasciști, vinovați de crime și torturi asupra cetățenilor civili sovietici și prizonierilor din Armata Roșie, a spionilor și trădătorilor proveniți dintre cetățenii sovietici, precum și a asociaților acestora* din 19 aprilie 1943⁷, care prevedea că:

„1. Răufăcătorii fasciști germani, italieni, români, ungari și finlandezi condamnați pentru crimă și tortură asupra civililor și prizonierilor din Armata Roșie, precum și spionii și trădătorii care sunt cetățeni sovietici se pedepesc cu moartea prin spânzurare.

2. Sprijinatorii acestora din rândul populației locale, vinovați de ajutarea/implicarea/ asistarea la comiterea de către răufăcători a masacrelor și violurilor asupra civililor și prizonierilor din Armata Roșie se pedepesc cu trimiterea la muncă silnică pe o perioadă de 15 la 20 de ani.

3. Procesele răufăcătorilor naziști, autori ai unor crime și violențe împotriva populației pașnice sovietice și a prizonierilor din Armata Roșie, precum și procesele spionilor și trădătorilor din rândurile cetățenilor sovietici ori susținătorilor acestora din comunitățile locale se încredințează curților marțiale / tribunalelor militare de la nivelul diviziilor, formate din:

președinte al tribunalului militar de divizie (președinte al tribunalului); membri – șeful Secției speciale a diviziei și locțiitorul politic al comandantului diviziei, cu participarea procurorului diviziei.

4. Sentințele curților marțiale se confirmă de către comandantul diviziei și se execută imediat.

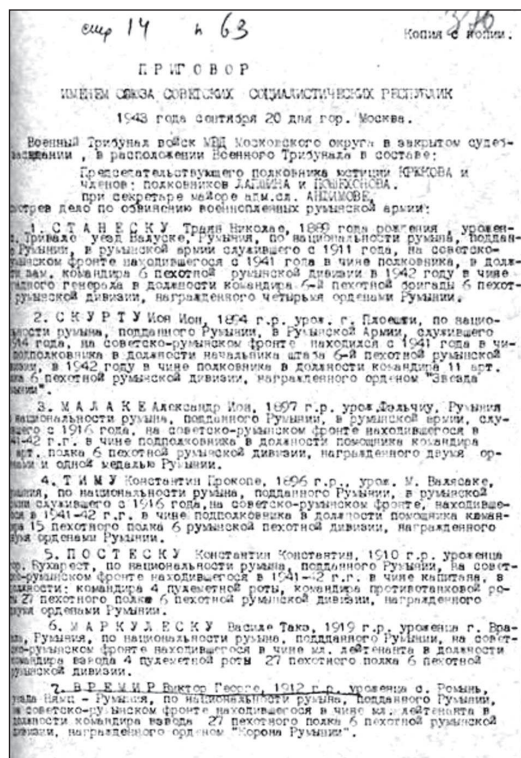
5. Pedepsele hotărâte de către curțile marțiale ale diviziilor – sentințele de condamnare la moarte prin spânzurare – se execută în public, cu participarea populației/poporului, iar corpurile spânzuraților se păstrează în spânzurătoare timp de câteva zile, astfel ca toată populația să înțeleagă cum sunt pedepsiți, ce li se întâmplă și cum sunt răsplătiți cei care comit violențe și represalii împotriva populației civile ori își trădează patria lor”.

Pe baza acestui decret au fost condamnați la câte 25 de ani de lagăr de educare prin muncă: generalul de brigadă Stănescu Traian Nicolae, coloneii Bădărău Dionisie Eftimie, Bogoliulov Pavel Alexandru, Bratosin Constantin Gheorghe, Calotescu Sabin Ion, Cojan Ion Ștefan, Duțescu Ion Gheorghe, Marinoiu

Iustin Gheorghe, Scurtu Ion Ion, locotenent-coloneii Dimitriu Ion, Filimon Gheorghe Ion, Gareac Vasile Vasile, Ilieș Ion Ion, Ioanițescu Constantin Ion, Malache Alexandru Ion, Marinoiu Petre Nicolae, Niculescu Gheorghe Gheorghe, Perju Constantin, Prodan Onisifor Mihail, Tarnovschi Xenofont Alexe, Teodorescu Vasile Nicolae, Timu Constantin Pricopie, Țivlea Ion Petre, Vartic Gheorghe Gheorghe, Vulcănescu Aurel Haralambie, maiorii Apostol Constantin Ion, Botezatu Teodor Mihail, Chirilov Nicolae Victor, Dumitrescu Constantin Ștefan, Fulga Alexandru Dumitru, Hitianu Nicolae Nicolae, Ionescu Ianuarie Haralamb, Lăscan Mina Ion, Moculșchi Miletin Timofei, Mureșeanu Gheorghe Ștefan, Petrescu Alexandru Aliodor, Tobă Ion, Velicu Mihai Nicolae, Voicu Ion Gheorghe, căpitani Angelescu Nicolae Gheorghe, Apostu Matei Ion, Banu Vasile Victor, Biciagă Constantin Dionisie, Bugnaru Aurel Aurel, Ciornei Eugen Ioan, Constantinescu Gheorghe Dumitru, Deghiloz Mircea Traian, Dumitrescu Ion Mihai, Fățoiu Ion Nicolae, Fonea Gheorghe Ion, Gheorghe Petru Vasile, Ilincan Octavian Cristian, Ionescu Alexandru Alexandru, Jigureanu Traian Constantin, Lungu Traian Teodor, Mihăilescu Alexandru Cristea, Movilă Dinu Nicolae, Nicola Ion Nicolae, Oțel Vasile Vasile, Părvu Gheorghe Dumitru, Pîrvulescu Ion Gheorghe, Popescu Florian Nicolae, Postescu Constantin Constantin, Velicu Ion Petre etc.

Aproape toți ofițerii din structurile de informații/contrainformații ale Armatei României, agenții Serviciului Special de Informații și câteva zeci de alți militari și civili români condamnați de către tribunalele militare și speciale sovietice pentru spionaj și alte „crime contrarevoluționare” au fost acuzați de încălcarea art. 58 și 59 din Codului Penal al RSFS Rusă, respectiv nr. 54-59 din Codul Penal al RSS Ucraineană.

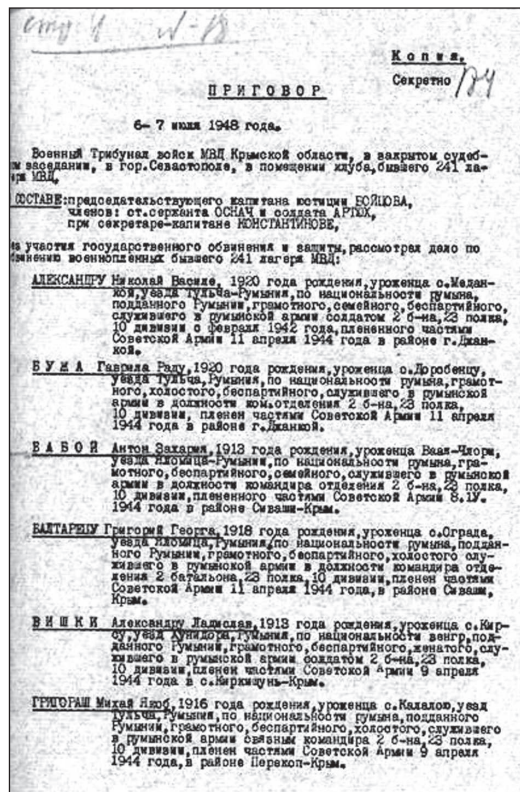
Conform textului Codului Penal al RSFS Rusă aplicabil în întreaga perioadă a desfășurării proceselor în urma cărora au fost condamnați aproape 30.000 de străini, Articolul 58 avea 14 puncte/alineate (1-14) și 4 subpuncte (1a, 1b/b, 1v/v și 1r/g), iar Articolul 58 avea două puncte/alineate (1 și 2). Ambele articole erau incluse în Partea specială a Capitolului 1 – „Crimele de stat”, fiind grupate

într-o secțiune distinctă denumită „Crime cu caracter contrarevoluționar”.

Prin *acțiuni contrarevoluționare* (art. 58-1) „se înțelege orice acțiune destinată să răstoarne, să submineze sau să slăbească puterea sovietelor muncitorești-țăărănești și a organelor alese pe baza Constituției URSS și a constituțiilor republicilor unionale, Guvernului muncitoresc-țăărănesc al URSS sau oricăru guvern din republicile unionale ori cele autonome, să submineze sau să slăbească securitatea externă a URSS și realizările obținute ca urmare a revoluției proletare în domeniile economic, politic și național”.

Trădarea de țară (art. 58-1a) era definită prin „acele acte comise de către cetățeni ai URSS care ar putea aduce atingere puterii militare a URSS, independenței de stat sau integrității sale teritoriale, cum ar fi: spionajul, transmiterea la inamic de secrete militare sau de stat, părăsirea țării, fuga sau zborul neautorizat în străinătate”, iar pedeapsa penală consta în „executarea făptuitorului și confiscarea tuturor bunurilor sale”.

În conformitate cu art. 58-6, *spionajul* consta în „transmiterea, furtul sau procurarea de date care, prin conținutul lor și nivelul special de păstrare și pază, constituie secrete de stat, cu scopul de a le transmite unor guverne străine, organizații contrarevoluționare sau persoane fizice”. Faptele care intrau sub incidența acestui articol se pedepseau cu „executarea condamnatului sau obligarea la muncă silnică pe viață, confiscarea bunurilor, privarea de cetățenia sovietică și expulzarea definitivă în afara granițelor URSS cu confiscarea averii”.

Comiterea de acte teroriste împotriva reprezentanților autorităților sovietice sau a liderilor muncitorimii revoluționare și a organizațiilor țărănești, precum și participarea la efectuarea unor astfel de acte se pedepsea, conform art. 58-8, cu executarea condamnatului sau obligarea la muncă silnică pe viață, confiscarea bunurilor, privarea de cetățenia sovietică și expulzarea definitivă în afara granițelor URSS.

Participarea activă la *luptele împotriva clasei muncitoare și a mișcării revoluționare* (art. 58-13), a responsabililor sau agenților aflați sub ordinelor țarului sau a guvernului contrarevoluționar în timpul Războiului Civil – încadrări juridice ce se regăsesc în cazurilor unioniștilor basarabeni sau a emigranților ruși refugiați în România și judecați ulterior de către tribunalele sovietice – atrăgea după sine „măsurile de protecție socială” prevăzute la art. 58-8.

În sfârșit, *sabotajul contrarevoluționar* (art. 58-14), manifestat prin nerespectarea deliberată sau neglijența voită a performanțelor cu scopul expres de a slăbi puterea și aparatul de stat, se pedepsea „cu închisoare pentru nu mai puțin de un an și confiscarea totală sau parțială a proprietății, pedeapsa putând crește, în special în cazul circumstanțelor agravante, până la măsura supremă de apărare a societății: executarea condamnatului și confiscarea averii”.

Din succinta prezentare a cazuisticii românilor arestați după 23 august 1944, se constată că – în cvasitotalitatea cazurilor celor acuzați de spionaj și acțiuni antisovietice cu caracter terorist – hotărârile de condamnare a lor (la moarte sau pedepse privative de libertate) erau adoptate de către tribunalele militare ale marilor unități strategice (fronturi), operative (ar-

mate) și tactice (divizii și brigăzi) aflate pe teritoriul României, respectiv de către completele speciale ale NKVD/MVD și MGB (Ministerului Securității Statului) și tribunalele militare ce funcționau pe lângă unele „unități speciale” (nr. 06.614; nr. 18.909, nr. 28.990 și nr. 48.240) ale Trupelor *Smerș*.

Instrumentarea acestor cauze și pregătirea faptică a dosarelor de acuzare (în măsura în care această etapă era parcursă procedural înainte de procesul propriu-zis) erau atribuite structurilor *Smerș* ale Direcției Generale de Contraspionaj a Comisariatului Poporului pentru Apărare al URSS.

La 1 ianuarie 1944, pe lângă 144 de structuri ale Armatei Roșii funcționau organe operative ale *Smerș* la: 7 armate, 21 corpurile de armată, 68 divizii, 28 brigăzi și 20 alte mari unități și unități aflate pe front. Efectivele acestora totalizau 2 423 oameni (273 îndeplineau funcții de comandă și 2 150 aveau atribuții operative), între care: 1 557 ruși, 501 ucraineni, 125 evrei, 38 beloruși, 28 tătari, 27 armeni, 20 kazahi, 13 azeri, 9 gruzini, 7 ossetini, 6 bașchiri, 4 uzbeki, 2 turkmeni și 41 alte etnii.

Conform unui *Memoriu*, din 22 noiembrie 1944, al Direcției Generale „Smerș” privind urmărirea și arestarea agenților de spionaj germani și români, până pe data de 15 noiembrie 1944 au fost arestați 794 lucrători și agenți de informații și contrainformații inamici din care: 42 de angajați ai spionajului german și românesc; 12 rezidenți ai spionajului german și românesc; 180 de agenți ai serviciului de informații german; 546 de agenți de informații și contrainformații români și 9 agenți de informații ungari. Dintre cei arestați, în document erau enumerați: Botezatu – șeful Centrului de informații H, Șerbănescu – adjunctul șefului Centrului de informații nr. 2 al SSI (Serviciului Special de Informații), Stillger – rezident al spionajului german, Țăranu – rezident al Agenturii Abwer din Viena și alții⁸.

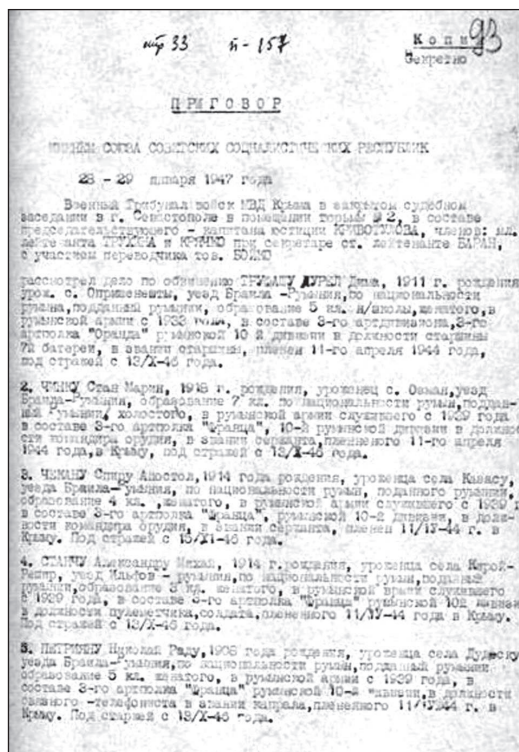
În realitate, după ce Armata Roșie și numeroasele servicii de informații-contrainformații sovietice s-au înstăpănit în România, au fost arestați, individual sau în grup, aproape o mie de cetățeni români. O atenție aproape obsedantă era acordată lucrătorilor SSI (de la care se dorea să se afle componența rețelelor informative create în Basarabia, sudul Ucrainei și

zonele din Rusia meridională în care au ajuns trupele române) și din Jandarmerie (încadrați în unitățile și posturile instituite la est de Prut), ofițerilor din structurile de informații și contrainformații ale Armatei, liderilor uniونيști basarabeni și bucovineni de la 1918, funcționarilor statului român care au avut demnități sau atribuții administrative la est de Prut, slujitorilor militari și mireni ai Bisericii Ortodoxe Române care au îndeplinit misiuni pastorale în ateea Uniune Sovietică etc.

În urma studierii dosarelor penale și sentințelor adoptate în cazul tuturor celor 1.350 de cetățeni români condamnați de către tribunalele militare, i-am identificat pe cei 23 de români condamnați (cel puțin în prima instanță) la moarte: Aihinger Alexandru (etnic german, născut în 1921, încadrat în trupele SS), Anton Vasile Nicolae (născut în 1913, militar român), Ausfresser Gherman Iuliu (evreu, născut în 1906 la Zastavka – Regiunea Cernăuți; ar fi fost folosit, de către structurile informative ale Armatei Române, în acțiuni de spionaj împotriva URSS), Breaz Ioan (născut în 1924 la Mihalț – Alba Iulia, condamnat la moarte în 23 septembrie 1944, de către Tribunalul Militar al Diviziei 78 infanterie sovietică întrucât pe 19 septembrie 1944, acesta și fratele său Viorel „au agresat – în curtea casei lor, împreună cu tatăl acestora, Breaz Petru – pe comandantul secției mitraliere antiaeriene Buerakov, cu scopul de a-l dezarma, a-l omorî și – mai mult decât aceasta – a-l măcelări”); sergent Cecanu Spiru Apostol (comandant de tun în Regimentul 3 artilerie al Diviziei 10 infanterie, născut în 1914 la Cazacu – Brăila, făcut prizonier pe 11 aprilie 1944 în Crimeea și acuzat că „a participat la execuția a peste 30 de cetățeni sovietici la Sanatoriul Fântâna Mare”), sergent Cincu Stan Marin (din Regimentul 3 artilerie al Diviziei 10 infanterie, născut în 1918 la Osman – Brăila, făcut prizonier pe 11 aprilie 1944 în Crimeea și acuzat că „în octombrie 1941 a făcut parte din plutonul care a executat 9 cetățeni sovietici în Sanatoriul Fântâna Mare”), soldat Cocea Mircea Ion (din Regimentul 27 infanterie, născut în 1918 la Iași, făcut prizonier în noiembrie 1942 și condamnat – în dosarul nr. 15 369, restricționat la studiu – la moarte în data de 14 februarie 1947, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Districtul Ural),

Cosac/Cozac Teodor Pavel (alias Scăunaș Marin Ilie, născut în 1901 la Cotoveni/Cotloveni (?) – România), Dragomir Gheorghe Nicolae (născut în 1912 în județul Prahova, militar în Armata României, făcut prizonier în 9 iunie 1944 și condamnat, în data de 28 martie 1947, de către Tribunalul Militar al MVD din Regiunea Crimeea la moarte prin împușcare), caporal Dumitrașcu Ștefan (jandarm din Divizia 21 infanterie, născut în 1911 la Florești – Putna, condamnat, în data de 31 august 1945, de către Tribunalul Militar al NKVD din Regiunea Odessa la execuție prin împușcare, pedeapsă „definitivă, irevocabilă și care nu poate fi atacată cu recurs”), Gabor Micloș Derd (etnic maghiar, cetățean român, militar din Armata Ungariei, născut în anul 1919 la Prislop – Bistrița, condamnat – în cadrul procesului desfășurat în 4-5 martie 1946, la Tribunalul Militar al trupelor MVD din Regiunea Kiev, care a judecat 13 militari din Armata Ungariei, iar 10 dintre ei au primit pedeapsa supremă, sentința care se pare că a și fost pusă în aplicare), Gamaniuc Alexei Mihail (meșteșugar de etnie ucraineană, cetățean român, născut în 1911 la Bănila – Strojinete, Județul Cernăuți, condamnat, la 16 martie 1941, de către Tribunalul Militar al Armatei 12 sovietice pentru spionaj în folosul României), Geică Gheorghe Ioan (născut în 1916 la București, militar român, condamnat – la 25 iulie 1944, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Regiunea Odessa – la pedeapsa supremă), Inescu Ion Vasile (proprietar al morii din comuna Maloveț – Mehedinți, arestat pe 9 noiembrie 1944 și condamnat la 9 decembrie 1944 – în același proces cu Ionescu Ion Dumitru și Terobic Nicolae Grigore, implicați în „atacul armat asupra a 5 militari sovietici” – de către Tribunalul Militar al Armatei 5 aeriene la execuție prin împușcare), Jelobaev Ioan (Ivan) Nicolae (etnic rus, fost căpitan de stat major în Armata țaristă, născut în 1893 la Tiraspol și stabilit cu domiciliul în București. A fost condamnat la moarte – pe 9 februarie 1945, de către Tribunalul Militar al NKVD) din Regiunea Kiev – pentru spionaj în favoarea României), sergent major Mihăilescu Sotir Nicolae (comandant de tun în Regimentul 3 artilerie al Diviziei 10 infanterie, născut în 1910 la Călărași – Ialomița. A fost făcut prizonier în 11 aprilie 1944 și condamnat, în

data de 29 ianuarie 1947, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din regiunea Crimeea la execuție prin împușcare), Maleșevski Alexandru Serghei (etnic rus, născut în 1898 la Bender – Basarabia, condamnat pentru spionaj în folosul României – în 24 octombrie 1946 – la pedeapsa capitală:), caporal Perianu Nicolae Radu (caporal, telefonist din Regimentul 3 al Diviziei 10 infanterie, născut în 1908 la Dudești – Brăila, acuzat că „a luat parte la expedițiile de pedepsire a cetățenilor sovietici” și condamnat la execuție prin împușcare, în procesul desfășurat pe 28-29 ianuarie 1947, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Regiunea Crimeea), Prodan (militar în Armata României – despre care nu am găsit, în arhivele ruse studiate, alte date de identificare – condamnat de către Tribunalul Militar al Armatei 27 sovietice, pe 2 octombrie 1944, la moarte „pentru că pe 16 septembrie 1944 a săvârșit un act terorist, ucigând un ofițer sovietic”, sentință îndeplinită la scurt timp de la pronunțare), soldat Stanciu Alexandru Mihail (din Regimentul 3 artilerie al Diviziei 10 infanterie, născut în 1914 în județul Ilfov, acuzat că „personal a arestat 8 cetățeni sovietici care au fost duși în sanatoriul Fântâna Mare, unde au fost apoi executați”. Condamnat la moarte (dosar penal – restricționat pentru studiu – nr. 2 337, deschis la 25 mai 1944 și închis pe 8 octombrie 1948), în procesul desfășurat pe 28-29 ianuarie 1947, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Regiunea Crimeea), plutonier Trufașu Aurel (Dima) Dumitru (plutonier în Divizionul 3 al Regimentului 3 artilerie din Divizia 10 infanterie, născut în 1911 la Oprișenești – Județul Brăila, făcut prizonier la 11 aprilie 1944 și acuzat că „în octombrie 1941 a condus executarea a peste 30 de oameni din Sanatoriul Fântâna Mare”. După execuție, cei împușcați au fost depozitați de hainele și bunurile personale”. Condamnat, în data de 29 ianuarie 1947, de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Regiunea Crimeea la execuție prin împușcare), Tulai Teodor Florea (jandarm, născut în 1895 la Luna – Turda, condamnat, în procesul desfășurat în 13-14 februarie 1945, la Tribunalul Militar al NKVD de pe lângă Frontul 2 ucrainean, la execuție prin împușcare) și lt. col. Vartic Gheorghe.

Locotenent-colonelul Vartic Gheorghe Gheorghe, născut în 1901 la Iași, a fost, în anii 1943-1944, comandant al trupelor române de jandarmi din județul Lăpușna – Basarabia. În actul de acuzare se consemna faptul că în zona sa de responsabilitate „au fost reținuți peste 1 000 de membri ai activului sovietic, dintre care 600 au fost trimiși în lagăre, [...] au fost descoperiți/prinși circa 150 de parașutiști și partizani sovietici, din care 9 au fost împușcați, [...] au fost arestați aproape 2 000 de dezertori din Armata României.” A fost condamnat, în data de 28 august 1945, de către Tribunalul Militar al MVD din RSS Moldovenească – în baza art. 1 a Decretului Prezidiului Sovietului Suprem nr. 39 din 19 aprilie 1943 – la pedeapsa supremă: VMN. Colegiul Militar al Tribunalului Suprem al URSS a hotărât, în data de 6 octombrie 1945, comutarea pedepsei împușcării în 20 de ani de lagăr de educare prin muncă. A fost inclus în Tabelul (transmis cu nr. 40/5-34.731 din 15.09.1955) cu 43 de cetățeni români deținuți în Lagărul MVD din Iavas-RSSA Mordovia care urmau să fie eliberați – conform Decretului din 17 septembrie 1955 privind amnistierea – în vederea repatrierii în România⁹.

Generalul de brigadă Stănescu Traian Nicolae, comandant al Diviziei 6 infanterie, născut în 1889 la Trivale, a fost făcut prizonier pe 24 noiembrie 1942 și acuzat că „acesta – în calitate de colonel și locțiitor al comandantului Diviziei 6, în iulie-octombrie 1941, ulterior comandant al Brigăzii 6 infanterie și, în ultima perioadă, având gradul de general (de brigadă – n.n.) și comandant al Diviziei 6 – a intrat pe teritoriul URSS și a permis unităților și corpului ofițeresc din subordine să efectueze execuții masive în rândurile populației pașnice sovietice și a prizonierilor sovietici, a tolerat violențe și jafuri, distrugerea de locuințe, alte construcții civile și culturi agricole, deposdarea populației sovietice de produse alimentare, hrană și animale”. Condamnat, în data de 20 septembrie 1948 (împreună cu 13 ofițeri și doi gradați din Divizia 6 infanterie, pe care el a comandat-o înainte de a fi făcut prizonier – n.n.), de către Tribunalul Militar al Trupelor MVD din Regiunea Moscova – în baza art. 1 al Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS nr. 39 din 19 aprilie 1943 – la 25 de ani de lagăr de educare prin muncă. Pe 23 septembrie 1955 a ajuns, din Lagărul MVD nr. 48, în Lagărul *Dubravlag* (amplasat în satul Iavas din Mordovia), unde se constituiau eșaloanele cu cetățenii români care urmau să fie repatriați ca urmare a ca urmare a aplicării Decretului privind amnistia din 17 septembrie 1955.

Dragomir Nicolae, născut la 8 septembrie 1898 la Craiova, general de brigadă (din 1944), subșef și apoi șef al Statului Major al Armatei a 4-a Române, arestat de către Trupele *Smerș* – pe 2 martie 1945, împreună cu generalul Avramescu, comandantul său nemijlocit – și dus la Moscova (împreună cu Adela Avramescu, sublocotenentul-medic Alexandru Țăulescu și alții), unde a fost anchetat și condamnat – pe 30 noiembrie 1946, de către Completul Deliberativ Special al Ministerului Securității Statului al URSS – la 8 ani lagăr ITL.

În acest timp, în țară, a fost pus sub urmărire și condamnat în lipsă (în 1946) la 10 ani detenție riguroasă, 10 ani degradare civică și confiscarea averii în folosul statului.

După expirarea pedepsei decise de către instanța extrajudiciară a MGB URSS, a fost trimis, pe 4 aprilie 1953, la „muncă de educare,

în stare de libertate”, în sovhozul *Bakansk*, raionul Karasu, regiunea Kostanai-Kazahstan, unde a lucrat ca felcer veterinar.

În 1955, aflând de condamnarea sa în țară și de prevederile Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS de amnistie din 17 septembrie 1955, generalul Nicolae Dragomir a solicitat să se întoarcă în țară. Îndeplinind condițiile pentru grațiere și repatriere, a fost condus (în decembrie 1955) la Sverdlovsk, unde s-a întâlnit cu un alt grup de repatriați (colonelul Alexandru Untilă, Alexandru Doroftei, Gr. Tarabac, Ioan Lică, Ilie Cristea, Ion Ștefănescu, Leonid Weisingher, Teodor Gordienko, Pârlog Stana, Strănutu Teodor și avocatul Ghemigean), cu care a continuat călătoria, intrând în țară la 10 ianuarie 1956 prin punctul de frontieră Ungheni, cu un pașaport colectiv. După verificarea făcută de Securitate, a fost trimis la Miliție, care i-a întocmit o fișă provizorie cu ștampila „Repatriat” și l-a cazat în spațiul locativ al fratelui său, Ion Dragomir. Prezentându-se la Comisia de repatriere, a fost recomandat Direcției Generale a Recrutării și Repartizării Forțelor de Muncă pentru a fi plasat în serviciu. Ca urmare, în iulie 1956 a fost angajat ca bibliograf la Serviciul de documentare științifică și bibliografie al Bibliotecii Centrale Universitare, cu un salariu de 775 lei lunar.

La 11 ianuarie 1957 a fost arestat din nou, fără să i se comunice motivul. Bănuind că noua arestare se datora condamnării din 1946, a făcut numeroase recursuri, toate fiind respinse.

Generalul Nicolae Dragomir a fost eliberat la 27 iulie 1964, după șapte ani de detenție petrecuți în închisorile românești (la Jilava,

Gherla, Râmnicu-Sărat, Văcărești) și alți 10 ani (1945-1955) de captivitate sovietică¹⁰.

NOTE

¹ Arhiva Militară de Stat Rusă (*Государственный Архив Российской Федерации*), în continuare: GARF), Fond 9.414, Opis 1, dosar 1.139, f. 232-235 (1939); dosar 427, f. 3 (1945); dosar 1.310, f. 11 (1950 și 1951).

² Arhiva de Stat Militară Rusă (*Российский Государственный Военный Архив*), în continuare: RGVA), Fond 1P, Opis 1т, dosar 5, f. 25.

³ Sunt prezentate doar locurile în care erau deținuți cetățenii români.

⁴ RGVA, Fond 1/P, Opis 5т, dosar 3, f.340-341.

⁵ *SMERȘ/Smerș* (în rusă: *Смерть шпионам*, adică *Smert șpionam* / «Moarte spionilor») – organism militar creat la 19 aprilie 1943 cu scopul securizării adâncimii (spatelui) armatei roșii și arestării „trădătorilor, dezertorilor, spionilor și elementelor criminale”

⁶ În cei aproape 20 ani de funcționare (5 noiembrie 1934-1 septembrie 1953), completele deliberative speciale sovietice au condamnat 442.531 de oameni, din care: 10.101 la moarte (*ВМН/VMN* - *высшая мера наказания* – pedeapsa supremă), 360.921 la diferite termene de închisoare, 67.539 la deportare și expulzare, 3.970 la alte pedepse.

⁷ GARF, Fond R-7.523, Opis 4, dosar 164, f. 118-120.

⁸ Apud Klim Degtiarev și Aleksandr Kolpakidi, *Invincibila «SMERȘ» și „dulăii” săi, Marea enciclopedie a structurii speciale*, Moscova, Editura EKS-MO, 2012, f. 404-410.

⁹ RGVA, Fond 1P, Opis 6т, dosar 23, Lista 2, nr. crt. 66.

¹⁰ Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor români, 1944-1964*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 106-118.

RECENZII

**DR. ARHIM. IOAN MARIN MĂLINAȘ,
LA UMBRA SARMIZEGETUSEI ROMANE,
EDITURA MIHAI EMINESCU, VIENA,
ORADEA, 1997**

O cercetare întemeiată pe documente, cu un cuvânt înainte de Preot Profesor Dr. Acad. Mircea Păcurariu și un cuvânt introductiv al Grației Sale Preposit de Klosterneuburg, Bernhard Backovsky, Can. Reg. Augustiner Chorherrenstift.

Importanța cercetării

1. Lucrarea aduce dovezi documentate cu privire la vechimea bisericii de la Densuș și

demonstrează că aceasta datează din primul deceniu al celui de al II-lea secol creștin (~100-110), inițial având statutul de monument funerar, apoi fiind transformat în lăcaș creștin, după 275 AD.

2. De o importanță capitală pentru cercetarea istorică-teologică este mărturia Can. Reg. Preposit de Klosterneuburg, Bernhard Backovsky, că în biblioteca de la Stift Klosterneuburg există o serie de cărți românești, și în alte limbi, privitoare la poporul român, limba, istoria și cultura românilor, mărturie pe care o citim în cuvântul introductiv, pentru care mulțumim cu alese gânduri și cuvenita reverență. Mărturia lui despre existența acestor cărți îmi sună precum biblicul: veniți și vedeți! Sper să ajung să văd acestei cărți, cu bunele diligențe ale autorului, care a creat oportunitatea pentru această mărturie.

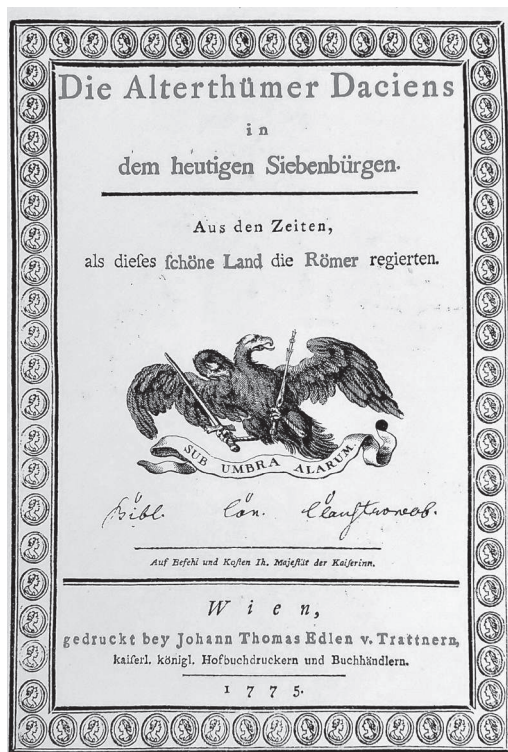
3. În al treilea rând, cercetarea de față este importantă pentru faptul că prezintă integral, în premieră, în ediție facsimilată, un document de maximă importanță pentru Istoria Poporului Român. Documentul se intitulează: *Die Alterthümer Daciens (Antichitățile Daciei)*, a fost întocmit de Sylvester Joseph, baron de Hohenhausen und Hohhaus și publicat la Viena în 1775.

Avem în față un document istoric, alcătuit cu acribie, imparțialitate și neutralitate, care aduce la lumina istoriei date care, din varii motive, au fost neglijate sau poate doar necunoscute de istoricii români. Schițele geografice (mini hărți), în număr de patru, reprezintă va-

loare adăugată la cele 148 de pagini ale fasci-
milului și sunt redată impecabil. Documentul
cuprinde mărturii istorice, consemnări și altele
asemenea, inscripționate pe monumente, ba-
soreliefuri, ziduri, pietre funerare sau stâlpi,
frontispicii, pedestaluri, cripte sau altare, toa-
te aflate pe teritoriul Transilvaniei. Rămâne de
verificat dacă relicvele istorice prezentate de
acest document de la 1775 mai există prin mu-
zeele României sau, de ce nu, chiar în locurile
în care au fost ele consemnate de constator.
Este clar pentru oricine că, de vom constata,
în privința unora dintre mărturiile istorice cu-
prinse în *Die Alterthümer Daciens*, că singura
mărturie pe care o mai avem despre ele este
cea dată de Sylvester Joseph, ne aflăm în fața
unui eveniment editorial de salvare de la pieire
a unor vestigii istorice de o excepțională valoa-
re pentru România.

4. Valoarea cercetării realizate de Arhim.
Ioan Marin Mălinaș constă și în abordarea
critică a bibliografiei și a cercetărilor anterio-
are cu privire la inscripțiile și monumentele
eclesiastice ale Transilvaniei. Autorul adu-
ce corecțiile necesare inclusiv unor lucrări
de anvergură, precum *Dicționarul istoric al
localităților din Transilvania*, dicționar publi-
cat în 1967, în două volume, de Coriolan Suci-
u. Face corecțiile necesare fără aroganță, ci ca
vindecare a confuziilor pentru care nu s-a găsit
leac până acum. Apreciem maniera delicată în
care sunt făcute ajustările științifice.

5. Lucrarea are o importanță deosebită și
pentru logica istorică cu care autorul abordea-
ză analiza fenomenelor, nu doar în micro ci și
în macro. Spre exemplu, când începe analiza
cu privire la prezența creștinismului pe terito-
riile locuite de daci, argumentează așa: „încerc
să formulez ipoteza că la curtea regelui dac ...
era inevitabil să nu fi ajuns vestea despre noua
religie creștină, cu mult înainte de anul 106 d.
H., cel puțin ca informație politică. Înainte de
106 au existat deja două mari persecuții contra
creștinilor din Roma, ... cea dezlănțuită de Nero,
în anul 64, și cea dezlănțuită de Domițian, în
anul 95, ... iar la curtea regelui dac se urmărea
cu mult interes viața politică, militară, frământă-
rile interne de toate nuanțele din Roma și din
cuprinsul imperiului Roman” (p. 36). Citarea

de mai sus ne dovedește că autorul este un is-
toric care știe să se uite la poza mare a lumii, la
pelicula integrală a filmului derulat, un istoric
care nu se poticnește căutând argumente în
cadre dezmembrate.

Așadar, și din această perspectivă cerceta-
rea de față este foarte valoroasă întrucât face
conjuncția între diverse tipuri de fenomene:
militare, civice, religioase, jurisprudențiale,
canonico-rituale, etcetera, care pentru citi-
torul atent echivalează cu deschiderea de noi
orizonturi.

6. Adevărul! Mai presus de toate: adevărul!
este cu siguranță deviza pe care se fundamen-
tează această cercetare, căci autorul nu ascunde
faptul că dovezi despre viața Bisericii Creștine
și despre istoria comunităților creștine au fost
distruse cu bună știință și cu intenție, chiar
de oamenii bisericii; și pentru a argumenta ne
informează că „există evenimente, fapte și do-
cumente care au dispărut, ori au fost nimicite
în mod intenționat mult mai târziu, și despre
care cu greu se mai pot afla și cunoaște câteva
amănunte, căci de reconstituirea lor nu poate

fi vorba. Așa de pildă, Ritul Patriarhal de Aquileia, nu numai că a fost abolit în mod formal de către Sinodul de la Udine, prezidat de Patriarhul latin Francesco Barbaro, la 19-20 octombrie 1596, dar au fost distruse și cărțile de ritual ... spre a i se pierde urma, înlocuit fiind acest rit cu Ritul Roman, sau Tridentin. Astfel de acțiuni barbare sunt rezultatul fanatismului, oportunismului clerical ...! O soartă similară au avut și celelalte rituri creștine apusene: Ritul Ambrozian sau Milanez, Ritul Lyonez, Ritul Celtic, Ritul Mozarab, Ritul Gothic, etcetera.”

Fără tăgadă, toată cercetarea intitulată „La umbra Sarmizegetuzei romane” stă sub pecetea unei documentări riguroase, care oferă cititorului o istorie bazată pe documente și constatări făcute în urma cercetărilor, atunci când a fost posibil chiar din mai multe surse; spre exemplu, când argumentează rolul capital exercitat de Sfântul Niceta de Remesiana, de la bun început autorul ne indică surse dintr-un larg spectru confesional (romano-catolici, ortodocși, anglicani, luterani: A. Tăutu, A. Pavel, St. Alexe, I.G. Coman, † Nestor Vornicescu, A.E. Burn, K. Gamer, V. Pârvan) pe cercetarea cărora își sprijină premisele și concluziile (p. 40).

7. Cercetarea de față este deopotrivă și un excelent material documentar pentru profesorii de Religie din licee, care la lecțiile lor pot adăuga informații valoroase despre interferențele, tranziția de la credințele autohtone ale dacilor și romanilor la creștinismul proto-românilor:

– paginile 56-63 oferă suficientă documentare pentru tema „Relația dintre sărbători religioase și alte sărbători”, din programa clasei a V-a. Din aceste pagini profesorii pot să extragă informații pertinente despre rădăcinile și evoluția sărbătorilor de 1-8 martie la români, cu punerea în valoare a funcției sacre a monumentului sanctuar de la Densuș, înainte ca acesta să devină biserică creștină;

– lecția „Credința în primele comunități creștine”, din programa clasei a VII-a, se poate îmbogăți cu un veritabil studiu de caz având ca subiect creștinismul la daco-romani și la proto-români;

– în mod similar, tot la clasa a VII-a, ar putea profita lecția „Biserica în istorie” cu un

studiu de caz despre tranziția de la păgânism la creștinism, în comunitatea de la Densuș.

– lecția „Arta religioasă și viața creștină”, din programa de clasa a VIII-a, poate să includă în chip fericit exemplul Densuș, cu toate detaliile surprinse de Sylvester Joseph von Hohenhausen. Oricum, este necesară corecția cu privire la datarea acestui monument în toate manualele (liceale, seminariale, universitare), însă, până la reeditarea acestor referințe didactice, ar fi datoria profesorilor – la toate nivelele de educație – să refacă fișa cronologică privind istoria creștinismului primar în Dacia romană.

– cercetarea de față poate fi un bun prilej de dezbateri în contextul programei de clasa a IX-a, care prevede între temele obligatorii și „Religia și credințele religioase ale romanilor”. O dezbateri pe tema „Religia romanilor în Dacia Traiană” ar aduce subiectul mai aproape de istoria și de credințele daco-romanilor, proto-românilor și mai ales de momentul tranziției acestora la credința creștină.

– indubitabil, o discuție despre Basilica de la Densuș, structurată și îmbogățită cu noile informații aduse de cercetarea de față, trebuie inclusă în structura lecției „Lăcașurile de cult ale creștinilor. Apariție, dezvoltare, stiluri arhitecturale reprezentative în contextul culturii universale, în lume și în țară”, din programa clasei a X-a.

– de asemenea, Densușul ar trebui inclus – cu actualizările necesare – și în lecția „Monumente reprezentative de artă religioasă din Europa și din România”, din programa clasei a XII-a, cel puțin pentru specificul său de „supraviețuitor” al tranziției de la politeism la creștinism.

8. Cercetarea Arhim. Mălinaș este importantă și pentru că readuce în discuție, pe baza unor documente indubitabile, o discuție teologică de importanță capitală începută în zorii celui de-al XX-lea secol creștin de A.E. Burn, C.H. Turner, F. Cayre, Jos. Braun – Missa Illyrica –, subiect cu o binemeritată vizibilitate în *Lexikon für Theologie und Kirche*, VII, 1935, p. 570, care îl prezintă, documentat, pe Sfântul Niceta de Remesiana ca „Missionbischof in Dacien”. Subiectul, explorat cu multă acribie și sânge de iluștri teologi români (Ene Braniște, I.G. Coman, St. Alexe, Petre Vintilescu, Milan

Șesan, Mircea Păcurariu), a fost abandonat de noua generație de teologi, deși se pare că mai există rezerve neexplorate, cu posibilități de documentare infinit mai mari decât în vremea în care bibliotecile digitale nu existau nici măcar în literatura științifico-fantastică. De problematica unui posibil Rit Daco-Roman Creștin, ulterior Proto-Român, s-a ocupat și vrednicul de pomenire Mitropolit al Olteniei, † Nestor Vornicescu (pentru elucidare stau mărturie lucrările sale realizate cu multă rigoare, vezi între acestea: *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română*, Craiova, 1983, p. 71sq).

În baza documentelor cercetate în secolele al XIX-lea și al XX-lea s-a emis ipoteza, explorată acum la un alt nivel de Arhim. Mălinaș, că a existat un Rit Daco-Roman, ulterior Proto-Român, analog cu celelalte rituri regionale din fostul imperiu Roman (precum Ritul Galican, Ritul Milanez (Ambrozian), Ritul Cappadoci-an, Ritul Antiohian, Ierusalimitean, Constantinopolitan, etcetera), care a deservit pe creștinii din Dacia Traiană, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Dardania (unde mai târziu, în secolul al șaselea, în anul 535, s-a înființat Justiniana Prima) și din Moesia, cel puțin până la misiunea lui Chiril și Metodiu (mijlocul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea), dacă nu cumva chiar până la venirea lui Iachint de la Vicina, în 1359, la Curtea de Argeș. S-a vorbit sporadic și despre omonimia Ritului Daco-Roman cu cel Illyric. Studiul de față arată că și această direcție este de explorat, în lipsa altor mărturii care să elucideze ce rit au folosit dacii creștini și ulterior proto-românii și românii până la venirea lui Iachint, care cu siguranță a adus cu el Liturghierul Bizantin în limba greacă, fapt ce ar explica de ce în Valahia și în Moldova s-a slujit Sfânta Liturghie și în limba greacă.

O explicație pentru activitatea liturgică desfășurată paralel și în limba slavonă, care este certă începând cu anul 1508, ar putea fi existența tratatului vlaho-bulgar și apropierea de Mitropolia de Veliko-Târnovo (la finalul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea), fapt care ar lămurii și evoluția ulterioară până la Liturghierul slavon al lui Macarie (1508).

Mesajul cercetării Arhim. Mălinaș este că nu putem lăsa nelămurit un răstimp atât de îndelungat – de la retragerea aureliană și edictul de la Milan (313) până la țaratul vlaho-bulgar, sau chiar până la strămutarea lui Iachint de la Vicina la Curtea de Argeș – fără lămuriri acceptabile în istoria creștinismului la români. Cercetarea lui este un pas înainte, însă trebuie continuată.

Autorul ne dă informația că riturile regionale anterior menționate (alături de altele, nemenționate) au existat de sine până în secolele al IX-lea și al X-lea, când misiunea Romei pentru Europa de Vest și Centrală, reconfigurată demografic de noii migratori, predominant de origine germanică și slavă, și misiunea Constantinopolului pentru teritoriile Balcanilor și Europa de Est, ambele reconfigurate demografic de popoare predominant de origine slavă, misiuni care treptat, treptat au dus la dispariția riturilor locale, la dispariția mărturisirilor de credință locale, acaparând și tradițiile creștine și limbile liturgice locale. În apus s-a generalizat Ritul Roman și latina ca limbă liturgică. În răsăritul Bizantin, până la misiunea lui Chiril și Metodiu, s-a generalizat Liturghierul Constantinopolitano-Capadoci-an și limba greacă, ca limbă liturgică. După anul 860, în Europa de Est – reconfigurată de migratorii slavi – și în Balcanii de Nord s-au impus în cele din urmă Liturghierul Constantinopolitano-Capadoci-an, iar ca limbă liturgică limba slavonă, așa cum vom vedea în detaliu peste câteva pagini.

Cunoaștem bine suita de interferențe și fenomene istorice, începând cu venirea maghiarilor, care s-au interpus între Imperiul Roman de Națiune Germană și ducatele / cnezatele Proto-Românilor (*numiți si Valahi, de la grecescul Βλάχοι, termen care desemna populațiile vorbitoare de limbi romanice, termen adoptat ulterior si de popoarele slave si de cele germanice si generalizat pentru desemnarea românilor în tot Evul Mediu*) și au dislocat comunitățile de valahi care se întindeau până în Moravia, realitate demografică menționată de cronicarul Ioannis Skilitzes; continuând cu înființarea țaratului vlaho-bulgar; cu strămutarea lui Iachint la Curtea de Argeș (1359); cu situația fără de ieșire în care s-a aflat Constantinopolul în încercarea sa de a impune în Moldova un Mitropolit grec, încercare de impunere care a

avut drept urmări a) anatimizarea domnitorului, a poporului și a Bisericii din statul feudal Moldova; b) îndreptarea domnului Petru Mușat I către Mitropolia Ortodoxă a ruthe- nilor din Halici, care în vremea aceea era sub ocupație maghiară (ocupația maghiară a durat la Halici până în 1387, când Regina Jadwiga a Poloniei a re-anexat Galicia); cu inițiativa reușită a maramureșenilor de a se pune sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol și înființarea Stavropighiei din Peri (1391); cu căderea Constantinopolului la 1453, când o parte din aristocrația bizantină s-a refugiat la nord de Dunăre, în Țările Române.

Nu cunoaștem ce s-a întâmplat cu ritul liturgic pe care l-au folosit daco-romanii și ulterior proto-românii până la adoptarea Liturghierelor grecești și slavone. A fost Ritul Daco-Roman întemeiat de Sfântul Niceta de Remesiana? A fost Ritul Daco-Roman identic sau măcar similar cu Ritul Illyric? La această din urmă întrebare nu avem încă un răspuns, însă Arhim. Mălinaș deschide larg ușile cercetării.

În privința paternității Ritului Daco-Roman, mărturiile, de natură literară, aduse de autor, fundamentează noi direcții de explorare și cercetare, absolut necesare, care să lămurească enigma dislocării liturgice a Ritului de Remesiana și a latinei vulgare (vulgata) ca limba de cult dintr-un teritoriu neocupat de slavi, un teritoriu care în fapt era o insulă de latinitate în mijlocul unui ocean slav, așa cum a rămas până astăzi.

Autorul dovedește că documente se găsesc pentru a limpezi perioada încă neclară, neelucidată. Este nevoie doar de pricepere, de hotărâre și determinare științifică de a pune cap la cap mărturiile păstrate prin mulțimea de biblioteci. Si aceasta este o valoare adăugată a cercetării de față, anume că atitudinea pro-activă a unui cercetător poate produce rezultate absolut spectaculoase, căci nu e puțin lucru să aduci dovezi peremptorii că biserica de la Densuș datează din anii ~ 100-110 și nu din secolul al XIV-lea, după cum nu este puțin lucru să repui pe agenda cercetărilor istorico-liturgice dispariția ritului creștin proto-român (de Remesiana?), temă care în contextul globalizării pare că a fost dată uitării.

Este important să spunem că discuția despre Ritul Proto-Român și elucidarea contex-

tului – a cauzelor și a efectelor dispariției lui – va crea premisele pentru o nouă înțelegere a istoriei Bisericii la români, mai precis a perioadei de după așezarea popoarelor slave și a maghiarilor ca un cerc de oțel în jurul proto-românilor (vlahilor), până la primii clerici cărturari, cercetători și traducători, care au înțeles necesitatea de a relua tradiția folosirii limbii române, limba populației autohtone și în activitatea liturgică și în activitatea misionară, începând firește cu autorii textelor rotacizante (inițial date de I. Sbiera în veacul al XII-lea), texte asupra cărora I. Bărbulescu emite ipoteza că s-au realizat sub influența timpurie a propagandei catolice, teoria fiind bazată (așa cum ne spune P.P. Panaitescu) pe prezența formulei „și de la Fiul” (Filioque) în Psaltirea Scheiana (P.P. Panaitescu, *Începutul și biruința scrisului în limba română*, Editura Academiei, București, 1965, p. 42-43). Acest amănunt din Psaltirea Scheiană ne permite să presupunem că traducerea rotacizantă ar putea fi datată chiar anterior pontificatului lui Leon al III-lea (795-816), când Filioque circula fără ca ierarhia de la Constantinopol, Ierusalim sau Vatican să ia atitudine. Să ne amintim că primul ierarh care a luat atitudine împotriva Filioque a fost Patriarhul Fotie (858-867 / 877-886). Tot datorită adaosului Filioque putem afirma că data cea mai târzie a Psaltirii Scheiene este 1596, când Uniunea de la Brest a hotărât ca Filioque să nu fie inserat în crezul Bisericii Ortodoxe Ruthe-ne, care se unea cu Vaticanul.

Mai structurat în gândire și mai sistematic, T. Palade vine cu irefutabile argumente când evaluează textele rotacizante ca fiind „un curent vulgar românesc care a sintetizat dorința românilor de a întrebuița în biserică limba lor”, datând (ca și St. Ciobanu) aceste texte în veacul al XIV-lea (T. Palade, *Când s-a scris în-tâi românește*, Arhiva, XXVI, Extras 1916, Iași, p. 25 a extrasului).

În urma documentărilor realizate de mine pe această temă, conturez ipoteza de lucru că majoritatea textelor rotacizante sunt produsele liturgice și misionare ale Stavropighiei din Peri, care – *sub auspiciile Patriarhiei de Constantinopol, unde la nivelul cel mai înalt s-a înțeles, după lecția primită de la statul feudal Moldova, că ortodoxia la români nu poate funcționa nici în limba greacă și nici în slavo-*

nă – a realizat vestitele monumente ale Limbii Române pe care îndeobște le numim *textele maramureșene*, deși Domnul Președinte al Academiei Romane, Prof. Dr. Acad. Ioan Aurel Pop, a afirmat ipoteza că textele rotacizante au fost realizate „după ultimele cercetări, undeva în zona Hațeg-Hunedoara Banat” (Ion Aurel Pop, *Istoria Transilvaniei Medievale*, p. 221 sq). Aceasta ipoteză poate fi valabilă în special pentru Psaltirea Scheiană, care conține adaosul Filioque. Este clar că pentru identificarea locului de producție al textelor rotacizante e nevoie de mai multă cercetare. În opinia mea, pentru a lămuri cât mai multe aspecte legate de textele rotacizante este nevoie de o cercetare aprofundată din punct de lingvistic. Concret, o serie de componente specifice cercetării lingvistice a traducerilor ar trebui studiate pentru fiecare text rotacizant în parte, apoi rezultatele comparate și coroborate în vederea construirii unor concluzii științifice. Așadar, putem începe cu *identificarea sursei* fiecărei traduceri și continua cu:

- *analiza strategiilor* (formale sau informale) adoptate de traducători pentru a transpune conținutul și stilul textului sursă în limba română;

- *echivalență terminologică*, adică examinarea modului în care termenii specifici sunt traduși;

- *coerența și coeziunea traducerii*, adică examinarea modului în care traducerea menține coerența și coeziunea între diferitele părți ale textului și între diferitele propoziții și fraze;

- *stil și registrul lingvistic*; este important să se evalueze la ce nivel de formalitate este traducerea în limba română în raport cu textul sursă;

- *identificarea și analiza erorilor sau a incoerențelor* care pot apărea în procesul de traducere: erori gramaticale, nepotriviri lexicale sau discrepanțe de sens între textul sursă și traducere;

- *fluența și naturalețea traducerii*;

- *măsura în care traducerea îndeplinește funcționalitatea și scopul* textului sursă;

- *examinarea modului și a măsurii în care traducerea ia în considerare elementele culturale specifice limbii române și le adaptează în mod corespunzător pentru a asigura înțelegerea și acceptarea traducerii de către publicul țintă*;

- *traducerea terminologiei religioase*, analiza modului în care termenii religioși specifici sunt traduși în limba română și *identificarea echivalențelor* directe sau adaptarea și utilizarea de circumlocuțiuni, sau alte strategii pentru a transmite semnificația corectă și profundă a termenilor religioși, este extrem de importantă;

- *modul în care traducerea reflectă sensibilitățile teologice și doctrinale* ale textului religios sursă; evaluarea modului în care traducerea păstrează înțelesurile profunde și subtile ale textului religios și intenția autorului este importantă într-o cercetare lingvistică religioasă;

- *stilul și tonul religios*; este foarte importantă examinarea modului în care traducerea păstrează stilul și tonul religios specific al textului sursă; poate fi esențială evaluarea modului în care traducerea transmite reverența, solemnitatea, sau alte elemente lingvistice și stilistice specifice unei tradiții religioase;

- *adaptarea la practici și ritualuri specifice*; este importantă analiza modului în care traducerea abordează textele și instrucțiunile asociate practicilor și ritualurilor religioase specifice; evaluarea modului în care traducerea răspunde nevoilor și așteptărilor comunității religioase și asigură înțelegerea corectă a practicilor și ritualurilor este relevantă în acest context;

Consider că rezultatele unei cercetări lingvistice care să urmărească minim componentele de mai sus ne-ar ajuta să tragem concluzii cu adevărat științifice, să plasăm în timp și în spațiu textele rotacizante și să re-valorizăm la un alt nivel existența lor.

Oricum, există mărturii clare că, începând cu mijlocul secolului al IX-lea, și Roma și Constantinopolul au înțeles că, la slavi, creștinismul nu poate funcționa decât în slăvonă. Mai greu au înțeles că nici la popoarele non-slave, precum românii și ruthenii, misiunea nu funcționa nici în greacă, nici în latină și nici în slăvonă, acesta fiind motivul pentru care au insistat cu limbile sacre până în secolul al XIX-lea. O ipoteza de lucru ar fi că, după lecția primită de la Petru Mușat I – care n-a acceptat sub nicio formă grecizarea Mitropoliei Moldovei –, Patriarhia de Constantinopol a fost mai relaxată și mai calmă în privința folosirii limbii

române în Stavropighia din Peri, precum și în privința activităților de traducere de carte bisericească în română, la Peri.

Pentru rigoare:

1. În privința misiunii creștine la popoarele slave, demersurile Constantinopolului în favoarea limbii slavone încep în 862, „la solicitarea ducelui Rostislav al Moraviei Mari, către împăratul Mihail al III-lea al Constantinopolului, când erudiții Chiril și Metodiu sunt trimiși misionari la slavii de nord pentru a-i instrui în propria lor limbă” (Prof. Dr. Remus Rus, *Dicționar Enciclopedic de Literatură Creștină din Primul Mileniu*, Ediția a II-a, 2023 *opus in pregătire*, p. 206).

2. Cel puțin până la final de secol IX, în Panonia locuiau majoritar popoare slave. După o aprigă disputa cu „preoții bavarezi din diocesa de Passau, cei doi frați (Chiril și Metodiu) se îndreaptă spre Roma (...). În drum, ei se opresc la Blatensk Kostel, lângă lacul Balaton, unde sunt primiți de voevodul slav Kocel (861-874), care le încredințează un număr de 60 de tineri spre a fi instruiți în slavonă.” (Remus Rus, *op. cit.*, p. 206) Practic, proto-românii trăiau într-un ocean de slavi.

3. Stavropighia din Peri (1391) s-a fondat de către Patriarhul Constantinopolului, Antonie al IV-lea, la cererea nepoților lui Dragoș Vodă, Balc și Drag, care au solicitat ca sihăstria cu hramul Sfântul Arhanghel Mihail să fie ridicată la rang de Stavropighie Patriarhală cu jurisdicție peste ortodocșii români din arcul carpatic și de pe malul drept al Tisei. Tot pentru rigoare precizăm că Stavropighia din Peri este pe malul drept al Tisei, azi în Ucraina.

Instituția a funcționat circa 300 de ani și un număr semnificativ de indicatori și de referințe istorico-literare conduc la concluzia că majoritatea textelor rotacizante, cu excepția probabilă a Psaltirii Scheiene, au fost produse aici în Peri, motiv pentru care au și fost supranumite „maramureșene”.

Revenind la lucrarea „La umbra Sarmizegetusei romane”, cercetarea Arhim. Mălinaș ne atrage atenția că, până la textele rotacizante – *reținem că majoritatea credincioșilor din jurisdicția ortodoxă a Kievului erau ortodocși ruthenii nu slavi, rutheni care prin Unirea de la Brest, 1596, treceau în jurisdicția Romei* –,

proto-românii au avut rituri aparte de cele bizantine sau slavone și limbă liturgică proprie. Pentru rigoare, precizăm că astăzi ruthenii nu mai formează un popor. Odată cu expansiunea slavă (a polonezilor către est, a rușilor către vest) și a popoarelor germanice (a austrieților către nord-est și a Ducatului de Prusia către sud-est), ruthenii au fost dislocați din teritoriile lor strămoșești (mai ales când Polonia și Lituania au format un singur Mare Ducat). Ruthenii au fost asimilați lingvistic aproape în totalitate, deși în Marele Ducat al Poloniei și Lituaniei limba rutheană avea statutul de limbă oficială. Despre declinul limbii și națiunii ruthene Cambridge University Press a publicat o lucrare în anul 2006: „The Origins of the Slavic Nations”. Cercetătorul Serhii Plokhyy, autorul lucrării, prezintă date certe despre declinul limbii ruthene și descrie documentat fenomenul (p. 305 sq). Astăzi, limba rutheană este doar o amintire și subiect de arheologie lingvistică.

Despre identitatea rutheană avem o precizare certă, necontestată istoric. Într-o scrisoare către Papa de la Roma, Stanislaw Orzechowski Roxolanus (1513- 1566) scria: „mă trag din neamul sciților, din poporul ruthean – gente Scythia, natione Ruthena” (Ibidem, p. 171).

Am zăbovit cu aceste reflecții, provocate de lectură, asupra cazului istoric al ruthenilor, întrucât situația lor istorică a fost inițial asemănătoare cu a românilor:

- prinși în chinga popoarelor slave și germanice;

- supuși de iezuiți și de Vatican unor extraordinare presiuni de a accepta Unirea cu Roma;

- excluși social și politic, așa cum erau și românii în Transilvania;

- obligați ca în biserică, în administrație și în justiție să folosească o altă limbă decât limba maternă, ruthenii nu au rezistat, întrucât nu au avut monumente de limbă precum am avut noi românii textele rotacizante. În cultul liturgic, după Unirea cu Roma (Unirea de la Brest – 1596) ruthenii au fost obligați să folosească slavona veche (Ibidem, p. 309-310).

La acest moment al reflecției este bine să limpezim și un alt aspect, care în veacurile din urmă a devenit chiar prejudecat: statutul de limbă sacră al slavonei nu are nimic de-

face cu cultura și cu ambițiile rușilor, ci este inițiativa și decizia exclusivă a Vaticanului. Papa Adrian al II-lea (867- 872) „decretează în mod oficial slavona ca limbă sacră” (alături de ebraică, greacă și latină) „și îl hirotonește pe Metodiu și pe alți trei ucenici ai lui” și tot Papa Adrian al II-lea „în 869, îl hirotonește episcop și reînființează episcopia de Sirmium”. (Rus Remus, Idem, p. 206).

Odată cu această precizare înțelegem mai ușor de ce în spațiul liturgic vital al celor două popoare ortodoxe non-slave din Europa de est (respectiv românii și ruthenii), ambele vizate de politici uniatisle, s-a promovat atât de mult slavona, care la un moment dat era văzută și chiar folosită ca o ancilă de pătrundere a catolicismului la popoarele de tradiție răsăriteană-bizantină. Ca mic detaliu, să ne amintim că marii reprezentanți ai Școlii Ardelene (uniți, fără excepție) foloseau alfabetul glagoritic (chirilic), pe care foarte mulți neștiutori îl consideră azi de origine rusă, deși Vaticanul i-a conferit statutul de alfabet sacru.

Prin presiuni extraordinare, exercitate în vederea abandonării limbii române, au trecut transilvănenii în aproape toată istoria lor, dar mai cu seamă de la Prima Diplomă Leopoldină (1691) până la Șaguna (1848). Să ne amintim doar că episcopul unit Ioan Lemeni impusese limba maghiară ca limbă de predare în Seminarul Unit de la Blaj și încurajase și votase hotărârea Dietei de la Cluj, din 1842, ca în școlile și bisericile unite din Transilvania să se folosească inclusiv la Sfânta Liturghie limba maghiară. Doar revolta organizată și condusă de profesorul de Filozofie și Istorie, Simion Bărnuțiu, a oprit acest demers de maghiarizare a Bisericii Unite din Transilvania.

Însă salvarea de pericolul pierderii identității a fost posibilă doar pentru faptul că *românii au produs și au realizat constant monumente ale Limbii Române, începând cu textele rotacizante, continuând cu:*

– traducerea fanteziilor bogomile, copiate de popa Grigore din Măhaci, între 1580 și 1619, texte datate în secolul XV-XVI, precum: *Rugăciunea sfântului Sisoe pentru scoaterea dracilor, Umblarea sfintei Marii pe la muncile iadului și Apocalipsul Sfântului Pavel* (Xenopol, Istoria Românilor, VI, p. 211);

– *Tetraevanghelul lui Coresi-Tudor* (1561) (Xenopol, Istoria Românilor, VI, p. 197);

– un *Apostol*, 1563; *Tâlcul evangheliilor*, 1564 și un *Molitfelnic* (toate în limba română), 1564 (Ibidem);

– *Psaltirea* (1577), tradusă din limba sârbă de diaconul Coresi și preoții Ioan și Mihai de la Biserica din Șcheii Brașovului cu binecuvântarea mitropolitului Serafim al Târgoviștei (Ibidem 199);

– manuscrisul Popii Ioan din Sânpetru (Transilvania), datat 1620, cu siguranță o copie după traduceri românești mai vechi, care conține *Alexandria, Floarea darurilor și Rojdanicul (Zodiacul)* (Ibidem, p. 215);

– *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, 1642, dat mitropolitul Varlaam;

– *Noul Testament de la Alba Iulia*, 1648;

– versiunea românească a lucrării „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie”, 1654 (Ibidem 213);

– *Psaltirea pre versuri tocmită*, 1673, a mitropolitului Dosoftei;

– *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, 1688;

– *Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței* (1705), *Liturghierul*, *Evhologhionul* (1706) și

Didahiile lui Antim Ivireanu, chiar dacă acestea din urmă au rămas, o vreme, doar în manuscris, fiind tipărite mai târziu;

– nu în cele din urmă, menționăm *Divanul și Istoria ieroglică*, operele lui Dimitrie Cantemir care încununează maiestros începutul de secol XVII al limbii române; și lista poate fi completată și poate continua. Eu am dat aici, spre exemplificare, doar câteva din cele mai reprezentative monumente ale Limbii Române.

Din păcate, poporul ruthean a fost deturdat de la axul central al existenței sale, folosirea limbii ruthene și practicarea credinței ortodoxe strămoșești nu au rezistat asimilării și dislocării. Prin urmare, constatând ce s-a întâmplat cu ruthenii, am putea avea ca ipoteză de lucru faptul că – după retragerea aureliană până la constituirea primelor formațiuni statale românești și a primelor instituții bisericești – proto-românii și apoi românii au rezistat presiunilor făcute în vederea asimilării lingvistice, culturale și politice de popoarele migratoare (germanofone, slavofone și maghiarofone), doar pentru că au avut un Rit Liturgic propriu și ca Limbă de Cult, limba vorbită de popor.

După aceste reflecții cu privire la importanța folosirii limbii materne, revenind la cercetarea Arhim. Mălinaș (care ne-a inspirat reflecțiile de mai sus) precizăm că această lucrare ne atrage atenția că până la textele maramureșene a existat o literatură – aferentă Ritului Daco Roman, ulterior Proto-Român –, de natură liturgică, care deservea nevoile spirituale ale autohtonilor, de la retragerea aureliană până la destructurarea și reconfigurarea produsă în Europa de venirea popoarelor migratoare.

Așadar, de la Sfântul Ioan Cassian (360-435), spre Dionisie Exiguul (~470 - ~550) și Ioan Maxentius (a doua jumătate a secolului al V-lea – mijlocul secolului al VI-lea), până la textele maramureșene, mai avem de cercetat și de descoperit! Acesta este semnalul dat de Arhim. Mălinaș, mai ales când ne atrage atenția, printr-o cercetare comparativă a simbolurilor de credință din Remesiana, Sirmium și Aquileia (p. 74 sq).

Aș dori, în cele din urmă, să mai subliniez un fapt de mare importanță în cercetarea realizată de autor. Această carte are darul de a disloca și de a vindeca prejudecăți. O afirmație precum: „Liturgia din Ritul Daco-Roman era aceea a Sfântului Iacob, care prin secolele IV-V a început să fie înlocuită cu ce a Sfântului Vasile cel Mare. De Missa Romana nu se poate

vorbi în această epocă în Dacia și în Illyricum, pentru că exista numai la Roma și numai în limba greacă”, nu poate trece neobservată.

Oare câți absolvenții de teologie cunosc faptul că la Roma limba liturgică era limba greacă?! Câți trăiesc cu prejudecata că limba greacă, patristică și liturgică, este strict o achiziție a creștinismului răsăritean, și că teologii greci și teologii latini au format în istorie două tabere ireconciliabile?!

Tot studiul este presărat de concluzii care vindecă prejudecăți și, prin acest fapt, autorul își validează și confirmă, iarăși iară, dacă mai era nevoie, vocația de cercetător.

Nota Bene

Reținem în seama autorului promisiunea făcută la pagina 49, paragraful al doilea: „inscripțiile, monumentele funerare, fragmentele arheologice de decor de la celelalte biserici de piatră din Țara Hațegului, de la Ulpia Traiana, Apulum, Caransebeș, etcetera, nu le mai menționez pentru că ele merită un studiu aparte.”

Așteptăm acest studiu cu mult interes!

Sănătate și spor la scris!

Prof. MIHAIL BRÎNŢEA, M.Th.